גינאָ מעדעם

אַ לעבעדיקער

אויטאָביאָגראַפישע נאָטיצן

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

אַרויסגעגעבן פון
גינאָ מעדעם בנך־קאָמיטעט
ניו־יאָרק, 1950

A LEBENSVEG
(*A Way of Life*)

By Gina Medem

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Copyright, 1950, by the Author

Published by
GINA MEDEM BOOK COMMITTEE
317 West 95th St., Room 71-F
New York 25, N. Y.

209

Printed in the U.S.A.

גינאַ מעדעם (אין 1937)

ዓሊ ሰብሳቢኒ ጀማል ገዳ
(ዓሊጋዝ) ሰብሳቢኒ ጀማል ገዳ
(1908 ገ.ክ) ጀማል ገዳ

ዓሊጋዝ ገዳማይ ዓሊጋዝ

ዓሊ ሰብሳቢኒ ጀማል ገዳ
ገዳ 6 ገዳ ገዳማይ ገዳ
(ዓሊጋዝ) ሰብሳቢኒ ጀማል ገዳ

פאַרוואַרט

עס איז געווען סוף דעצעמבער, 1939, אין פאַריז.

פראַנקרייך איז געווען 4 מאָנאַטן אין אַ צושטאַנד פון „מלחמה" מיט נאַצי־דייטשלאַנד, ווען זי און ענגלאַנד האָבן, אַלס ענטפער אויף היטלערס אָנפאַל אויף פוילן, צוריקגעצויגן זייערע דיפלאָמאַטישע פאַרשטייער פון בערלין. פראַנקרייך האָט דערקלערט קריגס־צושטאַנד איבערן לאַנד, דורכ־געפירט אַ מאָביליזאַציע פון דער פראַנצויזישער אַרמיי און זי געשיקט צו דער „מאַזשינאָ"־ליניע.

אין פאַריז איז געווארן פינצטער. די גאַנצע פראַגרעסיווע אַרבעטער־באַוועגונג איז אַרונטער אונטער דער ערד, די צייטונגען זיינען אָפּגעשטעלט געווארן און מיטינגען פאַרבאָטן. מיר האָבן זיך נישט געקאָנט פריי באַוועגן, אָפילו זיך נישט געקאָנט זען אין וואוינונגען, ווייל די פאָליציי פלעגט מאַכן אָבלאָווע און זוכן מענטשן אין „פאַפירן". דאָס הייסט, כמעט די גאַנצע קאָלאָניע פון אַנטי־פאַשיסטן־פליכטלינגען.

בלויז דעם לעצטן אָוונט אין יאָר, דעם 31טן דעצעמבער, האָט די פאָליציי דערלויבט די „פּעדלערס" (גאַסן־פאַרקויפער) צו האַנדלען אין גאַס, ביי פאַרטונקלטע לעמפלעך, און פאַרלענגערט די נאַכט־קאָמוניקאַציע ביז 1 פאַרטאָג.

אין אַ קליינעם אידישן רעסטאָראַן, פון גרינבערג, אויף „רו די טאַמפל", אויף אַ פערטן עטאַזש, ביי פאַרהאַנגענע פענצטער, האָט זיך פאַרזאַמלט אַ קליינער עולם פריינט פון אידישן וואָרט, כדי ביי אַ באַשיידענער מלחמה־וועטשערע צו פראַוען נייַ־יאָר און צו פאַרגעסן, ביי אַ גלעזל „מאַקאָן", די פינצטערע כמאַרע, וואָס האָט זיך געוויקט אויף פאַריז פון איבער דעם רהיין...

און דאָרט איז געבוירן געווארן דער גענאַנק אַרויסצוגעבן אַ בוך, וואָס זאָל אַנטהאַלטן אַ טייל זכרונות און רעפּאָרטאַזשן פון מיינע וואַנדע־רונגען איבער דער וועלט, ווי זיי זיינען דערשינען אין אַ ריי אידישע צייטונגען. מען האָט שוין אָפילו אָנגעהויבן רעדן מיט אַ אידישן פאַרלעגער, צעראַטאַ, אין פאַריז. אָבער אין 1940 האָב איך געמוזט פאַרלאָזן פאַריז און מיר האָבן דעם פלאָן באַשלאָסן אָפּצולייגן אויף בעסערע, שלומדיקע צייטן.

אין ניו־יאָרק האָט דעם גענאַנק באַשלאָסן צו רעאַליזירן אַ גרופּע

פריינט פון „באטווין־קאמיטעט". אבער וען די מלחמה האָט זיך דערטראָגן צו אונדז אין אַמעריקע, האָב איך געפילט, אַז אַלע כחות אונדזערע דאַרפן אַוועקגעגעבן וועלן אויף דער מלחמה־אַנשטרענגונג און טאָרן נישט אָפּ־געצויגן ווערן אויף אַזאַ ענין, ווי דאָס אַרויסגעבן פון א בוך, וואָס האָט, סוף כל סוף, נישט קיין דירעקטן שייכות מיט די נאַענטסטע צילן.

ווען די מלחמה האָט, אין 1945, זיך פאַרענדיקט, און ווען די קולטור־קאָמיסיע ביים אידישן פאָלקס־אַרדן האָט מיר פאָרגעלייגט, מיט א צייט צוריק, צוצוגרייטן דעם אויטאָביאָגראַפישן מאַטעריאַל, כדי אַרויס־צוגעבן דעם באַנד „וואַנדערונגען און באַגעגענישן", האָב איך זיך געזונטן צו דערגאַנצן די פעלנדיקע קאַפּיטלען און צוגעבן א פּאָר נייע.

פון דעם איז אַרויסגעוואָקסן דער איצטיקער בוך, וואָס טראָגט דעם נאָמען „א לעבנסוועג", פון וועלכן די פון פריער־אָנגעשריבענע איינדרוקן פון מיינע רייזעס („וואַנדערונגען") איבער דער וועלט זיינען דערווייל אויס־געשלאָסן. איך האָף זיי אַריינגעבן אין מיין צוויטן באַנד.

די אויטאָביאָגראַפּיע אָנטהאַלט בלויז איין צייט־אָפּשניט פון מיין פאָר־גאַנגענהייט און איז א טייל פון א גרעסער ווערק, איבער וועלכן איך אַר־בעט און וואָס הייסט: „טראָגישע עדות". איך האָף די אַרבעט צו פאָר־ענדיקן אמאָל.

איך שרייב די פּאָר ווערטער, כדי צו בעטן אַלע אָבאָנענטן מיר מוחל זיין די לאַנגע יאָרן פון וואַרטענישׂ אויף דעם בוך. אָבער אין אונדזער שווערער פאָרגאַנגענהייט, צווישן 1940־1945, ווען דער גורל פון דער מענטשהייט איז געהאַנגען אויף א וואָגשאָל פון „ווער וועמען?" — האָב איך געמוזט, ווי דאָס גאַנצע פאָלק האָט עס געטאָן, טאָן מלחמה־אַרבעט.

איך דריק אויס מיין גרויסן דאַנק אַלע פריינט, וואָס האָבן געהאָלפן פון אָנהויב אָן צוצוגרייטן די טעכנישע זייט פון דער אויסגאָבע, גאַנץ באַ־זונדערס דעם פריינט ר. זאַלצמאַן, געניעראַל־סעקרעטאַר פון אידישן פראָטערנאַלן פאָלקס־אָרדן, און דעם ענערגישן טוער, פריינט ר. יוקלסאָן, פאָר דערמעגלעכן די אַרבעט און זי צו שטויסן פאָראויס.

גינאַ מעדעם

לאָס־אַנדזשעלעס, קאַליפאָרניע, דעצעמבער 15, 1945.
פאָרענדיקט אין ניו־יאָרק, אין 1949.

אַ פּאָר ווערטער צו די לייענער

ווי איינער, וואָס האָט געהאַט די אחריות פּאַר דעם טעכנישן צו־זאַמענשטעל פון דעם בוך, וואָס ווערט דאָ איבערגעגעבן דעם לייענער, ווייל איך דערקלערן, אז דעם פּאַרגעניגן וואָס איך האָב געהאַט ביים צו־לייגן אַ האַנט האָט ווייט אריבערגעשטיגן די שווערקייטן, אין וועלכע ס׳איז אויסגעקומען זיך אָנשלאָגן אין דעם פּראָצעס פון דער ארבעט.

דעם לייענער ווערט דאָ צוגעטראָגן אַ בוך פון אויסערגעווייניקעכן אינטערעס. כאָטש דאָס איז דורכאוים אַן אויטאָביאָגראַפיש ווערק, שפּיגלט עס אָבער אָפּ, נישט נאָר דאָס פערזענלעכע לעבן פון דער אינטערע־סאַנטער פערזענלעכקייט גינאָ מעדעם; די פּאַרשיידענע עטאַפּן פון איר וואוקס און אַנטוויקלונג פון איר קינדהייט אָן ביז נאָך דעם טויט פון איר באַרימטן מאַן וולאַדימיר מעדעם — אַ לעבן, פול מיט פּאַר־כאַפּנדיקע עפּיזאָדן, געשיכטלעך מייסטעריש אין איר אייגנאַרטיקן, פּאַרבנ־רייכן סטיל — נאָר איז גלייכצייטיק אויך אַ ווערק, וואָס פּאַרצייכנט מאָמענטן און געשעענישן פון היסטאָרישן ווערט.

עס ווערן אין דעם בוך אַרויסגעפירט פּערזאָנען, פון וועלכע אייניקע האָבן אין זייער ציַיט געשפּילט מאָמענטאַלע, לאָקאַלע — כאָטש פּאַר־שיידנאַרטיקע — ראָלן און אַנדערע, וועלכע האָבן געשפּילט היסטאָרישע וועלט־ראָלן, ווי וולאַדימיר אילִיטש לענין. און ווי אַ שאַרפער קאָנטראַסט ווערט אין דעם בוך אויך געשילדערט דער פּריערדיקער אַנאַרכיסט און שפּעטערדיקער פּירער פון דעם פּאַשיזם אין איטאַליע — בעניטא מוסאָליני.

עס איז אַ ווערטפול ווערק, אָבער נאָך ניט קיין פאַרענדיקטס. עס שטעלט מיט זיך דערווייל פּאַר דעם ערשטן טייל און מיר האָפן, אז די באַרימטע פּאַרפּאַסערין וועט ניט לאָזן לאַנג ווארטן אויף דעם צווייטן טייל, אין וועלכן זי וועט, וואַרשיינלעך, שילדערן פּאַר אונז די פיל לענדער, וואָס זי האָט באַזוכט און דאָס לעבן פון די פעלקער, וועלכע וואוינען אין זיי, ווי אויך אירע אייגענע שפּאַן אויף איר קאָלירפולן און אינהאַלטס־רייכן לעבנסוועג.

ראובן יוקלסאָן

אינהאלט:

זייט

פאַרוואָרט, פון גינאָ מעדעם — — — — — — — — — — — — — 3
א פאָר ווערטער צו די לייענער, פון ר. יוקלסאָן — — — — — — 5
גינאָ בירענצווייג און גינאָ מעדעם (אייניקע כאַראַקטער־שטריכן),
פון י. ב. ביילין — — — — — — — — — — — — — — — — 7
צוויי זיידעם — דער רב און דער פריץ — — — — — — — — — 15
איד און קריסט אין די קינדער־יאָרן — — — — — — — — — 22
קינדער־עלנט אין א אידישער שטוב — — — — — — — — — 30
די ערשטע יוגנט־יאָרן — — — — — — — — — — — — — 41
יוגנט־קאַמפן און יוגנט־חלומות — — — — — — — — — — 48
די לעצטע עפיזאָדן פון דער קינדהייט. — דער אַריינפיר אין
דערוואַקסענעם לעבן. — די ווירקונג פון דער רוסישער רעוואָ־
לוציאָנערער סביבה — — — — — — — — — — — — — 59
די רוסישע גימנאַזיע — דער לעצטער עטאַפּ פון שול־זוכענישן — 71
ציוניזם און רעליגיע אין די קינדער־יאָרן — — — — — — — 79
די צעשיידונג — — — — — — — — — — — — — — — 86
די יאָרן אין דער גימנאַזיע זיינען געווען גאַנץ שווערע — — — 88
דער קראַנקער טאַמאַשאָווער ווּעבער — — — — — — — — 106
די ערשטע רייזע אין דער פרעמד; דער אינפלוס פון רוסלאַנד — 110
צוריק אין פוילן — — — — — — — — — — — — — — 128
עפיזאָדן און באַגעגנישן — — — — — — — — — — — — 130
א געפערלעכע רייזע — — — — — — — — — — — — — 133
מיין אַקטיוויטעט אין פוילן — — — — — — — — — — — 144
דער ארעסט אין א פאַבריק — — — — — — — — — — — 151
אדאמסקי — דער יונגער „באַנדיט" — — — — — — — — — 159
מעגטשן פון דער רעוואָלוציע, 1905-1908, אין פוילן — — — — 166
ווידער אין זשענעווע — 1908 (איך באַקום א לעקציע אין פאָליטישע
מאַניערן) — — — — — — — — — — — — — — — — 169
וו. מעדעם (1910-1923) — — — — — — — — — — — — 174
דער מענטש: מעדעם — — — — — — — — — — — — — 193
לעבן און טויט — — — — — — — — — — — — — — 205
אליין — — — — — — — — — — — — — — — — — 209
איך בענק נאָך מעדעמס רוסלאַנד — — — — — — — — — — 213
אויפן וועג קיין סאָוועטן־פאַרבאַנד — — — — — — — — — 221
די ערשטע סאָוועטישע וויזע — — — — — — — — — — — 225
ניעגאַרעלאָיע — — — — — — — — — — — — — — — 228
א פאַרכאַפּנדיקע באַגעגעניש — — — — — — — — — — — 230

גינאַ בירענצווייג און גינאַ מעדעם

(אייניקע כאַראַקטער־שטריכן)

יעדער מענטש האָט צו דערציילן אינטערעסאַנטע זאַכן פון זיין לעבן. מען דאַרף בלויז קענען דערציילן. יאָ, יעדער מענטש, אפילו אַזוינער, וואָס איז דורכגעגאַנגען זיינע יאָרן שטיל און באַוואַכט, אָן אַ וואַלקנדל איבערן הימל, אָן שאַרפע קאַנפליקטן, אָן צוזאַמענשטויסן, אָן חרטות, אָן געוויסן־פּראָבלעמען — האָט אויך וואָס צו דערציילן. אפילו אינעער, וואָס פירט אָן איוואַלירט לעבן אין ערגעץ אויף אָן אינדז׳ און לעבט אויס זיינע טעג מיט אַ וועגדקע ביים זעלבן ים־ברעג, האָט אויך אַ מעשה צו דערציילן.

בפרט נאָך אַ מענטש פון אונדזער צייט, וועמען עס איז שטענדיק אויסגעקומען צו זיין אינעם צענטער פון געשעענישן נישט אין איין שטאָט אָדער שטעטל, נישט אין איין לאַנד, נאָר אין פיר שטעט און אין פיל לענדער, כמעט אין אַלע וועלט־טיילן, אונטער אַלע קלימאַטן, געאָגראַפישע און פּאָליטישע. און בפרט נאָך, וועז די דאָזיקע פּערזאָן איז אויך אַ פּערזענלעכקייט, וואָס הויבט זיך אַרויס אין פּאַרשיידענע קאַמפּן.

און אַודאי, וועז די דאָזיקע פּערזאָן איז כמעט ווי אַן אַרומגערינגלטע מיט אַ שטראַלן־קראַנץ, מיט אַ נאָמען, וואָס איז שוין ביי צענדליקער טויזנטער מענטשן געווארן אַ סינאָנים פון העלדישקייט און מוט, פון אַנציאונג און צויבער — גינאַ מעדעם.

און גינאַ מעדעם קאָן אויסגעצייכנט דערציילן. זי קען דראַמאַטיזירן. זי קען מאָלן אין בילדער און מעטאַפּאָרן. זי קען לעבעדיק מאַכן פאַר די אויגן שוין־לאַנג־פאַרגאַנגענע געשעענישן. זי רעדט אָפט סקופּטאַריש. איר שרייבן איז שטענדיק אין אַ קלאַסיש־אַרכיטעקטאַרישן סטיל, כאָטש זי האַלט זיך נישט שטענדיק אין קלאַסישער רואיקייט, נאָר גייט צומאָל איבער אין עקסטאַטישער, גלייענדיקער התפעלות.

גינאַ מעדעם איז פון די געציילטע יידישע פרויען, וואָס האָבן באַרייזט די וועלט: אייראָפּע, אַזיע, אַפריקע, אויסטראַליע און אַמעריקע. און געזען מיט די אויגן פון אַ מאָלער און געהערט מיט די אויערן פון אַ מוזיקער. דאָס איז אַ זעלטענע קאָמבינאַציע. בפרט נאָך, וועז זי איז נישט געפאָרן „פאַר זיך" און נישט בלויז „מיט זיך". זי איז שטענדיק

געווען אין אַ געוויסער שׂיחות, אַן „אַמבאַסאַדאָר" פון ברייטע פאָלקס־מאַסן צו ברייטע פאָלקס־מאַסן. אָפֿס אַזעלכע איז זי שטענדיק געקומען אין באַריר מיט טויזנטער, האָט זי ממילא אָלץ באַנומען ווי אַ קעמפער באַ־נעמט אַ שלאַכטפעלד.

שוין אין דעם ערשטן טייל פון דער אויטאָביאָגראָפיע, וואָס מיר האָבן דאָ פאָר זיך, פילט זיך עס. מיר באַמערקן עס גלייך, ווי זי דערציילט וועגן איר קינדהייט און יוגנט, איר איבערפלאַנצונג פון דעם האָלב־פריצישן הויף פון איר זיידן, לעבן טאַמאַשאָוו, אויפן אינדוסטריעלן באָדן פון דער שנעל־וואָקסנדיקער לאָדזש; פון דער אָטמאָספערע, וואָס איז געווען נאָך פול מיט עכאָס פון דער פוילישער „פאָוסטאַניע", ביז דער פאָגראָם־לופט פון 1892, אויף דער לאָדזשער אָלטשטאָט און דרוקער־גאַס, וואָס דאָס איז געווען אַ פאַרזוך פון דער צאַרישער רעגירונג אָפּצוואוועגדן פון זיך דעם פאָלקס־צאָרן און מאַכן די יידן פאַרן שעיר לעזאזל. און וואָס זי געדענקט אָפֿס אַ פּיצל קינד, אָפֿס איר סאַמע ערשטע בלעטלעך דעם הינטערגרונט פון דער קליינער גינאָ, אירע גראָז־וואַרצלען. און מען זעט איר רעוואָלט־גייסט, וואָס וועט שוין ביי איר יוירן און אָנוואַקסן אין די קומענדיקע יאָרן, וועלן, פון דער צווייטער זייט, איר פאַטאָליזם און שרעק פאַרן גיהנום מיט דער קאָכיקער סמאָלע וועט איבערגיין אין פאַרשידענע אָנדערע פאַרמען, ביז עס וועט זיך אויסוועפן אינגאַנצן אין דער קאָמף־פאַרשיכורנדיקער לופט פון מאַדריד און בארצעלאָנא, אין 1937 און 1938. און נאָך פריער, אין בוענאָס־אייראָס, אַרגענטינע, און בראָזיל, אין 1935־1936. ווי צוויי רויטע שנירלעך ציען זיך אירע געשירשנטע אייגנשאַפטן, וואָס די סביבה און אומשטענדן האָבן דערנאָך אָזוי איבערגעשפונען און קאָמפליצירט. פון אין זייט איר זיידע פונעם פאָטערס צד — אַ יידישער פריץ, אַ „דזשיעדזיץ", וועגן וועלכן מען האָט געמורמלט, אַז ער האָט אַ שוועכע האַנט, וואָס לייגט זיך אויף די פעלד־אַרבעטער פון זיינע מאַיאַנטקעס — און פון דער צווייטער זייט, איר זיידע פון דער מוטערס צד — דער רב ר' גבריאל פיינבערג, פון מעמעל, פרייסן, וואָס האָט אַ ברודער אַ דאָק־טער, אַן אפיקורוס, אַ שטרענגער, כמעט אַ ברוטאַליסט. אין זיין אום־גאַנג מיט די רוסישע און דייטשע באַאַמטע פון קאָוונע (ליטע) איז ער גראָב, אָבער מיט די יידישע אַרעמע לייט און האַנטווערקער איז ער מילד און געדולדיק.

דערצויגן אויף פּויליש און פּראָנצויזיש אין איר עלטערנס הויז, לערנט זי זיך אויך אויס דייטש און אָביסל יידיש, ערשט ווען זי באַזוכט איר זיידן אין מעמעל. רוסיש איז אין זייער הויז טריף, כמעט פֿאַרבאָטן, ווי אַ „קאָזאַקן־שפּראַך", וואָס אונטערדריקט פּוילישׁ". איר לעבנס־וועג פּירט זי גאָר דערנאָך צו פֿאַרבינדן זיך אויפן אינטימסטן אופן מיט אַ מענטשן, וואָס זיין מוטער־שפּראַך איז רוסיש און וואָס איז דערצויגן געוואָרן אויף דער רוסישער קולטור. אָבער דאָס איז, פֿאַרשטייט זיך, שוין געווען פּיל, פּיל שפּעטער, ווען זי האָט שוין לאַנג געהאַט דורכגעמאַכט די רוסישע גימנאַזיע און אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג געלייענט די מאַרק־סיסטישע ליטעראַטור אין רוסיש. עס איז געווען דורכאויס אַ קאָמפּלי־צירטע אָנטוויקלונג.

גינאַ מעדעמס אויטאָביאָגראַפיע גופּא איז דעריבער אויך אַ זייער קאָמפּליצירטע, ווי איר גאַנץ לעבן ביזן היינטיקן טאָג. אָבער נישט אין דער דאָזיקער קאָמפּליצירטקייט ליגט דער גוואַלטיקער אינטערעס, וואָס זי רופט אַרויס, נאָר טראָץ דעם. עס איז פּשוט אַ וואונדער־מעשׂה פון אָנהויב ביזן היינטיקן טאָג. עס איז אָנגעפֿאָקט מיט אַזויפיל אָקטויל־קייט, מיט אַזויפיל מאָדנע געשעענישן, אַז איר מוזט קומען צום שלוס — צום וויפלטן מאָל? — אַז דאָס לעבן שפּינט אויס פּאַסירונגען, אַ סך פּאַנ־טאַסטישער, ווי דאָס קען טאָן דער דערציילער מיט דער רייכסטער פּאַנטאַזיע.

פון דעם מאָמענט, וואָס זי געפינט אויפן בוידעם אַן אַלט ביכל ווען דער פּוילישער „פּאָוסטאַניע" און פֿאַרשטייט שוין בעסער די געשפּרעכן, וואָס איר פּאָטער פּירט מיטן פּאָכטער, מאָטל אולמאַן, פּירט זי דאָך שוין פּאַקטיש מיט דער וועלט אַ רעוואָלוציאָנערן חשבון. שוין איר מיטגיין מיט דער ניאַניא, קאַסיאַ, אין קלויסטער, איז אַ מין וויידערשפּעניגונג. אַזוי אויך איר אָוועקגיין מיט סטעפּאַנען אין קלויסטער „זוכן גאָט" און צום גלח, כדי צו ווערן באַשפּריצט מיט „הייליקר וואַסער" — איז איר אום־באַוואוסטזיניקער פּראָטעסט קעגן דעם, וואָס זי „זעט נישט גאָט ביי זיך אין דער היים"; וואָס אפילו איר זיידע, דער מעמעלער רב, האָט זיך אפּ־געגעבן מיט נאָרישע שאלות ווען אַ נאָרישער הון, וואָס האָט איינגע־שלונגען אַ גאַדל, אַנשטאָט אַ קערנדל — און זי האָט קיינמאָל נישט גע־זען אים „ריידן מיט גאָט" . . .

און אַזוי, דורך פֿאַרשיידענע וועגן, קרומע און גלייכע, אומדירעקטע

און דירעקטע, ווערט זי אַרײַנגעצויגן, סוף־כל־סוף אין דער יוגנטלעכער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און ווערט אומפאַרמיידלעך שוין אַרײַנגע־שוואונגען אין דער אַרבעטער־באַוועגונג. און דאָ קומען מיר צו דעם גרעסטן חסרון אין איר אויטאָביאָגראַפיע.

ווען מיר האַלטן שוין ביי די רייפערע יאָרן פון איר לעבן, ווען מיר דערוואַרטן זי צו דערזען אין דער ראַלע פון אַ סאָציאַליסטישער טוערין, רעדנערין, וואָס האָט אויפגעשטורעמט מאַסן, דעמאָלט ווערט אונדזער גינאַ קאַרג, סיי אויף אַקטועלקייט, סיי אויף קינסטלערישער באַשרײַבונג. ווען זי דערציילט ווענן די רעוואָלוציאָנערע יאָרן אין לאָדזש, מאַכט זי עס אַזוי בקיצור, ווי זי וואָלט מורא געהאַט, טאָמער וועט איר טעמפּעראַ־מענט זיך לאָזן פאַרמאָגיען און זי וועט זיך אַליין אַרײַנפלעכטן אין גע־וויסע געשעענישן.

איז וואָס־זשע באַקומט זיך? גינא בירענצווייג (איר מיידלשער נאָ־מען) איז כמעט אַ פּאָסיווער עדות אין יענע יאָרן, לויט איר אייגענער אויטאָביאָגראַפיע. און דאָס איז אַן עוולה. זי איז עס נישט געווען. ווי? איך דאָ דעם לייענער פון דער אויטאָביאָגראַפיע פאַרכאַפּן דעם וועג, און ווי איינער, וואָס איז מיט עטלעכע יאָר עלטער פאַר איר, סיי אין דער באַ־וועגונג, און סיי אין ממשותדיקע יאָרן, האָב איך זי גוט געקענט אין יע־נער צייט און געוואוסט ווענן איר אַרבעט און איינפלוס אויף די אַר־בעטער, ווייל איך זיך דאָ נעמען דאָס רעכט אַנצואוואַרפן עטלעכע שטריכן ווענן דער ראַלע פון גינאַ בירענצווייג, ווי מיר האָבן זי געקענט אין לאָדזש.

לאָדזש איז אין אַנהויב פון איצטיקן יאָרהונדערט געווען די סאַמע־אינדוסטריעלסטע שטאָט אין דער גאַנצער צאַרישער אימפּעריע. איר שנעלן וואוקס שילדערט גינאַ מעדעם אין קינסטלערישע, גליענדיקע פאַרבן. לאָדזש איז געווען אין יענער צייט אַן „אַמעריקע אין מיניאַטור". איר באַפעלקערונג, איבערהויפּט די יידישע, איז באַשטאַנען מערסטנס פון אַן איינגעוואַנדערטן עלעמענט. כמעט יעדע שטאָט און שטעטל איז גע־ווען פאַרטראָטן אין לאָדזש דורך איינגעוואַנדערטע. דאָס האָט איר צו־געגעבן אַן אינטערנאַציאָנאַלן, קאָסמאָפּאָליטישן כאַראַקטער.

דאָס איז אויך געווען די סאַמע פּראָלעטאַריסישטע שטאָט — אַ שטאָט מיט רויך־שפּייענדיקע פאַבריק־קוימענס, ווי ריזיקע „גאַיזערס". זי האָט געהאַט צענדליקער טויזנטער פאַבריק־אַרבעטער און צווישן זיי, אויך

טויזנטער יידישע. עקאנאמישע סטרייקס זיינען געווארן אין לאדזש א טאג־טעגלעכע דערשיינונג. דאך זיינען געווען א גאנצע רייע פאברי־קן, וואס זיינען געווען אומצוטריטלעכע, דארט וואו עס האבן הויפטזעכלעך געארבעט עלטערע ארבעטער.

אלע פראבעס, וואס זיינען געמאכט געווארן צוצוקומען צו די גאר גרויסע פאברי־קן, האבן זיך שוין א לאנגע צייט געענדיקט מיט א דורכ־פאל. איבערהויפט איז געווען שווער צוצוקומען אין יענע יידישע פאברי־קן און געשעפטן, וואס האבן געהערט צו חסידים און דאס רוב פון זייערע יידישע ארבעטער זיינען אויך געווען פרומע און מורא געהאט צו סטרייק־, וויל עס איז א „זינד". אזוי האבן אויך א געוויסע צייט חסידישע פאברי־קאנטן אינגאנצן נישט ארייגגעלאזט צו זיך קיין יידישע ארבעטער, כלומרשט, כדי נישט צו ברענגען זיי צו קיין עבירה.

די דאזיקע שווערע לאגע האט אזוי אנגעהאלטן ביז די פרילינג־יארן פון דער ערב־רעוואלוציע. איך געדענק גענוי יענעם פרילינג, יענעם וואונדערבארן אייגאנג אין דעם פארגיווערטן יידישן געטא־לעבן. איך דערפיל נאך איצט דעם עכא פון יענעם הארץ־ציטער, וואס האט זיך, ווי דורך דעם מאדערנעם ראדאר, אנגעשלאגן אן אזוי פיל הונדערטער און טויזנטער אנדערע, ענלעכע הערצער און האט מיט זיך אויסגעכישופט, ווי אן אטעם־פארכאפנדיקע סימפאניע, די יוגנטלעכע רעוואלוציאנערע אר־בעטער־באוועגונג.

איך געדענק, ווי איך האב אין יענע יארן אין גינא בירענצווייג געזען די פארקערפערונג פונעם סאמע וואונדערבארסטן, יונגן, צאפל־דיקן טיפ רעוואלוציאנער: איר מאגנעטישע פערזענלעכקייט, הערלעכע שיינקייט און די צוויי ערלעכע גרויסע אויגן, וואס, אט האסטו זיי געזען גרינע, צארנדיקע, שיסנדיקע, ווען זיי האבן פאר זיך געזען, אדער בא־נומען, א שונא — און אט זיינען זיי געווארן אזעלכע מידע, אומשולדיקע גאזעל־אויגן, וואס שפרייטן ארום זיך גוטסקייט און ליבשאפט צו אלץ, וואס אונטער דער זון.

און איך בין נישט געווען דער אינציקער. כמעט יעדערער אין מיין קרייז האט זי אזוי געזען. ארבעטער, אינטעליגענטן, מענער, פרויען, יונגע און עלטערע האבן זי באוואונדערט. שווער געווען צו זאגן, וואס עס איז געווען אין איר עפעס אזעלכעס אייגנארטיקעס, וואס האט אלעמען אזוי פארכאפט. עס איז זיכער נישט געווען בלויז איר שיינקייט — עס

זיינען געווען שענערע פון איר; און אויך נישט די צוויי טונקל־בראַנ־זענע צעפּ, וואָס האָבן איינגעראַמט דעם שיינעם קאָפּ מיטן הויכן שטערן. נישט בלויז איר לויטערער ערנסט און דער גרויסער אָפּענער וואונדער אין אירע אויגן, צי איר העפּע, געזונטע און וואַרעמע שטים, וואָס איז געווען אַזוי גלאַט, ווי פיינער סאַמעט. און עס איז אַוודאי נישט בלויז אירע לאַנגע, כאַטש געבויגענע קלאַרע זאַצן, וואָס זי וועבט נאָך אפילו היינט אויס אין קאָלירפולע זיידענע סטענגעס, ווען זי קומט פאַר אַן עולם אים אַדרעסירן. זיכער איז עס געווען אַלץ צוזאַמען.

יאָ, גינאַ בירענצווייג איז געווען פון די סאַמע קענטיקסטע ביי אונדז אין לאַדזש — פון די אַרטיקע אינטעליגענטקעס און — פון די סאַמע באַליבטסטע. מען האָט זי געשיקט ריידן אין פאַבריקן, וואוהין מען האָט נישט געקאָנט צוקומען. זי האָט גערעדט צו פוילישע אַרבעטער און צו דייטשע, און אומעטום האָט מען זי געטראָגן אויף די הענט. זי האָט אויך געזומען די גרעסטע „פעסטונגען". זי איז נישט געווען זיכער מיט איר יידיש, אָבער ווען זי האָט גערעדט פאַר יידישע אַרבעטער, נאָך אין יענע צייטן, האָט עס געהאָט אַזויפיל חן, אַז מען האָט איר מוחל געווען אַלע אירע ווערטער־צעקריפלונגען און כמעט גראַמאַטישע פעלערן.

ווען פון יענער גינאַ בירענצווייג וואָלט שוין קיין אַנדערע פערזענ־לעכקייט נישט אַרויסגעוואַקסן און וואָלט געבליבן באַגרענעצט צו יענע יאָרן אין לאַדזש, ביז זי איז אַרעסטירט געוואָרן אין 1907, וואָלט אויך איר לעבנס־געשיכטע געווען אייניע פון די אינטערעסאַנטסטע צווישן דער פּראָ־גרעסיווער יוגנט פון יענער צייט. בפרט נאָך, ווען אויפן פלאַץ פון יענער גינאַ בירענצווייג איז דערנאָך דערשינען אַ פייערדיקע רעד־נערין, אַ גינאַ מעדעם, וואָס צענדליקער טויזנטער פּראָגרעסיווע יידן און ניט־יידן אין פאַרשיידענע לענדער און אין די פאַראייניקטע שטאַטן לייבן און פאַרערן זי אין משך פונעם לעצטן פערטל יאָרהונדערט, אָלס אַ מו־טיקע אַנטיפאַשיסטישע קעמפערין, אַ דינאַמישע פערזענלעכקייט און אויס־געהאָלטענער, איבערגעגעבענער טוער פאַר אמתער פרייהייט און סאָ־ציאָליזם.

מיר ווילן מיט אומגעדולד וואַרטן אויפן צווייטן אָפּשניט פון איר רייכן, קאָלירפולן לעבנסווועג.

י. ב. ביילין

צוויי זיידעס — דער רב און דער פריץ

צוויי זיידעס — דער רב און דער פריץ

. . . מארטין — הייס איך,
דילער — וועדדע איך גענאנט;
אייגעס וויים איך,
פוילן — איז מיין פאטערלאנד . . .

(קאטאוויצע, יוני, 1898.)

1.

דאס איז געווען מיין ערשטע באגעגעניש מיט דעם וואלד פאטער־לאנד און מיט דעם באגריף פוילן.

איך האב זיך נאר וואס אויסגעלערנט צו לייענען און צו רעדן א דריטע שפראך: דייטש. פויליש איז געווען די מוטער־שפראך. פראנ־צויזיש האט מיט מיר גערעדט א באנג — א פרייליין צו פארברענגען און פירן אויף א שפאציר — און דייטש האב איך זיך אויסגעלערנט אין דער צייט פון וואקאציע, וואס מיר, קינדער, האבן מיט דער מאמען פארבראכט אין דעמאלטיקן פרייסישן האפן מעמעל. אין יענער פריסישער זויבערער און א ביסל שטרענגער שטאט איז מיין מוטערס פאטער, ר' גבריאל פיינבערג, געווען א רב. ער האט געשטאמט פון קאוונער געגנט, פון שטעטל ווילקי. זיינער א ברודער איז געווען באַ־רימט אין ליטע ווי א „פראפעסאר" — דער דאקטאר נאטאן פיינבערג. אן אריגינאל, אן אפיקורס און א שטרענגער, כמעט א ברומאלער אין זיין אומגאנג מיט די פאציענטן, רוסישע און דייטשע באאמטע פון קאוונע, איז ער געווען שווייגנדיק און מילד צו די ארעמעלייט און קליינע הענדלער פון קאוונעס ענגע זאוולקעס און הילצערנע שטיבער, ביים ניעמאן.

נאך אלס קליין קינד איז מיר אויסגעקומען צו זיין באאיינפלוסט פון פארשיידענע קולטורן, שפראכן, סביבות און שטימונגען—וואס בלויז דער־וואקסענע און אויסגעפרואווטע מענטשן קאנען זיך פאנאנדערקלייבן אין זיי. געבוירן און די ערשטע קינדער־יארן פארבראכט אין א פויליש דארף ברזשוסטואווקא, לעבן טאמאשאוו, פיאטריקאווער פאוויאט, ביים טייך פיליצא אין א פויליש־דארפישער סביבה פון פויערן־קינדער, פון וועלדער און א טארטאק, וואס האט געשניטן ברעטער און זיי איבער דער וויסל געפירט קיין דאנציג, אין דייטשלאנד.

דער טיפער סאָסנע־וואַלד, מיט זיין אייביקן כישוף, מיטן שליט־וועג ווינטער־צייט, מיט די פריילעכע גלעקלעך ביים פערדישן קאָפּ, מיט דער פֿאַרע פון דעם פורמאַן לעוואַנט מויל און די ווארעמע באשליקלעך ארום אונדזערע קעפּ — מיין ברודערס און מיינעם — שטייט נאָך היינט פֿאַר די אויגן, וועו איך דערזע א ווינטער־לאַנדשאַפֿט אַלצאיינס וואו: אין די נאַרוועגישע קויל־גרובן פון „קארונא" אַדער אויף די „סאָפֿקעס" פון טייך אמור, ביי דער מאַנדזשוריישער גרענעץ.

און וועו איך האָב אין די אָפּגרונט־טיפע טאָלן פון „בערנער אָבער־לאַנד", אין דער שווייץ, אין א דערפל לעבן „אינטערלאַקן", צום ערשטן מאָל דערשמעקט דעם רויך פון א דאָרפישן קוימען, וואו דער פאַסטוך האָט געקאָכט די ברויט־זופּ מיט קעז, וועו די שישקעס און טרוקענע צוויייגן האָבן געקנאַקט אין שייטער, האָט זיך דאָס הארץ פארקראַמפט פון וויי, בענקשאַפֿט און יענעם זיסן, אומדערטרעגלעכן געפיל, וואָס צעגיסט זיך איבערן מענטשן, וועו ער טראַכט וועגן די קינדער־יאָרן.

און דעמאָלט קומט צוזאַמען מיטן ריח פון פוילישן וואַלד, געבאַקענע אין אש קאַרטאָפֿל און שמעקדיקע פּאַזיאָמקעס, דער הילכיקער רוף פון א „פּליסאַק" — א פויער פון די האָלץ־פּלויטן, וואָס שוויסט פֿאַרביי אָרעמע דערפֿער און דרעמלענדיקע, שטויביקע שטעטלעך אויף דער ווייסל, צום באָלטישן ים צו: אי־הא, אי־הא . . . און א מויל־האַרמאָניקע — די „אַרגאַנקעס" שפּילן א טרויעריק, פויליש פּאָלקס־ליד — וועגן אָרעם און רייך — וועגן צווייי וועגן, דעם וועג פון בארג און דעם וועג פון טאָל, דעם וועג פון דער פּריצישער טאַכטער און דעם וועג פון דער פויערשער מיידל...

און דאָן קומט שטענדיק אַלעם לעצטער עטאַפּ פון די קינדהייטס־בילדער דאָס ביכל, וואָס איך האָב געפונען ביי אונדז אויפן בוידעם צוזאַמען מיט אַנדערע, געהיימניספולע שריפטן און ביכער אין טאַמאַשאַוו.

דאָס ביכל וועגן דער פוילישער „פּאַווסטאַטניץ", דעם אויפשטאַנד פון 1864, געדרוקט אין קראָקע אין יאָר 1872 פון אן אומבאקאַנטן עדות מיט די צווייי אותיות ק. ו., וואו א צווייטער, פאר מיר אומבאקאַנטער, מענטש האָט אַנגעשריבן די ווידמונג מיט דער שטאָלצער פארזיכערונג, אז „פּוילן איז זיין פאַטערלאַנד", מיט דער דאַטע פון 1898.

אין נעבט אן שלאָף, בעת וויילדע אוראַנאַנען און ים־שטורעמס צע־טרייסלען דאָס שיף, בעת די שרויפן פון דעם מאשין־אפּאראט אין די

טורבינעם עגבערן דעם מוח און דאָס בעט אין דער שיפס־קאָיוטע טרייסלט זיך ווי א וויג, קומט צו חלום ביי וואכנדיקע אויגן, דער וואלד פון זשאנדלאוויצע, פון ספאלא, פון סקיערניעוויץ און רוישט און שמעקט און ציט צו זיך: צו די פארשניייטע סאסנעם, צו די ווינקענדיקע פראנזן שניי, צו דעם בלויען רויך פון די פויערשע כאטקעס, צו דעם קרעכץ פון מאטל אולמאן, דעם שווייגער, וואָס פלעגט ברענגען מילך יעדן אין דער פרי און זיך רייבן די פארפרוירענע הענט ביים פייער פון דער באלעבאטישער קיך.

עס ציט, בעת מעשה, שטארק צו יענעם טאָג אויפן היסן בוידעם, וואו אן אלט ביכל, מיט פארגעלבטע בלעטער, פון וועלכע עס האָט גע־שמעקט מיט וואפענע, ליים און קעץ, האָט ביים קליינעם מיידעלע דערוועקט א וועלט מיט אומרו, מיט וואונטשן, מיט פארצווייפלונג פון אומוויסנהייט, מיט איינזאמקייט און מיט התפעלות פאר העלדישקייט. ווייל אין פינצ־טערע ווונטן, איידער מען האָט אנגעצונדן ליכט, אין א שבת פארנאכט פאר דער הבדלה, פלעגט מיין פאטער מיט מאטל אולמאן, דעם שווייגער, אדער ווי מ'פלעגט אים רופן אין דארף, דער „פאכציאזש", רעדן שטילער־הייט ביי א גלעזל טיי, וואָס מאטל פלעגט פעסט ארומנעמען מיט ביידע לאָניעס, וועגן דער „פאווסטאניע", דעם אויפשטאנד אין 1864, וועלכן מיין פאטער און מאטל האבן, אלס יונגע בחורים, מיטגעלעבט, וועגן מיין זיידנס עלטערע זין, סטודענטן, זיינען געווען מיט דער „פארטיע", קעגן די „מאסקאלעס". שטיל פלעגן פליסן די שמועסן.

קיינער איז ניט געווען אין הויז — בלויז דער פאטער און איך. די מאמע פלעגט אוועק צו־גאסט, דער ברודער פלעגט זיך ארומטראָגן מיט אינגלעך אין די סעדער און שפילן זיך אין „אינדיאנער און ווייסע". און מיך פלעגט ציען צו יענע שמועסן מיט מאטל אולמאן, וואו איך האב זיך געמאכט שלאָפנדיק אדער פארנומען מיט איינווינען דאָס קעצל.

איך פלעג זיצן שטיף פון שרעק, וועגן דער גענעראל מעלער־זאקאמעלסקי האָט געהייסן אונטערצינדן די סטאדאלעס פול מיט שמע־קעדיקן היי, ווייל די קאזאקן האבן געזאגט, אז דארטן מוז זיך געפינען דער זון פון גראף וויעלאָוויעסקי, צוזאמען מיט דעם פאטערס ברודער (א שפעטערדיקער אדוואקאט אין לאדזש). איך פלעג פילן ווי די הויט ציט זיך צונויף אויף מיין רוקן, וועגן אולמאן האָט דערמאנט מיין פאטער, ווי א פור האָט זיך אפגעשטעלט פאר דעם שענק אין שטעטל אינאוולאדז, וואו דער פאלוואַרק פון זיידן איז געווען, און מען האָט אין קייטן געשמידט

ביי דער קוזניע דריי פרויען פון אַרטיקע פּריצים, וואָס זיינען מיט די מענער אַוועק קיין סיביר...

און וועז איך האָב איינמאָל ניט אויסגעהאַלטן און זיך אַ וואַרף געטאָן צום פֿאָטער מיט אַ געשריי: „פֿאַרוואָס נעמט איר ניט נקמה? פֿאַרוואָס שווייגט איר? פֿאַרוואָס צינדן מיר ניט אונטער דעם פּאַלאַץ פון רוסישן צאַר אין ספּאַלא (16 וויאַרסט פון אונדז), און פֿאַרוואָס רופן מיר ניט פּיאָטרעקס זין, וועמעס פֿאָטער עס איז פֿאַרברענט געוואָרן אין דער סטאַדאָלע?..." — האָט זיך אָנגעהויבן אין שטוב אַ מהומה.

דער פֿאָטער האָט אָנגעצונדן אַ לאָמפּ, מיך גוט אָנגעזידלט פֿאַר „אונטערהערן" וואָס דערוואַקסענע רעדן, און געדראָט צו שיקן אין שטאָט, אַזוי ווי מיין ברודער, אין אַ שולע.

די מוטער האָט אין אַוונט געזאָגט, אַז מען מאַכט איר קראַנק דאָס קינד, וואָס זיצט סיי ווי דעם גאַנצן טאָג אויף דעם בוידעם און נישטערט אין די אַלטע פֿאַפּירן ווי אַ „גאַלגאַניאַזש" — אַ שמאַטע־קלייבער.

איך האָב אַזוי אַרום איין שבת פֿאַרלאָרן, ווייל מען האָט מיך אין דעם עם־צימער מער ניט אַריינגעלאָזן.

2.

דער צווייטער זיידע, מיין טאַטנס פֿאָטער, איז געווען אַ פּוילישער איד, אַ פּריץ, אַ שטרענגער, אָן אמתער „דזשיעדזיץ", אַ לאַנד־באַזיצער. עס זיינען געגאַנגען קלאַנגען, אַז ער האָט אַ שווערע האַנט, און אַז די פֿאַרנאַלעם, די פּעלד־אַרבעטער פון מאַיאָנטעק, פּילן עס.

איין מאָל, אייגנדיק זיך אַהיים פון די וועלדער, נאָך די האַרבסט־אָנצייכענונגען פון ביימער צום האָקן, האָט ער געהיסן שנעל פֿאָרן דעם געשפּאַן מיט די שטאַרקע צוויי „גניאַדעם". דער „פֿאַרנאַל" האָט זיי אַ שמיץ געגעבן איבער די פּעטע רוקנס און דער וואַלאַנט האָט זיך אַ קער איבער געטאָן — אין קאַנאַוע... דער זיידע האָט אים גוט אָנגעזידלט און, ווי קאַסיא — מיין ניאַניע — האָט געזאָגט, אפּילו געשלאָגן, ווייל לעוואָן איז געגאַנגען אַ פֿאָר טעג מיט אַ געשוואַלענעם פּנים.

איך האָב אים אַ סך ניט געקענט. עס האָט געמוזט זיין אין דער גאַנץ־פרייער קינדהייט.

מיר זיינען ארוים אין שטאָט לעבן. אין לאָדזש. און דאָרט בין איך געוואויר געוואָרן, אז איך האָב אַן אנדער זיידן — א גוטן, א האַרציקן, דעם פאָטער פון מיין מאמען, און אז מיר פאָרן צו אים.

דאָס איז טאקע געווען דער רב פון דער ארטאָדאָקסישער קהלה אין מעמל.

מיין מוטער איז געווען פארהייראט צוויי מאָל. איר ערשטער מאַן איז געווען פון ווילנע. א געוויסער ראָזענזאָן. ער איז געשטאָרבן זייער יונג, איבערלאָזנדיק זי מיט א זון פון דריי יאָר.

דער זיידע, דער רב פון ווילקי, האָט זי זייער ליב געהאַט און האָט ניט געוואָלט זי זאָל בלייבן אַן אלמנה מיט א צעלאָזענעם אינגל, וועמען אלע האָבן קאָליע געמאכט.

האָט מען גערעדט א שידוך מיט א פוילישן, אויפגעקלערטן מאַן, וואָס האָט געענדיקט אין וואַרשע די אַווי־גערופענע „שקאָלא ראָבינואוו", א מין אידישן סעמינאר. דאָס איז געווען מיין פאָטער.

זי איז אַוועק קיין פוילן מיט איר קליינעם זון און דאָרט אין פוילן זיינען מיר שוין געבוירן געוואָרן: מיין ברודער און איך.

דערצוגן האָבן מיר זיך זאָלבעדריט, מיטן שטיף־ברודער. אָבער ער איז געווען אין א וואַרשעווער גימנאזיע, אזוי אז מיר האָבן אים נעהאט אין שטוב בלויז בעת וואקאציע.

די מוטער האָט אויך דורכגעמאכט אַן עוואָלוציע. פון א אידישער רבנישער שטוב וואו מען האָט נערעדט א זאפטיקן קאָוונער אידיש, איז זי אַוועק איבער וויילנע, מיט נאָך א זאפטיקערן אידיש, קיין פוילן, אין א דאָרף, צווישן וואָלד־פויערים. אָנשטאָט אידיש, רוסיש און דייטש, האָט זי איצט געמוזט רעדן פויליש. די שטוב פון מיין פאָטער איז געווען אסימילירט און מען האָט נעהאסט רוסיש און די רוסן.

די זכרונות פון קאזאקן־נענערל מעלער־זאקאמעלסקי און שפעטער— פון רענענקאמף זיינען ניט געווען באזונדערס דערמוטיקנדיק צו כאָווען די רוסישע שפראך ביי אונדז אין שטוב.

בלויז דער עלטערער שטיף־ברודער איז אַוועק אין א רוסישער גימנאזיע אין וואַרשע און פון דעם זעקסטן קלאַס האָט מען אים מיט א „וואָלטשי בילעט" (וואָס שליסט אוים יעדע מעגלעכקייט אָנצוקומען אין אַן אַנדער גימנאזיע) אַוועקגעשיקט אהיים פאר אָנשרייבן א פויליש פאטריאָטיש ליד, טאקע נאָכן איבערלייענען דאָס דערמאָנטע ביכל וועגן

דעם אויפשטאַנד. און מאַרטין דילער איז אויך נעווען, ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוואוסט, א ראַקאַוועך סטודענט, וואָס פלעגט זומער נעבן לעקציעס צו שוואַכע אין לערנען קינדער און זיי אויף אזא אופן דערציען פּאָליטיש.

יענער פונק פּאַטריאָטיזם, וואָס איז נעווען אין דער פּוילישער סאָציאַליסטישער באַוועגונג פון יענע צייטן, שטאַמט פון די שלעזישע און גאַליציש אינטעליגענטן, וואָס פלעגן אַריבערקומען קיין קאָנגרעס־פּוילן און פלעגן באַאיינפלוסן די יוגנט און די ארבעטער־אינטעליגענץ פון יענע יאָרן.

.3

איך נעדענק זיך פון זייער פרי — פון 2½ יאָר. די סאַמע ערשטע דערינערונג איז פאַרבונדן מיט א שרעק און מיט א פאַרצווייפלטן געוויין, אויף וועלכן עס זיינען זיך צונויפגעלאָפן אלע ביים זיידן אין שטוב.

מיר זיינען צום סאַמע ערשטן מאל געקומען צו־נאַסט צו זיי; מיינע עלטערן און מיר ביידע קינדער, פון פּוילן. דער עלטערער, דער שטיף־ברודער, איז געווען אין דער שולע.

עס איז געווען ווינטער. דער זיידע איז נאָך געווען א רב אין ליטע. מען איז לאַנג געפאָרן צו אים. צוערשט מיט א שרעקלעכער שוואַרצער חיה, וואָס האָט געשפּיגן מיט פייער און האָט געהאַט צוויי לאַמפּן אַנשטאָט אויגן.

דעם טייל רייזע געדענק איך בלויז דורך א געשריי פון מיין מאַמען, אז מען מוז פאָרן איבער א בריק און זי האָט מורא. מיין ברודער איז אלט געווען 4½ יאָר און האָט ניט געוואָלט אַוועקגיין פונעם פענצטער פון וואַגאָן. דאָן איז געווארן פינצטער. און ווייזט אויס, איך בין געשלאָפן א נאַנצע נאַכט. אויפנעכאַפט האָב איך זיך אין א שליטן מיט א סך וויסקייטן ארום מיר, וואָס דער ברודער האָט אַנגעזופן קאַלטע מילך. און מיטן הענטל האָב איך אַנגענומען א ביסל פון שליטן און געוואָלט עסן. מען האָט מיר באַלד ביידע הענט ארונטערגעלייגט אונטער א טיכל.

געפאָרן זייער לאַנג. פאַרפאָרן אין א שטוב מיט עטלעכע טרעפלעך. מען האָט מיך אריינגעטראָגן אין א קאַמער, וואו א הויכער אלטער מענטש

מיט א זייער לאַנגער ווייסער באָרד האָט מיך געגומען אויף די הענט און געצערטלט.

אָבער עס איז געווָארן א געלאַף פון א סך מענטשן איבער דער שטוב. טירן האָבן געקלאַפט, הינט האָבן געבילט, פערעגעס האָט מען געווארעמט, און פלוצלונג בין איך געבליבן אליין. איך געדענק זייער גוט: איך בין געזעסן אויף א טיש איינגעוויקלט אין א גרויסער פאטשויליע, וואָס האָט געהאַט א קנופ אויפן רוקן. א לאַמפּ האָט געברענט, און פלוצלונג האָב איך דערזען אויף דער וואַנט א באשעפעניש מיט צוויי הערנער, מיט א שפּיציקן פּיסק, און אלץ האָט זיך געשאקלט.

איך האָב זיך מסתמא שטאַרק דערשראָקן, ווייל איך האָב זיך פּאר־צוינגן אין אזא געווייַן, אז מען איז זיך ווידער צונויפגעלאָפן.

איך האָב געטייטלט מיטן פינגער אויף דער וואַנט און געשריגן: „יאבעל, יאבעל". ווי מען האָט מיר שפּעטער יאַרנלאַנג דערציילט, כדי צו באווייזן (מיין ברודער), אז איך בין שוין דעמאָלט געווען א פּחדן. דאָס וואָרט „יאבעל", האָט געדאַרפט באדייטן „דיאבעל" — דער טייוול.

איך נעדענק, ווי דער זיידע האָט געזאָגט: „מען טאָר זי נישט לאָזן אליין, זי זעט אלץ."

און שפּעטער, פון צוהערן זיך צו אלע שמועסן אין קיך, פון רעדן מיט דער קעכין און מיט די פויערן, האָב איך א לאַנגע צייט נעלעבט אין א וועלט פון שדים, פון גיהנום, פון לעגענדעס פון דעם קאטויליש־קלויסטער, וואָס די פויערטעס און די ניאַנע פלעגן דערציילן סיי זיי, סיי מיר.

די נאכט פלעגט זיין א קוואל פון שרעק. און איין מאל האָט מען מיך געפונען אין קיך ביי דער קעכין, צו וועלכער איך בין געקומען זיך באהאלטן, ווייל אויף מיין וואַנט שטייט א טייוול מיט א בייטש אין האַנט און מיט א קעסל סמאלע.

מיט מיין זיידן האָבן מיר, קינדער, ניט געקאַנט רעדן, ווייל ער האָט ניט גערעדט קיין פוילישׂ.

ערשט אין די עלטערע יאָרן, ווען ער איז אוועק קיין מעמעל, האָבן מיר זיך שנעל אויסגעלערנט דייטש און דורך דעם א ביסל רעדן אידיש. יענע צייט איז געווען א הערלעכע. מיר האָבן געזעסן דעם ים, זיך געבאַדן און געפאַרן אויף א שיפל. דאָרט איז אויך צום ערשטן מאל דערפילט געוואָרן מיין וואונטש צו באקענען זיך מיט אזא זאך ווי „גאָט". אין

פּוילן פּלעג איך ניט וויסן פּאַרוואָס מיידלעך דאַוונען ניט און אינגלעך — יאָ. אין מעמעל פּלענן אַלע קינדער גיין פּרייטיק פּאַרנאַכט אין „טעמפּל".

האָט מען מיך אויך אמאָל מיטגענומען. דאָרט, האָב איך באשלאָסן, וועל איך פּטור ווערן פון די שרעק פּאַרן טייוול און דער סמאָלע. איך האָב אָבער נעהערט מוזיק, דעם כאָר פון די קינדער, געזען די ליכטער און די רייכע פּרויען, אָבער עס האָט מיך ניט באַפּרידיקט. איך האָב ניט געפּונען ינענ שוץ און דרך־ארץ, ווען איך האָב געזוכט. און מיין זיידע האָט מיך אויך אַנטוישט שפּעטער: מען פּלענט צו א מאַנסביל ברענגען א טאָפּ מיט פּלייש און ער פּלענט דאָרט זוכן נאָדלען. דאָס האָט געהייסן „פּסקנען א שאלה", און איך האָב גאָר געמיינט אז ער רעדט מיט „גאָט" אליין. נאָך איינער פון די רייזעס, האָב איך פּאַר מיין ניאניע דערקלערט מיין „אַנטוישונג" אין מיין זיידן, אויך וועגן מיין גיין אין „טעמפּל" זוכן גאָט און ער איז דאָרט גאָר נישטא. קאַסיע האָט מיר געזאָגט, אז ביי זיי אין „קאַסציאָל" רעדט זייער גאָט מיט אַלעמען, אפילו מיט איר — דער אַרעמער דינסט־מיידל קאַסיע. און איין זונטיק אין דער פרי האָט זי מיך טאַקע געזומען אין קלויסטער . . .

איד און קריסט אין די קינדער־יאָרן

איך געדענק ווי א ביטער געפיל האָט נאָך אין דער פּריעסטער קינדהייט געגאָנגט ביים האַרצן: אונדזער שטוב איז אין גאַנצן אן אַנדערע געווען ווי ביי די ארומיקע מענטשן.

און פּאַרגלייכן האָב איך געקאָנט מאַכן וויפיל איך האָב געוואָלט: אין צווייטן הויף (אין לאָדזש), מיט א הויז ווייטער, האָבן געלעבט קרובים פון מיין מוטער, און מיר, די קינדער, האָבן זיך נעשפּילט און פּאַרבראַכט צוזאַמען נאַנצע טעג און אָוונטן זומער־צייט.

איין כאַראַקטער־שטריך ציט זיך דורכן נאַנצן קינדער־לעבן אונדזערן, מיינעם און מיין ברודערס: מען האָט אונדז קיינמאָל נישט געקושט, נישט געצערטלט, נישט געטראָגן אויף די הענט, נישט באַמיט זיך צו טרעפן יעדן קינדער־וואונטש שוין פון די אויגן... מען האָט אונדז באַהאַנדלט ווי דערוואַקסענע מענטשן, גערעדט מיט אונדז שטרענג, זאכלעך, דערצוינן אין די ראַמען פון אזא באַשיידנקייט, אז עס האָט פּשוט געגרענעצט מיט

מאנגל און ארעמקייט. און ארעם איז מען דאך נישט געווען. עס איז געווען א שטיק ערד מיט א הויז אין א דארף. עס איז געווען א הויז אין טאמאשאוו. עס זיינען געווען עטלעכע הייזער ביי דעם ברודער אין ווילנע — נאך פון דער מוטערס ערשטן מאנס ירושה. אבער דער פאטער מיינער האט זיך פארווויקלט אין „פראצעסן", וואס ער פלענט פירן מיט קאנקורענטן צוליב קאלך־גרובן, שמעלץ־אויוונס, צינגל־פאבריקן און וועלדער.

דאס איז געווען דער צרהדיקער מאמענט אין אונדזער לעבן, דער פינצטערער וואלקן, וואס האט פארטונקלט דאס צוזאמענלעבן צווישן די עלטערן און אויסגעגראבן א תהום צווישן דעם שטיף־ברודער און מיין פאטער.

דאס איז אויך שפעטער געווארן די סיבה פון א סיכסוך צווישן מיר און מיין מוטער, וויל איך פלעג אפן נעמען דעם פאטערס צד אין זיין פארצווייפלטן נעזעצלעכן קאמף קעגן די דייטשע פאבריקאנטן און סוחרים פון טאמאשאוו און לאדזש, וועלכע האבן געבראכן קאנטראקטן מיט אים און דורך כאבאר געדונגען פאלשע עדות און געניטע אדוואקאטן.

מיין פאטער איז געווען אן ערלעכער מענטש און זייער א שלעכטער סוחר. ער איז געווען א געמיש פון א פרומען אידן און א פוילישן אסימי־לאטאר: די שפראך אין שטוב איז געווען פויליש, אפילו מיט מאטל אולמאן — דעם יונגט־פרויינט זיינעם און מיטקעמפער פון 1864 קעגן דער צארישער מאכט, פאר אן אומאפהענגיק פוילן.

און אזוי ווי מיין צערייצטע פאנטאזיע איז געווען געגערט פון ערנסטע ביכער, וואס איך האב געשלונגען אן א מאס, און אזוי ווי דער גרונט־יסוד אין לעבן פון א מענטשן, לויט מיין פאטערס שמועסן מיט מיר, איז געווען ערלעכקייט און שנאה צום ליגן — האב איך אפן זיך געשטעלט אין רשות פון מיין פאטער ביים אנשרייבן און אפשרייבן מיט מיין בעסטער קאליגראפישער שריפט (נישט צו פארגלייכן מיט מיין היינטיקער...) די ענדלאזע געריכט־אקטן, פראטאקאלן, ציינגענישן און עדות־אויסזאגן.

און אין די שפעטערדיקע יארן, וועו די פראצעסן האבן פארשלונגען דעם גרעסטן טייל פון דעם פארמעגן און איך האב שוין אלם 13־יאריקע מיידל פארדינט געלט פון צוגרייטן קלייניע קינדער אין א שולע, האב איך מיין פאטער געגעבן געלט צו פארן אויף א זיצונג פון פיאטרקאווער

טריבונאל, אדער צו באצאלן א יוננן אנפאנגער־אדוואקאט, וואס האט געזוכט שנעלע, ביליקע פראקטיק.

אלעמאל איז מיין פאטער פאר מיר געווען דער שטרענגער, אבער ערלעכער מענטש, אן שמייכלען, אן קריכערי, אן קאמפלימענטן צו אנדערע, מער מעכטיקע און איינפלוסרייכע מענטשן.

א באזונדערן דרך־ארץ האב איך נעהאט צו אים פאר א זאך, וועלכע איך האב שוין פון קינדוויז אן הויך געשעצט: פאר זיין פערזענלעכן מוט.

ער פלעגט ביינאכט עטלעכע מאל אויפשטיין ווינטער־צייט און ניין אויפן בוידעם נאכזוען צי דער שלאס הענגט אויף דער טיר און צי די וועש איז נישט אראפגענבעט.

אין יענע צייטן — אין די ניינציקער יארן — איז לאדזש געווען א שטאט פון געוואלטיקן אויפשטייג אין דער טעקסטיל־אינדוסטריע. פאבריקן, וועבערייען און שפינערייען, מעטאל־ און אייזן־גיסערייען, האלץ־ וואַרשטאטן פלעגן אויסגעבויט ווערן איבער נאכט. געוואלטיקע סקלאדעס פון קוילן פון די סאסנאוויצער און קאטאוויצער דייטשע קוילן־גרובן פלעגן טאג און נאכט אנגעפילט ווערן מיט קוילן, „שוט" (קוילן־שטויב) און קאקס. און יעדע נאכט פלעגן צענדליקער גנבים, מיט דער שטילער דערלויבעניש פון א נאכט־סטראזשניק, אנפילן טאטשקעס מיט קוילן און צעפירן צום קליינהאנדל איבער דער פארשטאט און די פעריפעריעס — דאס איינגענע מיט שמאטעס, וואל און באוול־אפפאל, מיט האלב־פארטיקע פאבריקאטן און רעשטלעך.

א נאנצע „ארגאניזאציע" האט עקזיסטירט לענג־אויס דער „ווי־ דזעוועך נאס", וואס פלעגט קונציק אראפנעמען פון די לאנגע, הויך־ אנגעלאדענע „ראל־וואגנס" (גרויסע פלאטפארמעס מיט 2 פערד) זעקלעך מיט סחורה, באוול, וואטע אדער שמאטעס און פאפיר־אפפאל.

דער קאמף מיט די גנבים איז געווען א האפענונגסלאזער און אייביקער. מען האט נעגנבעט ווען פון בוידעם, פערענעס פון די פלויטן, כלים פון די הויפן, זויערקרויט פון די קעלערן און הינער פון די שטאלן...

און וועו מיר האבן איין מאל אין זעקס וואכן נעוואשן א גרויסע וועש, ערב פסח אדער נאכן זומער, פלעגט מיין מוטיקער פאטער גיין ביי דער נאכט היטן דעם בוידעם.

און נישט איין מאל האט מיר דאס הארץ נעקלאפט פאר שרעק איידער ער פלעגט צוריק אראפגיין. אלע פלעגן עס באטראכטן פאר נאטירלעך, —

בלויז איך האָב אים, פון אונטער דער קאַלדרע, בעת ער איז פארביי־
געגאנגען מיין בעטל, אויסגעשטרעקט א האנט און אים געזאגט:
„האסט גאר קיין מורא נישט? דער „גרויסער" ברודער שלאָפט
און דו וואכסט! נעם כאָטש מיט דעם האק־מעסער פון קיך." — וויל
מיט אזא מעסער האָבן די אינדיאַנער געשפאַלטן די קעפ פון די ווייסע אין
די ווייסטענישן פון מעקסיקע, ביי פענימאָר קופּער, וועלכן איך האָב
געהאלטן פאר דעם מוטיקסטן מענטשן אויף דער וועלט.
אָבער דער פאָטער פלעגט מיך צודעקן, הייסן שלאָפן און נישט
רעדן ביינאכט און וועקן אלעמען.
די צווייטע מעלה, פאר וועלכער איך האָב מיין פאָטער ליב געהאט,
איז געווען פאר נישט שפילן אין קאַרטן, נישט רויכערן און נישט טאנצן,
פאר שטענדיק טראכטן בלויז וועגן מיין מוטער און אונדז, קינדער.
חנוכה פלעגט מען ביי די קרובים מאכן בעלער, אַוונט־מאלצייטן און
ארויסרוקן טישלעך צום קאַרטן־שפיל. מיין פאָטער פלעגט עם נישט מיט־
מאכן און רעדן אָנשטאָט דעם וועגן פאָליטיק מיט נאָך עטלעכע מענער.
איך פלעג שטיין ביי זיין שטול און זיך צוהערן מיט לוידנשאפט.
די דרייפוס־אפערע האָט מיך פארכאפט. איך האָב געלייענט אויך א
ביליקן דייטשן ראָמאַן, צו צען גראשן א העפט, וואָס אן אָגענט פון א
לאָדזשער בוך־פירמע האָט געבראכט יעדע וואָך צום מייסטער פון ראָבערט
בידערמאנס פאבריק, צו הער פענערט, אונדזער שכן פון פארטער, פון
אונטן. זיין פרוי האָט עס מיר אויסגעלייען.
איך בין געווארן א הייסער פריינט פון דרייפוסן, דעם אומגליקלעכן
אידישן קאפיטאַן, און אויפן הויף פארטיידיקט אים קענן סטעפאַן, דעם 12־
יאריקן לערן־אינגל ביים שלאָסער, קאַלאָדזייטשאק, א פרומען קאטאָליק און
אנטיסעמיט, וואָס האָט געהאלטן דריי ארבעטער און דעם לערן־ייִנגל, א
„טערמינאטאָר" — ווי מען פלעגט זאגן.
מיר זיינען געווען גרויסע פריינט: סטעפאַן איז געווען מיין ערשטער
ראָמאַן.
די גאנצע וואָך איז ער געווען שווארץ פון סאזשע און רויך ביי דעם
בלאָז־אינסטרומענט, אויף פוילישׂ: „מיעך" — וואָס פלעגט צעבלאָזן דאָס
פייער אין דעם ווארשטאט.
זונטיק פלעגט סטעפאַן וועלן וויין אין פנים, מיט רויטע שיינע באקן
און מען פלעגט קאָנען זען זיינע הערלעכע בלויע אויגן — די אייניציקע

העלע אויגן צווישן אלע קינדער אויפן הויף, אויסער מיר און מיין ברודער: די איבעריקע קינדער און אויך די פיר טעכטער פון שלאָסער־מייסטער האָבן געהאט טונקעלע.

סטעפאַן פלעגט זיצן מיט מיר זומער, נאָך דער ארבעט זיינער, אויף א בארג זאמד, לעבן קאָלך־גרוב, פון וועלכער מען האָט שטענדיק געשעפט קאָלך פאר די נייע הייזער אויף דער פולנאָצנע גאס, וואָס האָט זיך גע־האלטן אין איין בויען דעמאָלט. ער פלעגט הערן, וואָס איך דערציל אים פון די ביכער, וואָס איך פלעג לייענען און פון די שמועסן, וואָס איך פלעג אונטערהערן דורכן טאָג, סיי אין קיך, סיי אין שטוב.

סטעפאַן איז געווען א יתום. זיין מאַמע איז געשטאָרבן ביי זיין געבורט ערגעץ־וואו אין דאָרף — און א פאָטער האָט ער בכלל נישט געהאט.

איך האָב סטעפאַנען אויסגעלערנט לייענען פויליש — מיר זיינען געווען אין איין עלטער. ער האָט צו מיר געזאָגט שטענדיק: „פאַניענקא": פרייליין — און נישט געוואָלט זאָגן: „דו" און רופן ביים נאָמען.

די זאך, וואָס האָט אונדז נאָענט געבראַכט און באַפריינדעט איז געווען א פאַל מיט א קליין פויליש אינגל — א לאַנגע צייט פאר דער פריינטשאפט מיט די פוילישע קינדער. אָבער וועגן דעם — שפעטער. מיט א סך יאָרן פריער האָב איך אין מאָל, זיצנדיק אין קיך ביי דער דינסט־מיידל אונדזערער, מאניא, דערזען א שרעקלעכע זאך: די טיר פון קיך איז אויפגעריסן געוואָרן און א איד מיט א לאַך אין קאָפ איז געפאַלן אויף דער פאָדלאָגע. דאָס בלוט האָט זיך שטיל געגאָסן איבערן טויט־בלאָסן פנים.

דאָס מיידל איז אריינגעלאָפן אין שטוב צו די עלטערן מיינע. איך בין געבליבן זיצן אויפן טיש און געקוקט אויף דעם בלוט, וואָס גיסט זיך פאַמעלעך. וועג מען איז אריינגעלאָפן פון שטוב, האָב איך נעזאָגט צום עלטערן ברודער אין דער שטיל, אז ער זאָל פרואווון „צוריק אריינגיסן דאָס בלוט אין קאָפ, ווייל בלוט קאָן מען דאָך נישט קויפן" — אזוי פלעגט זאָגן דער הויז־דאָקטאָר צו מיין מוטער, וואָס האָט געליטן פון אנעמיע, בלוט־ארעמקייט.

איך בין דעמאָלט אלט געווען אפשר זעקס יאָר. דער איד מיט דעם לאָך אין קאָפ איז געווען דער קרבן פון דעם לאַדזשער פאַגראָם, וואָס די פאָליציי האָט ארגאניזירט דעמאָלט כדי צו דעזארגאניזירן און פאר־

וואנדלען אין א בלוט־באד דעם ארבעטער־סטרייק אין לאדזש אין דער פאבריק פון א. ק. פאזנאנסקי.

איך געדענק זייער גוט, אז איך האב נישט געווייגט און נישט געשריגן פון שרעק: בלוט האב איך אפט געזען, ווען מאניע פלעגט מיך מיטנעמען צום שוחט קוילענען א הון אדער א גאנז.

איך פלעג איר בלויז שטענדיק צורעדן, זי זאל די הון לאזן לויפן און נישט גיין קוילענען.

די טויטע הון האט שוין אויף מיר נישט געמאכט קיין איינדרוק — זי איז געווארן פלוצלונג א פרעמדע, אן לשון און אן באוועגונגען, אן אומבאקאנטע.

אבער דער פאל מיטן אידן און די צעווארפענע קאשיקעס מיט גרינסן, עפל און פיש, וואס די כוליגאנעס, רוסישע איבערגעטאנענע סטראזשניקעס, האבן צעטראטן און צעראבירט, האט צום ערשטן מאל געבראכט צום באוואסטזיין דאס ווארט: „איד". דער „סטרוזש" פון הויז און די דינסט־מיידלעך פלענן איצט פלוצלונג אנהויבן צו רעדן וועגן אידן; זיי האבן געמאכט אן אונטערשייד צווישן די אידן אויפן מארק מיט די קאשיקעס און סטראגאנעס און אונדז, די באוואוינער פון דער גרויסער „קאמיניצע", — דעם מאדערנעם הויז מיט די שיינע טרעפ. זיי, די פוילישע דינסט־מיידלעך און דער „סטרוזש", האבן אונדז מיט אונדזער גוטן פויליש נישט באטראכט אלס אידן, וויניקסטנס נישט אלס די אייגענע אידן פון מארק.

און איך געדענק, ווי מאניע האט מיך געמוסרט, ווען איך בין אמאל אויף עטלעכע שעה פארשוואונדן געווארן און מען האט מיך נאך לאנגע זוכענישן געפונען אין שטוב פון א מלמד מיט ניין קינדער, פינקעלשטיין, וואס האט געלעבט אין איין שטוב, אין א הילצערנער בודקע, ביים סאמע סוף פון אונדזער הויף.

עס איז נישט געווען קיין שנאה ביי מאניען צו די פינקעלשטיינס, נאר זי האט געטענהט, אז עס פאסט נישט די „פאניענקא" זאל זיך חברן מיט שמוציקע, ניט־געוואשענע „זשידקעס". — אבער צו ווען עס איז יא געווען א שנאה ביי מאניען — איז געווען צו דער רוסישער פאליציי, דעם „רעווירוווי", די סטראזשניקעס און די קאזאקן — מען האט עס געקאנט הערן פון אירע רייד, ווען זי האט דערציילט פון די צעטריבענע פאבריק־ארבעטער, פון די צעשלאגענע פרויען און קינדער, וואס זיינען געקומען בעת דעם סטרייק אפנעמען דעם ארבעטס־לוין פון די מענער.

ביי אונדז אין שטאָט האָט מען אָפן געהאַלטן וועגן די פּראָווין פון נענעראַל־גובערנאַטאָר צו ברענגען קיין פּוילן די טעג פון „אָדעס" — פון צייטן שרעקלעכע פּאַר אידן, וועו „ליטוואָקעס" זיינען געלאָפן קיין פּוילן זיך ראַטעווען פון פּאָגראָמען. דאָס וואָרט „ליטוואָק" — איז ביי אונדז אין שטוב געווען א סימבאָל פון פּראַכטוננ פּאַר רוסישע אידן, וועלכע מיר האָבן נישט ליב געהאַט און נישט געקאָנט פּאַרטראָגן זייער שפּראַך, — פול מיט רוסישע ווערטער... און וועו עטלעכע פון זיי האָבן געעפנט געשעפטן און פּאַבריקן אין לאָדזש, האָט זיי די פּוילישע־אידישע באַלעבאַטישקייט באַיקאַטירט... דער פּאָגראָם און די פּאַרגרעסערטע כולי־גאָנסטוואָ האָט מיין ברודער, דעם עלטערן, געגעבן א מעגלעכקייט זיך צו פּאַרשאַפן א רעוואָלווער, אויף וועלכן ער האָט געהאַט א דערלויבעניש.

און פּאַר אונדז, קינדער, איז עס געווען א נעוואָלטיקע איבערלעבונג: ער קאָן שיסן וועמען ער וויל; ער האָט א דערלויבעניש דערצו.

אונדזער שטאָלץ מיטן עלטערן ברודער איז געווען אומגעהייער גרוים: ערשטנס, האָט מען אים ארויסגעוואָרפן פון א רוסישער גימנאזיע פּאַר זינגען א פּוילישׂ ליד. און איצט קאָן ער דערשיסן יעדן כולינאָן — וואָס שלאָגט א אידן ביז בלוט.

איך דערמאָן זיך נאָך א פּאַסירונג פון יענע צייטן:

איין מאָל אין אָוונט האָט מען א שטיינדל געוואָרפן אין א קעלער־שטוב און צעבראָכן א שויב.

דער חשד איז געפאַלן אויף א קליין פּויליש אינגל פון א זייטיקן הויף. מיר האָבן דאָס אינגל געכאַפט און באַשלאָסן עס צו משפּטן.

מיר זיינען אלע געווען אידישע קינדער. מען שפּילט אָפ א משפּט.

מען האָט פּאַרגעלייגט אים צו שלאָגן מיט דער האַנט. צוביגדן צום פּלויט אויף א שעה. אַריינשפּאַרן אים אין א פּוסטער שטוב, וואו עס איז געשטאַרבן א שכן און קיינער האָט זי נישט געדונגען. פּלוצלונג האָט א קליין אינגעלע א געשריי געטאָן: „רייסט ארויס איין האָר פון אים, דאָס טוט זייער וויי."

מיר האָבן אלע געשוויגן און נישט געוואוסט, ווי אזוי עס צו טאָן, ווייל דאָס אינגל האָט געהאַט קורצע האָר אויפן קעפּל.

פּלוצלונג איז צו אונדז צוגעגאַנגען א צווייט אינגל פון דער נידעריקער הויז פון שלאָסער, א פּאַרשוואַרצטער און א שטרענגער, און האָט געזאָגט: „איר האָט נעזען, אז ער איז עס געווען, וואָס האָט צעבראָכן די

שויב? ער איז דאָך פון א פרעמדן הויף — ער איז דאָ בלויז געקומען אין „מאנגל", צו מאנגלעווען די וועש מיט זיין מאמען — ווי אזוי וועט ער ווארפן שטיינער אין א פרעמדן הויף? לאָזט אים אָפּ!"

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס א פרעמד אינגל זאָל אזוי רעדן צו אונדז, צו מיר. דאָס געפיל פון אמת איז ווידער געקומען און האָט אפּגעלירט צו מיר. דאָס מאָל נישט בלויז פון פאָטער, נאָר פון א פרעמדן פוילישן אינגל.

זיין נאָמען איז געווען סטעפאן. ער האָט זיך מיט א פּאָר טעג צוריק באוויזן אין הויף, ביים שלאָסער, ביי דעם זעלביקן שלאָסער, וואָס האָט פארמאכט די טיר און נישט אריינגעלאָזן דעם אידן זיך אויסבאהאלטן פון די שטיינער, ווי ער האָט שפּעטער דערציילט אין שפּיטאָל.

איך האָב זיך נעענטער באקאנט מיט סטעפאנען, אריינגעקומען צום שלאָסער און געשפּילט זיך מיט די טעכטער: איינע פון זיי, בראָניא, איז געווארן מיין פריינדין.

סטעפאן איז געווען א פרום אינגל. ער האָט מיר צוגערעדט כסדר צו גיין מיט אים אין קלויסטער זונטיק, הערנדיק פון מיר, אז איך האָב נישט קיין נאָט; אָבער מיידעלע גיי איך נישט דאוונען, נאָר מיין ברודער; און אָן „נאָט" איז שווער, מען האָט מורא, מען קאָן דערטרונקען ווערן ביים באָדן זיך, מען קאָן נישט באוויזן זיך צו ראָטעוון פון א שרפה. נאָך מער: א פּור קאָן דיך איבערפאָרן — אויב נאָט העלפט נישט, — האָט געטענהט סטעפאן.

בראָניא און סטעפאן האָבן מיר שטאַרק צוגערעדט זונטיק מיט זיי צו גיין אין „קאָסציאָל".

איך האָב אינסטינקטיוו געפילט, אז מען טאָר וועגן דעם נישט דערציילן אין שטוב — אפילו נישט דעם ברודער.

איך האָב אליין אין זיך באהאלטן אלע ספקות און באשלאָסן צו זוכן מיין נאָט אין „זייער קלויסטער".

קינדער־עלנט אין אַ אידישער שטוב

„עס איז ניט גוט
צו קושן אַ קינד;
אַנשטאָט פּאַרערן מוט,
וועט עס זוכן ווינט..."

דאָס האָב איך אַמאָל אונטערגעהערט אַ שמועס צווישן צוויי קוזינעס זון מיין מוטער, זומער־צייט, אין אונדזער גאָרטן, אויף דעם פּאַרבויטן גרויסן הויף ביי ניימאַנען, אויף פּולנאָצנע גאָס אין לאָדזש. מיר האָבן שוין דעמאָלט פּאַרלאָזן די קלויניע שטאָט, טאָמאַשאָוו, מיר זיינען אַרויס פון דעם אייגן הויז און אַריין אין אַ געדונגענער שטוב.

געוואָרן שטאָט־מענטשן, גרויסשטאָט־איינוואוינער, מיט אַלע נייע, ביטערע דערפֿאַרונגען אין אַזא אויפֿגעקומענער, שטורעמדיק־אינדוסטריאַליזירטער שטאָט, ווי דער „פּוילישער מאַנטשעסטער", ווי עס האָבן מיט שטאָלץ גערופן די שטאָט לאָדזש דייטשע באַוליי־מאַגנאַטן.

דאָס פּאַרלאָזן טאָמאַשאָוו און אריבערגיין אין לאָדזש האָט געביטן מיין גורל און אויך דעם גורל פון מיינע ברידער.

עס איז אָבער שטענדיק פּאַרבליבן פּאַר די עלטערן אַ שוועכער קלאַפּ אין אַ פּאַמיליע־קאָנפֿליקט מיט דעם פּאָטערס ברודער, אַ געניטן אַדוואָקאַט, וועלכער האָט אין דער אָפּוועזנהייט פון מיין פּאָטער אויסגענוצט מיין מוטערס שלאַפקייט און פּאַרן חוב, וואָס דער פּאָטער איז אים שולדיק געווען, האָט ער פּאַרקויפט דאָס הויז אין טאָמאַשאָוו.

איך געדענק, אַז די ביידע משפּחות האָבן, צוליב דעם און אויף מיין מוטערס צאָרנדיקן פּאַרלאַנג, איבערגעריסן אַלע באַציאונגען זינט יענעם מאָמענט.

וועג מיין פּאָטער איז נעקומען אהיים, גערופן דורך דעם נעטרייען „פּאַקטאָר", איטשל אולמאַן, אונדזער רעכטע האָנט אין אַלץ, איז שוין דאָס הויז געווען אין פּרעמדע הענט.

„צוליב לומפּיקע פּינף הונדערט רובל", פלעג איך הערן אַ לאַנגע צייט אָמפּערן זיך, „פּאַרקויפט מען אַ ברודערס אַ היים: אַלץ איז די „שטאָט" שולדיק..."

און א טונקעלער האס, אז אומבאקאנטער און מוראדיקער, האָט אין מיר אָנגעהויבן צו ענבערן און האָט אויף שטענדיק אָפּגעטיילט גוטע הארציקע דאָרף־מענטשן פון שלעכטע, רויבעריש, בייזע, וואָס לויערן אויף דיר אין שטאָט.

איך האָב ליב געהאט זיך צוזוהערן צו דעם שמועס פון דערוואקסענע. איך בין געזעסן אין אווינקל מיט אן אלטן פאמיליע־אלבום, מיט בילדער פון דער גאנצער קרובהשאפט, אדער שטיל פארווינט מיין קעצל, געטוליעט עס צו מיין מאנגערן קערפער (קיינער האָט ניט געקאָנט פארשטיין, פאר־וואָס איך בין אזוי דין און בלאס) און זיך שארף צוגעהערט צו אלע שמועסן. יענעם גלייכווערטל, אז מען דארף ניט קושן א קינד, וויל עם וועט אויסוואקסן לייכטזיניק און צעפיעשטשעט, און אז מען מוז עס, פארקערט, דערציען שטרענג און „ספארטאניש" (איך האָב זינט דאן שטענדיק מורא געהאט פאר דעם וואָרט!), יענעם גלייכווערטל האָט אויס־געדריקט מיין מוטער, וועו צוויי מיידעלעך, שוועסטער־קינדער מיינע, זיינען צוגעלאפן אמאל און האָבן זיך אָנגעהויבן צו לאשטשען און קושן זייערע מאמעס. זי האָט געזאָגט, אז עס איז א דייטשע דערציאונג, אן איבעריקע צערטלעכקייטן, אן נאכגעבן די קינדערשע קאפריזן. די קוזינעס האָבן געשווינגן דערויף, אבער ניט אוועקגעשטופט די קינדער.

און איך האָב מיט קנאה, מיט יסורים אין הארצן געקוקט, ווי סטעלא און זשעניא זיינען געווען צוגעטוליעט צו זייערע מאמעס...

אונדז, קינדער, האָט מען ניט געקושט. שוין אָפּגערעדט פון מיין ברודער, דעם ווילדן, צעלאָזענעם איינגל, וואָס האָט זיך געחבערט מיט אלע לאָבוזעס אין גאס, וועלכע זיינען אבער פאר אים געווען טייערע „אינ־דיאנער". זיי פלעגן אָפּהאלטן מלחמות און געשלעגן מיט די „ווייסע", דאָס הייסט — די „גויאישע" אינגלעך ארום פולנאָצנע גאס.

עס קאָן זיין, אז צוליב דעם, צוליב דער ליבלאָזער קינדהייט, אן צערטלעכקייטן, אן די אויסערלעכע, אזוי פארשפרייטע ביי די פוילישע אידן, סימנים פון סענטימענטן, האָב איך זיי געזוכט ביי פרעמדע צופעליקע מענטשן, און מיין גאנצן ניט־באפרידיקטן געפיל אויסגלאָזן צו חיות און... אָרעמעלייט! עס איז אפילו געווען א סברה, אז איך זאָל אויסוואקסן א „פילאנטראָפ", אזוי פלעגט מען מיך מיטשלעפן אין פינצטערע קעלערס מיט טעפלעך זופ און סלאָיקעס מיט איינגעמאכטס צו אָרעמע קימפע־טאָרינס און אויף רעוומאטיזם־קראנקע אלמנות.

אָבער מיין לעבעדיקייט, מיין גרויסע קינדערשע ענערגיע, דאָס זוכן סאָציאַלע קריוודעם און ניט פערזענלעכע, מיין שלינגען ביכער, די אייַנזאַמקייט, דאָס שטענדיקע צוהערן זיך צו אַלע שמועסן אין הויף און קיך האָבן מיך פאַר דער צייט געמאַכט דערוואַקסן. זיי האָבן מיך שפּעטער סוף כל סוף ארויסגעפירט פון דער טעמפּער באַלעבאַטיש־פאַראַרעמטער סביבה צו די גייסטיק־נעזינטערע פּאַלקס־מאַסן און ניט דערלאַזן צו פאַר־בלייבן ביי פּילאַנטראָפּיע.

* * *

סטעפּאַן, דאָס שלאָסער־אינגל פון הויף, האָט מיר נאָך א בשותפות־דיקן זונטיק אין קאָשציאַל צוגערעדט צו פּאָרן אויף פּסח צום גלח, זיינעם אַן „אָפּיעקון", וואָס האָט סטעפּאַנען נאָכן טויט פון זיין מאַמע געבראַכט צום שלאָסער אין אונדזער הויף. מיר האָבן אַלע געוואוסט וועגן איר שווערן טויט: זי איז געווען ביי א מילנער און מיט א שווערן זאַק מעל אויפן רוקן איז זי געגאַנגען איבער א בריקל צו זיך אַהיים, די שכירות פון א גאַנץ יאָר פּראַצע אויף זיך. זי איז אַרויסגעפאַלן אין וואַסער און איז שטיל אַן עדות דערטרונקען געוואָרן. סטעפּאַנס באָבע האָט געקלאָגט און געיאָמערט אויפן זאַק מעל, וואָס איז צעגאַנגען אין טייך. זיי האָבן געהונגערט א גאַנץ ווינטער. צוליב דעם הונגער האָט דער גלח געבראַכט סטעפּאַנען צו קאַלאַדזייטשאַק אין טערמין (אַלס לערן־אינגל).

סטעפּאַן און איך האָבן ביידע ניט געוואוסט פון אַן אָפּגאָטישער ליבשאַפט צו אונדז מצד די עלטערן, און דערפאַר האָבן מיר זיך שטאַרק באַפּריינדעט. איך בין מיט אים אָפּט געגאַנגען זונטיק אין קלויסטער. אין שטוב האָט קיינער וועגן דעם ניט געוואוסט, אויסער דעם דינסט־מיידל, מאַריניא. מיר האָבן זיך אָפּגערעדט וועגן פּוילישן „וויעלקאַנאַץ" (זייער פּסח) ביים גלח, וועלכער האָט געוואוינט אין דערפל כאַיני, ניט וויט פון לאָדוש.

מיר זיינען אַוועק באַגיינען. סטעפּאַן האָט, ווי מיר האָבן אָפּגערעדט, אַריינגעוואַרפן דורכן אָפּענעם פענצטער זיין צוקראוווקע, די וויסע טויב, וואָס האָט דעם גאַנצן טאָג גערופן: צוקרו, צוקרו! (דערפאַר רופט מען זיי טאַקע אין פּוילן „צוקראוווקעס"). מיט איר געפלאַטער האָט זי מיך טאַקע אויפגעוועקט. אַלע אין שטוב זיינען געשלאָפן, מאַריניא האָט צוריק

פֿאַרהאַקט דעם שלאָם פון קיך, איך בין שטיל אַראָפּ די קיך־טרעפּ. סטעפּאַן האָט געווארט פּאַרן טויער מיט א טלומאָקל אין האַנט.

עס איז געווען אפשר זעקס אזייגער. אלע איז געווען שטיל, אפילו דער סטרוזש איז נאָך נעשלאָפן. צוליב דעם האָבן מיר געמוזט ביידע אריבערקריכן איבער דעם שכנישן פּאַרקאַן, כדי ניט צו וועקן אים. ביים אריבערגיין דעם פּאַרקאַן, האָב איך אויף א מינוט זיך אָפּגענעבן א חשבון, אז צום ערשטן מאָל טו איך עפּעס א זאַך, וואָס די מאַמע ווייסט ניט דערפון, און איך האָב געפּרעגט ביי סטעפּאַנען, וועו וועט מען זיין צוריק? ער האָט מיר אָפּגעענטפערט, אז דער אָפּיעקון זיינער וועט אונדז צוריק־ברענגען מיט דער בריטשקע אהער, וויל ער קומט צו זיין מייסטער בא־שפּרענקלען דאָס „שוויצנצאַנע", די פּסחדיקע מאכלים ביי די קאמוילישע. דאָס האָט מיך א ביסל בארואיקט. מאריניא וועט דאָך אויך קאָנען בא־רואיקן די מוטער מיינע. וועגן פּאַטער האָב איך זיך ניט געזארגט: ער פּלעגט זיך ניט אריינמישן אין מיין דערציאונג, ער האָט זיך אינטערע־סירט מער מיט מיין ברודער.

עס איז געווען א זוניקער, שטאָטישער שיינער פרימאָרגן. איך האָב צום ערשטן מאָל געזען אונדזער גאָרטן און דעם הויף פון דער הויך, פון מיין פּאַרקאַן, איידער איך בין אַראָפּגעשפּרונגען. דאָרפיש גרין און רואיק איז געווען דער ארום.

עס איז געווען דער פּסח פון אידן און קריסטן צוזאמען. און אין הויף האָט זיך געטאָן א גאנצע וואָך, אלע שכנות האָבן געפּוצט און געשייערט, געלופּטערט און געסקראָבעט דאָס שטיקל וואוינונג. דערפּאר איז איצט געווען אזוי רואיק. אלע האָבן געפּראָווען יום־טוב.

איך האָב סטעפּאַנען דערציילט וועגן אליהו הנביא, און ווי ער איז דאָס מאָל ווידער ניט געקומען דורך דער טיר, וועלכע מען האָט מיר געהייסן עפענען פּאַר אים. סטעפּאַן האָט געזאָגט, אז ער וועט ניט קומען אזוי לאַנג, ווי מענטשן זיינען שלעכט. — „אָבער אידן זיינען גוט" — האָב איך געענטפערט, — „זיי שלאָגן קיינעם ניט!" סטעפּאַן האָט נאָר נישט געהאָט צו ענטפערן אויף דעם. מיר זיינען נעגאַנגען שווייגנדיק א צייט. דער גלח האָט געוואוסט, אז איך קום מיט סטעפּאַנען, און איך האָב זיך געפּרייט מיט דעם טאָג אין דאָרף.

סטעפּאַן האָט געזאָגט, אז דער אָפּיעקון איז א גוטער מענטש, אז איך וועל אים זיכער ליב האָבן, און אז איך וועל אמאָל ווערן א „קאטאָליטשקע"

וועט ער, סטעפאַן, מיט מיר חתונה האָבן. „איך וויל אָבער בלייבן אין דאַרף, האָבן א הויף, קי, קעלבער און א הונט" — האָב איך צוגענעבן.

סטעפאַן האָט מיט א זיפץ זיך אָפּגעשטעלט און געזאָגט, אז דאָס וועט זיין זייער שוואר, אז ער אליין האָט גארנישט, אז א פּאַטער האָט ער קיינמאָל ניט געהאַט און אויף אַן „אויצאָוויזנע", א ירושה, הייסט דאָס, קאַן ער אויך ניט רעכענען. עס איז נעבליבן, אז מיר וועלן בוידע ארבעטן. ער וועט פלעכטן קאָשיקעס פון לאָזע און שמידן פערד. איך וועל שטריקן זאָקן, גלייך הויב איך זיך אַן צו לערנען. איך וועל אויך מאכן קעזלעך פון זויערמילך, מיט קמינעק, וואָס הייסן „גאָמעלקעס" און וואָס וועלן צעכאַפּט אויפן מארק יעדן דינסטיק.

* * *

די „עקסקורסיע" האָט געדויערט דריי שעה. טויט־מידע זיינען מיר געקומען אין לאַגיעוועניקי. פון דאָרט איז שוין געווען ניט וויט.

אויף דער „פּלעבאַניע" האָט אונדז דער גלח אויפגענומען גאַנץ פריינטלעך, זיך געוואונדערט, וואָס איך רעד אזוי גוט פויליש און מיר געזאָגט, אז גאָט האָט ליב קלוגע קינדער, וואָס קומען אים זוכן. איך האָב באלד געענטפערט, אז מיין גאָט וויים ניט, אז איך בין דאָ, איך קאַן מיט אים ניט רעדן, איך פּאַרשטיי ניט זיין שפּראַך. נאָר אינגלעך רעדן מיט אים ביי אונדז.

— אַן גאָט קאַן מען אָבער ניט אויסקומען, — האָט ווייטער געטענהט דער גלח, יאָ גראָמאַדא, — און אויב דיינע עלטערן לערנען דיך ניט אים צו זוכן, מוז איך אזא פּאַרבלאַנדזשעט שפּעלע געפינען און טרייסטן!

מען האָט באלד געעפנט די טיר צום גאַנצן, וואו עס זיינען שוין געשטאַנען גרופּקעס פוילישע פויערטעס מיט וויסע, זויבער־צוגעדעקטע קאָשיקלעך מיט ברויט, וואורשט, קעז, רעטעכלעך און צוגעפּאַרבטע, גע־קאָכטע אייער. דער גלח איז אַרויס מיט עטלעכע אינגלעך פון יתומים־הויז, אין וויסע כאַלאַטלעך, מיט גלעקעלעך אין די הענט. אלע האָבן געזונגען, ווי אין קלויסטער, וואָס האָט שטענדיק אויף מיר שטאַרק גע־ווירקט. דאן האָט דער גלח אלץ באַשפּרענקלט מיט „הייליקע וואַסער פון רוים", א סימן, אז מען קאַן עס שוין עסן בשלום.

דעם גרעסטן איינדרוק האָט אָבער געמאַכט אויף מיר סטעפאַן אליין: אָנגעטאָן אין א שווארצן לאַנגן קאפּטל, אויף וועלכן עס איז געווען

איבערגעוואָרפן א ווייס, באַטיסטן כאַלאַט, מיט א שפּיצן־קאָלנער, איז ער געגאַנגען, זינגענדיק אויפן קול, מיט א „מאַנסטראַנציע" אין האַנט, א מין לאַנגן שטעקן מיט קליינע, זילבערנע גלעקלעך באַהאַנגען. ער איז געגאַנגען זינגענדיק און קלינגענדיק, זיין שטימע האָט זיך געהערט וויכטיק און דערוואָקסן. ער האָט אויסגעזען פֿלוצלונג ווי א מאַן. ניט ווי דער פֿאַרשוואַרצטער, אין סאַושע אויסגעשמירטער שלאָסער־אינגל פון הויף אין די וואַכעדיקע טעג, נאָר ווי א שיינער, בלוי־אויגיקער מענטש. א ביסל פרעמד איז ער מיר געווואָרן, א ביסל צוציענדיק, אָבער א נייער און וויכטיקער, מיט וועמען איך קאָן שוין ניט קאַמאַנדעווען, ווי איך וויל. דאָס האָט מיך א ביסל נעשטערט, עפּעס ניים איז אריין צווישן אונדז.

מיר איז געווען היים פון דעם לאַנגן מאַרש, דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט גיך, גיך; איך האָב פֿלוצלונג פֿאַרשטאַנען מיין מוטערס אייביקן האַלטן זיך ביים הארצן און אין די אויגן איז געווען שטעכיק און פּייכט. איך האָב פונקט ווי די פּויערטעס אַנידערגעקניט, און א פּאָר טראָפּנס הייליק וואַסער פון דעם גלחם באַרשטל, געטונקט אין א צינענעם קריגל, זיינען געפּאַלן אויף מיר.

סטעפּאַן האָט זיך אָפּגעשטעלט פּאַר מיר, אומיסטנע לאַנג געקוקט און שטאַרק געקלונגען מיט די גלעקלעך. מיר האָבן ביידע געשמייכלט צו זיך, אזוי גוט און גליקלעך...

שפּעטער האָב איך געהאט א קליינעם שטרייט מיט סטעפּאַנען צוליב מיין פּעקעלע „שוויענצאַנע", וואָס דעם גלחם באַלעבאָסטע האָט מיר געהאט נעגעבן: איך האָב געוואָלט אַלע געפּאַרבטע אייער פּאַר זיך, און סטעפּאַן האָט געבעטן כאָטש איין אי פּאַר בראָניא, דעם מיסטערס אינגסטע מיידעלע...

איך האָב ניט געוואָלט נאָכגעבן און סטעפּאַן האָט געטענהט, אז אָן קרבנות איז א קריסט ניט א קריסט. אָבער, לויט ווי איך פֿאַרשטיי, איז עס געווען א פֿשוטע אייפערזוכט, די ערשטע אין יענע יאָרן. איך בין געווען אכט יאָר אַלט, און בראָניא איז געווען א ביסל עלטער, זי איז געווען די ערשטע „אַנדערע" צווישן מיר און סטעפּאַן.

איך האָב א שליידער געטאָן דאָס נאַנצע פּעקל מיט די „שוויענצאַנע" אויפן גראָז, געזאָגט, אז איך דאַרף נאָר נישט פון „זיי", אים מיטן גלח, אז ביי אונדז קאָן ניט זיין קיין פריינטשאַפט, אז ביי אידן איז פּסח צום ערשטן סדר יעדע משפּחה פּאַר זיך אין שטוב און מען שיקט ניט קיין

מתנות צו אַנדערע מיידעלעך, כאָטש זיי זאָלן צען מאָל זיין דעם מיסטערס טעכטער!...

סטעפאַן האָט געריידט צו מיר שטיל און פעסט, אַז זי איז אין שטוב די גאַנצע וואָך צוליב צאָן־וויטיק, אַז זי האָט געבעטן, ער זאָל איר עפּעס מיטברענגען (זי האָט טאַקע אויסגעזאָגט וואוהין איך בין אַוועק), אַז דער „פּאַן יעזום" האָט געהייסן ליב האָבן אַלעמען און באַזונדערס די קראַנקע און אַז ער, סטעפאַן, האָט צוליב דעם געקושט א קרעציקן בעטלער, וואָס קומט פרייטיק נאָך אַלטן ברויט, אין פּנים.

דאָס האָט מיך געוואַלטיק באַווירקט. איך האָב אויפגעהויבן דאָס קוישל, געגעבן אים אויסצוקלייבן דאָס סאָמע קאָליר־פּולע איי און זיך צוגעזעצט ביי דער סאָמע פּלעבאַניע, שלומדיק זיך געגרייט צו עסן דעם יום־טובדיקן פרישטיק אין וואַלד.

פּלוצלונג האָבן זיך דערהערט רעדער אויפן שאָסיי, עס איז צו־געפאָרן א דראָשקע צום גאַנעק, און עס איז ערויס מיין פּאַטער מיטן עלטערן ברודער.

זיי האָבן אונדז ניט געזען: דאָס הויכע קאָרן־פעלד האָט פאַרדעקט די גרופּע קינדער ערום אונדז. איך בין ערויס און צוגעלאָפן צום גאַנעק. דער פּאַטער האָט אין גאַנץ שטרענגע ווערטער געפרעגט זיך אויף זיין טאָכטער, וואָס איז אַוועק מיט א „פּריינט" פון הויף, סטעפאַן. מיין פּאַטערס גוטער פּויליש, דער הויכער, שיינער סטודענט, מיין ברודער, האָבן מסתמא געווירקט אויפן גלח גראָמאַדא, וויל ער האָט געזאָגט העפּלעך און מיט א שמייכל:

— זיי זיינען דאָ. און איך מוז זאָגן, אַז דאָס קינד אייערס איז א גוט און קלוג מיידעלע, וואָס האָט ליב אַזעלכע ערעמע יתומים, ווי סטעפאַן. זי האָט אים געלערנט לייענען פּויליש, וויסנדיק, אַז אין א שולע קאָן ער ניט גיין...

איך בין ערויסגעשפּרונגען א בייזע און געזאָגט דעם גלח, אַז איך האָב אים געלערנט, ניט וויל ער איז א יתום, נאָר וויל איך בין זיין פריינט און וועגן רחמנות איז ניט קיין רייד, וויל ער ארבעט און פאַר זיין ארבעט באַקומט ער א מאַנטל און שיך. איך בין אַהער געקומען אַליין, ניט צו־געריידט פון קיינעם, און מען זאָל סטעפאַנען גאָרנישט ניט טאָן.

* * *

מען האָט מיך גענומען אויף דער דראָשקע אַן סטעפאַנען, וועמען

מיין פאטער האָט ניט דערלויבט צו רעדן מיט מיר. אין דער היים האָט מען ביי מיר צוגענומען דאָס קוישל, עס געגעבן מאריניאן און מיך פאר־שפארט אויף א גאנצן טאג אליין אין א פוסטער קאמער מיט ווינטער־זאכן. מיין עלטערער שטיף־ברודער האָט געגעבן אן עצה, מען זאל מיך גוט אנשלאגן, איך זאל געדענקען ווי מ'גייט אוועק פון הויז מיט א גויאיש אינגל, ניט זאגנדיק דער מאמען. וועז איך האָב דערזען דעם פאסעק, מיט וועלכן מען פלעגט פון צייט צו צייט באשטראפן מיין צווייטן ברודער, אונטער די פראטעסטן פון מיין מוטער, האָב איך דעם פאטער געוויזן דאָס פענצטער און געזאגט מיט כעס: „דער פאטער קאן עס טאן. ער קאן שלאגן מיך, ווייסנדיק, אז איך קאן זיך ניט ווערן, ווייל איך בין שוואכער. אבער א מינוט נאך דעם וועל איך זיין אויף די שטיינער, איך וועל טאן דאָס, וואָס דארקע האָט געטאן."

איך זאל האָבן אויסגעזען ווי א „זמארע" (א קאשמאר), האָט מיר שפעטער דערציילט מיין צווייטער ברודער, וועלכער האָט אונטערגעהערט דעם שמועס מיט דער מאמען, וואו דער פאטער האָט געזאגט, אז „זי" וועט זיך אן עצה געבן אין לעבן (איך, הייסט עס) און אז ער האָט מיך ניט געשלאגן, מורא האָבנדיק פאר מיין סטראשונאק. ער האָט נאכגענגעבן, ווי שטענדיק, דער מאמען, אין איר דערציען מיך דורך גוטע ווערטער. ניט דורך קלעפ. איך האָב געהערט זיינע לעצטע ווערטער צו איר, בעת מען האָט מיר געבראכט עסן (קאווע אן צוקער און אן מיין באליבטן קאזשוך, דער סמעטענע־הויט, מיט א שטיקל ברויט אן פאווידלע אפילו). נאטירלעך, האָב איך עס אויסגענאסן אויף דער פאדלאגע. — „זיי" זאלן עס זען און זיך גריזשען דאָס הארץ. די לעצטע ווערטער זיינע צו דער מוטער זיינען געווען: „געדענק, האָב ניט קיין פוטערנע הארץ: עס איז ניטא קיין מענטש אויף דער וועלט, וועמען דאָס קינד זאל הערן!"

איך בין טאקע אפגעזעסן צוויי טעג אין דער קאמער אליין, אבער ניט צוגעזאגט קיין איין זאך. איך וועל זיך ניט בעסערן, איך האָב קיין שלעכטס ניט געטאן, דארף איך ניט ווערן בעסער. ניט איך וועל אויפ־הערן צו רעדן מיט סטעפאנען, ווייל ער איז א סך בעסער, ווי די משוגענע אינדיאנער פון מיין ברודער, וואָס פאריאגן די הינער פון הויף. ניט איך וועל פארן צוריק אין שטעטל. איך וועל קומען פרייטיק צוריק מיט די פורן, וואָס ברענגען האָלץ פון וואלד.

מאריניא, פאר וועמען איך בין געווען א „מארטירערין", ווייל אין

הויף האָט מען זיך דערציילט, אז איך בין געפֿאָרן זיך „שמדן" צום גלח, פֿלעגט מיר טאַקע ברענגען א פּול טעצל מיט גוטע זאכן פון „זייער" מיטאָג, און פֿלעגט מיך אַרויסלאָזן אין קאָריאָר.

מיין סטראַשונאָק מיט דאָרקע איז געווען פון א גרויסער באַדייטונג: דאָרקע איז געווען א מיידעלע פון צען יאָר, וועמעס מאַמע, אן אלמנה, האָט געהאַנדלט אויפן מאַרק מיט פיש. איין מאָל, א פרייטיק, וועלן זי איז געווען באַזונדערס פֿאַרנומען, און דאָרקע, מיט א קליין שוועסטערל, האָט זיך געפֿאָנטערט ביי די פּיס, האָט די מאַמע, אן אומגליקלעכע און צעריצטע, צו איר א זאָג געטאָן: „איך זאָל דיך מער אויף מיינע אויגן ניט זען!" דאָס קינד איז אַוועק אהיים, האָט איבערגעלאָזן די קליינע שוועסטער ביי א שכן און זיך אַרויסגעוואָרפן פון פֿערטן שטאָק, אויף פּולנאָצנע נאָס נומער 11. עס איז געווען א געוואלטיקע לוויה, די מאַמע אירע איז אַראָפּ פון זינען, און מיר, קינדער, האָבן יאָרנלאָנג געסטראָשעט אונדזערע מאַמעס צו טאָן דאָס, וואָס דאָרקע האָט געטאָן. מען האָט סטעפּאַנען אָפּגעזאָגט פון דעם פּלאַץ ביים שלאָסער. דער גלח האָט זיך דערשראָקן פּאַר א סקאַנדאַל פון צוריידן צו אן אַנדער „נאָט" א מינדערייקע, אַזוי האָט מען מיר מיט יאָרן שפּעטער דערקלערט. דערפּאַר האָט מען מיך צעשיידט מיט דעם שלאָסער־אינגל. מען האָט זיך געטראַכט, אז אַזוי וועלן די מענטשן גיכער פֿאַרגעסן.

* * *

איך האָב סטעפּאַנען ניט געזען יאָרנלאָנג. מיט גאַנצע ניין יאָר שפּעטער האָב איך אים צופֿעליק געטראָפן אויף א מיטינג פון פּוילישע ארבעטער ביי פּוסקן אין פּאַבריק, וואו ער האָט געארבעט אלס מאַנטיאָר, ביי די מאַשינען.

ער האָט מיך דער ערשטער דערקענט, צוגענאַנגען צו מיר און אָנגערופן „פּאַניענקא" (פּריילין), ווי א מאָל. ער איז געווארן גרויס און שיין, ווייטער א פֿאַרמאַלי־עטער, אין א לעדערנעם פֿאַרטוך. מיר האָבן זיך דערמאָנט די קינדער־יאָרן, זיך געפֿרייט צו זען. אָבער צווישן אונדז איז געלעגן א וועלט, וואָס מיר האָבן אַדורכגעמאַכט אַליין, אייגער אָן דעם צווייטן.

איך געדענק, ווי איך האָב אין דער ערשטער צייט געבענקט נאָך סטעפּאַנען. ווי ער האָט מיר געפֿעלט אין די זומער־אָוונטן, אויפן גאַרטן־

פֿארקאן, וועו איך האָב ניט געהאַט וועמען צו דערציילן וועגן די איבער־
געלייענטע ביכער: ער איז דאָך געווען מיין ערשטע אוידיטאָריע. דער
„בעז" האָט געבליט, דער גערטנער פלעגט צעאקערן די ערד, מיר פלעגן
זוכן ווערים, אויף א וועגדקע זיי אָננעטשעפּעט אוו נעכאפּט פיש אין
דעם מוטנעם טייכל, אין ווידזעוו, זונטיק. די ערד האָט געשמעקט מיט
דאַרף, מיט האָלץ־רויך, מיט קי אוו מיסט. די אָרעמע שטאָט־סביבה האָט
געווען א בענקשאפט נאָך דעם טאָמאשאווער וואָלד, נאָך דעם טייך
פֿיליצא, נאָך דעם ווייסן, טרוקענעם זאמד ביים טייך, נאָך שישקעם אוו
שווימלער, באָראוווקעם אוו יאגדעם, נאָך די פֿלויטן מיט געהילץ אויפן
וואסער, נאָך דעם רויף פון א סאָווע אין וואָלד, ביינאכט; נאָך די גע־
שטאָלטן פון מאגיראַ אוו זיינע זין, באקאַנטע פויערן מיינע. א בענק־
שאפט נאָך אָט־דער וועלט איז עס געווען אוו נאָך אַן אומבאַוואוסטן עט־
וואָס, וואָס האָט געלעבט אין אַן אינזאָם קינד, געגערט פון ניט־קינדישע
געדאַנקען, פון א שווערן מאַטעריעלן קאָמף, וואָס די משפּחה האָט דורכ־
געמאכט אין יענע יאָרן, פון א דיסהארמאָניע צווישן א וועלט בילדער אוו
חלומות מיט דעם שווערן ברוטאַלן לאָדזשער לעבן.

מיין עלטערער ברודער פלעגט פירן א זעלבסטשטענדיקן, אייגענעם
לעבן. ער האָט געהאַט געלט אוו הייזער, וואָס זיינען געווען זיין ירושה,
נאָך זיין פאָטער. ער פלעגט קומען שפּעט ביינאכט אהיים, אוו די עלטערן
פלעגן רעדן וועגן „הוליאַנקעס" מיט פריינט אוו מיט „ארטיסטקעס". וועו
איך האָב זיך געפרעגט ביי מאריניאן וועגן דעם, האָט זי מיר געזאָגט, אז
עס איז ניט פאָר דער „פאַניענקא" צו ווייסן וועגן דעם. מיין צווייטער
ברודער האָט מיט פאַראַכטונג דערקלערט, אז מיט מיר רעדט ער איבער־
הויפט ניט וועגן „מענערשע" זאכן...

איך האָב צופעליק דערזען אמאָל מיין ברודער, ווי ער קושט די
שווועסטער פון מיינער א חברטע דעלא לאַרענץ, א דייטשיש מיידל, וואָס
האָט מיט אירע עלטערן געווואוינט ביי אונדז אין הויף. דאָס האָט אויף
מיר געמאכט א שטאַרקן אייגדרוק אוו נאָך מער אונטערגעבויגן מיך, נאָך
מער געווואָלט אין מיר א בענקשאפט נאָך צערטלעכקייט, נאָך פריינטשאפט.
איך נעדענק, ווי איך בין געשטאַנען אין דרויסן, ווינטער, מיט גליטשערס
אויף די פים אוו ווי פאַרגליווערט נעקוקט אויף זיי ביידן. דערנאָך שטיל
אוועק זיך ווייטער גליטשן אין פאַרפרוירענעם רינשטאָק.

אין יענער צייט האָב איך געהאַט א חלום, וועלכער איז צוליב זיין

שטאַרקער קראַפט געבליבן אומפאַרגעסלעך אויפן גאַנצן לעבן. די בייטאַג־געלייענטע און געהערטע זאַכן האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין די נאַכט־חלומות. איך פלעג איבערלעבן ביינאַכט שרפות, אַרויספאַלן אין טיפע ברונעמער, זיך געפינען פלוצלונג באַגראָבן לעבעדיקערהייט אין אַ קבר און צעקוועטשט ווערן פון שווערע אייז־קריעס אין טייך. איך פלעג אָפט, אין דער צייט פון מיינע גאַט־זוכענישן, חלומען ווען טייוול אין דער פאָרם פון אַ פיר־פיסיקער יאשטשערקע, ווָאָס האָט מיך געשלעפט צו אַ קעסל מיט סמאָלע. ווען איך האָב זיך געקאָגט פאַר דער מאַמען, האָט מען אויף מיר געשרינען פאַר לייענען נאַרישע ביכער און געגעבן מיר צו טרינקען בראָם.

אָבער יענער חלום איז געווען אַ גאַנץ־אַנדערער. ער האָט צו זיך קיין גלייכן נישט געהאַט, נישט וואָס איז שייך זיין פאַרכאַפּנדיקער זיסקייט, נישט דאָס געפיל פון אומענדלעכער זיכערקייט און שלום. קיינמאָל אין רעאַלן לעבן האָב איך נישט געהאַט יענעם געמיט־צושטאַנד, יענעם אַב־סאָלוטן געפיל פון גליק. דאָס איז געווען מיין ערשטער ערפאָרישער, פון אַלע אַטריבוטן פון קינדהייט באַפרייטער, דערוואָקסענער „חלום", אַן איבערלעבונג פון אַן עלף־יאָריק קינד.

איך געדענק אים מיט אַלע זיינע איינצלהייטן. עס האָט געבושעוועט אַ פרילינג־שטורעם, מיט אַ שטראָם רעגן, מיט בליצן און דונערן. טייכן וואַסער זיינען געפלאָסן פון הימל. די לופט איז אָבער געווען זומערדיק וואַרעם, און דאָס גאַנצע — נישט שרעקנדיק. איך בין נענאַנגען איבערן גאַס, אין אַן אומבאַקאַנטער שטאָט. פלוצלונג איז ארויס פון אַ טיר אַן אומבאַקאַנטער מענטש, מיט מאַדנע לייכטע טריט, אַ קוק געגעבן אויף מיר און מיך מיט אַ שמייכל שטיל אויפגעהויבן פון דער ערד, מיך געגומען טראָגן אויף די אָרעמס. מיר זיינען אזוי געווען, ווי אין דער לופט. ער איז געגאַנגען לייכט און פעסט, ווי גאָר ניט באַרירט דעם באָדן. עס האָט אויפגעהערט צו רעגענען.

אויף מיינע פים זיינען געווען גלעזערנע שיכלעך און בעת דעם טראָגן מיך האָבן זיי זיך באַרירט און האָבן צאַרט געקלונגען. אזוי זילבערן, אזוי דורכזיכטיק, אזוי מוזיק־ענלעך, אז איך בין פאַרכאַפט געוואָרן און זיך צוגעהערט. דער פרעמדער האָט געקוקט אויף מיר, ניט אראָפגענומען די אויגן. אזוי גוט און הארציק, ווי קיינער, ניט פריער, ניט שפּעטער.

און דאָס מאַדנע אין חלום איז געווען, אז איך בין געווען דערוואָקסן,

אז איך האָב זיך אָפגענעבן א חשבון, אז קיין מאָמע שטייט ניט דערנעבן, אז קיינער קאָן מיר ניט עפעס זאָגן אָדער באָפוילן, אז איך בין שוין ניט קיין קינד און אז דער פרעמדער וועט אזוי מיך שטענדיק באַגלייטן. איך האָב מיט איין האַנט אַרומגענומען דעם פרעמדנס האַלדז און אַרויסגעקוקט צו דער זון. אין דעם מאָמענט האָב איך זיך אויפגענאַפּט.

איך האָב ביטער געווויינט נאָך דעם. ניט געוואָלט קיינעם דערציילן וועגן דעם חלום. יאָרנלאַנג געהאַלטן אים אין זיך. פאַרזוכט מיט אַלע מאַנגעטישע ווילנס־כוחות דעם חלום צו „געפינען צוריק", ווי מען זאָגט אין דער מעדיצין. אומזיסט. קיינמאָל האָט זיך דער חלום ניט איבער־געחזרט, קיינמאָל האָב איך אין מיין לעבן ניט געזען דעם פרעמדן און קיינמאָל ניט געהאַט יענעם מאָדנעם אומפאַרגעסלעכן געפיל פון ניט־ערדישקייט און פון גליק.

די ערשטע יוגנט־יאָרן

11ען עם איז אזוי הפקרדיק איבערגעריסן געוואָרן מיין פריינטשאפט מיט דעם פוילישן שלאָסער־לערן־אינגל, האָב איך זיך לאנג אָפגעהאלטן פון זוכן נייע באקאנטשאפטן אויף אונדזער הויף. איך האָב סטעפאנס חברישע און געטרייע געפילן געגומען זייער ערנסט. איך האָב זייער לאנג געטראכט וועגן אים, גערעדט מיט דעם מיסטערס טעכטער וועגן אים.

דעמאָלט האָט זיך אָנגעמערקט איין שטריך אין מיין כאראקטער: עקשנות צו פארבאָטענע זאכן, א מין אָפטאָן אויף־צו־להכעיס יענע, וואָס האָבן געוואָלט אנדערש. און דאָס וואקסנדיקע קינדערישע בונטעווען זיך קעגן די שטוביקע פארבאָטן און די פאָטערלעכע „געזעצן", קעגן די פאר־באָטן פון אויבן, איז אפשר שפעטער אויסגעוואָקסן אין א געזונטן אָפאָויציע־גייסט אין דעם וויטערדיקן לעבנס־גאנג, צוערשט אין דעם צוזאמענשטויס קעגן לערער און פירער אין דער רוסיש־קאזיאָנער גימנאזיע.

אזוי ווי איך בין געווען א בלאָס, מאָגער שטאָט־קינד, נאָכדעם ווי מיר האָבן פארלאָזן דאָס דארפיש שטילע לאנד ביי טאמאשאָוו, האָט זיך די מאמע נישט געאייגט מיך צו שיקן אין א שולע. איך בין געוואקסן ווילד, אָן אויפזיכט און אָן קאָנטראָל. איך פלעג דעם זומער־טאָג פאר־ברענגען אויפן הויף און דעם ווינטער — אין א שטילן ווינקל, הינטער צוויי גרויסע שאָפעס, ביים אויוון, און געשלונגען ביכער, אָן אָרדענונג און אָן אָנווייז. ביי מיין ברודער, וואָס איז געגאנגען אין א פוילישער פריוואָט־שול אין לאָדזש האָב איך זיך אויסגעלערנט לייענען רוסיש. פוי־ליש האָב איך זיך אליין אויסגעלערנט פאר צען קאפיקעס א וואָך וואָס איך האָב אים געצאָלט, צוהערנדיק זיך צו מיין ברודערס לעקציעס, אינדערשטיל, קיינער זאָל ניט זען. געזעסן מיט דער קאץ אויף די הענט און זיך שטיל צו־געקוקט, ווי מ'האָט אים געלערנט. כ'האָב געוואוסט שוין, אז מיידלעך באַ־טראכט מען אָפט וויניקער־וויכטיקע באשעפענישן, איידער אינגלעך, און האָב זיך אליין אויסגעארבעט א היפאָקריטישן מעטאָד אָפצונארן די „גרוי־סע", ווי צו שפילן א ראָלע פון א קליין קינד, בעת איך האָב שוין געוואוסט א סך נישט־קינדערישע זאכן. עם האָט מיר געהאָלפן אין דעם א מין פייאיקייט, וואָס איך פארשטיי נאָך ביז היינטיקן טאָג נישט, ווייל אויך איצט העלפט עם מיר אומגעהייער: א מין ביז געשפאנטקייט אנטוויקלטע שארפע אינטואיציע, צו טרעפן זאכן, צו באמערקן מענטשלעכע האנד־

לונגען און באציאונגען, זען דורך פנימער אדורך מענטשלעכע כאראק־
טערן... דערפאר אפשר האָב איך אין מיין לעבן נישט געהאט קיין
אנטוישונגען אין מענטשן, קיין איבערראשונגען נאָך יאָרן פון קענען זיי:
איך האָב ווילקירלעך, דורכן אייגענעם אינסטינקט, איבערגעריסן באקאנט־
שאפטן דאָן, וועו עס איז געווען צייט דאָס צו טאָן, איידער א פאסקודנער
פאקט האָט געדארפט פארקומען מצד זיי. איך וועל דערציילן וועגן דעם
נענויער, וועו איך וועל באשרייבן באגעגענישן מיט פאָליטישע טוער אין
דער אויסלענדישער עמיגראציע, אין מערב־אייראָפּע.

מיין ברודער, וואָס מיט אים האָט מיך פארבונדן א גוואלטיקע פריינט־
שאפט און מיט וועלכן מיר פלעגן זיך שלאָגן ביז בלוט צוליב אונדזערע
גרויסע טעמפעראמענטן, האָט אין יענע יאָרן געהאט גרויסע הוצאות אויף
זיינע הויפישע און אינגלשע שפילעריין: ער האָט געדארפט קויפן גומע
פאר די „אינדיאנער־פיילן", בלעכערנע שוועדן קענן „רוסלאנד"; ער האָט
בעת מען האָט געמאכט א „פאווסטאניע" קענן „רוסלאנד"; ער האָט
געדארפט קויפן טויבן, בעת מען האָט געשיקט א וויכטיקע ידיעה צו א
צווייטער גרופע אויפשטענדלער, אין א שכנישער גאס, מיט א פינף
הייזער וויטער. דערפאר האָט ער געזוכט פארדינסטן: ער פלעגט נעמען
פון מיר געלט פאר לערנען מיך רוסיש און רעכענען, בסוד פון די עלטערן.
געלערנט האָט ער מיך אויפן בוידעם, צווישן א גאנצער גרופע קעץ, וועלכע
איך פלעג ראטעווען פון די לאבוזעס אין הויף און קארמענען פון דעם
גלאז מילך, וואָס מען האָט מיר געגעבן בייטאג. און דאָס פלוצימדיקע
וועלן זיך לערנען רוסיש, אינמיטן פון דעם האס צום צאריזם, וואָס האָט
פארברענט סטאָראָלעם מיט „פאווסטאנצעס", לויט די דערציילונגען פון
מיין פאטער, האָט אויך אן אינטערעסאנטן גרונט אונטער זיך — עס האָט
מיר צוגערשט געווייזן דעם וועג ווי צו טרעפן שפעטער צו די פאָלקס־מאסן.

אין יענע יאָרן, אין 1892 און שפעטער, האָט זיך אנגעהויבן א גע־
וואלטיקע בויאונג אין לאָדזש. גאנצע לאנקעס און וועלדער פלעגן אויס־
געהאקט און אפגעמעקט ווערן, און פאבריקס־קוואַרטאלן און וואוין־הייזער
פלעגן אויפקומען אויף זייער אָרט. „פאדריאדטשיקעס" און בוי־אנענטן
האבן זיך צום ערשטן מאל אנגעשטויסן אויף אזא זאָך, ווי א פעסטע
שטעלונג פון די פוילישע בוי־ארבעטער און זיי האבן זיך, אויף אן
אמת־טייוולשן אופן, געגעבן אן עצה מיט זייערע פאדערונגען: זיי האבן
געבראכט וויים־רוסישע פויערן און פויערטעס פון מינסק און וויטעבסק, —

די געגנטן, וואָס האָבן דורכגעמאַכט דאָס יאָר אַ געוואַלטיקע נישט־
נערעטענישׂ, און די פּויערן זיינען געקומען אַרבעטן פּאַר יעדן פּרייז. זיי
זיינען געקומען אין די טויזנטער — רויע, נישט־אָרגאַניזירטע, מיט זייער
אָרטיקן פּאָפּ, מיט זייערע „זגאַכאַרעס" און דאַרפישע באָבעס און שמידן
און פּאַסטוכער. צום ערשטן מאָל האָב איך דערזען געפּאַכטענע לאָפּ־
טשעס פון „בערעסטא", גראָבע שטאַרקע לייוונטענע „סוויטקעס", אָנגעטאָן
איבערן קלייד פון אַ פּרוי, איבערן העמד פון דעם פּויער. זיי פלעגן שלעפּן
זאָמד, וואָפּנע, ציגל איבערן שמאָלן לייטערל און דאָס הויז איז אוים־
געוואַקסן שנעל.

מיר, קינדער, האָבן אויף זיי געקוקט מיט בייזע אויגן, ווייל צוליב
זיי, האָבן מיר געטראַכט, האָט מען אויסגעהאַקט א טייל פון אונדזער
גרויסן הערלעכן גאָרטן אויף ניימאַנס הויף. אונדזער גאָרטן, וואו מען
האָט זיך געקאָנט באַהאַלטן אונטערן קלייענעם בריקל פון א שמוציקן
פּאַבריק־קאַנאַל, מיט א שארפן, מיאוסן ריח פון א פּאַרבעריי. אָבער עס
איז געווען א גוטע באַהעלטענישׂ, — אונדזער גאָרטן, וואו עס האָט אין
פּרילינג געבליט דער בעז, די אקאַציע און דער יאַסמין, וואו מען האָט
נאָך א רעגן געקליבן ווערים צו כאָפּן פיש זונטיק אינעם גרויסן טייך אין
לאַגיעווניקי, וואו מען האָט אין אָוונט געקאָנט בלייבן שפּעטער, אַיידער
אויף דער גאַס, ווייל די מאַמע איז געווען רואיק, אז פון פענצטער קאָן זי
אלעמאָל א רוף טאָן די קינדער.

פּאַר אונדז זיינען די „קאַצאַפּעס", ווי מע האָט זיי גערופן אין הויף,
נישט געווען קיין ליבע געסט. מען האָט פּאַרבויט דעם אלטן גרויסן הויף.
די פּויליש שכנים האָבן זיי געזידלט, ווייל זיי האָבן דעם פּרייז אַראָפּ־
געדריקט פון די פּויליש בויי־אַרבעטער. עס פלעגן פאַרקומען געשלעגן.
מען פלעגט זיי מיט סטראָשניקעס פירן אהיים שלאָפן אין זייערע בארַאקן,
הינטער דער שטאָט. מען האָט געוואָרפן שטיינער אויף זיי, בעת זיי זיינען
געגאַנגען אינדערפרי צו דער אַרבעט, פון הינטער א פורטקע, פון א
פענצטער. האָבן די פּויערן באַשלאָסן צו שלאָפן אין הויף ביי אונדז, אויף
דער הויל־ער ערד אין גאָרטן. זיי פלעגן זיך צוועקזעצן אויף די ברעטער
עסן זייער וועטשערע, חזיר־פעטם מיט א שטיק שווארצן ברויט און פּאַר־
טרינקען מיט וואַסער פון די עמערס, אין וועלכע זיי האָבן געמישט זאמד
מיט קאַלך. זיי פלעגן זיך בעטן ביי אונדז, קינדער, א ביסל היים וואַסער
פּאַר א זויג־קינד, וואָס איז דורכן טאָג געלעגן אין לייוונטענעם זאק,

צוגעבונדן צו צוויי ביימער, און די מאמע פלעגט קומען אויף א רגע עס אנזויגן, ווען דער „פאליירער" (דער אויפזיעער) האט נישט געקוקט...

איך האב דעמאלט צום ערשטן מאל אין מיין לעבן געזען ווי א קינד זויגט. ווייל אין די באלעבאטישע משפחות האט מען אן אם, וואס זויגט א קינד, געהאלטן באזונדער, פארשפארט אין קינדער־צימער, כדי קיינער זאל עס, חלילה, נישט זען... און איך האב זיך דעמאלט צום ערשטן מאל פאראינטערעסירט מיט דעם ענין מענטש. איך האב דערזען, אז דאס קינד האט אלע סימנים פון אונדז, גרויסע. און איך האב אנגעהויבן רעדן מיט דער פויערטע. אבער איך האב נישט פארשטאנען איר שפראך. זי האט אבער מיך יא פארשטאנען. איך האב איר געבראכט היים וואסער מיט מילך, ווייס ברויט, א ווייס ציבעלע פארן קינד, פליגן זאלן עס ניט בייסן. איך האב גערעדט מיט מאריניאן, אונדזער קעכין, זי זאל איר דערלויבן שלאפן אין קיך, ווייל עס רעגנט אמאל ביינאכט. זי האט נישט געוואלט, ווייל דער „סטרוזש" (דער דוואָרניק) און דער שלאסער, און דער סטאליער — אלע האבן באיקאטירט (ווי מען וואלט עס היינט אנגערופן) די ווייסרוסן, די „קאצאפעס". בין איך אוועקגעלאפן צו מיינע קוזינקעס איבער דער גאס, וואו זייערע עלטערן האבן געהאט א גרויסן לאגער פאר זאקן און באוול, און האב זיי געבעטן צו דערלויבן דער פויערטע צו ליגן זיך מיטן קינד אין זייערן א ווינקל. מען האט געקוקט אויף מיר, ווי אויף א משוגענער. געהאלפן האט מיר זייער ברודער, אן ערנסט, זעלטן־ערלעך, קרישטאל־ריין אינגל, וואס האט שוין דעמאלט זיך אינטערעסירט מיט אלץ, וואס קאן ראטעווען די אידן פון אזא זאך, ווי דער לאדזשער פאגראם אין 1890, וועלכן ער האט געזען אויף אונדזער גאס. אונדז האט פון יענער צייט אן, ווען ער האט מיר געהאלפן געפינען אן ארט צום שלאפן פאר דער פויערטע, פארבונדן א שטארקע פריינטשאפט (ער איז געווארן א פועל־ציוניסט, האט אבער שטענדיק בעת אלע פאליטישע שלאכטן מיט מיר, זיך געהאלטן זעלטן טאלעראנט און מענטשלעך גרויס. ערגעצוואו האב איך געלייענט, אז ער איז פון די נאצים פאר־פיינדיקט געווארן אין א לאגער ביי לאדזש אין 1940). די פריינטשאפט איז געווען אזוי גרויס, אז ער פלעגט, אין די יארן 1905—1908, מיך אליין באהאלטן ערב אן ערשטן מאי פון די צארישע זשאנדארמען.

יענער אינצידענט מיט דער יונגער מאמע האט אויף מיר געווירקט און איך האב זיך דעריבער אנגעהויבן צו לערנען ביי מיין ברודער רוסיש

לייענען און שרייבן. ער, ווידער, האָט געהאַט דערווייל אַ ביסל „פּאַר־דינסטן". ער האָט עס געוואָלט אויסציען אויף אַ לאַנגער צייט. אָבער איך האָב אַמאָל אָנגעהויבן רעציטירן אויסנווייניק פּושקינס „פּאָלטאַווער שלאַכט" און ער איז געוואָרן בייז, ווייל דאָס האָט באַדייט, אַז איך דאַרף אים שוין ניט.

צום ווינטער האָט זיך דער בוי־סעזאָן אָפּגעשטעלט, און די ווייסרוסן זיינען אַוועק. דאָס קינד האָט באַקומען פון מיין מאַמען ווארעמע שיכלעך, אַ מאַנטל און אַ טשיפּיקל. איך האָב גערעדט רוסיש מיט איר און די קינדער אין הויף האָבן מיר נישט געשטערט: דאָס קינד איז געוואָקסן פּאַר אונדזערע אויגן און עס איז נישט געווען שולדיק וואָס די עלטערן ארבעטן. אַווי האָב איך געטענהט אויפן קול, דער שלאָסער און דער סטרוזש זאָלן הערן: „און וואָס וואָלט איר געטאָן, ווען מען שיקט אייך אין סיביר און איר מוזט ארבעטן, כדי נישט צו שטאַרבן פון קעלט? אָט זיינען נאָך פאַראַן פּוילישע פּאַווסטאַנצעס אין סיביר און זיי ארבעטן, שיסן בערן און כאַפּן רוסישע פּיש."

איך בין געוואָרן אין הויף צוביסלעך אַ רעדל־פירער. וואו נאָר עס איז געווען אַ סכסוך אָדער אַ געשלעג אין הויף צווישן די קינדער — איז מען געגאַנגען צו מיר: „„פּאַנאַדוש נאַס" (מאַך שלום צווישן אונדז), האָבן געפּאָדערט די קינדער. די קיך־טיר פלעגט זיך נישט פּארמאַכן ביי אונדז. מאַריניא האָט מיך געמסרט פּאַר דער מאַמען, אַז די קינדער טראָגן אריין זאַמד און בלאָטע אין קיך, זי האָט נאָר־וואָס אויסגעוואַשן די פּאָדלאָגע.

מען האָט באַשלאָסן מיך אָפּצוגעבן אין אַ שולע. איך בין געווען 9 יאָר אַלט. געלייענט קאָראָלענקאָ און טאָלסטאָיס קלענערע דערציילונגען, די וועלט־געשיכטע פון מאַמסען (די קאָפּיטלעך וועגן פוילן און פראַנקרייך זיינען געווען די בעסטע ביי מיר), געלייענט זשעראָמסקי און פושקין, דעם זשורנאַל „וואָסכאָד" און ביליקע דייטשישע שונד־ראָמאַנען, וואָס דער עלטערער ברודער פלעגט ברענגען אהיים. דייטש האָב איך זיך אויס־געלערנט פון מיין מוטער זייער שנעל. די רייזעס צום זיידן, דעם רב אין מעמעל, פריסן, האָבן נאָך מער פּארבעסערט מיין קענטעניש פון דער שפּראַך.

און ווען עס האָבן זיך אָנגעהויבן די יאָרן פון שפּאַצירן איבער דער פּיאַטרקאָווסקע גאַס, די הויפּט־גאַס פון לאָדזש, אַ שבת נאָך דער שולע,

האָט אָט דער סאָרט לייענען, דייטשישע בילִיקע שונד־ראָמאַנען, געהאַט
אַ פּונקט־פֿאַרקערטע ווירקונג אויף מיר, ווי מען וואָלט געקאָנט האָפֿן: איך
בין אָנגעפילט געוואָרן מיט אַ ברענענדיקן האַס צו די „מענער", מיט ממש
אַ ברוטאַלער אירָאָניע צו די אינגלעך, וואָס האָבן זיך געוואָלט דער־
נעענטערן צו מיר אויף אַ שילער־באַל, אָדער אַ פּיקניק, אָדער אויף אַ
זומער־וואוינונג. איך בין נעווען באַלעזן, האָב געקאָנט ענטפֿערן און
געבן אַ מיאוסן גאָב אַ חוצפֿהדיקן נפֿש און — בין דעריבער געווען
איינזאָם. אָלע מיידלעך האָבן געהאַט פֿריינט, האָבן געטאַנצט, זיך גע־
גליטשט מיט די נימאַזיסטן, געשריבן בריוו און באַקומען בריוו; איך
האָב געלייענט דאָסטאָיעווסקין און טורגענייעוון, געשריבן אין קלאַס קאָמ־
פּאָזיציעס, וואָס האָבן דעם לערער פון רוסישער ליטעראַטור, פּיאָדאָראָוו,
געצוואונגען איינמאָל הייסן מיר אָנשרייבן אַ זאַך אין קלאַס, כדי צו זען,
ווער עס העלפּט מיר. עס איז געווען אַ טעמע וועגן „מיין פֿאַטערלאַנד",
וואו איך האָב באַשריבן פּוילן, אירע דערפֿער, טייכן און דאָס פּאָלק, איר
שיקזאָל און די צעטיילונג. איר צוקונפט וועט אמאָל צוריק אַריבער־
גיין אין די הענט פון אזעלכע העלדן, ווי יאָן סאָביעסקי און קאָסציושקאָ,
האָב איך געשריבן.

„דאָ טי או נאָם בונטאָוושטשיצא" (דו ביסט ביי אונדז אַ בונטאַרקע),
— האָט געזאָגט מיין קלאַסן־אויפזעערין, וועגן זי האָט עס באַקומען צו
לייענען פון אים, און פון דער צייט אָן איז מיר געגאַנגען מיט דער פּוטער
אַראָפּ. לערער, וואָס האָבן פריער מיר געגעבן אויסצייכענונגען, האָבן
אָנגעהויבן מיך שלעכט באַהאַנדלען. ספּעציעל האָט זיך געגומען צו מיר
דער לערער פון מאַטעמאַטיק. ער האָט אמאָל געמאַכט אַ טעות אין אַן
אויפגאַבע און איך האָב עס „געוואָגט" צו זאָגן, ווי תמיד, וועגן מען מאַכט
אַ טעות. מער האָט מען נישט געדאַרפט. „חוצפּהדיקע זשידאָווקעם מוזן
זיך אַרויסכאַפּן מיט זייער לשון" — האָט ער אַ זאָג געטאָן. דער קלאַס
איז געוואָרן פֿאַרגליווערט. „אפילו אַ גאָט, האָט איר געזאָגט, קאָן מאַכן
אַ טעות. און איר זייט נישט מער ווי אַ לערער. איר זייט אַליין אמאָל
געווען אַ שילער," — איז געווען מיין ענטפֿער.

די קלאַסן־אויפזעערין האָט מיר געהייסן פֿאַרלאָזן דעם קלאַס. די
חברטעם האָבן מיט פרייד געקוקט אויף מיר. זיי האָבן געוואוסט, אז די
אָנגעצויגנקייט מוז פֿלאָצן. אַ פּאַראַגאַגישע בארַטונג איז פֿאַרגעקומען
און מען האָט מיר אויסגעשטעלט פּאַר „אויפֿפירן זיך" אַ 4, אָנשטאָט אַ 5,

ווייל איך האָב געזאָגט, אז איך וועל מיינע וווערטער ניט ציען צוריק, ווייל ער האָט געמאכט א טעות. וועז איך טראכט וועגן אים — און יאָרנלאנג האָבן מיר, שילערינס, אים געהאט צו געדענקען, אזוי סאדיסטיש האָט ער אונדז געפיניקט ביי די עקזאמענס, — וואר איך איבערצייגט, אז איך האָב אים געהאסט מיטן גאנצן האס פון א מיידל צו א מאן, וועלכער איז אפשטויסנדיק און זוכט זיך אריינצוגנבענען אין דער סימפאטיע פון א פרוי: ער פלעגט זיך אפשטעלן ביי מיין באנק, פלעגט רעדן צום קלאס, קוקנדיק אויף מיר; פלעגט, בעת דער לעקציע, פרעגן, צי איך האָב דעם זונטיק נישט צופיל שפאציירט און איך האָב, מיט א קוים פארהאלטענער איראניע, געענטפערט אויף זיינע פראגעס, באקוקנדיק אים פון אויבן ביז אונטן, שוין גאָר נישט ווי א שילערין פון פערצן יאָר (אזוי האָבן געקוקט די העלדינען פון די ביליקע ראמאנען, וואס איך פלעג נאָך, פון צייט צו צייט, לייענען). דורך אט דער פאלשער דערציאונג האָב איך זיך אליין באראיבט פון אזעלכע איבערלעבונגען, ווי די ערשטע פלירטן און ראמאנען אין שול־עלטער. אנשטאט דעם האָב איך זיך פארליבט צוערשט אין מיין פראנצויזישער לערערין, וועלכע האט דאס אויסגענוצט און פון מיר געמאכט א שקלאף, מיט הארץ־קלאפענישן און שעהנלאנגע שפאצירן ביי איר וואוינונג, מיט אהיימטראגן שווערע פעק מיט „קאיעטן" און פעקלעך ביכער, און וועלכע האט געהאט איר אייגענעם ראמאן מיט אונדזער בילד־שיינעם געאגראפיע־לערער.

מיין צווייטע ליבע איז נעווען — דער אוראלטער לערער פון פוילישער ליטעראטור, לאווקאוויטש, וועלכער האט אזוי שיין געקאנט דערציילן וועגן די העלדן פון פוילישן פאלק, — ער האט מיר דערמאנט אן מיין פאטער, מיט זיינע דערציילונגען. איך פלעג פארגעדענקען אויפן אָרט זיינע גישכטעס און זיי רעציטירן פאר קלאס. דאן האָב איך שוין א נאנצן קווארטל נישט געדארפט ארבעטן: ער האט מיר געגלויבט אויפן וואָרט. זיין שטימע איז געווען צווישן די פאר שטימען, וואס האבן מיר געהאלפן אין דעם סכסוך מיט יענעם רויט־האָריקן מאנסטער פון מאטעמאטיק (זינט יענער צייט מוז איך ממש צוריקהאלטן פון באיקאט אויף רויט־האָריקע מענטשן).

די שול־יאָרן האָבן געבראכט א גרויסע אנטוישונג ביי אונדז אין שטוב: איך האָב נישט באקומען דעם גאלדענעם מעדאל, וועלכער איז געלעגן א זיכערער פאר מיר ביזן זעקסטן קלאס: נישט באקומען אים

צוליב אזא זאך ווי שול־פריינטשאפט. לעבן מיר איז יאָרנלאַנג געוועסן א דייטש מיידל, מיט וועלכער איך בין געווען באפריינדעט. זי האָט נישט געקאָנט שרייבן קיין קאָמפּאָזיציעס, האָב איך געמוזט שרייבן פאר אונדז ביידן. און אין אלע שפראכן אזוי. האָב איך געמוזט טראכטן פאר צוויי. און ווען מען האָט אונדז צעשיידט, האָב איך געמוזט איר אריינשטעקן דאָס צעטל סיי־ווי, און דאָס האָט געמאכט מיין ארבעט מינדערוועדטיק. אָבער די פריינטשאפט איז געווען א הילפיקע זאך. אין שטוב האָט מען דאָס נישט געקאָנט פארשטיין. איך האָב עס לאַנג געפילט.

יוגנט־קאַמפן און יוגנט־חלומות

צופאלן און אויסערלעכע פאסירונגען באשטימען אָפט אונדזער לעבנס־וואַנדל. עס איז אָבער זעלטן, אז כאָאָס זאל עס טאָן. ביי מיר איז עס געווען אזא פאל.

איך האָב נישט געטראָפן אין די זוכענישן און באגעגענישן פון מיינע דערוואקסענע יארן קיין אייניציקן מענטשן, ווָאס זאל האָבן געלעבט אין אזא כאָאטישער וועלט פון אינדרוקן, אינפלוסן און וויקונגען, ווי איך. איך האָב נישט געלייענט וועגן אן ענלעכן פאל פון אלין זוכן און געפינען דאָס ריכטיקע אין א האָפענונגסלאָזער סביבה, אן אָנווייזונגען, אן הילף, אן עצות. איך האָב אָבער אויך נישט געזען קיין צווייטן מענטשן, ווָאס זאל האָבן אין לעבן אזוי פיל מזל. און אזוי ביז היינט צו טאָג.

אלץ, צו ווָאס איך האָב געשטרעבט אין מיין לעבן, האָב איך דערגרייכט. די הויפט־זאך: אן קאָנפליקטן, אן צעבראָכענע פריינטשאפטן, אן ביליקע סצענעס, אן גרויסע אנטוישונגען, אויב מען זאל נישט רעכענען — פאליטישע אנטוישונגען. אָבער דאָס איז דאָך שוין א געוועלשאפט־לעכער ענין, און וועגן דעם — שפעטער. און אָט דער וועג פון וועלן עפעס און דערגרייכן עס ציט זיך, ווען איך קוק אויף צוריק, איבער א גרויסן שליאָך פון דער פארגאַנגענהייט און אויך — איצט.

ווען מען האָט מיך צום ערשטן מאל געפירט אין א שולע אין דער שטאָט לאָדזש, האָט זיך פון גרויס פחד פאר דעם אומבאקאַנטן און נייעם, אנגעהויבן צו אנטוויקלען אין מיר א נייע אייגנשאפט: איך האָב זיך

געצוואונגען צו קוראָזש, צו העלדישקייט. דאָס איז פֿאַרבליבן אויף לאַנגע יאָרן ביי מיר. אין די מאָמענטן פון גרעסטער געפֿאָר און שרעק פֿלעג איך, מיט גרויס אָנשטרענגונג, ווערן שטאַרק און מוטיק, קוקן דער געפֿאָר אין די אויגן, גרייט זיין צו שלאָגן און צו מזיקן, אין דעם קומענדיקן אויגנבליק.

דאָס צווייטע געפֿיל, וואָס איך האָב אָנטוויקלט אין זיך, שוין אין דער שולע, איז געווען — א געוואלטיקע אמביציע, א ממש קראַנקהאַפֿטע טענדענץ צו זיין אומעטום די בעסטע, צו שלאָגן אַלע רעקאָרדן. דאָס איז געווען דער שטילער אָפּמאַך צווישן מיר און מיין מוטער: זי איז געווען, אַזוי צו זאָגן, די נאָרונגס־קראַפֿט פון דעם געפֿיל. זי אַליין האָט געלייענט א סך, געקאָנט גוט די דייטשישע קלאַסישע ליטעראַטור, ליב געהאַט שילערן און גטעטן, געקאָנט די ווערק פון היינע און לודוויג בערנע, און מיר אויך צוגעשטעלט וועגן די געפֿיניקטע פּוילישע „פּאָוו־סטאַנצעס" אין דער ליטע, אויף זייער וועג קיין סיביר. איך האָב מיט מיין קינדערשן שכל באלד אויסגעפונען, אַז זי האָט געקאָנט זיין א סך גלילעבער מיט אַן אַנדער מאַן, ווי מיט מיין פֿאָטער, מיט א מער־וועלטלעכן אינטערעסאַנטן, מיט א וויניקער־פֿרומען און פֿאַטאַליסטישן. איך האָב פֿאַרשטאַנען, אַז די ניט־באַפֿרידיקטע, פייאיקע און טאַלאַנטפֿולע פֿרוי וועט ביי אירע קינדער זוכן און וועלן געפינען דאָס, וואָס זי האָט ניט געהאַט אין איר פֿערזענלעכן לעבן. האָב איך באשלאָסן איר דאָס צו געבן און אויך — געווירקט אויף מיין ברודער (דעם אמתן, נישט דעם שטיף־ברודער) ער זאָל אויך ווערן עפּעס א בארימטער אינזשענער, אַדער וויסנשאַפֿטלער. אויך דאָס אייגענע האָב איך געוואָלט ווערן, נאָר מיין אמביציע איז געלענן אין א קאָנצערט־האַל אַדער אין א גרויסער רעדאקציע. איך האָב שוין דעמאָלט אָנגעהויבן צו שרייבן קלייַנע דערציילונגען פון קינדער־לעבן, באַאיינפלוסט פון די פּוילישע שרייבער סיענקעוויטש, אַרזשעשקאָווא און קאָנאָפּניצקא. איך האָב זיי געלייענט אויפן הויף פֿאר מיינע פרייַנט און פֿאר מיין מוטער. זי האָט געוואָלט, איך זאָל אויך פֿרעמדע שפּראַכן לערנען, און דערפֿאר האָט מען מיך אָנגעהויבן מיטצונעמען קיין דייטשלאַנד, צו מיין זיידן.

און דאָ קומט ווידער דאָס אומנאַרמאַלע אין מיין אָנטוויקלונג. דאָרט, אין דעם קליינעם שטעטל מעמעל, האָט א גרויסער דייטשישער געלערטער, א פּילאָסאָף און דענקער, געדאַרפט מיר צוערשט דערציילן וועגן רוסלאַנד,

וועגן דעם צאר, וועגן קאראלענקא און טאלסטאי, וועגן די דעקאבריסטן און וועגן דעם קאמף פון די קאווקאזישע פעלקער קעגן דעם צארישן אימפעריאליזם. דאס איז געווען רודאלף ציגלער, — ווי איך האב שפעטער זיך דערוואוסט, — אן אנארכיסט. און דאס איז געווען דער קער־פונקט אין מיין שפעטערדיקער נעזעלשאפטלעכער ארבעט: מיין ענערגיע און קראפט איז אוועק, להיפך דעם פוילישן פאטריאטיזם פון מיין פאטער און זיינע ברידער, און איבער די פוילישע נאציאנאליסטישע טענדענצן, צו באקעמפן דעם צאריזם גופא.

וועו און וואו איז געקומען דער אידישער מאמענט? פארוואס האב איך, נישט קענענדיק אידיש רעדן און שרייבן, נישט קענענדיק דעם איך, אלס א פאלק, נאר אפגעזונדערטע אידן, ווי א „פאכציארוש", וואס פלעגט ברענגען מילך, אדער א נאפט־איר, — זיך געפונען מיט יארן שפעטער, אלס זעכצן־יאריקע, אין די רייען פון א אידישער רעוואלוציאנערער באוועגונג?

עס איז נישט געקומען אן שווערע אינעווייניקסטע קאמפן. עס האט טאקע געצויגן צוערשט, און זייער שטארק, צו דער פוילישער פאלקס־מאסע, מיט וועלכער איך בין אויסגעוואקסן דורך די אינאוולאדזער פויערים און די „פליסאקעס" פון דער ווייסל, אין מיין היימיש דערפל ברזשוסטוואקא און דורך מיין אם, קאסיא, וועמעס מילך עס האט מיך גערעטעוועט פון א שווערן מאגן־קאטאר אין דער צארטסטער קינדהייט.

אבער שפעטער איז צוגעקומען א שטארקער אויפטרייסלענדיקער מאמענט, וועו איך האב אלס דריי־יאריק קינד צום ערשטן מאל געזען א אידישן פאגראם, וועו א שווער־פארוואונדעטער איד, מיט א לאך אין קאפ, האט זיך געראטעוועט פון רוסישע כוליגאנעס צו אונדז אין קיר, בעת די צארישע פאליציי האט אין לאדזש געוואלט דערטרינקען אין אידיש און ארבעטער־בלוט דעם גרויסן סטרייק אין פאזנאנסקים פאבריק אין 1892.

דער מאמענט איז געבליבן ווי א חוב ביי מיר אין דער נשמה צו די אידן. צו די ארעמע אידן. אנדערע אידן, איידער מיר. ווייל אונדז האט מען נישט געשלאגן. מיר זיינען געווען די, וועלכע זיינען נישט געשטאנען אויפן מארק. מיר האבן געהאט א פויליש דינסטמיידל. מיין עלטערער ברודער האט געהאט א דערלויבענעש צו טראגן א רעוואלווער. ער האט געהאט באקאנטשאפטן מיט רוסישע אפיצערן און פוילישע פריצים. ער

GRATZ COLLEGE LIBRARY
PHILADELPHIA PA

פלענט ארומפאָרן מיט זיי אויף זייערע ניטער. מיר בייידע, דער איינגערער ברודער און איך, האָבן געוואלדיק געהאלטן פון דעם עלטערן ברודער, צוליב זיין פרייען לעבן, מיט א רעוואלווער אין קעשענע. (יעדן אין דער פרי פלעגן מיר, גייענדיק אין דער שולע, כאפן א קוק אויף דעם פאר־ניקלטן, שווערן „סמיט ענד וועסאָן", — אזוי האָט זיך נעלייענט דער אויפשריפט אויפן רעוואלווער). מיר האָבן געלייענט ברעט האַרט און „גאלעבט" אין די פרעירים פון אמעריקע, וואו לויט זיינע דערציילונגען עס פלעגן אפט פאָרקומען מחלוקתן מיט אינדיאנער. מיר זיינען אים מקנא געווען, וואָס ער איז ארויס צו די כולינאנעס, בעתן פאָגראָם, און געשאָסן אין זיי. אָבער איך האָב שטענדיק געהאט פאר זיך דאָס בילד פונעם פאר־וואונדעטן, טויט־בלאסן איד פאר מיינע אויגן און זיך מיט א מאָדנעם גפיל פון פליכט פארקראמפט אין דעם גרעאנק אנצונעמען זיך אמאל פאר דער אידישער קריוודע.

דער צווייטער מאָמענט פון פילן זיך איינס מיט דעם אידישן פאָלק איז געקומען, וען איך האָב דערזען, שוין אלס 15־יאָריק מיידל, א דעמאָנ־סטראציע פון אזעלכע יונגע, ווי איך, בחורים און מיידלעך, דעם ערשטן מאי. זיי זיינען געגאנגען אין מיטן גאס, שטרומפן־ווערקער און מאָדיסט־קעס, מיט געזאנג און מיט אויסגעשרייען אויף אידיש: „נידער מיט דער זעלבסט־הערשאפט!", „זאל לעבן דער ערשטער מאי!" אין א געוויסן מאָמענט, וען דער עולם האָט גענומען שטראָמען פון די געוועלבער אויף די טראָטוארן און געקוקט מיט שרעק אויף זיי, האָבן זיי פאָנאנדער־געוויקלט א רויטע פאָן, מיט אידיש אויפשריפטן, וועלכע דער ווינט האָט נישט געלאָזן לייענען, און מיט צווייי פארפלאָכטענע הענט. עמעצער אין גאס האָט געזאָגט מיט שרעק: „דאָס זיינען די „אחדותניקעס", אלע האלטן זיך צוזאמען"...

דאָס איז געווען א פארכאפנדיק בילד. א קליינע גרופע מאָנגערע אינגלעך און מיידלעך האָט מיט אן אמתער נאטירלעכער פרייד געגעבן צו וויסן דער וועלט וועגן זייער לעבן. זיי האָבן מיט דעם מוט פון אויפ־ריכטיקע קעמפער זיך אוועקגעלאָזן אויפן וועג פון געפינען זייער אמת. עס איז געווען אזוי אנדערש, ווי יעדן טאָג, אזוי העלדיש־אומדערשראָקן, וויל עס זיינען שוין געלאָפן סטראזשניקעס און סטרוזשעס פון די טויערן, אז איך האָב מיט איין קער זיך א דריי געטאָן צו זיי אין די רייען און אוועקגעוואָרפן די ביכער מיט די קאיעטן אין א טויער אריין. מיר זיינען

געגאנגען נאך א פאר מינוט. מיר האבן געזען, ווי דער פאנען־טרעגער ווערט ארומגערינגלט מיט עטלעכע בחורים און די פאן ווערט אראפגעלאזן און באהאלטן. דאן זיינען אנגעקומען סטראזשניקעס אויף פערד און מען האט אונדז אלעמען אפגעפירט אין פאליציי־צירקל. דארט איז פארגעקומען א רירנדיקע סצענע: ווען מען האט אונדז גראב און פרעך אריינגעשטופט אין א קאמער, האט אן ארבעטערין מיך דערקענט, — זי האט געארבעט אין דער פאבריק פון מיין מוטערס א קוזינע, אנטקעגן אונדזער וואוינונג. מיט אן אומפארגעסלעכן פאר מיר געפיל פון מענטשלעכקייט האט זי מיך געוואלט ראטעוונען פון די קלעפ און האט פארלאנגט דעם פריסטאוו, כדי אים צו זאגן, אז איך בין נישט קיין דעמאנסטראנט, אז איך בין נאר א שולקינד און א צושויער פון טראטואר. זי פלענט מיך געווים זען אפט אין זייער פאבריק־הויף, ווען איך פלעג קומען צו מיינע קוזינקעס צו פארברענגען. איך האב אבער ניט געוואלט האבן קיין גרינגערן גורל, ווי זיי, און געזאגט, אז איך ארבעט אין א דערבייאיקן ווארשטאט. מע האט אונדז אלעמען געגעבן קלעפ און איך האב צעקראצט דעם פריסטאוו. אין אוונט האט מען מיך אפגענומען אהיים. מיין אנקל, א גרויסער אדוואקאט, האט פון זיין קאנצעלאריע טעלעפאנירט צום פרעזידענט פון שטאט, אז „זיין" פאליציי ארעסטירט קינדער פון בכבודיקע און „לאיאלע" בירגער... מען האט מיך אהיים געזומען און די פאן איז ארומגעוויקלט געווען ארום מיר. מען האט זי געראטעוועט, און דאס, האבן מיר געזאגט מיינע אומ־באקאנטע, שוין טייערע חברטעס, איז די הויפטזאך אין א „פראוא" (א דורכפאל).

דאס איז געווען מיין צווייטער חוב צו מיין שטאם. אין יענע עטלעכע שעה האב איך א סך געלערנט, צום ערשטן מאל שנעל געטראכט, אפ־געשלאסן אן עטאפ פון דער קינדהייט, דערפילט אזא זאך, ווי קאנקרעטע חברשאפט צו אומבאקאנטע מענטשן, וועלכע זיינען „אנדערש", ווי אלע, ווי די שטוביקע; נישט געבענקט אהיים, אבער אויך נישט געהאט קיין מורא פאר א שטראף. עפעס בין איך אויסגעוואקסן פלוצלונג, און אזוי ווייט און נישטיק האבן אויסגעזען מיינע גימנאזיסטן און גימנאזיסטקעס פון נעכטן און די קליינע גלענצנדע שולקאמפאניצעס, וואס מיין רוסישער לערער, באגאדאוו, מיין ערשטע אמתע „ליבע", פלענט פון זיי נתפעל ווערן, לויבנדיק מיך געוואלדיק, בעת איך פלעג חוצפהדיק ענט־פערן: „אבער אויף פויליש שרייב איך נאך בעסער!"

דאָס אַלץ איז געקומען אויפן זכרון אין די שעהן פון דעם ערשטן, נישט־קינדערשן, טראָט איבער דער בריטער פּיאַטריקאָוער נאָס אין לאָדזש. מיט דעם האָט זיך געענדיקט די א ביסל ווילדע, כאַאטיש־געפירטע און פון קיינעם נישט ערנסט באַאיינפלוסטע, קינדהייט פון א אידיש־פּוילישער אסימילירטער משפּחה, וואו אידיש איז געווען: „זשארגאָן", די שפּראַך פון „שוסטערס און מארק־ווייבער", און וואו די וועלט פלעגט זיך איינטיילן אין מענטשן, וואָס האָבן געמאַכט א קאריערע און זיינען געווען גליקלעך, און מענטשן שלימזלניקעס, פאר וועמעס טעכטער מען האָט געדארפט קלייבן אויף „נדן" און שיקן זיי נאָך די חתנים קיין „אמעריקע".

אין דעם פינפטן קלאַס גימנאזיע האָב איך זיך אמאל צעבונטעוועט קעגן מיין באשטימטן גורל פון א „מדאַליסטקע" און גלענצנדער שילערין: עס איז געווען א וווייטיק פאר מיין מוטער, וועו איך האָב אויפ־געהערט צו ברענגען „פינפערס" פאר אלע לימודים, און וועו מיינע לערער פלעגן אפט קוקן אויף מיר און נישט פארשטיין, וואָס מיט מיר קומט פאר. פארוואָס איך בין פלוצלונג געוואָרן פארטראכט, שטעל פראַגן וועגן „אבסאָלוטיזם", וועגן דער פוילישער פראגע, דעם אויפשטאנד פון 1863 און דער רעוואָלוציע פון 1789. איך האָב באקומען דעם שם פון זאָגן „דערזאָסטי" (חוצפהדיקע רייד).

אין יענע צייטן האָב איך שוין געלייענט צייטונגען, ליבעראַלע זשור־נאַלן; אונדזער קריז פלעגט רעציטירן גאַרקים „שטורעמפוגל", אן אומלעגאַלן באַנד מיצקיעוויטשעס „דזיאדי" (די זיידעס).

ענדלעך בין איך אריין אין א קריז, וואו מען האָט געלייענט און רעפערירט פאָליטישע עקאָנאָמיע און שפּעטער פלעכאַנאָוס וועגן. איך האָב געוואָלט פאָרן קיין פעטערבורג אויף די העכערע פרויען־קורסן. דערצו האָט מען געמוזט האָבן אכט קלאַסן גימנאזיע און נישט בלויז זיבן.

איך האָב געהאט א שווערן קאמף מיט מיין מוטער, איידער מען האָט מיך אוועקגעשיקט אין רעוועל, עסטלאַנד, צו א דאָרטיקער קרובה, מיטן צוועק צו ענדיקן דאָרט אן אכטן קלאַס.

עס איז געווען מיין ערשטע רייזע אליין. מורא האָב איך נישט געהאט פאר קיינעם און פאר קיין זאך. נאָר מיין מאמעס גרעסטע צרה איז געווען מיין „שוינקויט". איך אליין האָב נישט געהאלטן פון זיך, וויל איך בין געווען צו דין, מיין אידעאל איז נאָר געווען א האָלענדיש פעט

מיידל אין דער שולע. אבער מיין ברודערס פריינט, די „לאבוזעס", פלעגן מיך נישט לאזן דורכגיין די גאס אליין. זיי פלעגן אין גאנצע גרופעס פלוצלונג ארויסשפרינגען פון הינטער א „קאוויארניע" און יעדער האט געוואלט גיין פון דער רעכטער זייט מיט מיר, ביז א לערער פלעגט אונטער־קומען און נעמען זייערע נעמען, אדער מיין „קלאסן־דאמע" פלעגט מיך טרעפן און הייסן גיין אליין.

האט די מאמע געהאט מורא פאר דער רייזע איבער ריגע און יוריעוו און רעוועל. מען האט מיך געבראכט ביז ווארשע און דארט געוואלט „צוטשעפען" צו א קוזין, א קאמי־וואיאזשאר, וואס איז צווייי מאל א יאר געפארן קיין ווארשע אינקויפן גאלאנטעריי פאר רעוועל. האט דער קוזין דווקא געוואלט פארן אליין, אן מיר... האט מיין מוטער באשלאסן, אז זי וועט נעבן דעם קאנדוקטאר פינף רובל אין ווארשע און הייסן אים מיך ארונטערלאזן אין רעוועל, אין די הענט פון מיינע קרובים. באלד נאך ווארשע, ביינאכט, איז אריין אין מיין אפטייל א רוסישער פאלקאוניק מיט א פוילישן פריץ און צווייי גרויסע יאגד־הינט. איך בין געווען אליין אין א צווייטן־קלאס אפטייל. איך האב געקוקט דורך די שויבן אזוי לאנג, ווי מיין מוטער איז נאך געווען אויף דער סטאנציע. דאן האב איך ווייטער געקוקט און געטראכט, אז עס איז גוט אמאל צו זיין אליין אויך. אלעמאל פלעג איך פארן מיט דער מוטער און מיט מיין ברודער אדער פאטער. די רייזע האט געדארפט דויערן דריי טעג. האט מען מיר צו־גענרייט עסן און געהיסן נישט ארויסגיין אויף די סטאנציעס. אבער עס איז געווען זומער און אויף די קליינע אפשטעלן פון צוג פלעגן שטיין סטודענטן און מיידלעך און עס איז געווען א שטיקל פרייד, ווען זיי האבן ארייננעקוקט דיר טיף אין די אויגן מיט א באוואונדערונג אדער מיט א דריסט ווארט. איך האב זיך געפילט זיכער, וויל, ביז רעוועל וועט דאך קיינער נישט פארן מיט מיר. קאן איך אויף זיי קוקן, וויפיל איך וויל. אבער דא איז אריין דער פאלקאוניק מיט די הינט. דער פוילישער פריץ האט זיך אפגעזעגנט און מיר זיינען געבליבן זאלבעפערט מיט די הינט. איך האב גאנץ שטרענג אויף פויליש געזאגט, אז דא איז א פרויען־אפטייל און אז דא קאן א „סאלדאט" נישט זיצן. איך געדענק מיין גרויסן שטרויענעם הוט, מיט „ניעזאבודקעם" און א זומערדיק בלוי קלייד, מיט פאלבאנקעס. איך בין געזעסן שטייף אויף מיין פלוש־בענקל, דריי פארטאג, און נישט געוואלט שלאפן: א ביסל איז דאס געווען

אומבאקוועם, ווייל די טיר האָט נישט געהאט קיין שלאָס. און דאָ קומט נאָך אזא נפש, א גראָבער, מיט הינט און זאָגט, אז דער צוג איז איבער־געפאָרט, און אז דער קאָנדוקטאָר האָט אים דערלויבט דאָ צו זיצן. ער האָט אים געגעבן 5 רובל, ווען ער האָט אים געזאָגט, אז בלויז „איין בארישניע" פּאָרט אין דעם לויידיקן קופּע.

ער האָט מיך געפרעגט, אויב איך וויל, אז ער זאָל אַרויס מיט די הינט און אָנהייבן זוכן א ניי אָרט? און אויסערדעם דערף איך שלאָפן: סינדער טאָרן נישט זיצן אזוי שפּעט...

איך האָב אים א וואָרט נישט געענטפערט, האָב גענומען מיין קליין פּעקל מיט עסן און בין אַריין אין דעם שכנישן וואָגאָן פון דריטן קלאָס.

פּאַפּיראָסן־רויך, אויפגערעגטע שטימען פון א מאַסע סטודענטן און א פּאָר דינע דיסקאַנטן פון מיידלעך האָבן געפירט א פּאַרכאַפּנדיקע דיס־קוסיע און דאָס וואָרט „זאבאסטאווקא" (סטרייק), ניי און אומבאקאַנט, האָט אַריינגעהילכט אין מיין אויער. אין ערגעץ איז נישט געווען קיין אָרט. אלץ אָנגעפּאַקט מיט טשעמאָדאַנעס אויבן און אונטן, צווישן זיי — סטודענטן: מען איז געפּאָרן צוריק אין אוניווערסיטעט, אין פּעטערבורג, און עס איז געשטאַנען די פּראָגע פון אַן אלגעמיינעם סטודענטן־סטרייק אין 1902. אלץ האָט זיך געדרייט ארום דער פּראָגע פון אויטאָנאָמיע פון אוניווערסיטעט און פון ארויסטרייבן די פּאָליציי אין פּאל פון א קאָנ־פליקט. אלע האָבן גערעדט אין גרופּעס: ביאליסטאָקער, ווילנער, מינסקער, וואַרשעווער יונגט, טייערע, יונגע קעמפּערישע פּנימער. אזוי אַנדערש פון אונדזער פּוילישער יונגט, מיט נייע, פּאַרכאַפּנדיקע לאָזונגען, נייע פּערספּעקטיוון, קאָמפּן!

איך בין געבליבן שטיין אויפן שוועל פון וואָגאָן און נישט געוואוסט, וואָס צו טאָן. ביז א שטימע פון א מיידל האָט זיך דערהערט: „טוט יעסט מיעסטא, סאַדיטיעס!" (עס איז פּאַראַן דאָ אַן אָרט, זעצט זיך!), און א פּאָר בחורים האָבן א שאָס געטאָן פון זייערע ערטער, נאָכדעם ווי זיי זיינען פּאַרטיק געוואָרן מיט קוקן אויף מיר און אויף מיין קאָסטיום, וועלכער איז, לויידער, געווען אזוי נישט צוגעפּאַסט צו זייערע פּשוטע, נאַטירלעכע אוניפּאָרמען. דער שמועס איז געפירט געוואָרן ווייטער ארום דער פּראָגע. איך האָב געשווינגן און זיך צוגעהערט, ווייל אויב זיצן א גאנצע נאכט — האָב איך דאָ נאָך בעסער געקאָנט זיצן: די סטודענטן האָבן זיך „געקאָכט" און ארום מיר איז געוואָרן לויידיק.

דאָס מיידל האָט מיט מיר אָנגעהויבן א שמועס. זי איז געווען א סטודענטקע פון מעדיצין, אין דריטן קורס. זי האָט געוואָלט נעמען באַקטעריאָלאָגיע און האָט געוואָלט בייטן דעם אוניווערסיטעט, ניין אין מאָסקווע. אָבער א טראַנספער איז געווען אוממעגלעך, ווייל זי האָט שוין געהאט א שם פון א „זאַבאַסטאָווּשטשיק" און אירע פאַפירן האָט מען אָפגעווארפן. איצט פארט זי אויף א „טויטן סעזאָן", ווייל עס גרייט זיך א סטרייק. זי האָט זיך זייער פריינטלעך און מוטערלעך צו מיר באַצויגן, מיר גענעבן מוט צו דער מעדיצינישער פראַפעסיע (וועלכע איך האָב אויסגעקליבן אלס מיין צוקונפטיקע קאריערע) און האָט איינגעשטילט מיט א פאָר ווערטער די סטודענטן, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו זינגען: „יעשטשע פאָלסקא ניא זגינעלא", ווען זיי האָבן זיך דערוואָאסט, אז איך בין א פוילישע, כאָטש מיט זיי האָב איך נערעדט רוסיש, נישט ווי מיטן אָפיצער. ווען איך האָב זיי דערציילט, אז דער קאָנדוקטאָר האָט באַקומען 5 רובל קיינעם נישט אריינצולאָזן, האָט איינער פון זיי, דאָדיא גורלאָנד, באַשטימט א דעלענאציע אָנצוברעכן די ביינער דעם קאָנדוקטאָר און דעם אָפיצער. דאָס מיידל האָט אים אָנגערופן „אנארכיסט" און געהייסן זיצן שטיל. זי האָט מיר נענעבן אן אָרט פאר די דריי טעג לעבן זיך, נעשיקט אין דער פרי די סטודענטן נאָך היים וואָסער, נאָך א מיטאָג אין דעם בופעט, נעראַמט פאר אלעמען די ערטער, געהייסן א שעה־צוויי דורכן טאָג נישט רויכערן, פאַרניט אלעמענס קנעפ פון די אוניפאָרמען, נעהיט די זאכן און דערציילט מיר וועגן די לימודים, פלענער, דעמאָנסטראַציעס אין דער גרויסער רוישיקער שטאָט פון רעוואָלוציע — פעטערבורג...

זי האָט נערעדט פון דער צוקונפט, ווען מעדיצין וועט זיין א מלוכה־זאַרג פאר די מיליאָנען רוסישע פויערים, וואָס שטאַרבן פאר דער צייט. זי האָט אויף אלץ געהאט אן ענטפער, א פשוטן, קלוגן, אן „ביכעריי" און פראַזן. איך האָב ממש געטרונקען אירע ווערטער. דאָ איז געבוירן געוואָרן מיין ענדגילטיקע ליבשאפט צו דער רוסישער, הערלעכער רעוואָלוציאָנערער יוגנט.

עס איז מיר פאַרגעקומען נאָריש מיין האָס צו דער רוסישער שפראך פון די גימנאזיע־יאָרן, מיין פריוולעגירטע באציאונג צו אלץ, וואָס איז געווען פויליש — בלויז דערפאר, וואָס פוילן איז געווען אונטערן צאר... וועגן אוקראינע, וויסרוסלאַנד און ארמעניע און די אידן האָב איך נישט געטראכט...

די שמועסן מיט דער קלוגער אידישער סטודענטקע האָבן אין די דריי טעג פאר מיר געעפנט נייע פערספעקטיוון און האָריזאָנטן.

מיר האָבן זיך צעשיידט. איך האָב א קוק געטאָן אויף איר נאָמען: לינאַ שטערן איז געווען אָנגעשריבן אויפן שטיקל פאפיר. דער אדרעס? ערגעצווואו זוין פעטערבורג אויפן וואסילייווסקי אסטראָוו. איצט איז לינאַ שטערן אן אקאדעמיקער אין סאָוועטן־פארבאַנד און א בארימטער וויסנ־שאפטלער, וואָס האָט אויפגעטרייסלט די וועלט מיט אירע אנטדעקונגען אין די נייעסטע פסיכיאַטרישע פראָצעסן און עקספערימענטן.

אין טאָפּס איז מיין צוג שוועק קיין רעוואל. אירע פריינט און זי האָבן געביטן דעם וואָגאָן און זיינען שוועק קיין פעטערבורג.

וועלן מיר זיך נאָך ווען עס איז זען? — וועלן מיר זיך נאָך אמאל דערמאָנען אָן די ערשטע חלומות פון א יונגן דור? חלומות, וועלכע זיינען 15 יאָר שפעטער מקוים געוואָרן?

די לעצטע עפיזאָדן פון דער קינדהייט. — דער אַרײַנפיר אין דערוואַקסענעם לעבן.—די ווירקונג פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער סביבה

1.

אַיך געדענק דעם ערשטן אימפּולס אין מיין קינדהייט, וואָס האָט מיך אַריינגעפירט אין דער וועלט פון אָנטיקע וויכטיקע פּראָבלעמען, ווי דאָס גרינדן פון א משפּחה, דאָס צוזאַמענלעבן פון מאַן און פרוי.

דעם שטויס צו די פּראָבלעמען האָט געגעבן א חתונה אין אונדזער משפּחה, — פון מיין מוטערס ווילנער פּריינטס א זון, אַראָן נעמזער, מיט איינער א דאָרטיקער שיינער, יונגער מיידל.

די שטאָט לאָדזש, אין פּוילן, וואו מיר האָבן שוין געוואוינט, איז געווען דער צוציאונגס־פונקט פאַר טויזנטער יונגע בחורים פון דער ליטע און פון קורלאַנד. זיי פלענען אַריינגיין אלס לערן־אינגלעך אָדער אָפּיציאַנטן אין א קאַנטאָר פון א לאָדזשער פאַבריקאַנט, און מיט דער צייט ווערן „קאַמי־וואָיאַזשאַרן", אָדער רייזנדע מיט א קאַלעקציע פון מוסטערס פאַר די סיבירער און קאַווקאַזער געשעפטן. אַזא אינגל איז אויך געווען דער אויבנדערמאַנטער אַראָן נעמזער, איינער פון 12 קינדער פון א פּיש־העכדלער אין ווילנע, מיין מוטערס א פריינט, יאַנקל נעמזער.

די כלה איז געקומען מיט איר חתן צו אונדז אין לאָדזש, און ווען זיי האָבן חתונה געהאַט און ער איז אַוועקגעפאָרן אויף זיין ווינטער־רייזע אין טיף־רוסלאַנד, האָט מיין מוטער אויפגענאַסט אויף איר, געגעבן איר עצות, באַקאַנט איר מיט אונדזער משפּחה און געלערנט איר לעבן.

אָבער ארום איר פּערזאָן האָט זיך באַלד אָנגעהויבן וועבן א בילד אין מיין פאַנטאַזיע, וועו איך האָב געהערט די שמועסן וועגן איר, וואָס מיין עלטערער ברודער האָט געפירט מיט מיין מוטער. ער איז געווען א סך עלטער פון מיין צווייטער ברודער און שוין געפירט אן אומאָפּהענגיקן פרייען לעבן, אַדאָנק זיין אייגענעם פּאַרמעגן, וואָס זיין פאָטער (מיין מוטערס ערשטער מאַן) האָט אים איבערגעלאָזן.

ווי איך האָב שוין אמאל דערמאַנט, האָט מיין עלטערער ברודער געהאַט ראַמאַנען, וואו עס האָט זיך געטראָפן. און מיט מיין אויפ־געוועקטער נייגיריקייט צו אלץ, וואָס איז נישט געווען באַשטימט פאַר מיינע קינדערשע אויערן, האָב איך עס שטענדיק געוואוסט. געוואוסט וועגן דער שיינער דייטשער מיידל, דעלא לאַרענץ, מיט וועלכער ער פלענט אַרומגיין; אויך וועגן א רוסישער אקטריסע, קאַטיא, די פרוי פון א פּעטערבורגער קאַפּיטאַן, פון וועלכן זי איז אַוועק צוליב א „טעאַטער־

טרופּע", וואו זי האָט אָנגעהויבן צו שפּילן און וואָס איז נאָר געווען א נאכט־קאבארעט פּאר דער לאָדושער „גאָלדענער יוגנט".

וועלן אויף דעם האָריזאָנט האָט זיך באוויזן אָט־די שיינע מיידל, אראָנס פּרוי, מיט טיפּע שוואַרצע אויגן און צוויי געוואלטיקע ברוינע צעפּ ארום דעם קאָפּ, האָט מיין ברודער אָנגעהויבן איר שענקען א סך אויפמערקזאמקייט און איך האָב זיך צום ערשטן מאָל פּאראינטערעסירט מיט לעבעדיקע ראָמאנען, נישט קיין געלייענטע. ווי תמיד אין אזעלכע פאלן, בין איך נאָר געווען די העלדין, די געליבטע און די פּאָרליבטע אין א מין פאנטאסטישער שפּיל, וואָס האָט זיך געקאָנט אָנהויבן באלד, ווי איך בין נאָר געבליבן אליין מיט זיך — א פּאָר מינוט נאכדעם, ווי איך האָב זיי געזען צוזאמען אָדער באזונדער.

דאָן איז געקומען א גרויסע פּאסירונג: די ארומיקע, קוזינעס פון מיין מוטער און מאריניע, די שטוב־מיידל, האָבן אָנגעהויבן רעדן עפּעס וועגן א קינד, וואָס ליזא, די יונגע פרוי, דארף „באקומען".

איך געדענק אפּילו דעם ענויען אויסדרוק: באָקומען. און די אויסזיכט אויף דעם קינד, וואָס מען דארף „באקומען", האָט אויף מיר געווירקט זייער שטארק און באָאומרואיקט מיך טאָג און נאכט. וועט זיין דערביי? וועט קאָן עס זען? וועט וועט עס ברענגען? וועלן?

איך בין אלט געווען 10 יאָר און איך האָב געזען שוין פּאָרטיקע זויג־קינדער ביי די אָרעמע שכנים אין הויף און ביי אונדזער וועכטער, וואו עס איז שטענדיק געווען א פּריש קינד אין דער ווייג, כאָטש א סך פּלענן שטארבן, — אויך א זאָך, וואָס איז געווען ממש צאפּלדיק מיט אינטערעס און מיט מורא. (איך האָב דעמאָלט צום ערשטן מאָל געזען א לוויה — פון א אידישער שכנטע אונדזערער, אן אלטע פּעטע פּרוי, וואָס האָט געהאָט צען דערוואקסענע טעכטער מיט אייניקלעך און אור־אייניקלעך. וועגן איר האָט מען געזאָגט אויפן הויף, אז זי האָט „ג־פּלאצט", אזוי פיל וואָסער האָט זי געהאָט אין קערפּער: א נאָאיווע באצייכענונג פון וואָסערזוכט.

איך האָב געבעטן מיין מוטער מיך מיטצונעמען צו ליזען, וועלן דאָס קינד וועט „קומען". זי האָט עס מיר צוגעזאָגט, מיט א שמייכל און מיטן וואָרט: „נארעלע". און איין פרימארגן האָט מען מיין מוטער געפונען צו איר. דארט איז געווען א „געהיימניספּולע" פרוי, מיטן נאָמען בערטא קאָוונער, וועגן וועלכער מיר, די קינדער, האָבן גוט געוואוסט, אז וואוהין

זי גייט אריין, „באקומט" זיך א קליין שרייענדיק קינד אין דעם הויז.

אזוי איז אויך נעווען דאָס מאָל. נאטירלעך האָט מען מיך נישט מיטגענומען אהין. נאָר וועז בערטא קאָוונער איז פון דאָרט ארויס, האָט שוין דאָס קינד נעשריען און מען האָט עס נעוויקלט אין טיכלעך. לויזעס מאָן איז נישט נעווען אין הויז, ער איז נעווען ווידער אויף א רייזע. דערוואקסענע האָבן נעקוקט אויף דעם קינד און נעזאָגט, אז עס זעט אוים ווי דער אלטער זיידע אין ווילנע. איך האָב זיך צעבראָכן דעם קאָפּ, טראכטנדיק וועגן דעם, ווי אזוי עס איז אזוי פלוצלונג, אין דער פרי, „געקומען" און אָט איז עס און אלע האָבן עס ליב, און מען צערטלט עס, און מען שיקט א טעלעגראמע צום פאטער און צום זיידן...

איך האָב אבער באלד נעפרעגט אין שטוב: „פארוואָס האָט מען זיך נישט נעפרייט, וועז לעאניא, דער קוזינעס שטובן־מיידל, האָט „באקומען" א קינד? פארוואָס האָט מען עס אוועקגענעבן אויפן דאָרף צו א פרעמדער פרוי און לעאניא האָט נישט נעקאָנט בלייבן אין שטוב ווייטער ארבעטן?" מען האָט מיר נעהייסן גיין אין מיין קינדער־צימער און מיך אויסגעזידלט פאר שטעלן נארישע פראגן.

און בלויז מאריניא האָט מיר אין אָוונט דערציילט, אז לעאניאס קינד איז א „בענקארט" (אזוי האָט זי עס אנגערופן, א בייזע), האָט נישט קיין פאטער, און אז לעאניא איז נישט „באגאסלאויעט" געוואָרן דורכן גלח. איר קינד איז א שאנדע פאר איר, און אז ארעמע מיידלעך דארפן זיך היטן פאר מענער, וועלכע האָבן נישט חתונה מיט זיי.

2.

איך האָב אנגעהויבן אפט רעדן מיט מאריניאן און מיט די דינסט־מיידלעך פון די אנדערע פאמיליעס. זיי פלעגן זונטיק נאכמיטאָג, וועז זיי פלעגן קומען פון קלויסטער, זיך פארזאמלען ביי אונדז אין קיך און דאָרט פלעגט אויך קומען אפט א „פארנאלי" (א לאנד־ארבעטער) פון דאָרף לאגיעווניקי, וועלכער פלעגט ברענגען פאר א קריסטלעכער פאמיליע פוטער, אייער און הינער. דאָרט פלעג איך זיך צוהערן, וויפיל דאָס הארץ גלוסט, צו אלע מעשיות און פאסירונגען פון זייער באוועגטן שווערן לעבן. דאָרט בין איך געוואָרן באהעפט מיט זייערע צרות און ליידן, מיט נישט־באצאָלטע עוולות און קריוודעס, מצד דעם „דזשיעדזיץ" און זיינע באאמטע.

זיי דאָרט, אין קיך, האָבן מיך ליב געהאַט און גאָר נישט פֿאַרבאַהאַלטן פון מיר, און א סך שפּעטערדיקע רייפֿערע פֿראַגן האָט מיר מאַריניא און איר „פּאַרנאַל", מיט וועלכן זי האָט שפּעטער חתונה געהאַט, פֿאַרענטפֿערט.

אָבער פון זיי פֿלעג איך דאָך אַוועקגיין צו מיינע ביכער, צו יענעם מאָדנעם כאַאָטישן געמיש פון לודוויג אוהלאַנד, הייניך היינע, קאָרא־לענקא און די שונד־ראָמאַנען . . . דייטשע, ביליקע, 10־פֿעניגדיקע שונד־ראָמאַנען, וואָס פֿלעגן קומען פון בערלין און געווען דערלויבט פון דער צאַרישער צענזור פֿאַרן „גייסטיקן" פֿאַרבראָך פון די לאָדזשער פֿאַברי־קאַנטן, זייערע וויבער און טעכטער. איך פֿלעג זיי באַקומען אויסגעלייען פון א דייטשער פֿרוי, וועמעס מאַן האָט געאַרבעט אין דער שפּינעריי פון ראָבערט בידערמאַן, נישט וויט פון אונדז. פון זייער פֿאַבריק איז גע־גאַנגען א שמאָלער קאַנאַל מיט געפֿאַרבטער, גאָר שוועבל־שטינקענדיקער, וואַסער און מיר, קינדער, האָבן געהאַסט דעם פֿאַבריקאַנט פֿאַר פֿאַרסמען אונדזערע קאַטשקעס, וועלכע האָבן געפֿרואווט שווימען אין דעם קאַנאַל, און פֿלעגן שטאַרבן, שווימענדיק.

אין לאַנגעווינטער־אָוונטן פֿלעג איך זיצן אַליין אין מיין צימער און לייענען. איינמאָל האָט די מייסטערין געבראַכט פֿאַר מיין מוטער א פּעקל מיט זשורנאַלן אויף דייטש, מיט בילדער. איך האָב א קוק געגעבן אויף זיי און די בילדער האָבן מיך צוגעצויגן. דאָס זיינען געווען אילום־טראַציעס צו א שונד־ראָמאַן: „די ראָזע פֿאָן אַמסטערדאַם", מיט עלענאַנטע אָפּיצערן, יונגע מיידלעך, א באַל מיט האַלב־נאַקעטע טענצערינס און שפּאַציר־גענג ביי דער לבנה לענג־אויס א טייך. דאָס קעפּל פון דעם ראָמאַן איז געווען פֿרעמדלענדיש און טשיקאַווע. אַמסטערדאַם — א וויטע, וויטע שטאָט. אונדזער שטאָט האָט נישט געהאַט קיין ים. בלויז דעם שמוציקן קאַנאַל, ביי וועלכן די אידן פֿלעגן פֿראַווען „תשליך" און אַרײַנטרייסלען די עברות פון זיך אין וואַסער אַריין, ווי עס האָט מיר דערקלערט מיין ברודערס מלמד. איך האָב גאָר נישט געוואָגט מיין מוטער וועגן די געבראַכטע העפּטן פון פֿרוי פֿענערט, און האָב זיי אַליין נענומען שלינגען, באַלד פון דעם אָוונט אָן.

מאַריניא האָט עוזען די העפּטן, געזען די בילדער, מיך אויסגעפֿרעגט וועגן וואָס עס רעדט זיך דאָרטן און מיך געווֿאָרנט, אז איך זאָל זיי נישט לייענען; אז עס איז נישט פֿאַר קיין „פֿאַניענקעס" צו לייענען אזעלכע

„פּאַסקודנע באיקעס" און אז עס וועט זיך שפּעטער „אומקערן אלץ צו מיר".

איך האָב אָבער וויטער נעלייענט, איין אָוונט נאָכן צווייטן, ביז איך האָב אלץ פּאַרענדיקט. אַן אויפגערעגטע פון די נעלייענטע שונד, בין איך ארויסגעלאָפן אין פּראָסט צו מיין ברודער אויפן הויף זיך גליטשן אויפן פּאַרפּורירענעם רינשטאָק, מיט זיינע צוויי פּריינט, אינגלעך פון שכנים. ביינאכט האָב איך זיך צעהוסט — זיך, קאָנטיק, גוט פּאַרקילט — און דער קוזין, דר. מוניא, אין וועלכן איך בין געווען יאַרנלאַנג שטאַרק פּאַר־ליבט, האָט נעזאָגט, אז עס איז מאָזלען און עס קאָן אריבערגיין אין לונגען־אַנטצינדונג.

די אַטמאָספּערע אין שטוב האָט זיך געענדערט. מען האָט ענומען ארומגיין ארום מיר, געבראכט גוטע זאכן פּאַר טרינקען ביטערע מעדיצין, געזעסן ביים בעט. מאריניא פלעגט אריינקוקן און ברענגען פון גאָס נייעסן. עס איז געווען אזוי וואַרעם ארום מיר. אלע זיינען געווען אומרואיק. די קינדער פון הויף האָבן געשיקט קליינע, האַרציקע מתנות: זייערע ביליקע, אומשולדיקע שפּילצייג, וועלכע איך וואָלט נישט פּאַרביטן פּאַר די טייערסטע ליאלקעס פון לאָדוש, אפילו נישט פון דעם אויסלענדישן געווען פון ליסנער, וועלכער האָט געהאט בערלינער און ווינער שפּילצייג אין עלענאנטע, רייכע קעסטעלעך. די זיינען אָבער געווען ארעמע, בלע־כענע קאָך־טעפּלעך, צינענע לייכטערלעך און וואַנעלעך צו באָדן קליינע ליאלקעס. מיינע שפּיל־חברים האָבן זיך צעשיידט מיט זיי, כדי צו פּאַר־שאפן פרייד מיר, צו וועלכער זיי האָבן נישט געטאָרט אריינגיין, ווייל איך האָב געהאט „אָדרע" (מאָזלען).

און די שטוביקע זיינען נענאַנגען אויף די שפּיץ־פינגער, וועו איך האָב זיך צעהוסט און בלוט איז מיר געגאַנגען פון נאָז. דאָס געפיל פון היים, פון ליבשאפט צו מיר, פון זיין דער צענטער אויף א געוויסער צייט, האָט זיך צעגאָסן איבער מיין גאַנצן מאָגערן, דינעם גוף, האָט מיך גע־מאכט ווייענדיק אָן א סיבה, מיט א שטיקל עקשנות אין אויספירן, וואָס איך האָב געוואָלט.

פלוצלונג האָט זיך אזוי מאריניא א זאָג געטאָן, קומענדיק אַנרייבן מיך מיט שלאָהאל: „עס זאָל נאָר נישט זיין עפּעס ערגערס", ווייל די טעמפּעראטור איז געווען א גאַנץ הויכע און מיין קאָפּ האָט „געברענט", ווי זי האָט געזאָגט.

אירע ווערטער האָבן שטאַרק געווירקט אויף מיר. אָבער נישט אין דער ריכטונג פון טראַכטן וועגן שטאַרבן, ווי איך האָב עס געזען ביי א קראַנק קינד פון אונדזער „סטרוזש", וואָס איז געשטאָרבן אויף סוכאָטעס. איך האָב נישט געהאַט קיינמאָל קיין געפֿיל פון געפֿאָר — פון א סוף צו דער שיינער ווערעמער היים, פֿאַמיליע, ליכט, דאַרף, ברידער, פערד און הינט, מיט קאָלעזשאַנקעס (פרייַנדינען) — דאָס אַלץ, וואָס איז געווען יעדן טאָג אַזוי ניי און נוט; אָט דאָס, וואָס מען רופט אַן שפּעטער מיט יאָרן, ווען עס איז פֿאַרלוירן, מיטן ווערט: קינדהייט.

ניין. נישט וועגן טויט האָב איך געטראַכט נאָך מאַריניעס אַוועקגיין פון בעט. א שרעקלעכע מורא האָט מיך פֿלוצלונג אַרומגעכאַפּט. איך האָב געהערט אַזש דעם שאַרך פון נעגל פון א רויב־פויגל, א מין זמאַרע, וואָס לאָזט זיך אַראָפּ אויף מיר, וואָס קראַלט זיך אַריין מיט די שאַרפּע שפּיזן אין מיין קאָפּ און אין די פּיס. עס איז געווען פינצטער אין צימער, דער אָוונט האָט זיך געשלאָסן, מען האָט נישט אָנגעצונדן קיין ליכט צוליב מיינע אויגן, וועלכע זיינען געווען אָנטצונדן אין לויף פון דער קראַנק־הייט. און די פינצטערניש האָט נאָך צוגעגעבן צו דער מורא, וואָס איז געווען א ריין־מענטשלעך, א פּסיכאָלאָגישע, א מורא פּאַר א קאָטאַסטראָפע, וואָס רוקט זיך אָן און קענן וועלכער איך, א קראַנק, הילפלאָז קינד, קאָן נאָרנישט ניט טאָן. איך געדענק גראָד אַמבעסטן די האָפענונגלאָזיקייט פון דעם געפֿיל.

איך האָב זיך צעווייַנט מיט אַזא פּאַרצווייפלונג, אַזוי הילכיק, אַז עס איז אַריין צו מיר מיין ברודער, דער פריינט און טיילנעמער אין אַלע מיינע פּריידן און צרות. אין דער מינוט האָב איך דערפילט פּאַרוואָס איך ווייַן...

איך האָב זיך דערמאָנט די ווערטער פון מאַריניע: „עס זאָל נאָר נישט זיין עפּעס אַנדערש". איך האָב זיך דערמאָנט איר מוסרן מיך פּאַר לייענען דעם שונד־ראָמאַן, פּאַר קוקן אויף די בילדער. איך האָב זיך דערמאָנט, אַז עס קאָן אַמאָל טרעפן מיט מיר אַזא זאַך, ווי אין דעם העפט, וואָס איך האָב געהאַט געלייענט.

אויף דער שנעלער פּראַגע פון מיין ברודער, וואָס עס איז מיט מיר, פּאַרוואָס איך ווייַן, האָב איך מיט א נאָך שטאַרקערן געווייַן געענטפערט, אַז איך האָב מורא צו האָבן א קינד... ער איז געבליבן אָן לשון. ער האָט נאָרנישט ניט פֿאַרשטאַנען: איך בין געווען 10 יאָר אַלט, און ער 12 מיט א האַלב.

די אומדערוואַרטעטע נייעס האָט אויף אים געווירקט, ווי אַ קלאַפּ מיט אַ שטעקן אין קאָפּ. ער איז געווען אַ געזונטער, ענערגישער בחור, אָן פאַנטאַזיעס, אָן גריבלענישן, אָן סענטימענטן. ער האָט געהאַט די גרעסטע פאַראַכטונג צו מיידלעך. ער האָט זיך געחברט בלויז מיט אינגלעך און געלייענט בלויז פענימאָר קופּערן אָדער מיין ריעדן און האָט נעלחלומט וועגן אמעריקאַנער אינדיאַנער אין די דזשאַנגלס פון בראַזיל. קיין „פּראָבלעמען" פון לעבע אָדער פאַנטאַסטישע „פארוויקלונגען" האָט ער נישט געהאַט, און האָט נישט פארשטאַנען מיינע קאָנפליקטן מיט דער־וואַקסענע, וואָס האָבן נישט פארענטפערט מיינע פראַגן. אָבער צווישן אונדז איז געווען א רירנדיקע פריינטשאפט. ער איז געווען שטאַלץ, אויף זיין אופן, מיט מיינע שמועסן וועגן „גרויסע טאַטן", וואָס איך קלייב זיך צו טאָן. ער האָט זיך צוגעהערט צו מיינע דערציילונגען וועגן עוולות קעגן אַרעמע, וואָס קאָנען נישט באַצאָלן אַן אַדוואָקאַט און מען נעמט פון זיי אַוועק א מאַרגע לאַנד אין א געריכט־סכסוך מיט א רייכערן קרוב.

און איצט שטיי איך פאר אזא קאַטאַסטראָפע, וועלכע זיין קאָפּ האָט נישט געקאָנט באַנעמען... און איך האָב שרעקלעך געווינט, אז מיט מיר וועט זיין אזוי, ווי מיט לעאָנינן: איך האלט ביים האָבן א קינד און מען וועט מיך אַרויסטרייבן פון שטוב! און צו די צרות פון מיינע עלטערן אין דעם שרעקלעכן לאַדזש, וואו זיי קאָנען זיך נישט איינאַרדענען, וועט נאָך צוקומען די צרה...

נו, האָט ער צונויפגענעקליבן זיין גאַנצע אויטאָריטעט פון אַן עלטערן ברודער, פון א „מאַן", אזוי צו זאָגן, וואָס געפינט אַן אויסוועג פון יעדער שווערער לאַגע, און האָט מיר געזאָגט זייער זיכער און פעסט: „קודם כל, הער אויף צו ווינען, וויל דו וועסט באַקומען נאָך מער היץ. און האָב נישט קיין מורא, דו וועסט נישט האָבן קיין קינד: מען מוז זיין 18 יאָר אלט, כדי צו האָבן א קינד. אלע אונדזערע באַקאַנטע און קוזינקעס, וועלכע האָבן קינדער, זיינען עלטער פון דיר. און מען מוז האָבן א וואוינונג און א מאַן, ווי, למשל, אונדזער פּאָטער, כדי צו האָבן א קינד, אט ווי אונדזער מוטער האָט, אָדער ווי די יונגע קוזינקע, נאדיא, וועלכע האָט א מאַן און א קינד פון 3 חדשים. ווייַן נישט, איך וועל נאָרנישט ניט דערציילן אין שטוב." פלוצלונג האָט ער אָבער א פרעג געטאָן: „אפשר האָסטו חתונה געהאַט און אונדז נישט געזאָגט וועגן דעם א וואָרט? נע־דענק, אויב עס איז אזוי, וועל איך אָנברעכן די ביינער דיין מאַן!... פון

וועלכן הויף איז ער? מיט וועמען איז ער אַ פריינט? זאָג די מינוט, צי איז עס נישט אַסקאָר, פון בירבריוערס הויף?"

איך בין געבליבן אָן לשון: נאָר־וואָס האָט ער געזאָגט, אז מען מוז זיין 18 יאָר אַלט. און איצט זאָגט ער שוין, אז מען מוז האָבן אַ שטוב און מעבל, ווי אונדזער פאַטער. און פרעגט זיך נאָך וועגן אַסקאָרן, אויף וועלכן ער האָט געהאט אַ שנאה, וויל זיין „באַנדע" האָט צעקלאַפט מיין ברודערס קאַלענן אין אַ ווילדער שפיל מיט „אינדיאַנער"...

איך בין געווען צעמישט און האָב וויטער געווײַנט. ביז ס'איז געקומען דער קוזין, דער דאָקטאָר, און האָט זיך מיט מיר אויסגעטענהט. מילד, קלוג און חבריש. געראַטן, ווי ער וואָלט געווען 10 יאָר אַלט און וואָלט אויך געהאט צרות פון לעבן. ער האָט מיך געפרעגט, ווי אזוי איך בין געקומען צו אָט־דער מורא. דאָס איז די קראַנקהייט און איך דאַרף האָבן גאָר נייע רפואות און געטראַנקען. האָב איך זיך דערשראָקן פאַר דעם און האָב פאַוואָליע ארויסגעשלעפט פון אונטערן מאַטראַץ די העפטן מיט דעם פאַסקודנעם ראַמאַן.

ער האָט אַ קוק געגעבן און איז געווארן ערנסט. און דאָ האָב איך פאַרשטאַנען, אז אַ זייער וויכטיקער אָפשניט גייט אַריין אין מיין לעבן: מען האָט זיך צום ערשטן מאָל פאַראינטערעסירט מיט מיינע איבערלעבונגען און געדאַנקען, מיט דעם אופן, ווי איך פאַרברענג מיין צייט. צו וועמען איך רעד וועגן די געלייענטע זאַכן און וואָס איך נעם פון זיי ארויס. מען האָט מיך באַרואיקט, נישט גערעדט מער וועגן דער זאַך. דער קוזין, מוניאָ, האָט צוגענומען די העפטן, ארונטערגעשיקט מאַריינען מיט זיי אונטן, צו פרוי פענערט און געבעטן נישט צו שיקן מער די העפטן צו אונדז. מיט מיר האָט ער נאָך לאַנג נערעדט אויפן צווייטן טאָג, וועגן די טעמפּעראַטור איז געפאַלן. ער האָט מיר דערציילט פון ארבעט און פון אָפּרו: ער איז געווען נישט פאַרהיראַט זיין גאַנץ לעבן און בלויז געהאט איין גרויסע ליידנשאפט: ארומפאָרן איבער ווייטע לענדער. יעדן זומער פלעגט ער נעמען 6 וואָכן וואַקאַציע פון זיין שפּיטאָל און פון זיינע פאַציענטן און פלעגט פאָרן אין אויסלאַנד. מיר פלעגט ער שיקן פאַסט־קאַרטלעך מיט בילדער פון גריכנלאַנד, שפאַניע, טערקיי און קאַירא; בילדער פון אראבישע פרויען און עגיפּטישע פּיראַמידן. פון זיי האָט געשמעקט מיט פרעמדקייט און אַנדערשקייט. עס האָט נאָך מער פאַרכאַפט מיין פאַנטאַזיע און איך פלעג שוין פאָרן אין די חלומות איבער

דעם מדבר אויף אַ קעמל, אָדער אויף אַן עלפאַנט, לויט זיינע דער־ציילונגען...

איין פאַויטיוווע זאָך האָט מיר געגעבן דער עפיזאָד מיטן שונד־ראָמאַן: מען האָט פאַר מיר אויסגעשריבן פון וואַרשע אַ קינדערשן זשור־נאַל: „פשיאַטשעל דזיעצי" (דער קינדער־פרייַנט) און „וויעטשאַרי ראַד־זינגע" (פאַמיליען־אָוונטן) — אַ לייען־שטאָף, וועלכער האָט מיך פאַר־כאַפּט פאַר אַ גאַנצן ווינטער. די דערציילונגען פלעג איך רעציטירן צו די קינדער אין הויף, און אַזוי אַרום האָב איך באַשלאָסן צו ווערן אַ לערערין. איך האָב זייער ליב געהאַט די באַשרייבונגען פון דער פוילישער ערד, פון אירע היסטאָרישע אַנדענקען, פון דער קענינין יאַדוויגאַ און פון יאַן סאָביעסקי און זיין מאַרש אויף ווין. איך האָב נאָך מער ליב באַקומען אונדזער דערפל ברזשורטוואוקאַ, ביי טאַמאַשאָוו, וואו עס זיינען געווען די „רואינקעס" (די חורבות) פון אַ קלויסטער, צעשטערט אין 1864 פון די צאַרישע סאָלדאַטן, בעת דער פוילישער „פאַווסטאַניע" (אויפשטאַנד) קעגן דעם צאַריזם. איך האָב צוגעזאָגט אין קיך לעווען, דעם פאַרנאַל פון מאַריניא, אַז איך וועל באַפרייען פוילן פון די צאַרן; רעציטירט צו זיי מיצקיעוויטשן און סלאָוואַצקין, געזונגען פוילישע רע־וואָלוציאָנערע לידער, וואָס דער פאַטער פלעגט מיט אונדז, קינדער, אמאָל זינגען.

אַזוי האָט זיך געענדיקט דער פאַריאָר פון זיצן אין דער היים און זיין דאָס פאַרצוויגענע שוואַבע קינד. פרילינג־צייט האָט מען מיך אָפ־געגעבן אין אַ פריוואַטער שול פון יעווגעניא יאשונסקא, וואו איך בין געווען אַזוי גליקלעך, מיט אַזוי פיל חברטעס, און די לערערינס האָבן מיך געשטעלט פאַר אַ מוסטער פון קאָליגראַפיע. מען האָט מיך ליב געהאַט אין קלאַס: בעת די אַנדערע קינדער האָט מען גערופן מיט זייערע לאַנגע פאַמיליע־נעמען, האָט מען מיך אויסגערופן שטענדיק מיט אַ פאַרקלענערטן נאָמען: „גינעטשקאַ". פרוי יאשונסקא פלעגט מיך האַלדזן און קושן ביים גוט־מאָרגן זאָגן אין קלאַס, און איך האָב געמעגט מיטגיין מיט איר אַהיים און טראָגן די קאַיעטן.

איינמאָל האָב איך נישט געטראָפן צוריק אַהיים, ווייל איך האָב זיך פאַרטראַכט און בין נעגאַנגען עפעס אַ שעה צייט. איך האָב פאַרבלאָנ־דזשעט און נישט געוואוסט ווי צו גיין אַהיים. בין איך אַריין אין אַ אידישער שטוב, פון וואַנען עס האָט זיך געטראָגן עפעס אַ דאוונען און

וואו חסידים זיינען געזעסן אין שטריימלעך ביי א טיש מיט עסנוואַרג און האָבן געזונגען. עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, אז עס איז געווען א ברית: די מאַמע פון קינד איז געלעגן אין א הינטערשטוב, און ווען איך האָב געזאָגט מיין נאָמען און די גאַס און דערמאָנט דאָס גע־פּארבטע קלייַנע טייכל, האָט מען מיך שפּעט אין אַוונט אָפּגעפּירט אהיים. אין דער היים האָט מען זיך געבייזערט אויף מיר, געפּרעגט וועגן וואָס איך טראַכט גייענדיק איבער די גאַסן און באַשטימט, אז מאַריניא וועט נאָך מיר קומען דריי אזייגער, און אין דער פרי וועט מיך פירן מיין קוזינקע, אויך א שיילערין פון פרוי יאשונסקא. יאָרן־לאַנג האָט מיין ברודער פון מיר אָפּגעלאַכט, אז איך גיי אהין, וואו מען בעט מיך נישט; אז אפילו אהיים קאָן „דאָס" נישט טרעפן.

מיין סאמע ערשטע לערערין איז פּארבליבן אין מיין זכרון אויף שטענדיק. און איך בין געווען אזוי מאַדנע געירט, ווען איך האָב אין אלבאַסעטע, שפּאניע, אין 1938 געטראָפן יוסטין יאשונסקי, דעם יונגן, גלענצענדן פּויליש־אידישן היסטאָריקער, אלס א פּרייוויליקן אין דער „באַטוויין־דאָטע", אן אייניקל פון מיין ערשטער יונגער לערערין...

יוסטין יאשונסקי, א פּאָטער דעמאָלט פון אן 8־חדשימדיקן זון, וועלכן ער האָט פּארלאָזן, צוזאמען מיט דער יונגער מוטער, כדי צו שלאָגן די נאצי־מערדער פון שפּאנישע קינדער. ער איז געפּאלן ביים „עברא", בעת דער לעצטער לאיאליסטישער אָפּענסיווע קעגן פראַנקאָן, א פּאָר מאָנאַטן נאָך אונדזער באַגעגעניש און נאָך אן אויסטויש פון זכרונות פון לאָדזש און לאָדזשער פריינט.

א געמיש פון ווייטיק און פרייד איז געווען די קינדהייט, און זי קומט אָפּט צו חלום איצט, ווען עס איז אזוי שווער צו לעבן. איצט (אין 1943), ווען די מלחמה ברענגט מיט זיך ידיעות פון פּערזענלעכן אומגליק.

די רוסישע גימנאַזיע — דער לעצטער עטאַפּ פון שול־זוכעניש

עס האָט זיך אזוי בולט אָפּגעשפּיגלט אין מיינע שול־יאָרן דער צושטאַנד און סטאַטוס פון א אידן אין די ניינציקער יאָרן פון פּאַר־נאַנגענעם יאָרהונדערט: קיין איין בילדונגס־אינסטיטוציע האָט נישט געהאַט קיין רעכט, קיין פּריוילעגיע צווישן די פּריוואַטע שולן אָדער „פּענסיאָנאַטן", וואָס זיינען געווען אין פּוילישע הענט. מען האָט געמוזט אָנקומען צו דער „קאזיאָנער" רוסישער שול, אָדער צום אוניווערסיטעט, אויב מען האָט געוואָלט האָבן א צוקונפט, א שטיקל דיפּלאָם, אן אטעס־טאַט פון א לערער אָדער לערערין, אָדער גיין וויטער שטודירן פּאַר א פּראָפעסיע פון א דאָקטאָר, אָדער אדוואָקאַט, אָדער אינזשענער.

נאָך א יאָר אין דער שול פון פּרוי יאשונסקא האָט מען באשלאָסן, אז איך דארף גיין אין א פּוילישער שול, ווייל זי האָט זעקס קלאַסן און נישט צווויי, און ווייל פון דאָרט קאָן איך, נאָך א קלייַנער צוגאָב־לערע אין רוסיש, אריינגיין אין דער קאזיאָנער גימנאזיע.

איך האָב מיט באַגייסטערונג זיך אריבערגעקליבן אין אַן אמת־גויאישן פּענסיאָנאַט, וואו מען האָט געטראָגן ברוינע מונדירן, דאָס הייסט, א ברוינע קלייד, א שווארצן פּאַרטוך און א קלייַנע, ברוינע פּעלעריינקע איבער די פּליצעס. אין באזונדערע פייערלעכע טעג, בעת דעם „אקט" אָדער סוף שול־יאָר, וועלכע מען האָט געטיילט פּרעמיעס אָדער א לויב־דאָקומענט, האָט מען געמעגט טראָגן א העלע לענטע אין די האָר און א ווייסן פּאַרטוך מיט קרויזן.

מען האָט אַלץ געלערנט אין פּויליש און מען האָט פּאַר די לימודים געזאָגט א קורצע תפילה אין דער פּוילישער שפּראַך, מיט אראָפּגעלאָזענע אויגן און פּאַרפּלאָכטענע הענט. עס זיינען דאָרט געווען מערסטנס קאַטוילישע מיידלעך און עטלעכע אידישע, פון די אסימילירטע פּוילישע, נישט רוסישע אָדער ליטווישע, אידן. דאָ, ווי איך פּאַרשטיי, האָט געזיגט מיין פּאָטערס איינפלוס, וועלכער האָט נישט ליב געהאַט די אריבער־געקומענע פון רוסלאַנד אָדער ליטע — אידן, וועלכע האָבן אַריינגעפירט איבעראַל זייער רוסישע שפּראַך און זייערע „קאָמיוואיאזשאַרישע שטיק". מיט אַנדערע ווערטער: זייער ספּעקולאַטיוון געשעפּטס־גייסט, וועלכער

איז געווען פרעמד מיין פּאָטער, אַ לאַנד־מענטש, געבוירן און דערצויגן צווישן פּוילישע ערד־פּויערים און „פּליסאָקעס" (האָלץ־פּלויטן־פּירער אויף דער ווייסל).

איך האָב זיך גוט געפּילט אין דער סביבה. מיין אמביציע פון לייענען און זיך גוט לערנען איז אויפגעוועקט געוואָרן אויפסניי. בפרט נאָך, אז די באַזיצערין פון דער שול, פּאני יעזיערסקא, האָט געהאט א שטרענגע טבע: זי פלעגט א פּויל, אַדער נישט־אויפמערקזאמע שילערין שלאָגן איבער די הענט (עס האָט געהייסן: „ביטש פּאָ לאפאך"). צו־ערשט האָט עס מיך איבערגעשראָקן ביז גאָר: וואָס הייסט, מען וועט מיך שלאָגן? מען האָט מיך נישט געשלאָגן אין דער הים, וועל איך זיך עפּעס לאָזן שלאָגן דאָ, פון א פּרעמדער, בריטער, נישט־שמייכלענ־דיקער פּרוי? יאָ, פּאני יעזיערסקא האָט קיינמאָל נישט געשמייכלט. זי פלעגט גיין פון קינד צו קינד דעם ערשטן פון יעדן מאָנאט און האָט געזומען דאָס געלט פּאַרן לערנען. אָבער זי האָט נישט געשמייכלט. נאָר ביי א שילערין, וואָס האָט זיך גוט געלערנט, האָט זי זיך אָפּגעשטעלט און א פּריינטלעכערן קוק געטאָן. האָב איך באשלאָסן, אז זי וועט מיך נישט שלאָגן. איך האָב קיינמאָל אויף די לימודים נישט געחלומט וועגן „בלויע מאנדלען", ווי מען האָט געלערנט אין דער הים וועגן מיר. איך האָב אויפגעפּאסט און געגעבן אַן ענטפער, וועגן מען האָט נאָר געפרעגט. איך האָב נישט געזומען קיין אָנטייל אין אויסלאכן א קראנקע, בלאסע לערערין פון דער פּראָנצויזישער שפּראַך, פּאני שאטראָווסקא, בלויז דערפּאַר וויל זי איז נישט געווען עלעגאנט, יונג און שיין, ווי אַנדערע לערערינס. וויל דעמאָלט האָב איך זיך צוערשט באקאנט מיט אַנדערש־טראכטנדיקע קינדער, מיט שלעכטע, צעלאָזענע און בייזוויליקע, מיט קנאה, מיט פאלשקייט, מיט רעדן הינטערן רוקן און שמייכלען אין פּנים... מיט די אלע אטריבוטן פון דערוואקסענע מענטשן, מיט וועלכע איך האָב זיך באקאנט שפּעטער.

פון די אלע ענינים האָב איך נישט געהאלטן, און בין דערפּאַר געווען א ביסל איינזאם. אויסער דעם, זיינען די מערסטע קינדער געווען פון זייער פּראַמענלעכע עלטערן, פון פּויליש גוטסבאזיצער; זיי פלעגן פּאַרן אויף וואקאציע צו זיך אין דאָרף און איינלאדן אמאל אַנדערע קינדער; פלעגן שפּעטער דערציילן וועגן זומער־טעג ביי א טייך, ווינטער־טעג אויף א שליטן אַדער פון קאַרנאוואל־בעלער און מאסקאַראדן —

זאכן, וועלכע איך האָב בלויז געקענט פון ביכער. אָדער עס זיינען געווען קינדער פון רייכע פּוילישע געשעפטסלייט אין לאָדזש. א פּאָר קינדער זיינען געווען פון אידישע דאָקטוירים און סוחרים. צעלאָזענע, אָנגע־בלאָזענע קינדער. איך געדענק נישט קיין גרויסע פּריינדינען, וועלכע איך האָב דעמאָלט געהאַט, אויסער איין מיידעלע, עלזא שטאוב, וועגן וועלכער מען האָט גערעדט, אז איר פּאָטער איז א געשמדטער דייטשער איד, איר מוטער אָן אמתע דייטשע פּרוי, וועלכע האָט געארבעט אין זיין פּאַבריק און ער האָט זיך אין איר „פּארליבט" און חתונה געהאַט מיט איר. עלזא איז געווען קיילעבדיק, וויים און רויט אין פּנים, זייער זויבער אָנגעטאָן און זיך גוט געלערנט. געווען א גוטע, נישט קיין אויסלאַבערקע און האָט צו מיר ארויפגעקוקט מיט דרך־ארץ, וויל די לערער האָבן מיך אפט ארויסגערופן צו דערקלערן דעם קלאַס אָן אויפגאַבע, אָדער צו דער־ציילן א נייעם קאַפּיטל פון דער פּוילישער געשיכטע, וועלכע איך האָב זייער גענוי געלערנט. עלזא פלעגט צו מיר קומען נאָך די לימודים און מיר פלעגן פּאַרברענגען אין שטוב אין א ווינקעלע און מאכן פלענער פּאַרן זומער. זי האָט געוואוינט וויט הינטערן שטאָט, און איר פּאָטער פלעגט קומען נאָך איר אין אָוונט. זונטיק פלעג איך גיין צו זיי. מיין מוטער האָט עס נישט זייער ליב געהאַט, און אלע מאל פלעג איך מוזן איר צוזאָגן, אז איך וועל דאָרט גאָרנישט ניט עסן.

אין אונדזער שטוב פלעגט זיין אומעטיק. מיין פּאָטער האָט זיך נישט געוואָלט און נישט געקאָנט צופּאַסן צו דער אַוואַנטוריסטישער יונגער סביבה פון לאָדזש, ווי ער האָט אָנגערופן די שטאָט. ער האָט זיך פּארלוירן. ער האָט נישט געקאָנט פּאַרטראָגן די אונטערגעצונדענע סקלאַדעם און נייע פּאַבריקן, וועלכע די לאָדזשער פּאַבריקאַנטן און ספּעקולאַנטן האָבן צו־ערשט געבויט, דערנאָך פּארזיכערט און שפּעטער אונטערגעצונדן, כדי צו באַקומען די „פּאַליסי". ער האָט אויך נישט געקאָנט פּאַרטראָגן די פּאַלשע באַנקראָטן, די „פּליטות" און דאָס אַנטלויפן קיין אמעריקע, וועו דאָס געריכט האָט זיך אריינגעמישט, דורך א מסירה. יא, דער קאַפּיטל „מסירה" האָט אים באַזונדערס אויפגעבראכט. עס איז געווען א פּרנסה אין לאָדזש: מען האָט נעגעבן געלט דעם מסור, כדי ער זאל נישט מסרן, און מען האָט פון א צווייטער האַנט געגעבן געלט, כדי ער זאל מסרן. איך האָב, נאָטירלעך, פון די אלע זאכן געהערט, זיצנדיק שפּעט אין אָוונט ביים טיש, נאָך וועטשערע. איך האָב דעמאָלט נישט געווואוסט,

אז דאָס איז אַ געשעפט, ווי אַלע אַנדערע געשעפטן, און אז דאָ, אין אמעריקע, הייסט עס אַ „רעקעט"...

מיין פאָטער אָבער האָט זיך נישט געוואָלט צופאַסן און איך האָב אָנגעהויבן אים בעסער צו קענען און האָב צו אים דערפילט אַ הייסע ליבשאפט: צו זיין ערלעכקייט, צו זיין ליב האָבן די ערד, ליב האָבן פויגלן, צו זיין האָס צום רוסישן צאר, צו דער פאָליציי; פאר זיין ליב־שאפט צו אָרעמעלייט, צום „פאקטאָר" אונדזערן, איטשל אולמאן, מיט וועלכן ער פלעגט רעדן וועגן דער „פּוווסטאניע"; פאר זיין באהאנדלען מיך ווי אַ דערוואקסענע. איך פלעג שרייבן פאר אים די גרויסע אקטן פון זיינע פראָצעסן, וועלכע ער האָט פארפירט צו באקומען צוריק אַ געוויסן חלק ערד, וואו מען האָט געפונען אייזנערץ און וועלכן אַ קרע־דיטאָר האָט צוגענומען אלס אַ משכן פאר נישט־באצאָלטע היפאָטעקן־געלטער. איך בין געווען 12 יאָר אלט און איך האָב געוואוסט אלע זיינע צרות, דעם נאַנג פון פראָצעס און זיינע אויסזיכטן. עס האָט זיך אַנט־וויקלט אַ שטילע פריינטשאפט צווישן אונדז און אַ פארזיכטיקע דערצו: איך האָב בשום אופן נישט געוואָלט מאכן מיין מוטער אייפערזיכטיק אויף מיין פאָטער. איך האָב איר געוואָלט שפאָרן אָט־די ליידן, ווייל איך האָב שוין געפילט, אז מיטן פאָטער האָב איך מער נעמיינזאמעס איידער מיט דער מוטער.

איך האָב, נאָטירלעך, נאָך נישט געוואוסט, אז עס איז אַן אידעאַ־לאָגישע נאַענטקייט, אַ פאָליטישע. אָבער מיר האָבן ביידע ליב געהאָט די אייגענע געדאַנקען. דער פאָטער פלעגט דערציילן וועגן קאָפערניק, דעם גרויסן פוילישן אסטראָנאָם; וועגן שאָפען, מיצקיעוויטש און סלאוואצקי. דערציילט, אז אַ טייל פון מיצקיעוויטשעס ווערק איז פאר־באָטן פון דער צארישער צענזור („דזיאדי" — „די זיידעס"). אויף מיין פאָטער פלעגט רוען נאָך אַ באזונדערע שכינה: ער פלעגט פאָרן, פון צייט צו צייט, אין ווארשע...

און ארום ווארשע איז געלעגן אַ כישוף. ווארשע, די הויפט־שטאָט פון אמאליקן קעניגרייך, פוילן. ווארשע, ביי דער קענינין פון פוילישע טייכן, ביי דער וויסל. איך פלעג ארומגיין און רעציטירן זונטיק אין דער פרי אויפן הויף פאר אַ כאָפּטע אָרעמע, אָפּגערישענע קינדער אַ געזאַנג אויף דער וויקסל... „וויסלאָ שארא, וואוד קרולאָווא" („וויקסל גרויע, וואסער־מלכה"). אויפן הילצערנעם פארקאן פון אונדזער גאָרטן

האָב איך אמאל אָננעשריבן ביים שיין פון דער לבנה: „יעשטשע פאָלסקא ניע זגינעלא" (נאָך איז פוילן נישט פאַרלוירן). איך האָב דעם פוילישן לערער פון ליטעראטור געבעטן מיר געבן די פאַרבאָטענע פאָעמע פון מיצקיעוויטשן און ער האָט א דערשראָקענער אין קאָרידאָר פון קלאָס מיך געפרעגט, פון וועמען וויים איך עס? איך האָב דערפילט, אז מען טאָר נישט זאָגן פון וואַנען איך וויים, און האָב געשטאַמלט, אז איך האָב עס געהערט אין דער „טשיטעלניע" (ביבליאָטעק), וואוהין איך פלעג שוין גיין לייענען ביכער...

דער איבערבוך אין די „פענסיאָנאַט־יאָרן" איז געקומען אונטערן איינפלוס פון מיין מוטערס ליטוויישע קוזינקעס, די האָלענדערסקים און קינזבערגס אין לאָדזש. זיי זיינען געווען פראָקטישע געשעפטס־אידן. זיי האָבן געמאַכט גרויסע פאַרבינדונגען דורך זייערע רייזנדע מיט די שטעט אין סיביר און וויסרוסלאַנד. דאָרט זיינען זיי זיך צונויפגעקומען מיט די רוסישע אידן, מיט דעם יונגן דור, מיט רוסישע משפחות. די זין פלעגן זיין סטודענטן אין פעטערבורג, קיעוו, אירקוטסק, טאָמסק. זיי פלעגן זיין זין פון סוחרים „פערוואָי גילדי". זייערע זין פלעגן מאַכן קאָריערעס. זיינען די מענער־וואָיאזשאָרן געקומען פון דאָרט און געטענהט, אז מען מוז „צושטיין" צו „ראַסעי"; אז פון פוילן וועט קיין „טאָלק" נישט זיין; אז אין פאַל פון א מלחמה מיט דייטשלאַנד „גייען" אלע פאַבריקן פון פוילן קיין סיביר... (וועגן א מלחמה מיט יאַפאַן האָט מען נאָך, ווייזט אויס, נישט געטראַכט אין די 90ער יאָרן.) און דער קורס פון א רוסישער גימנאַזיע איז אין גאַנץ רוסלאַנד דער אייגענער. איז זאָלן די קינדער זיך לערנען אין א רוסישער גימנאַזיע, וועלן זיי האָבן רעכט.

און די קינדער פון טילע האָלענדערסקא האָבן געמאַכט דעם אָנהויב. זיי האָבן באַלד שטאָלצירט איבערן הויף אין רויטע מונדירן (די מיידלעך) מיט רויטע פעלערינקעס און שוואַרצע שירצן, מיט זויבער־פאַרפלאָכטענע צעפ און מיט רענצלעך אויף דער פלייצע. אָבער — א שרעקן! — זיי זיינען שבת געגאַנגען אין קלאָס! האָבן, מסתמא, געשריבן! אפשר אויך געקויפט זיך א קיכל אין גימנאַזיע־בופעט? און זייער פאָטער, דער וואָס האָט נישט אַרויסגענומען די ליולקע פון מויל א גאַנצן לעבן, איז דאָך געגאַנגען מיט א היטל אויפן קאָפ פון מאָרגן ביז ביינאַכט... און געשיקט די קינדער אין גימנאַזיע?...

מיין פאַטער איז געווען צעטראָגן. וואָס־וואָס, אָבער קינדער מוז מען דערציען אין א פרומען וועג. ער האָט נישט דערלויבט, אז איך און דער ברודער זאָלן גיין אין דער „קאזיאָנער" שול. וויל סיי מיין ברודער, סיי איך זיינען געווען באפריט פון גיין שבת אין דער פריוואַט־שול, און מען האָט אונדז נישט געשטערט אין דעם אויך אויף וווייטער.

אָבער די שמועסן האָבן געטאָן דאָס זייערע. דער אָנבליק פון דריי גרעסערע מיידלעך אין די רויטע מונדירן און דאָס צוגרייטן פון צווויי אינגערע האָט געהאָט זיין ווירקונג אויף מיין מוטער און האָט איר געהייצט צו שיקן אויך אירע קינדער אהין. איז זי דאָך געווען, לויט איר אָפשטאָם, פון קאָוונע, ליטע, און מער פארבונדן מיט רוסלאַנד איידער מיין פאַטער. עס האָט איר גענומען א לאַנגע צייט צו לערנען רעדן פויליש, און אין מיינע שול־אויפנאָבן פלעג איך גיין צום פאַטער פאר אן עצה און נישט צו דער מוטער. דער קאמף איז אָנגענאַנגען אָן מיר. מיך האָט שוין לאַנג פארדראָסן, וואָס די קוזינקעס פארריסן די נאָז, ווען זיי רעדן וועגן מיין „פענסיע" ביי די פוילישע „שליאכטע"; ווען זיי בארימען זיך, אז בלויז זייער פייאיקע קינדער קאָנען גיין אין גימנאזיע. איך האָב געזאָגט מיין מוטער, אז זי קאָן אָנגיין מיט צוגרייטן מיך צום צווייטן קלאַס גימנאזיע, אז איך קאָן געוג פאר דעם קלאַס.

אזוי איז עס טאַקע געווען. מען האָט בלויז צוליב „באבאר" פון 30 רובל מיך געפירט דריי מאל א וואָך צו א גימנאזיע־לערערין, זינאידא איוואַנאָוונא, וועלכע האָט שפעטער זיך געטיילט, מסתמא, מיט די געלטער, וועו דער עקזאמען איז געקומען און די קינדער פלעגן אָנגענומען ווערן.

איך געדענק יענעם טאָג גאָנץ גענוי. עס איז געווען א קליינער ערשטער טריאומף פאר מיין מוטער, וועו מען האָט איר איבערגעגעבן, אז איך האָב רעציטירט פון זכרון א גאנץ־לאנגע פאַעמע: „דאָס ליד פון שארמאנשטשיק", וואָס האָט נעדויערט 10 מינוט. דער לערער פון רוסיש האָט אויף מיר געקוקט און געווען אומרואיק: וואָס וועט ער טאָן, וועו איך פארהאָק זיך און ער וועיסט נישט, ווי עס גייט וווייטער? אָבער איך האָב זיך נישט פארהאָקט און ער האָט געשמייכלט און געזאָגט: „וואָס פאמיאט!" (נו, איז דאָס א זכרון!)

דער עקזאמען איז געווען אין אויגוסט, נאָך די זומער־וואַקאַציעס, און אין סעפטעמבער האָב איך שוין געטראָגן דעם רויטן מונדיר אוו מיין פאַטער פלענט שבת נישט קוקן אויף מיר, וועו איך פלעג צוריק־

קומען פון קלאס: מאריניא פלענט טראגן מיינע ביכער, כדי איך זאל נישט האבן קיין עבירה.

די ערשטע טעג זיינען געווען פול מיט ענטוזיאזם און פארצווייפלונג, ווייל איך בין געווען ווייטער און בעסער צוגעגרייט פון אלע קינדער און די לערער האבן מיך שנעל ארויסגעפונען פון אלע קינדער. איך פלעג נישט ווארטן ביז דער לערער פלענט דערגאנצן זיין מעשה און פלעג איר אליין ארויסשרייען פון מיין ארט. אזוי אין אלע לימודים. וואס איז געווען אבער פאר מיר אן איבערראשונג, איז געווען מיין פלוצימדיקע ליבשאפט צו רוסיש אלס א שפראך. אפשר איז עס געווען די שולד פון לערער, א נישט־אלטער, ווייכער, גוטמוטיקער מענטש, וואס האט ליב געהאט זיין לימוד און אונדז, קינדער, און מיך: ער פלענט מיר היימן לייענען און דערקלערן דאס מיט „אייגענע ווערטער" פארן קלאס. און די קינדער האבן באלד אויסגעפונען זיין סימפאטיע צו מיר און מיך געשיקט צו אים פארן סוף זמן „אויסבעטן" פאר זיי א לעצטן שאנס צו פארבעסערן זייער „אטמיעטקע" (דעם רעפארט).

דאס גיין אין גימנאזיע איז געווארן א פרייד. אויפן הויף בין איך געווארן נאך א גרעסערער אויטאריטעט. כמעט א לערערין. מיין ברודער איז אויך אווען פון דער פריוואט־שול, פון גראטשיק, צו א מלוכה־שול זיך לערנען און מיר ביידע האבן געהאט מונדירן און נייע קריגעריין צווישן זיך ווען לימודים און „ווער קאן בעסער?", „ווער האט מער געלערנט?", „ווער האט בעסערע קאמפאזיציעס?"

עס האט זיך אנגעהויבן א מער־געזעלליקער קינדער־לעבן. מען איז געגאנגען צו־גאסט. מען האט זיך באקאנט מיט די ברידער, די „גימנאזיסטן". דאס ערשטע יאר האט מיר באלד געבראכט די באלוינונג פון ערשטן גראד: א בוך ווען פריטיאף נאנסען און א „פאכוואלני ליסט", א מין דיפלאם, וואס מען האט באלד געוואלט איינראמען און אויפהענגען אויף דער וואנט. אין דער משפחה האט געהערשט א פרייד. מיינע קוזינקעס האבן מיט דרך־ארץ געקוקט אויף מיר און אין דעם האלב־שהדיקן איבערריים צווישן די לימודים געבראכט צו מיר זייערע חברטעס פון אנדערע קלאסן און אנגעווויזן אויף מיר אלס א באליבטער שילערין פון אינספעקטאר, סוויאטוכין, א געוואלטיק־גראבן, בלאנדן לערער פון רוסישער געשיכטע, וועלכער איז צוגלייך געווען דער אינספעקטאר פון דער גימנאזיע און א שרעק פון אלע פוילישע חברטעס מיינע: ער האט

אומברחמנותדיק זיי „געשניטן" אויפן עקזאמען פאר א שלעכטן אקצענט אין רוסישע ווערטער...

איך האָב זיך געזוניקט אין דער ווארעמקייט און אין דעם אָנזען אין קלאָס און הינטערן קלאָס: אין די קאָרידאָרן האָט מען מיך אָפּגעשטעלט און געפרעגט דייטשע און פראַנצויזישע ווערטער פאר אַן „עקסטעמפּאָראַלע", אדער א שול־קאָמפּאָזיציע. מען פלעגט אויף מיר אָנווייזן מיט די פינגער, אלס בעסטע היסטאָריקערין אין קלאָס, מיט א זכרון, וואָס האָט געוואָרפן א חשד אויף מיין ערלעכקייט: מען פלעגט אריינקוקן אין מיינע פינגער־נעגל, צי איך פארשרייב דאָרטן נישט די דאָטן און נעמען, וויל אזוי פלעגן טאָן די איננלעך, די גימנאַזיסטן און סטודענטן. זומער פלעגט מען פאָרן אויף וואקאַציע אין פריזן, צום זיידן, דעם רב, אין מעמעל. און דאָרט פלעגט זיך ווייטער אָנהויבן א סדרה „אויסשטעלונגען" מיט מיין שול־קעגנטעניש און מיט מיינע גוטע רעפּאָרטן. נייע חברטעס, דייטשע און אידישע, זיינען צוגעקומען אין די וואקאַציעחדשים, און דאָ ווידער האָב איך זיי געקאָנט באַווייזן, אז מיר, אין פּוילן, לערנען מער אידער זיי. איך האָב זייער געשיכטע און ליטעראַטור געקענט בעסער, אידער זיי, די דייטשקעס. אָבער האָנט־ארבעט און הויז־ענינים האָבן זיי געקאָנט בעסער. אפילו קאָכן און באַקן האָבן זיי שוין געקאָנט... אָבער זיי זיינען געווען שרעקלעך אָפּגעשטאָנען אין ראַמאָנטישע ענינים: זיי האָבן גאָר נישט געוואוסט וועגן דעם חברן זיך מיט איננלעך, וועגן טאַנץ־אָוונטן, ווי ביי אונדז. אמת, דאָ איז געווען א קליינער קאָנפליקט ביי מיר אויך: איך האָב נישט געהאלטן פון דעם ענין זייט דעם פאל מיט דעם שונד־ראַמאָן. איך פלעג אויסמיידן אלע „סליזנאָווקעס" (גליטשן זיך) מיט איננלעך אין העלענואוו, א לאָדזשער גאָרטן מיט א טייך. אָבער אין די שמועסן מיט די מעמעלער מיידלעך האָב איך זיך באַרימט, אז מיר (אָ, מיר!) זיינען שוין „דערוואקסענע" און מיר פירן נאָנצע ראַמאָנען, מיט בריוולעך דורך די ברידער, מיט פינגערלעך און געהיימע פארלאָבונגען און שבועות אויף אייביק א. אז. וו... מיט באַגלייטונגען אהיים פון וועטשערינקעס, אָן דערוואקסענע און אָן מאריניאָן. די דייטשע מיידלעך פלעגן עפענען בריוו זייערע אויגן און זיך צושאָרן צו מיר און שטעלן הונדערט נאָרישע נייגיריקע פראַגן. מיין ברודער, אָבער, האָט זיך פאר מיר באַרימט, אז די „דייטשקעס דיינע" זיינען שוין גאָר נישט אזעלכע בטלנותטעס ווי איך מיין, און אז ער פארברענגט ביי

א פּאָר פּריינדינען מיינע גאָרנישט שלעכט: מען שפּילט „אין פּאַנטן" בלינדערהייט, מען טאַנצט און מען פּאָרט צום ים אין דעם קליינעם מאָלערישן „זאַנדקרוג" איבערן האָפן פון מעמעל. איך האָב אים אָבער נישט געגלויבט.

ציוניזם און רעליגיע אין די קינדער־יאָרן

דאָס וואָרט „ציוניזם" איז געקומען פלוצלונג צו אונדז אין קיך, אין לאָדזש: אַן אלטער איד פלעגט אונדז צושטעלן גרינסן און קאַרטאָפל. ער איז געווען א ביטערער אָרעמאַן. אויף א גארניץ קאַרטאָפל (פיר קוואָרט) פלעגט ער מאַכן צוויי קאָפּיקעס. אויפן מארק פלעגט זיין מיט צוויי קאָפּיקעס בילליקער, אָבער די דינסט־מיידלעך אין די באַלעבאַטישע הייזער האָבן נישט געוואָלט שלעפּן שווערע קוישן און קערב מיט קאַרטאָפל אָדער קרויט, און יעדע שטוב האָט זיך געהאַט אירן א אידן, וואָס פלעגט זיין דער ליפעראַנט פון גרינסן, פרוכט, נאַפט און מילך, אפילו עופות און מצה אויף פּסח.

אט אזא איד, איטשע־לייב, האָט איינמאָל, באַלד נאָכן באַלוטער פּאָגראָם אין 1892טן יאָר, גענומען קלערן און קרעכצן און זיפצן, בעת ער האָט געמאַכט חשבונות מיטן פּאָטער מיינעם, איינמאָל א וואָך, פּאַר די געבראַכטע פּראָדוקטן. און אזוי שטייענדיק מיט א זעקל קאַרטאָפל אויף דער פלייצע און א קוישל מיט עפל אין האַנט, האָט ער זיך א זאָג געטאָן צו אונדז: „שוין דאָם לעצטע זעקל, פּאַניע בירענצווייג, ברענג איך צו אייך. איר זאָלט עס פּארניצן מיט נאָט און זיך אויסבעטן א גיט יואר. יאָך פור אין ארץ־ישראל, נאָך די יום־טובים..."

איך פלעג שטענדיק זיצן אין קיך פּאר א יום־טוב: איך פלעג זיך מאַכן פּאר אן ארויסהעלפערין דער מאַמען און דער קעכין, אָבער איך פלעג די ערשטע פּארזוכן די בעסטע זאַכן, וואָס מען פלעגט באַקן אָדער פרעגלען פּאר אזא טאָג. איצט בין איך אויך געווען אין קיך וועו איטשע־לייב האָט עס געזאָגט צום פּאָטער און צוגעקוקט, ווי מען וועגט אויף דער וואָג די עפל.

יעדער פרעמדער קלאַנג האָט מיך אינטערעסירט און איך האָב באַלד אים איבערגעפרעגט אויף פויליש, וואָס ער האָט געזאָגט אזעלכעס, צו־

ליב וואָס מיין פאָטער איז געווארן ערנסט. ער האָט נעזאָגט אויף פויליש: „יאדע דאָ פאלעסטיני." איך בין ערויס פון קיך און שנעל געבראכט א געאגראפיע און געבעטן מיין פאָטער מיר ווייזן, וואו דאָס נעפינט זיך. איך האָב אים נעפרעגט, ווי אזוי וועט ער פאָרן. ער האָט געווינט אליין נישט געוואוסט ווי אזוי ער וועט פאָרן, אָבער ער האָט פרייליך געענטפערט: „אט אזוי, מיטן זאק אויף די פלייצעס."

און מאדנע: מיט יארן שפעטער, דורך דער גאנצער קינדהייט, איז דער באגריף „פאלעסטינע" ביי מיר געווען פארקערפערט אין דער פיגור פון איטשע־לייב, דעם הויכן, דארן איידן, מיט די רויטלעכע אויגן, שיטערע האָר, מיטן דאשעק פון היטל טיף איבער די אויגן אריבערגעבוינן, מיט די הויבע שטיוול און דעם זאק אויף די פלייצעס...

די פיגור האָב איך שפעטער געטראָפן אין די בילדער פון מיין ברודערס פריינט, דעם מאלער הענריק גליצענשטיין, פון לאדזש, און פון א צווייטן מאלער, ליליען, פון ווארשע. אָבער איטשע־לייב איז געווארן מיין העלד. ער פאָרט. ער וויל דאָ נישט לעבן. ער האָט דעם מוט ערויס־צוגיין פון דער פולנאצנע גאס, פון דעם שטינקענדיקן קאנאל פון בידער־מאנס פאבריק, פון דעם געפערלעכן מארק, וואו אין א מינוט קאָן א שיכורער כוליגאן, א „סאבאר־מארשניק" איבערקערן א קאשיקל פון אן ארעמער אידענע און „לאבוזעס" קאנען צונויפקלייבן אירע עפל און אנטלויפן. אָבער איטשע־לייב פארט! איך האָב נישט געוואוסט אין יענעם מאמענט אין קיך, וואס דאָס וואָרט „פאלעסטינע" באדייט, אָבער איך האָב ביים צווייטן מאל, וועו ער איז געקומען צוזאמען מיט זיין אלטער פרוי זיך געזעגענען מיט אונדז, געפרעגט מיין פאָטער: „פארוואס פאָרן מיר נישט?"

איך בין נאָך געווען שטארק אנגעשראָקן פון יענעם בילד, אין דער סאמע פריעסטער קינדהייט, וועו א צעבלוטיקטער איד איז אריינגעפאלן אין אונדזער קיך זיך ראטעווען פון כוליגאנעס, וואס האָבן אים באוואָרפן מיט שטיינער... מיין פאָטער האָט מיר נישט געענטפערט. דאָס איז געווען א סימן, אז עס איז בעסער נישט צו פרענן וויטער. און קיינער האָט מיר נישט געענטפערט, אויסער לעאָן, א גלידשווועסטערקינדס א זון, א יונגער, שטילער אינגל, וואס האָט קיינעם נישט געטשעפעט, מיט קיינעם זיך נישט געשפילט, אלעמאל געליינט און א סך געוואוסט, אלע־מאל געזאגט דעם אמת און מיט מיר פארבראכט זיין פרייע צייט: מיר

האבן נעוואוינט איבערן הויף און זיינע שוועסטער זיינען נעווען מיט מיר אין דער נימנאזיע.

אט־דער לעאָן איז נעווען דער אייניציקער, וואָס האָט מיר דערציילט וועגן פאַלעסטינע און איך האָב זיך דערוואוסט, אז ער איז א ציוניסט. „דאָס זיינען אידן, וואָס וועלן מיט זייערע הענט צוריק אויפבויען פאַלעסטינע, פון וואַנען מיר, אידן, שטאַמען", האָט ער מיר דערקלערט און היים מיט מיר איינגעטענהט, אז איך זאָל אויך ווערן א ציוניסטקע און מיר זאָלן פאָרן צוזאַמען פלאַנצן א נאַרטן און אַקערפעלד...

עס האָט אויף מיר נעווירקט אין א פאַרקערטער ריכטונג: איך האָב זיך נישט נעוואָלט צעשיידן מיט פוילן. איך האָב בלויז נעוואָלט זיך אריבערקלייבן פון פולנאָצנע גאַס — אין ווארשע, אין א דאָרף צווישן פויערים — נאָר ארויס פון דער נעגנט, נאָר גיין צו פויערים. איך האָב נעוואוסט, אז זיי האָבן ליב מיין פאַטער; אין אונדזער דאָרף האָט מען קיינמאָל נישט נעהערט, אז מען זאָל די אידן אין שטעטל באַליידיקן אָדער שלאָגן. אָבער איך פלעג נערן זיך צוהערן צו לעאָנס דערציילונגען, צו אזא זאַך, ווי דער באַזעלער קאָנגרעס, וועלכער האָט געזאָלט פאַרקומען אין קורצן, צום ערשטן מאָל; צו די דערציילונגען וועגן טעאָדאָר הערצל, מאַקס נאָרדאָו און זאַנגוויל און זייער גרויסע ראָמאַנען („סענדער גלאַט־אייז"), וועלכע לעאָן פלעגט פאַר מיר ברענגען און וועקן אין מיר דעם נעדאַנק, אז איך בין א אידיש קינד, נישט קיין פוילישע. עס האָט מיך נעמאַכט טרויעריק, וואָס איך בין, לויט זיין מיינונג, נישט ווערט צו זיין אַן אייניקל פון אידישע מארטירער. אָבער איך האָב זיך נישט געקאָנט אזוי לייכט צעשיידן מיט מיין ליבשאַפט צו פוילן און מיט אירע אומגלייקלעכן גורל אונטער דער צאַרישער און דייטשער נעוואָלט. איך האָב באַלד געפונען אַן אויסוועג: איך האָב אים פאַרנעלייגט צו ארבעטן פאַר פאַלעסטינע און איך וועל ארבעטן פאַר פוילן, און ווען מיר וועלן באַפרייען ביידע לענדער, וועלן מיר זיך טרעפן אין פאַלעסטינע, וואוהין ער וועט שוין פאָרן, ווען ער וועט ווערן גרוים. ער האָט אָבער נישט געהאָט קיין גרויסע האָפענונגען אויף מיין טרעפן זיך מיט אים אין פאַלעסטינע, ווייל צו יענער צייט האָב איך אפילו נישט געקאָנט לייענען קיין אידיש, נישט געוואוסט פון קיין שום אידישער געשיכטע און אפילו נישט געהאָט געפונען א שטיקל גאָט: איך בין נאָך אלץ געווען אונטערן איינפלוס פון מיינע קאָטוילישע קינדערייניט און הויף־קינדער.

איין פאַקט האָט אָבער געהאַט אַ גרויסע, כאָטש צייטווייליקע, ווירקונג אויף מיין רעליגיעזן זין און אויך אויף אַ מער ערנסטער באַציאונג צום לעבן: דאָס איז געווען די קראַנקהייט פון מיין מוטער אויף לונגען־אַנטצינדונג. עס האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ פאַרקילונג, בעת זי האָט געמוזט פאַרטרעטן מיין פאָטער אויף אַ האַלב־סקלאַד, ווען ער האָט געדארפט אוועקפאָרן. פון דער פאַרקילונג איז געוואָרן אַ שטאַרק הוסטן, אַ הויבע טעמפּעראַטור און אָנמאַכט. די שטוב איז פלוצלונג געוואָרן שטיל און אומדערטרעגלעך־טרויעריק. צווישן דאָקטוירים, אַ פעטער און מיין פאָטערס ברודער, פלעגן קומען צווישן מאָל אַ טאָג. מען האָט עפעס געערדט וועגן אַ „קריזיס", ווּאָס דארף פאַרקומען ביי דער מאַמען. און איך פלעג ביינאַכט זיצן בעט און וואַרטן אויפן „קריזיס", אַזוי ווי עס וואָלט געווען אַ לעבעדיקע זאַך. און אין איין פאַרטאָג, ווען אין שטוב איז געווען זייער קאַלט, ווען די פענצטער זיינען באַדעקט געווען מיט קוויטן פון פראָסט, ווען ביי מיר אויפן הארצן איז געווען אַ שווערער אומעט, וויל מאַריניע האָט נעזאָגט, אַז די מאַמע קאָן אַמאָל נישט געזונט ווערן אויך, האָב איך זיך צוגעהערט צי זי אָטעמט. וויל דאָס איינע האָב איך געוואָוסט: כל־זמן דער מענטש אָטעמט, ארבעט די הארץ און ער קאָן נישט שטאַרבן... דאָס איז געווען איינע פון מיין ברודערס לעבנס־חכמות, וועלכע ער פלעגט אין מיר אריינקלאָפן: זיי זיינען געווען פשוט, קלאָר און אָפטימיסטיש. האָב איך זיך שעהן־לאַנג צוגעהערט צו איר אָטעם און בין געווען גליקלעך — זי לעבט, מיין מאַמע! אין איר קראַנקהייט האָב איך איר אָנגעהויבן שטאַרק ליב צו האָבן. זי איז געוואָרן אומבאַהאַלפן און האָט זיך געענויטיקט אין מיין הילף. איך האָב איר געגעבן מעדיצין און מילך פון אַ לעפעלע, ווי אַ קראַנק קינד פון די שכנים. איך בין געזעסן שטיל ביי איר בעט, און פלוצלונג האָב איך אויף פוילישׂ אָנגעהויבן בעטן גאָט, אַז ער זאָל זי מאַכן געזונט. איך האָב אים דערמאָנט, אַז איך האָב איינמאָל שוין געערדט מיטן גלח, אַז איך האָב געוואָלט ווערן אַ קאַטוילישׂ קינד, ווי בראָניע און סטעפאַן, און אַז איצט איז זיין ריי געקומען מיר צו העלפן. איך האָב שטיל געשעפטשעט אַ תפילה, ווּאָס מאַריניע פלעגט זאָגן זונטיק, און געקוקט אויפן אייז־פענכער, ווּאָס איז געלעגן אויף מיין מוטערס שטערן.

פלוצלונג האָט מיין מוטער נעעפנט די אויגן און מיך אַ פרעג געטאָן: „מיט ווּעמען רעדסטו און פארווּאָס ברענט אַ לאָמפּ אין ווינקל?"

זי איז געווארן באוואוסטזיניק און האט מיר געהייסן זיך אויסטאן און ניין שלאפן. איך האב איר נעזאגט, אז עס איז פיר אזייגער פארטאג, אז דער פאטער איז אוועק צו דער באן נאך קוילן און אז איך קאן נישט שלאפן פון ווייטיק.

זי האט שוואך געשמייכלט; געזאגט, אז איר איז בעסער, און מיך א גלעט נעטאן איבער די בעקלעך, זאגנדיק, אז זיי זיינען קאלט און אז איך זאל ניין אין בעט. איך האב פארבאהאלטן די טרערן, כדי זי זאל נישט זען ווי קראנק זי איז, און בין, צום ערשטן מאל זייט דער קינדהייט, אריין צו איר אין בעט, פארנעמענדיק א פיטשינקן ארט, כדי זי זאל ליגן באקוועם.

איך געדענק, אז צומארגנס בין איך אוועקגעלאפן צו לעאנען און אים נעבעטן מיר אויסלערנען א „מאדליטווע" (א תפילה) אויף דעם לשון, אין וועלכן אידן רעדן צו גאט. עס איז געווען מיין פעסטער באשלום, איצט, ווען די מוטער איז נעראטעוועט געוואָרן, צו ווערן נעענטער צו איר, ספעציעל נאך ווען איר פאטער, אונדזער זיידע, איז געווען א רב, א מענטש, וואס „רעדט מיט גאט", ווי אן אלטע מומע האט געזאגט...

די פאלגנדיקע טעג און וואכן, ווען מיין מוטער איז געוואָרן געזונט, זיינען געוואָרן דער פונדאמענט פון מיינע באציאונגען מיט איר פארן רעשט פון איר לעבן. מיר האבן ביידע פלוצלונג דערפילט, אז מיר האבן זיך באקאנט אינע מיט דער צווייטער, אז מיר זיינען ביידע פרויען, וואס מוזן זיך האלטן צוזאמען דורך דעם געוואלטיקן נעביט פון געפילן, פון סענטימענטן, פון ליבשאפט. אין די טעג פון שמועסן מיט איר ווענן הויז, ווענן מיין גרויסן ברודער און זיינע הוליאנקעס, ווענן די פלענער פאר א גרויסער רייזע זומער צום זיידן אין פריסן, האב איך צום ערשטן מאל געהערט פון איר צוויי זאכן ווענן מיר, וואס זי האט נעזאגט צום פאטער: אז איך זאג קיינמאל נישט קיין ליגן, און אז איך בין א קינד — א „חכמה"; אז מען מוז מיר לאזן גיין מיין אייגענעם וועג, ווייל איך וויים, וואס איך ווייל.

און, אלס א דאנק פאר מיין מוטערס געזונט ווערן, האב איך יעדע נאכט, ווי מיד איך זאל נישט געווען זיין, שוין מיט פארמאכטע אויגן „געלייענט קריאת־שמע" אויף אויסנוויניק, וואס איך האב זיך אויס־געלערנט, אנשרייבנדיק עס מיט לאטיניש אותיות. יארלאנג, ווען איבער דער משפחה פלענן הענגען שווארצע שאטנס פון קראנקהייט, אדער

א געפאר פון א רייזע, פלעג איך בעטן מיין פלוצלונג־געפונענעם גאָט, אז ער זאָל העלפן. אָבער בלויז פאר דער משפחה פלעגן גיין מיינע תפילות. פאר זיך אליין האָב איך וועגן קיין זאך נישט מורא געהאט, אָדער איך פלעג באשליסן, אז צוליב מיינע ענינים, לייכטע און נישט גאנץ געפערלעכע, דארף מען אים נישט מטריח זיין. עס וועט שוין, ווי ניט אין, זיך אויסגלייכן.

און דעם זומער, א יאָר פארן אריינגיין אין דער רוסישער גימנאזיע, האָב איך זיך אין מעמעל באקאנט מיט דעם באריממטן ציוניסטישן פירער אין דייטשלאנד, דוד לייב וואָלפסאָן, מיט וועמעם משפחה מיין זיידע איז געווען באפריינדעט, כאטש ער, דער זיידע, דער רב ר' גבריאל פיינבערג, האָט געהאט א גאנץ נעגאטיווע באציאונג צום ציוניזם און נישט גע־גלויבט אין דער מעגלעכקייט פון א אידישער מלוכה אין פאלעסטינע. וואָלפסאָן האָט געהאט א גרויסע משפחה, עטלעכע דערוואקסענע טעכטער און זין, און איך האָב זיך מיט זיי שטארק באפריינדעט. איך האָב שוין נערעדט גאנץ גוט דייטש, איך בין געווען שטארק פאפולער אין שטעטל צוליב מיין אויסגעשפראָכענער אומאפהענגיקייט, צוליב זיין באליענט אין דייטשע און רוסישע, פוילישע און פראנצויזישע דערציילונגען, וויט אריבער דעם קינדער־עלטער, און צוליב א מין פאליטישער רייפקייט, פון וועלכער די דייטשע קינדער האבן גארנישט ניט געווואוסט. איך האָב נישט געוואָלט אפשטיין פון זיי אין קיין זאך און האָב גאנצע שעהן געהערט זייערע באשרייבונגען פון פאלעסטינע, אנגעקוקט די „בצלאל־"קאלעק־ציעס, דעם הערבאריום מיט פאלעסטינער בלומען און פלאנצן, געקוקט אויף די בילדער פון ביימער, געפלאנצטע אין נאמען פון דר. הערצל און מאקס נארדאו. אָבער עס איז געווען דערביי א שטארק־פערזענלעכע נאָטע: איינער פון וואָלפסאָנס זין, נאטאן, א שיינער אינגל, א גוטער שווימער און א פרייַלעכער זינגער, איז דעם גאנצן זומער מיט מיר „ארומגעגאנגען" און אלע מעמעלער מיידלעך האָבן אויף מיר פאריבל געהאט: „סטייטש, — האָבן זיי געטענהט, — ער איז אונדזערער, פון מעמעל, און דו קומסט פון רוסלאנד און נעמסט אים פון אונדז אוועק! ער קוקט שוין אויף אונדז אפילו נישט. פרייטיק, צוריק פון דאוועגען (אלע מיידלעך פלעגן, מיט די דערוואקסענע צוגלייך, גיין פרייטיק און שבת דאוועגען אין שול), וואַרט ער אויף דיר אוו מער זעט מען אייך ביידע נישט. און זונטיק זייט איר שוין ווידער אין „זאנדקרוג" ביים ים."

איך האָב זיך אָבער נישט געקאָנט העלפן: ער איז מיר געפעלן געוואָרן און מיר האָבן צוזאמען פאַרבראַכט. ער איז געווען מיין ברודערס פריינט אויך. און וועז איך בין אַוועקגעפאָרן צוריק קיין לאָדזש, האָט ער צו מיר געשריבן פּאָסט־קאַרטלעך און אפילו בריוו, און מיך אָנגערופן אין די בריוו: „טויערעס פרויליין, גינא.“ ווי דערשיטערנדיק פלאַטאָניש דער ראָמאַן איז געווען, קאָן מען זען פון דעם פאַקט, אז מיר זיינען אפילו נישט געווען אויף „דו“; אז מיר האָבן אפילו נישט געוואוסט פון אזעלכע אמעריקאַנישע צערטלעכקייטן, ווי „האַלטן די הענט“ אדער גיין צוזאמען „פאר א ראיד“. דאָס איינציקע, וואָס מיר האָבן יא געטאָן, איז געווען: נעמען א שיפל מיט זעגלען און אַרויספאָרן אין א שיינעם, רואיקן טאָג אויף דער „קורישער נערונג“, אין דעם האָפן פון מעמעל. דאָרט פלעגן מיר כאַפן די באַרימטע מעמעלער „שטרעמלינגע“ און זיך ביטער צעווערטלען צוליב דעם, ווער עס האָט געכאַפט מער און זיין בייז מיטאַנאַנד א מעת־לעת אדער צווי. דאַן פלעגט ער קומען מיט א שטיק שאָקאָלאד, אדער א פּאָר הערלעכע רויזן פון זייער גאָרטן, און מיר פלעגן זיך אויסגלייכן. נאָר עטלעכע זומערן נאָכאַנאַנד פלעגן מיר זיך טרעפן אין מעמעל אויף וואַקאַציע, ביז די פריינטשאַפט האָט זיך אויס־געוועפט, ווייל אונדזערע אינגלעך אין לאָדזש זיינען געווען אינטערע־סאַנטער און וואויליער, און ווייל די רעוואָלוציאָנערע קריזיז אין אונדזערע גימנאזיעס האָבן מיך נעענטער געבראַכט צום ציל: צו דער בריטער געזעלשאפטלעכער ארבעט.

צום לעצטן מאָל בין איך געווען אין מיין זיידנס הויז אין 1904. אין האַרבסט בין איך אַוועק אין דער שווייץ צו באַקענען זיך מיט דער דאָרטיקער פּאָליטישער באַוועגונג. איך בין דאָרט געווען עטלעכע מאָנאַטן, און בעת דער צייט איז מיין זיידע געשטאָרבן. די באָבע, די טייערע האַרציקע באָבע, איז געשטאָרבן נאָך פריער, און מיט דער שטאָט האָט מיך שוין נאָרנישט ניט געבונדן. איך האָב, מיט יאָרן שפעטער, געטראָפן א טייל פון דער וואָלפסאָן־משפחה אין בערלין, זיך זייער דערפריט מיט זיי, אויך מיט נאַטאַנען, אָבער עס האָט מיך מיט זיי בלויז געבונדן די קינדהייט־עפאָכע, דאָס געפיל פון גליק און זון און דאָס געפיל פון א פאַרלוירענעם גן־עדן. און — מאַדנע — דאָס זען זיך מיט זיי איז געוואָרן א ווייטיק: מיר האָבן נעהאַט דעם צאַריזם. אין „פאַוויאַק“ איז געשטאָרבן פון קלעפ און קראַנקהייט מיין קוזין יוזעף בירענצוויג, זיינע

חברים האָט מען פֿאַרשיקט קיין סיביר, און זיי דאָרט, אין מעמעל, אין בערלין און קעניגסבערג, האָבן געהאט פֿאַרלאַמענטן און פּאָליטישע פּריי־הייט און עס איז געווען שווער זיך אין דעם צו באַרן, אָן קרבנות. האָב איך באשלאָסן צוריקצופֿאָרן קיין פֿוילן און ווייטער ארבעטן אין אונדזערע ערשטע קרייזן פון די בעסטע ארבעטער און אינטעליגענטן צוזאמען. זיי האָבן זיך געהאט אָרגאַניזירט אין 1902, אין מיין קלאַס, צוויישן די פּוילישע חברטעס.

מיט עטלעכע יאָר פריער איז אונדזער משפּחה צעשיידט געוואָרן: מיין עלטערער ברודער איז שוועק פון אונדז. צוערשט איז ער ארויס פון הויז און האָט אָנגעהויבן צו וואוינען פאר זיך באזונדער. ער האָט געהאט מאַטעמאַטישע פייאיקייטן און א שטיקל מוזיקאַלישן טאַלאַנט: ער האָט שוין זייער גוט געשפּילט אויף דער פידל. אָבער אַלס אַן אַמאַטאָר, א דילעטאַנט, האָט ער נישט ליב געהאט צו ארבעטן שווער. ער האָט געהאט זיין אייגענעם פאַרמעגן. ער האָט פאַרמאַכט א פאַבריק פון טעפּיכער און האָט געהאט א שותף. ער האָט זיך פאַרלאָזן אויף אים איינאַנצן, און יענער האָט אינגיכן געמאכט א סוף פון דעם געשעפט און זיי זיינען זיך צעגאַנגען.

די צעשיידונג

אין א שיינעם פרימאָרגן איז מיין ברודער שוועק קיין אמעריקע, צו דער אויסשטעלונג אין סעינט לוּאיס. דאָרט האָט ער געהאט א צייטונגס־סטאנד, ווו ער האָט אונדז געשריבן מאַנאַטן שפּעטער. מיין מוטער האָט געליטן אָן א שיעור פון זיין אָפּפּאָרן. מיר האָבן אַלע געקאָנט זען, ווי שטאַרק זי האָט אים ליב געהאט. און מיר האָבן עס אים פאַרגונען: ער איז געווען א פיינער, מוטיקער, זעלטן־שיינער יונג. אַלע האָבן אים ליב געהאט, שוין דורך זיין געווינענדיקן שמייכל אַליין. ער פלענט מיט מיין מוטער גיין איבערן, פונקט ווי ער וואָלט געווען איר מאַן און נישט מיין פאָטער. ער האָט אונדז, די צוויי אינגערע קינדער, געהאָלפן דערציען. ער האָט אונדז געבראכט שפּילציג און גוטע זאכן. געווען דער ערשטער צו פירן אונדז זיך פאָטאָגראָפירן. דער ערשטער געכאפט נייע

זאכן, וואָס זיינען אויפגעקומען אין יענע צייטן: א מאשין אויסצו־קוועטשן דאָס וואסער פון נאסער וועש (א ווישימאטשקע, אויף פוילישׂ), א פאנאנראף, א בליץ־לאמפּ. ער האָט געזאָרגט, אז מיין מוטער זאָל האָבן געלט פאר אירע רייזעס צום זיידן. און דאָ פאָרט ער פלוצלונג אוועק...

דאָס הויז איז פאריתומט געוואָרן. דערצו נאָך איז ער אָפּגעפאָרן, נישט זאָגנדיק עס אונדז, נאָר א יונגע, שיינע מיידל איז געקומען צו מיין מוטער און האָט עס איר אָנגעזאָגט. דאָס איז געווען א שטאַרקער קלאַפּ פאר איר מוטער־ליבע און פאר איר שטאָלץ. מיין פאָטער האָט עס אמאָל ארויסגערעדט: „זעסט, ווי דו האָסט דיין זון דערצויגן? אן ענאָאיסט, א לייכטזיניקער! ער האָט נישט געטראכט וועגן דיר אוּן דיין אומעט, נאָר איז אוועק, נישט געזעגענעדיק זיך, קיין אמעריקע, אין דעם לאנד, וואוהין אלע מעסערשטעכער גייען, אלע גנבים, וויל דאָרט דאָרף מען נישט קיין פאס, קיינע פאפּירן, יעדער בייט דאָרט דעם נאָמען...“

עס האָט איר אממערסטן ווייי געטאָן, וואָס אזא גערָאטענער, פייאיקער בחור איז אוועק קיין אמעריקע, א לאנד פון שלעכטן שם אין יענע צייטן. און זי איז געווען גליקלעך, וועו ער איז נאָך עטלעכע מאָנאטן געקומען צוריק און איז אוועק קיין פעטערבורג, דערנאָך קיין כארבין, אין כינע.

פון דאָרט פלעגן קומען בריוו, און ער אליין פלעגט אויך א פאָר מאָל קומען זיך זען מיט דער מוטער אין ווילנע. קיין פוילן איז ער מער נישט געקומען און אין מיין זכרון איז ער פארבליבן דער יונגער, שיינער, בלאָנדער בחור. און אין 1913, וועו איך בין געווען אין קאָוונע וויל מעדעם איז דאָרט ארעסטירט געוואָרן, זיינען ביידע ברידער געקומען מיך זען, גראָד אין יענעם אָוונט וועו מען האָט מעדעמען געפירט אין דער וואַרשעווער תפיסה צום „סלעדאָוואטיעל“ און צו דער אויספאָרשונג. און צוליב דעם, וואָס מיין צוג איז געגאַנגען מיט א שעה פריער — האָבן מיר זיך נישט געטראָפן און איך האָב אים שוין קיינמאָל מער נישט געזען...

די יאָרן אין דער גימנאַזיע זיינען געווען גאַנץ שווערע

פינאַנציעל איז אונדז געגאַנגען אַלץ ערגער. מיין פאָטער האָט זיך, ווי איך האָב פריער דערמאָנט, פאַרלוירן אין דער נייער, שווינדל־דיקער שטאָט פון ספּעקולאַציע און דרייען מיטן שטעקן, פון כאַבאַר און קרימינעלע אקטן, פון „גאָט פאַרגעסן" און „דעם גוף באַפרידיקן", ווי מיין פאָטער פלעגט זאָגן. צוריק פּאַרן אין שטעטל טאָמאַשאָוו האָט ווידער מיין מוטער נישט געוואָלט צוליב אונדז, קינדער. האָט מען פאַרקויפט איין שטיקל ערד נאָך דער צווייטער און מען האָט זיך אָננעשפּאַרט אויף מיין מוטערס הויז אין ווילנע. נאָכן אָפּפאָרן פון מיין ברודער איז זי געוואָרן די יורשטע צום הויז. צוליב דעם פלעגט זי מוזן אָפט פּאָרן קיין ווילנע — צו באַנייען די קאָנטראָקטן מיטן אַרענדאַטאָר פון הויז, און זי פלעגט אונדז מיטנעמען אַהין. דאָס האָט אויך געהאָט א גרויסן איינפלוס סיי אויף אונדזער דערציאונג, סיי אויף מיין באַקאַנען זיך מיט דער אידישער אַרבעטער־באַוועגונג, פון וועלכער ווילנע איז געווען דער צענטער פון יאָר 1898 אָן.

א גרויסע ראָלע אין מיין אויסבילדונג און אין מיין צווייטן ברודערס פראָפעסיע האָט געשפּילט איר ברודער, וולאַדימיר פיינבערג, א פילאָלאָג, א לערער פון רוסישע אָפּיצערן אין פרעמדע שפּראַכן, אן אלטער ווייבער־שונא און א זעלטענער קלוגער מענטש. ער האָט שטודירט אין באָן און אין מינכען, וואו עס האָט אויך שטודירט א צווייטער ברודער זיינער, דער שפּעטערדיקער שעף־דאָקטאָר פון א מינכענער נערוון־שפּיטאָל און דער שעף פון דער פסיכיאַטרישער אָפּטיילונג פון „מאָונט סיניי האָספּיטאַל" אין ניו־יאָרק, דר. סימאָן פיינבערג.

וולאַדימיר פיינבערג איז געווען אומגעהויער באַלעזן און האָט געהאָט א פערפעקטע קענטעניש פון דייטש און פראַנצויזיש, פון ענגליש, רוסיש און העבריאיש. ער האָט נישט געקאָנט הערן די אידישע שפּראַך. ער איז אין דעם פּרט געווען כמעט ווי אַנטיסעמיט. ער איז געווען א פילאָלאָג פון „גאָטס גענאָד", ווי ער האָט אונדז דערקלערט, און יעדע „פאַרקריפּלונג" פון א שפּראַך האָט ער פיינט געהאָט ביז גאָר. דערפאַר האָט ער

געפירט א שריפטלעכע מלחמה מיט אלע דייטשע דיאלעקטן פון בייערן, שלעזיע, פרייסן און עסטרייך. געוואלט זיי אויסוואַרצלען און בלויז איבערלאָזן די שפראך פון בערנע, היינע, שילער און לעסינג. געפירט א מלחמה מיט די ווילנער בעטלער פון זאוואלנע און סטעפאנאוסקע נאס, ענטפערנדיק זיי אויף „הויך־דייטש", אז ער גלויבט נישט אין צדקה. זיי האבן אים געוראפן „משומד" און געזידלט מיט די פינצטערסטע קללות. אבער שפעט אין אוונט פלעגן ביי אים זיצן ארעמע אינגלעך, לערן־קינדער, פריקאשטשיקעס און שוסטער, וועלכע ער פלעגט אומזיסט לער־נען רוסיש און אריפמעטיק... ווייל ער איז געווען הארציק און גוט, נאר מיט א מוראדיקער חוצפה און אויסגעהאלטנקייט פון כאראקטער. מיר ביידע זיינען געווען גרויסע פריינט און ער האט מיט מיר ביז זיין טויט, אפריל 1938, געהאלטן אין איין איבערשרייבן זיך. בעת דער פוילישער מאכט האט ער פארלוירן אלע זיינע מעגלעכקייטן צום לעבן, צוליב אנטי־סעמיטיזם און אידן־באַיקאט. רוסישע אפיצערן אין צארישע צייטן פלעגן זיך ביי אים לערנען שפראכן פאר דער מילִיטערישער אקאדעמיע. פארלאָרן האט ער זיי מיטן אנקומען פון די פאלִיאקן אין ווילנע.

זייט 1918 בין איך געווען זיין נאנצע שטיצע, און מיר האבן זיך געזען בעת אלע מיינע רייזעס קיין סאַווטען־פארבאנד, ווען איך פלעג אדורכפאָרן פוילן. ביז צו דער סאמע לעצטער מינוט איז ער געווען א שטארקער, שטאלצער, נישט־געבוינענער כאראקטער, און מיר פלעגן האבן ערנסטע קאנפליקטן צוליב זיין לייענען דייטשע נאצי־צייטונגען, בעת פוילן איז שוין געווען פאשיסטיש. אט־דער פעטער האט אין אונדזער קינדהייט געשפילט א גרויסע ראלע, אלס אונדזער עצה־נעבער און אלס דער פירנ־דיקער כח אין אויסקלייבן א פראפעסיע.

מיר פלעגן זיך מיט דער מוטער אפשטעלן אין ווילנע און וואוינען ביי אים, אין זיין פיטשינקער הייזל, אויף זאוואלנע 32, ווען ער פלעגט דינגען ביי א פוילישער פריצטע, פאני זשעבראָווסקא. זי איז געווען אן אלטע אריסטאקראטקע, א גראפיניע פון דער היים, וועלכע האט חתונה געהאט, אנטקעגן דעם ווילן פון אירע עלטערן, מיט א פשוטן „שליאכ־טשיץ", א מאיאר אין דער רוסישער ארמיי. דאם הויז און א גאַרטן זיינען געווען ווייט אין הויף, און אין פראנט איז בלויז געווען א קליין הייזל, איין צימער און א קאמער מיט א פאַרהויז, און דאָרט פלעגן מיר וואוינען די צוויי־דריי וואכן, איידער מיר פלעגן פאָרן, איבער איידטקונען און

וויערזשבאָלאָוואָ, קיין פּריסן. עס פֿלעגן זיין אומפֿאַרגעסלעכע טעג פֿאַר אונדז: אַן אמתער משפּחה־לעבן. עפּעס פֿלעגט אַראָפּפֿאַלן אַ לאָסט פון אונדז אַלעמען, אפֿילו פון אונדז, קינדער. אַ שוועכער יאָך פון דער פֿאַר־שאָלטענער, מיאוסער, פֿאַרוויכערטער שטאָט לאָדזש. און ווידער פֿלעגן מיר זיך באָדן אין נאַטור־שיינקייט. מיר, די קינדער פון טאָמאַשאָוו, פון ברזשוסטואווקא, פון דער „קאָלירטער אָזיערע" ביי ספֿאָלא, פון דעם טייך פּיליצא, ביי וועלכן מיר זיינען אויסגעוואַקסן און וואו אַלע האָלץ־העקער האָבן געוווּפן מיין פֿאָטער מיטן נאָמען „פּאַן הערמאַן".

דער פּעטער, מיין מוטערס אינגערער ברודער, האָט נישט ליב געהאַט דעם נאָמען וועלווּל, מיט וועלכן מיר פֿלעגן אים אָנרופן. וועו מיר פֿלעגן וועלן פון אים אַ שטיקל טובה, אונדז ווייזן די שטאָט און די גאָרטנס, פֿלעגן מיר אים רופן מיטן „אייידעלן" נאָמען: וואָלדעמאַר, וואָס ער האָט זייער ליב געהאַט, ווייל עס האָט אים דערמאָנט אין זיינע סטודענטישע יאָרן אין פּאַריז און מינכען. מיט די זכרונות פון יענע יאָרן פֿלעגט ער זיך אַרומטראָגן זיין גאַנצן לעבן. און עס איז געווען גאַנץ פּאַרכאַפּנדיק צו הערן פון זיינע איבערלעבונגען.

ביידע זין פון מיין זיידן, דעם רב גבריאל פּיינבערג, זיינען אַוועק פון אַ רבנישער היים שטודירן אין אויסלאַנד: אייגער מעדיצין, דער צווייטער פילאָלאָגיע און פילאָסאָפּיע. ביידע זיינען געווען אַפּיקורסים. נישט געגלויבט אין גאָט, נישט געהאַלטן פון רעליגיעזע תנועות און מנהגים. און ביידע לייַדנשאַפֿטלעך ליב געהאַט זייער פּאָטער, דעם רב. וולאַדימיר, דער פילאָלאָג, איז נאָכן טויט פון מיין באָבען געקומען קיין מעמעל אויף 10 חדשים צו העלפֿן מיין זיידן אָנשרייבן אויף העב־רייאיש זיין ווערק: קאָמענטאַרן צום „חושן המשפּט" און „יורה־דעה", ווי מיר, קינדער, האָבן עס געהערט נאָנצע טעג און נעכט אין זייערע שמועסן. און אַזוי איז עס פֿאַרבליבן אין אונדזער זכרון. דער זיידע פלעגט שטענדיק האָבן אַרום זיך אַן אָרעס־בחור, וואָס פלעגט „לערנען" מיט אים, וועו זיינע אויגן זיינען שוין געווואָרן שוואַך. אַזוי האָט מען געזאָגט אין שטוב: „לערנען מיטן זיידן", כאָטש איך פלעג מאָכן סקאַנדאַלן, אַז אַזא יונגער בחור קאָן נישט „לערנען" אַזא קלוגן, אַלטן רב, מיט אַזא הערלעכער זילבערנער באָרד, מיט אַזא גלייכן שטאָלצן גאַנג, וועגן וועלכן אַלע דייטשן אַרום דעם „פּרידריכס־מארק", וואו מיר האָבן געוואוינט, האָבן געערדט ווי וועגן דעם „הערן אָבער־ראָבינער" און אים

אפגעטראטן דעם וועג, וועלן ער פלעגט פינף אזייגער פארנאכט גיין דאוונען מעריב.

מיין פעטער איז אפגעזעסן צען חדשים אין מעמעל ביים זיידן און האט געמאכט אן ארדענונג אין זיינע ספרים, האט זיי נומערירט און געמאכט צו זיי א קאטאלאג אויף העברייאיש. אבער דאוונען איז ער נישט געגאנגען... נישט געקוקט אויף דעם בעטן זיך ביי אים פון מיין זיידן און פון מיין מוטער. ער פלעגט ענטפערן אויף הויך־דייטש: „איך בין קיין היפאקריט. איך האסע רעליגיאן. איך בין איין פריידענקער און לאסט מיך אין רוהע!" — מען האט בלויז ביי אים געפועלט, אז ער וועט נישט רויכערן שבת אין גאס, אז ער וועט נישט גיין מיט קיין שטעקן, אז ער וועט נישט זיצן אין א קאפע־הויז און וועט נישט עסן יום־כיפור.

דער זומער פון 1900, וועלן מיר זיינען געווען צוזאמען מיט אים אין מעמעל, האט געהאט אן אנטשיידנדיקע ווירקונג אויף מיין ברודערס קאריערע און אויף מיינע צוקונפטיקע פלענער אויך.

ער האט געעצהט מיין מוטער, אז מען זאל פון מיין ברודער נישט מאכן קיין סוחר, אדער א רייזנדן קאלעקציאנער, ווי אלע יונגע לייט אין לאדזש, נאר מען זאל אים מאכן מגלעך צו שטודירן בעמיע אדער פאר־מאצעוטיק (אפטייקעריי), און איך זאל שטודירן אויף א לערערין פון שפראכן, אדער מעדיצין. די פלענער האבן אויף אונדז, קינדער, געמאכט א פארכאפנדיקן איינדרוק, און מיר האבן לאנג געשוויגן און זיך צו־געהערט צו מיין מוטערס איינוועגדונגען קעגן די פלענער און צו זיינע ענטפערס פאר זיי.

נאך אין דעם אייגענעם זומער האט מען באשלאסן מיין ברודער אוועקצושיקן קיין באריסאוו, מינסקער גובערניע, צו א ווייטן פעטער פון מיין מוטער, צאדיקאוו, וואו ער וועט זיך אנהויבן לערנען אויף א פארמא־צעווט און שפעטער אריינקומען קיין וואַרשע אין אוניווערסיטעט, כדי צו ווערן א פראוויזאר.

איך האב געדארפט ענדיקן די גימנאזיע אין לאדזש און פארן ערגעצ־ווא צו ענדיקן אן אכטן קלאס און באקומען א דיפלאם פון א הויז־לערערין און זוכן אן אוניווערסיטעט פאר ווייטערדיקן שטודירן. איך בין געווארן זייער שטארק צוגעבונדן צום פעטער. איך האב געזען, אז ער גיט באשטימטע צילן אין לעבן און נעמט אראפ פון דער נשמה א

שווערע לאַסט, די לאַסט פון זוכענישן און פון אַלייַן געפינען אַן אויסוועג. עפּעס איז איצט דער וועג געלעגן אַ גלייכער, אַ גלאַטער פּאַר אונדז. מען האָט געזען אַ סעריע פּאַרנומענע טעג און חדשים. מען האָט נישט געדאַרפט זיצן און גריבלען זיך וועגן דעם, וואָס עס וועט זיין נאָכן ענדיקן די שול. עס וועט זיין ווידער אַ שול. און דאָס האָב איך געוואָלט. איך האָב ליב געהאַט דאָס לערנען זיך...

פון דעם פּעטער האָב איך אויך באַקומען די ערשטע ערנסטע עטישע געבאָטן: פּריינטשאַפּט איז געווארן נישט אַ פּוסטער קלאַנג, נאָר אַ הויך־ווערטיקער אינהאַלט. דער פּעטער איז געווען אַ זעלטן־ערלעבער און ערנסטער אידעאַליסט. ער האָט גענומען ערנסט אַ מענטשלעך ווארט, געדרוקט אַדער געזאָגט — אלץ איינס. ער האָט געהאַט דעם טיפּסטן דרך־ארץ פּאַר רעוואָלוציאָנערע באַוועגונגען אין דער געשיכטע פון דייטשלאַנד אַדער רוסלאַנד, פּראַנקרייך אַדער איטאַליע. ער איז געווען דער, ווען לכבר האָט מיר אַנגעווויזן וואָס צו לייענען אין היינעם, בערנעם, שילערס און לעסינגס ווערק. ער האָט מיך באַקאַנט מיט די ווילנער גרופּעס פון די פּאַרשיידענע ארבעטער־סעקציעס. ער האָט אונדז דערציילט וועגן הירש לעקערטס שאָם אין טרעפּאָוון. מיר זיינען גראָד יענעם זומער דאָרט געווען, און חדשים־לאַנג איז די שטאָט ווילנע געווען אונטער דער טיפּער ווירקונג פון די פּאָליציאישע טעראָר־שטיק און פון לעקערטס נקמה־אַקט. יענער זומער האָט אַ סוף געמאַכט צו די זאָרגלאָזע שפּילעריין און לייכטע ביכער, און מיר האָבן ביידע, דער ברודער און איך, אַנגעהויבן לייענען ערנסטערע ביכער: געשיכטע, אַנטראָפּאָלאָגיע, פּאָליטישע עקאָנאָמיע און די ערשטע אומלעגאַלע אויסגאַבן האָבן אונדז דערגרייכט: צוערשט אין ווילנע און דאַן אין לאָדזש.

בעת איך בין געווען אין דער רוסישער גימנאַזיע האָב איך שטאַרק געחברט מיט אַ דייטשער מיידל, מלאַ יעקעל. ארום דער פּריינטשאַפּט איז געלעגן אַ שטיקל טראַגעדיע. איך האָב זיך מיט אלע כוחות געריסן צו אַנדערע עלעמענטן אין מיין קלאַס: צו פּראָגרעסיווערע און מער אינטעליגענטע; צו מיידלעך, וועלכע זיינען אַנגעפּאָרן פון מאַסקווע, בערדיטשעוו, קיעוו, נאָכדעם ווי מען האָט זיי אויסגעוויזן פון דאָרטן — ריכטיקער: זייערע עלטערן. זיי זיינען געווען אמתע רוסישע מיידלעך, מיט אַ שיינעם רוסיש, מיט אַ קענטעניש פון רוסישער ליטעראַטור און מיט אַ הויכן טעאַטער־חוש. זיי פלעגן האָבן קריזן פון גימנאַזיסטן, אויך

פון רוסלאנד געקומענע, און מען האָט שבת נאָך דער שול זיך פארזאמלט און גלייענט צוזאמען, געזאנגען אין טעאטער ווען א רוסישע טרופע פלענט קומען. דאָס אלץ האָט מיך געצויגן צו זיי.

אָבער איך האָב געמוזט זיצן און פארברענגען אלע פרייע שעהן מיט מעלאַן, ווייל די פריינטשאפט מיט איר איז געווען א מסירת־נפש פון מיין זייט. איר פאטער איז געווען קראנק אויף טובערקולאָז און זי האָט געמוזט ארויסהעלפן אין שטוב. צוליב דעם איז זי געוואָרן הינטער־שטעליק אין די לימודים, און זי איז איינמאל געקומען צו מיר, איך זאָל איר העלפן. האָב איך מיט איר געלערנט דריי וואָכן בעת די ווינטער־וואקאציעס. עס האָט זיך אזוי געצויגן פינף יאָר, און איך פלעג נאָר נעצייכענט שעהן קאנען פארברענגען מיט די אנדערע מיידלעך, ווייל מעלא איז געווען אייפערזיכטיק אויך... זי פלענט ווייזען, ווען איך בין זונטיק פון אינדערפרי אָן נישט געקומען צו איר. און ווען איר פאטער איז ג־שטאַרבן, איז שוין געווען אפגערעדט: איך האָב דאַרט גענעכטיקט און געטאַנט, געהאָלפן אין שטוב און געשריבן טאָפלטע קאמפאזיציעס — פאר מיר און פאר איר. זי האָט אבסאָלוט נישט געקאָנט אָנשרייבן קיין זאָך. נישט א נעראנק אויסדרוקן. אפילו זכרונות פון דער קינדהייט אויך נישט. זי האָט אין קלאַס, בעת אן אויפגאבע, געדולדיק געוואַרט ביז איך וועל פארטיק ווערן מיט מיין ארבעט און וועל אָנשרייבן א צווייטע פאר איר, אויף א שטיקל פאפיר. דאָס האָט געפירט דערצו, אז איך אליין בין געוואָרן הינטערשטעליק אין מיינע בעסטע לימודים און די לערער האָבן גערופן מיין מוטער צו א באַראטונג. דאָ האָט זיך די גאנצע זאָך אנטפלעקט און מען האָט איר געוואָלט אוועקזעצן באזונדער פון מיר. צום ערשטן מאָל האָב איך געמוזט פארטיידיקן פריינטשאפט און איך האָב די לערערין געשטעלט אין א שווערער לאגע, ווען איך האָב איר געפרעגט: וואָס פאר א זין האָט עס צו ציטירן גריכישע אָדער וועגן פריינטשאפט, אויב דאָ, אין קלאַס, הייסט מען פארראָטן מיין פריינדין, וועלכע נויטיקט זיך אין מיר?... און איך בין געבליבן מיט איר. זי אדורכגעשטופט אין אלע קלאַסן, געשריבן טאָפלטע ארבעטן, געלערנט מיט איר אין אוונט און דער רעזולטאט איז געווען, אז איך האָב קיין גאָלדענעם מעדאל נישט באקומען, ווייל פון דער ערשטער בין איך געוואָרן די דריטע אין קלאַס.

די לערער האָבן זיך געבראכן דעם קאָפ וועגן דעם, וואָס איך געפין

אין איר: מען האָט מיט מיר נערעדט אין די איבעררייסן אין קאָרידאָר. מען האָט מיך נערופן אין לערער־צימער, צום דירעקטאָר. מען האָט מיר נעזאָגט: „דו פּאַרשפּילסט דיין נאָלדענעם מעדאַל. דו וועסט, אַלס אַ אידישע מיידל, נישט קאָנען אָנקומען אין פּעטערבורגער „וויסשיע זשענסקיע קורסי" (העכערע פרויען־קורסן).

עס האָט מיך שווער נעטראָפן אַזאַ שמועס. אָבער פּאַרראַטן אַ פּריינט — דאָס איז נעווען אַ מיאוסע זאַך! ווי וועל איך קאָנען איר קוקן אין פּנים, ווען זי וועט זיצן אַליין און טרערן וועלן זיך גיסן פון אירע אויגן? ווייל זי פלעגט זייער לייכט ווינען. און זי איז נעווען זייער שיין און איז נעווען גוט צו מיר. זי פלעגט קומען צו אונדז און העלפן דער מוטער מיינער אין אַלע הויז־אַרבעטן, ערב די יום־טובים, ווען די מוטער איז נעווען שטאַרק פאַרנומען. זי פלעגט קומען מאַכן איינגעמאַכטע פרוכט און איך פלעג זיצן און שרייבן אונדזערע קאָמפּאָזיציעס.

אָבער עס איז נעקומען אַ צייט, ווען איך האָב באַקומען אַ פּאָר „קאָרקעס" (אַזוי פלעגן מיר אָנרופן אַ „קאָרעפּעטיציע", דאָס הייסט: ארויסהעלפן אין שול־אַרבעט פון אינגערע קינדער, פאַר נעלט). און אַזוי ווי איך האָב נעהאַט צו ווייניק צייט פאַר דריי אַרבעטן, האָב איך איר בלויז נעהאָלפן אין שריפטלעכע לימודים.

דאָס ערשטע פאַרדינטע נעלט האָט אויף מיר שטאַרק נעווירקט. איך פלעג עס אָפּגעבן מיין מוטער און איך האָב מיט שטאָלץ נעטראָגן מיין שול־מונדיר, נעקויפט פאַר מיינע אייגענע שוועסטער־פאַרדינטע נעלט. פאַר אַ שטונדע טענלעך האָט מען נעצאָלט 10 רובל אַ מאָנאַט. און מאַנכע מיידלעך האָבן נעהאַט דריי־פיר שעה אַ טאָג „קאָרקעס". נישט קיין וואונדער, וואָס זיי זיינען נעווען שטענדיק מיד, נישט אויסגעשלאָפן, נעווען אָנעמיש און קוים נעקאָנט דורכציען דאָס יאָר, וואַרטנדיק אויפן זומער. און אין זומער פלעגן זיי אָננעמען אַ „קאַנדיציע", דאָס הייסט: פאָרן אויפן לאַנד מיט אַ שילערין און קנעלן מיט איר אַ זומער. אָבער עס פלעגט זיין אינטערעסאַנט, ווייל מען פלעגט האָבן אַ שאַנס אַוועקצוגיין פון דער היים און זען אַ קליין שטעטל.

מיין פריינטשאַפט האָט זיך נעצויגן ביז צו דעם מאָמענט, ווען איך בין אַריין אין אַ רעוואָלוציאָנערן שילער־קרייז און מעלא האָט נישט נע־ האָט קיין אַספּיראַציעס דערצו. דאָרט האָב איך זיך נעטראָפן מיט די רוסישע מיידלעך פון קלאַס און מיט אַ פּאָר בעסערע, פוילישע. און עס

האָט זיך ערשט אָנגעהויבן אַן אמתע, האַרמאָנישע, גלייכע חברשאפט, מיט געמיינזאמע אינטערעסן און פֿלענער פֿאר דער צוקונפט. און ביסלעכ־ווייז איז מעלא אַראָפּ אויפן צווייטן פֿלאַן. וועו איך האָב איר אַדורכ־געשטופּט צום אַטעסטאַט, האָט מען ביי איר געפֿרעגט: „צי ווייסטו כאָטש, אַז צוליב דיר האָט גינא נישט באַקומען קיין גאַלדענעם מעדאַל, נאָר א באַלוינונג פון ערשטן גראַד, וואָס מען גיט געווייניטלעך צו קיינעם נישט, נאָר איר האָט מען געגעבן פֿאר איר שווערער אַרבעט פֿאר אייך צוויייען?" האָט זי געזאָגט: „איך וויים עס. אָבער זי האָט צוגעזאָגט מיין פֿאָטער, אַז זי וועט מיך נישט פֿאַרלאָזן. און זי האָט געהאַלטן וואָרט. איך וויים עס."

פֿאר מיין מוטער איז עס געווען אזא שווערער קלאַפּ, אַז זי איז געוואָרן אומעטיק, ווי עפּעס נאָך אַן אומגליק. אלע קרובים זיינען געווען אַנטוישט. מיט מיר האָט געקלונגען די שול: מען פֿלעגט קומען פון אַנדערע קלאַסן קוקן אויף מיינע אַרבעטן, ציטירט מיינע ענטפֿערס אין געשיכטע און ליטעראַטור, געלייענט מיינע עקזאַמען־אַרבעטן — און איצט אזא אַנטוישונג!... פֿאר מיין מוטער איז עס געווען שווער. כאָטש מען האָט מיר געגעבן א באַלוינונג פון ערשטן גראַד, אָבער דער געדאַנק, אַז דעמידאָוואַ, א טעמפּע, נישט־פּייאיקע רוסישע מיידל, א טאַכטער פון א פּאָלקאָווניק, האָט באַקומען מיין מעדאַל נישט־פֿאַרדינטערהייט, האָט מיין מוטער וויי געטאָן. און דאָס האָט אויך אויף מיר אָנגעהויבן צו ווירקן. איך האָב צוגעזאָגט מיין מוטער, אַז מער וועט עס נישט פּאַסירן, און אַז אין אוניווערסיטעט וועט מען נישט דאַרפן העלפן קיינעם: דאָרט זיינען די סטודענטן אַליין פֿאַראַנטוואָרטלעך פֿאר זייערע אַרבעטן...

מיר האָבן זיך געטראָפן מיט עטלעכע יאָר שפּעטער, וועו מעלא האָט חתונה געהאַט און איך בין אַרויס פון תפיסה. עס איז געווען א פּרעמדע וועלט און מיר האָבן נישט געהאַט וועגן וואָס צו רעדן. די איראָניע פון דער זאַך איז געווען די, וואָס איר מאָן איז געווען א זייער טעטיקער און גוטער חבר אין דער באַוועגונג, א טשעך, א מוזיקאַנט, און זי האָט נישט געהאַט דעם חשק צו טאָן עפּעס פֿאר דער „ספּראַווע", ווי מען האָט געזאָגט אויף פּויליש וועגן דער געזעלשאַפטלעכער ארבעט.

אין יענע טעג האָט מען שוין געהאַט אין לאָדזש א גאַנץ גרויסע פּוילישע אַרבעטער־באַוועגונג. עס זיינען געווען די יאָרן פון 1900-1903. עס האָט זיך געעפּנט א קאָמערץ־שולע אין זגיערש, נישט וויים פון לאָדזש

מיט הונדערטער אידישע און נישט־אידישע אינגלעך פון רוסלאַנד; א שול, וועלכע האָט געהאט רעכט פון א קאזיאַנער שול און פון וועלכער מען האָט געקאָנט, נאָכן אויסהאלטן א קאַנקורס־עקזאמען, אריינגיין אין פאָליטעכניקום פון וואַרשע אָדער פעטערבורג. פון יענער שול איז ארויס א ריי גאַנץ גוטע באַוואוסטזיניקע נעזעלשאפטלעכע טוער, וועלכע האָבן אין 1905 און 1906 געשפילט א גאַנץ גרויסע ראָלע אין דער אויסגעוואקסענער ארבעטער־באַוועגונג פון לאָדזש און וואַרשע, אלס פראכטפולע רעדנער און פראָפאַגאַנדיסטן פאר דער ארמיי.

נאַטירלעך, איז אלץ געווען זייער שטארק פארקאַנספירירט און מיר האָבן קיינמאל נישט געוואוסט די נעמען פון די פאַרשטייער פון דער אָרגאַניזאַציע, וועלכע האָבן געארבעט מיט אונדז, שילער. און שפעטער, וען מיר אליין זיינען געווארן זעלבסטשטענדיקע לעקטאָרן און רעדנער, האָבן מיר אויך געהאט אַנדערע נעמען. עס איז אינטערעסאַנט דער פאקט, וואָס ליטע און רוסלאַנד זיינען געווען א סך מער טעטיק און רירעוודיק אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג צווישן דער יוגנט פון דער אינטעליגענץ, איידער עס איז געווען פוילן. די מערסטע טוער פלעגן זיין סטודענטן פון דאָרטן, אידן און נישט־אידן. און בלויז וואַרשע, א שטאָט מיט אן אויסגעשפראָכענער מערהייט פוילישע אידן, די הויפט־שטאָט פון דעם פוילישן אומאָפהענגיקן רעוואָלוציאָנערן געדאַנק, האָט געהאט פוילישע פראָפאַגאַנדיסטן און רעדנער, סיי אין דער פ.פ.ס. (פוילישע סאָציאַליסטישע פארטיי), סיי אין דער יונגער ס.ד. (סאָציאַל־דעמאָקראָטישע פארטיי פון פוילן און ליטע). וועגן דעם „בונד" — שוין אָפגערעדט: דער גאַנצער באשטאַנד פון „בונד" אין וואַרשע, אין יענע יאָרן, ביי דער יוגנט, איז געווען א פויליש־אסימילאַטאָרישער, וואָס האָט נישט גערעדט אידיש. איך האָב שפעטער, אין דער שוויץ, געטראָפן א סך וואַרשעווער חברטעס און חברים, וועלכע זיינען געווען אין „בונד", געארבעט אין פויליש־אידישע קרייזן און האָבן נישט געקאָנט רעדן קיין אידיש... דאָס איז געווען א פאָליטיש־נאָציאָנאַלער פאראדאָקס אויף דעם סמך פון א געפיל פון קאָלעקטיווער שולד בנוגע דעם אידישן האָרעפאשניק, וועלכן מען האָט געוואָלט העלפן זיך שטעלן אויף די פיס פאָליטיש, אָבער נישט פארשטאַנען זיין שפראַך... און וועלנדיק אים ראַטעווען פון די אָרעמס פון די ציוניסטן, ספעציעל פון דעם דעמאָלטיקן „ארבעטער־ציוניזם" מיט זיין צעשוואומענקייט און נאַציאָנאַליזם, איז

מען געגאנגען „אין פאלק", אין אידישן פאלק, ווי עס זיינען געגאנגען די רוסישע „נאראדניקעס" אין 1880 צו די רוסישע פויערים, כדי צו ראטעווען זיי פון דעם רעאקציאנערן איינפלוס פון די גלחים און טשי־נאווניקעס, און אויף דעם וועג — פון צאריזם.

איך אליין בין באאיינפלוסט געווארן פון דעם אייגענעם אימפולס. איך האב געזען שטארקע, קרעפטיקע פוילישע פאלקס־מאסן אין אומ־געציילטע פראצעסיעס און שפעטער דעמאנסטראציעס. זיי זיינען געווען אין זייער גאנג אפילו אנדערש ווי די אידן, שוין אפגערעדט פון זייער פיזישן אויסזען, פון דער שטענדיקער נערדיקטקייט פון די אידן, פון דער פארמאגענטער מורא פאר עפעס, וואס קען פאסירן פלוצלונג מיט זיי, ווי דער פאגראם פון 1892, וועלכער האט זיך אנגעהויבן אין מיטן העלן טאג, אויפן מארק, פון אין כולגאן, א רוסישן שיכור, וועלכער האט איבערגעקערט א קוישל מיט עפל ביי א פרוי און געשריגן: „שלאגט די אידן!" נאטירלעך, האט עס גענומען טעג, איידער מען האט זיך דער־וואוסט פון א פוילישער פראקלאמאציע, אז די פאליציי האט ארגאניזירט דעם פאגראם, כדי אפצואוועגדן די אויפמערקזאמקייט פון די פוילישע ארבעטער פון זייער סטרייק אין דער פאבריק פון דעם גרעסטן לאדושער באוול־קעניג, איזראעל קאראל פאזנאנסקי.

דער סטרייק איז געווען דער ערשטער אין דער געשיכטע פון דער לאדושער אינדוסטריע. דער ערשטער אויך אין דער געשיכטע פון דער ארבעטער־באוועגונג אין פוילן. ער האט זיך געצויגן וואכן־לאנג. צום ערשטן מאל אין לעבן האבן טויזנטער מענטשן דערהערט דאס פרעמד־לענדיש־קלינגענדיקע וואָרט: „שטרייק". איך געדענק די שטענדיק־גלייכע „טיגאדניוואווקע" (דעם וואכן־לוין) פון א טעקסטיל־ארבעטער אין אלע פאבריקן פון לאדוש: פון דריי רובל ביז דריי רובל מיט 75 קאפיקעס א וואך; טויזנטער פרויען פלעגן דעריבער מוזן מיטארבעטן אין דער פאבריק, כדי נישט אויסצוגיין פאר הונגער און קעלט. און מאסן קליינע קינדער פלעגן אומקומען פון שרפות און קאכיקער וואסער אין זייערע היימען, וועו זיי פלעגן בלייבן אליין, אן אויפזיכט, און צוגיין צו אן אויוון אדער זיך שפילן מיט שוועבעלעך.

איך געדענק נאך היינט זייער לעבעדיק א בילד, וואס איך האב געזען אויף דער פולנאצנע גאס, קומענדיק אהיים פון דער שול. א ריזיקער עולם שטייט פאר א הויז און קוקט מיט פארריסענע פנימער ארויף צו

דעם לעצטן שטאָק־וועלק פון א הויז, א דאָך־שטיבל, וואו עס זיצט ביי א געפענטן פענצטער א קינד פון אפשר דריי יאָר, און אונטן שטייט און שרייט מיט באַנומענע קולות: „יעזוס, לודזיע, ראַטויציע דזיעצקא!" זיין מוטער, קומענדיק נאָר־וואָס פון א פאַבריק אַהיים און דערזעענדיק דאָס געפענטע פענצטער און דאָס קינד גרייט אַרויסצופאַלן... דער עולם שרייט, עמעצער שפּרייט אויס א קאָלדרע, כדי אויפצוכאַפּן דאָס קינד, און ווידער אַנדערע, געבנדיק עצות אַרויפצוגיין אויבן און אויסהאַקן די טיר און אַראָפּנעמען דאָס קינד פון געזימס. און די מאַמע בעט זיך מען זאָל נישט גיין, ווייל די קלעפּ אין טיר וועלן איבערשרעקן דאָס קינד און עס וועט אַרויספאַלן. „אַנטאָש, טשעקאי, מאַמוסיא אידזיע", — האָט געראַדט פאַרצווייפלט דאָס קול פון דער מאַמען, און ביי מיר האָבן זיך אויפגעשטעלט די האָר פון שרעק, ווייל איינע אזא סצענע האָב איך שוין געזען, וועו איך בין נאָך אינגער געווען...

א פאַרנומענע אידישע מאַמע, א מאַרק־העגדלערין, האָט פאַרלוירן אַמאָל, זומער, דאָס געדולד, וועו ערב־שבת איז צו איר צוגעשטאַנען איר מיידעלע מיט א קלענער קינד אויף די הענט און האָט עפּעס געוואָלט פון איר, בשעת אַרום זיינען געשטאַנען קונים, און די מאַמע האָט א געשריי געטאָן צו איר: „געשעדיקט זאָלסטו ווערן, וואַרף זיך אַרויס אין גאָס!" מיט א שעה שפּעטער איז פאַר אונדזער הויז געשטאַנען א נעדיכטער עולם און מיט באַנומענע קולות געטייטלט צו דעם דאָך, וואו דאָס מיידעלע מיטן קינד איז געשטאַנען. דערשראָקן פון די קולות און מורא־האָבנדיק פאַר קלעפּ, האָט זי זיך אַרונטערגעוואָרפן פון דריטן שטאָק און איז דערהרגעט געוואָרן מיטן זויג־קינד צוזאַמען... די מוטער איז אַראָפּ פון זינען...

אזעלכע פאַלן זיינען געווען אין די צענדליקער און הונדערטער, און די דריי לאָדזשער צייטונגען, אַרגאַנען פון די לאָדזשער פאַבריקאַנטן און פון דער פּאָליציי (א דייטשע, א פוילישע און א רוסישע), האָבן קיינמאָל נישט באַריכטעט וועגן אזעלכע פאַלן. בלויז וועגן גנבים און נאַכט־איבערפאַלן אין „באַלוט" און אויף „גייערס מאַרק" פון מעסער־שטעכער. לאָדזש איז געווען א שטאָט פון דער העכסטער קרימינאַליסטיק אין לאַנד: פון לאָדזש שטאַמט דאָס וועלט „ניגום" (ליידיק־גייער), מיט וועלכן די אַרבעטער פלעגן באַצייכענען א צוקונפטיקן גנב און מערדער. דאָס עלנט און די פאַרצווייפלטע לאַגע פון דער אידישער באַ־

פעלקערונג אין קליינעם שטעטל זיינען נאָך גרעסער געווען, איידער אין די גרעסערע שטעט. דערפאר אפשר איז אזוי גרויס געווען דער נעשריי אין די 90ער יאָרן נאָך עמיגראַציע, און דערפאר זיינען די לויגען פון די אידישע וועבער און נופערקעס אין די שטעטלעך, וואו זיי פלעגן נעמען ארבעט אהיים, געווען אזוי מוראדיק קליין. דאָס פעלד פאר עקספלואַטאַציע איז דאָרטן נעלעגן בריט אָפן, וויל די ארבעטער זיינען געווען פרומע חסידים, וועלכע פלעגן פארשטאָפן זייערע אויערן צו יעדן פרואוו פון אָרגאַניזירן זיי אין פאַראיינען, און פירן אַן אַקטיוון קאמף מיט די ערשטע בונדישע אָרגאַניזאַטאָרן אין זייער פאך און פלעגן זוכן ביים רבין טרייסט און האַפענונג.

דער אָרעמסטער צווישן די אָרעמע פלעגט הונגערן דורכן יאָר, פלעגט שפאָרן א גראָשן צו א גראָשן און פאָרן אויף יום־טוב צום רבין. אין די אכט טעג פון סוכות פלעגט ער פארגעסן דעם הונגער און דעם חורבן אין דער היים, און פלעגט קומען א „נעשטארקטער" צו ווייב און קינד. און וען דער עלטע פלעגט ווערן שוין נישט צום אויסהאלטן, פלעגט מען „גיין איבער די הייזער", קלייבן פאר א שווינדזיכטיקן וועבער אָדער שפּינער פון א קעלער אָדער א דאַך־שטיבל.

איך האָב אליין געזומען אן אָנטייל אין אזא אונטערנעמונג. דאָס איז טאקע געווען אין מיין היים־שטעטל אינאוולאָדז. עס ליגט צווישן די הערלעכע טאמאשאָווער וועלדער איינגעבעט, בייס טייך פיליצא. א דריי ווירסט פון שטעטל איז געווען מיינעם א פעטערס א מאיאָנטעק, אויף וועלכן ער האָט אויסגעבויט עטלעכע־און־צוואַנציק זומער־הייזער, האָט זיי אָנגעהויפן מיט נעמען און האָט זיי פארדונגען צו די רייכע לאָדזשער און וואַרשעווער משפחות. מיטן אָרט האָט געלונגען גאַנץ פוילן. עס זיינען געווען געדרוקטע קאטאלאָגן מיט דעם כעמישן באַשטאַנד פון דעם וואסער, פון דער לופט און פון די גרינסן מיט די פרוכטן.

די יוגנט פלעגט אָנפילן מיט געזאַנג און מוזיק די „וויליעם" אין די זומער־נעכט. מען פלעגט מאכן שייטערס אויפן צווייטן ברעג פון טייך פיליצא, און דאָרטן איז שוין געווען די ראָדאָמער ערד. פלעגן איינלעך פירן מלחמה מיטן פארהאסטן צאָר, מיט די „מאסקאליעס" און באפרייען די ראָדאָמער ערד, לויט אלע כללים פון דער „פאַווסטאַניע" אין 1864. די עלטערע יוגנט, סטודענטן און סטודענטקעס, מאנכע פון שווייצאריע און פראַנקרייך, פלעגן זיך אין די זומער־מאָנאַטן דאָרטן פארזאַרגן מיט

„קאַרקעם" און זיין פּאַרנומען דורכן טאָג אויך מיט פּאָליטישע ענינים: זיי פלעגן שטיין אין קאַנטאַקט מיט ווארשע און לאָדזש (עם איז געווען בלויז דריי שעה רייזע מיט דער באן פון די שטעט) און נישט איין בלעטל, נישט איין קאַנפערענץ, נישט איין פּאָליטישן באשלוס האָט מען דאָרטן אין דעם זומער־אָרט אויסגעפירט בשלום. און איין זומער, באלד נאָכן פּאַרענדיקן די נימנאזיע, וועו איך בין געקומען אן אויסגעמאַטערטע פון די לעצטע שווערע מאָנאַטן, האָבן מיר געמאַכט די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט א פּאָליטישער אָקציע אין אָרט גופא.

מיר האָבן אָרגאַניזירט די „פּאַרנאַלעם" (פּאַרם־אַרבעטער) ביי מיין פעטער, א לאָדזשער אדוואָקאַט און באַלעבאָם פון דעם מאיאָנטאק גופא. מיר איז אויסגעקומען צו רעדן דאָם ערשטע מאל צו די פּויערים אין וואלד, וואוהין עם איז אויך געקומען דער „לעסניטשי" און „גאיאָווי", וואלד־היטער און עטלעכע פּויליש סטראַזשניקעס פון דעם פּאָלאַץ פון רוסישן צאר אין ספּאָלא. זיי אלע האָבן זיך אויפמערקזאם צוגעהערט צו די וועדטער מיינע. אוים דרך־ארץ צו מיין פעטער, דעם „דזיעדזיץ" (פּריץ), האָבן זיי נישט געוואָגט עפּעם צו טאָן. איך האָב פּאַרשטאַנען די גאנצע געפאַר פון אזא וואלד־מיטינג און האָב דערפאַר דעם גרעסטן טייל פון דער רעדע געבויט אויף ריין־פּויליש היסטאָרישע ענינים, אזוי אז די וואלד־היטער און די פּויליש סטראַזשניקעס האָבן אזש די היטלען אראָפּגענומען און געהאלטן אָרדענונג צווישן די פּויערים, וועלכע האָבן צום ערשטן מאל געהערט א רעדע און אויפן קול געזיפּצט און געקרעכצט וועגן די צעריש קאַטאָרזשנע פלעצער, וואו פּויליש פּאַטריאָטן זיינען געווען פּאַרשיקט. צום סוף האָבן מיר געזונגען דאָם באַרימטע ליד וועגן די פּויליש „אפּיזערס" און פּאַרעטער פון 1830 („גדי נארוד דא באיו").

דער סטרייק איז געווען באשלאָסן און מיין פעטער איז געווען בלינד מיט צאָרן אויף מיר. אָבער עם איז געווען די צייט פון די „זשניוועס", וועו מען האָט געשניטן און געקאָסעט אין די פעלדער, און ער האָט געמוזט באַוויליקן 20 קאָפּיקעס מער פּאַר א טאָג ארבעט. מיר האָט מען געגעבן צו פּאַרשטיין, אז מען קאָן זיך דעם סעזאָן באניין אָן מיר אין אינאַוואָדז. מיינע עלטערן זיינען ווידער געווען באַליידיקט, וואָם דער פעטער האָט זיך אזוי אויסגעדריקט וועגן זייער טאָכטער, וועמען דאָם גאנצע דאָרף מיט די וואלד־באַאמטע האָבן געגריסט פון דער ווייטן, נאָך דער רעדע, אראָפּגעמענדיק די היטלען, און דערציילנדיק אויפן יאריד

אין טאמאשאוו וועגן דער „פאניענקע", וואם רעדט ווי א גלח צו זיי.

עס איז געווען מיין ערשטע רעדע פאר א פוילישן עולם, און אונ־ דזערע סטודענטן, וואם האבן שוין געארבעט א לאנגע צייט אין דער פאליטישער באוועגונג און וואם זיינען געווען דעם זומער עטלעכע מאל אויף אומלעגאלע קאנפערענצן ביי אונדז אין דארף, האבן זיך געגרייט מיך צו שיקן אין ראיאן, אויף ארבעט צווישן די פויערים. עס איז געווען א זומער פון גרויסע ענטוזיאסטישע האפענונגען אויף אן איבערבייט — 1903. פון רוסלאנד פלעגן אנקומען ידיעות וועגן גרויסע סטרייקס אין דרום, אין קאווקאז און אויך פון טאמסק, פעטערבורג און קיעוו. אין לאדזש און ווארשע פלעגט מען שוין ארעסטירן די יונגע פון אונטער די גימנאזיע־בענקלעך און דער פאלקאוניק פון די זשאנדארמען פלעגט רופן צו זיך די פאטערס פון די ארעסטירטע סטודענטן און גימנאזיסטן און זיי פארשעמען — זיי, די בכבודיקע בירגער, סאלידע פאבריקאנטן אדער דאקטוירים, און — טאטעס פון „בונטאוושטשיקעס" — דאס דעמאלטיקע ווערטל פאר רעוואלוציאנערע טוער.

מיר האבן געארבעט צווישן דער פוילישער באפעלקערונג. מיר האבן אלע גערעדט פויליש צווישן זיך. פון ארבעט צווישן די אידישע ער־ בעטער איז נאך דערווייל נישט געווען קיין רייד. אן אינטערעסאנטע דערשיינונג איז געווען אין די דערפער און אין די קלייע שטעטלעך: די אידן האבן גערעדט א גוטן פויליש. דאס צוזאמענלעבן מיט די פוילישע פויערים און קלייע באאמטע פלעגט זיין פרידלעך. מיר האבן אין יענע צייטן נישט געווואוסט וועגן אזא זאך, ווי אנטיסעמיטיזם. מען פלעגט זיין גוטע שכנים אין שטעטל און קויפן אויפן יאריד ביי די אידישע סוחרים און אין די אידישע געוועלבער. דער איד פלעגט געבן פראדוקטן „אויף בארג" און נאכן שניט פלעגט דער פויער באצאלן. די אידן אין שטעטל פלעגן האלטן פערד און ברענגען די זומער־נעמט פון דער סטאנציע אין טאמאשאוו צו דעם זומער־ארט. די פויערים ווידער פלעגן פאר־ דינגען זייערע פערד, וועו זיי האבן נישט געדארפט אין פעלד, צו די געמט צו רייטן אויף זיי. וועו עס פלעגן אויספעלן פערד ביי סרולעקן, דעם צושטעלער פון אלע ארטיקלען פאר די געמט, פלעגט דער פריינט זיינער, קוויאטעק, אדער מאגיערא, אויסלייען זיינע פערד און מען האט זיך געטיילט מיטן פארדינסט. וועו ביים פויער פלעגן שטיין אין דער כאטע סטודענטן און זיי האבן עפעס געדארפט פון שטאט, פלעגט דער

פּויער בעטן סרולעקן אָדער זיין ברודער, הערש יונהן, און זיי פלענן ברענגען די נויטיקע זאכן פון שטעטל.

מיר האָבן שוין אין יענע יאָרן געוואוסט פון אזא מאָדערנער אמעריקאַנישׂ־ענגלישער זאך, ווי א „ווינק־ענד" (סוף פון דער וואָך). מען פלעגט פון שטאָט קומען פרייטיק אָוונט און בלייבן ביז מאָנטיק אין דער פרי. די מענער פלעגן קומען פון שטאָט און ברענגען צייטונגען, נייעסן און געסט. די פרויען פלעגן מיט די קינדער גיין אַנטקעגן אין אָוונט, אויפן בריטן דאָרפס־וועג לענג־אויס דעם טייך און וועו די בריטשקעס און וואָלאָנטן פלעגן זיך באַווייזן אין א טומאָן פון שטויב, פלענן די קינדער זיך ארויפכאַפן אויף די וועגענער און, ווי פלינן, באקלעפן די טאטעס און פעטערס.

אין אָוונט פלעגט אין „קאַסינא" שפּילן אן ארקעסטער פון טאָמא־שאָוור קלעזמער און מען איז געגאַנגען א טאַנץ. פון טייך פלענן זיך הערן רעוואָלוציאָנערע לידער, וועלכע מען האָט געלערנט די „פּליסאקעס", די האָלץ־העקער און די וואָלד־ארבעטער. איבער די וואָלד־וועגן און סטעזשקעס פלענן זיך באַווועגן די שפּאַציר־נייער און דער פלירט, דער שטענדיקער באַגליטער פון אלע יונגט־צענטערס, פלעגט זיין אין דער העכסטער נערעטעניש אין אינאָוולאָדז.

אין איינער אזא נאכט, בעת אן עקסקורסיע איבערן טייך, איז דער־טרונקען געוואָרן א גאַנץ באַקאַנטער פוילישׂ־אידישער קונסט־מאָלער, פּילִיכאָווסקי, וועלכער האָט געהאַט זיין סטודיא אין וואַרשע און פלעגט קומען גאַנץ אָפט פּאַרן זומער אין דעם מאָלעריישן וואָלד־אָרט, צוזאמען מיט זיין פרייַנט, א פוילישן מאָלער, סטאַניסלאַוו פּינקאָווסקי. אויך הערשטיין און צעזאַרי יעלענסא, א צווייטער אידישער מאָלער און א פוילישער קונסט־קריטיקער, פלענן אהין קומען. און איינמאָל האָבן זיי מיטגענראַכט מיט זיך הענריק גליצענשטיינען, דעם באַרימטן לאָדזשער מאָלער, וועלכער האָט זיך דעמאָלט געלערנט אין רוים.

א גרופּע פוילישע זשורנאַליסטן און יונגע רעוואָלוציאָנערן האָבן זיך געטראָפן אין דעם אָרט און אויסגענוצט אים פּאַר וויכטיקע פּאַר־בינדונגען מיט פּאָליטישע פרייַנט אין קראָקע און לעמבערג. דאָ, אין דעם וואָלד־אָרט, האָט די פּאָליציי, פּאַר 1905, נאָך נישט אריינגעקוקט. דאָ איז מען נאָך געווען זיכער. ערשט אין 1906, וועו די רעוואָלוציאָנערע באַווענונג אין פוילן האָט זיך בריַיט און טיף צעוואַקסן, זיינען אָננעקומען

דראָגונען, א גאַנצער פּאָלק זייערער, אין טאָמאַשאָוו און זיך פּאַרטיילט איבער די דערפער.

איך געדענק א נאַכט, וועו מיר האָבן געטראָגן פּעק מיט ביכער און ליטעראַטור צום טייך און זיי באַהאַלטן אין די הילצערנע בייטלעך, וואו מען פלעגט זיך איבערטאָן, איידער מען איז אריין אין וואַסער. מיר האָבן אויסגעגראָבן קליינע גריבער און די ביכער אַהין פאַרליגט. מיין מוטער האָט מיך געבעטן עס נישט צו האַלטן אין דער היים, זי האָט שוין אַנגעהויבן מורא צו האָבן פאַר מיין אַקטיוויטעט, און מיר האָבן עס ביידע געטאָן, וועו דער פּאָטער איז שוין געשלאָפן. דעמאָלט האָט מיך, צום ערשטן מאָל, אָפּגעשטעלט דער געדאַנק, אז איך וועל ברענגען א סך ליידן מיינע עלטערן. און צו דער פרייד פון טאָן און קעמפן איז צוגעקומען דער אומעט פון פאַרשאַפן יסורים צו די, וואָס איך האָב אזוי שטאַרק ליב געהאַט.

נאָכן פאַרענדיקן די גימנאַזיע, האָב איך זיך געכאַפט, אז איך האָב מיינע עלטערן שטאַרק אָפּגעלאָזן, מיט זיי כמעט נישט געווען צוזאַמען, און איך האָב זיך געביטן און אַנגעהויבן זיך מער צוקוקן צו זיי. א גרויסן איינפלוס האָט אין דעם געהאַט דער מאַלער הערשטיין, א פילאָסאָף און אַריגינאַל, וועלכער האָט אין זיין יוגנט געוואָלט באַווייזן א פערזאָן, וועלכע ער האָט ליב געהאַט, אז פאַר איר וועט ער אפילו פון א פענצטער ארויסשפרינגען. ער האָט עס נעטאָן, און צעבראָכן א פוס און געבליבן א קריפּל אויף זיין גאַנצן לעבן. ער האָט געמאָלן מיין בילד און גערעדט צו מיר בעת דער ארבעט; געזאָגט, אז מען טאָר נישט פאַרשאַפן אונדזערע נאָענטע און ליבסטע קיינע וויטיקן, וועלכע מיר וואָלטן נישט געוואָלט פאַר זיך אליין. ער האָט אליין געהאַט אין זיין משפּחה רעוואָלוציאָנערע יוגנטלעכע און האָט געוואוסט מיין גאַנג אויך. ער פלעגט אפט אריינגיין צו אונדז און זען, וויי איינזאַם מיינע עלטערן זיינען געווען. איך פלעג ארומפליען ערגעצוואו, און די מוטער און דער פאָטער פלעגן וואַרטן... מיין ברודער האָט שוין געארבעט אין שטאָט, אין אַפּטייק, און פלעגט קומען בלויז א פאַר מאָל א זומער.

עס פלעגט אין יענע יאָרן הערשן א זייער ענאַאיסטישע באציאונג צו עלטערן מצד די קינדער. און באַטש מיינע פרייַנט פלעגן לאָכן פון מיר, פון מיינע סענטימענטאַלע שפאַצירן מיט די עלטערן, האָב איך דאָך א געוויסע צייט זיך אָפּגעגעבן מיט זיי, געווען אין שטוב מיט זיי, העלפּנדיק

אין דער זומער־באַלעבאַטישקייט: מען האָט געמאַכט פרוכט־קאָנסערוון, מען האָט איינגעזייערט אוגערקעס, געפֿרעגלט פּלוימען און בּאַרוואוקעס, געזאַלצן שוואַמען. עס פּלעגט מיר פּאַרשאַפן פּרייד, וועו די מוטער האָט מיר געווייזן די אַלע זאכן. אָבער מיין הארץ איז געווען אין וואַלד, וואו מיינע קאַלעזשאַנקעס (חברטעס) האָבן געלייענט „פון אוטאָפּיע ביז וויסנ־שאפט" פון ענגעלס, געלייענט דעם אומלעגאַלן „פּשעגלאָנד סאָציאַל־דעמאָקראַטישני" און אַנדערע אַזעלכע זאכן.

איך פּלעג אָפּזיצן די נויטיקע פּאָר שעה און לויפן, לויפן וויי א הירש, אין וואַלד, צום שאַלאַש, וואָס מיר האָבן אַליין געמאַכט קענן רעגן און ווינט. א פּייף געטאָן דעם הונט מיינעם און זיך געלאָזן לויפן. איך פּלעג קיינמאָל נישט קאָנען גיין פּאַוואַליע. שטענדיק שנעל, כמעט געלאָפן. און שטענדיק געהאט הינט ארום זיך. פון זומער פּלעגן קומען אין שטאָט מיט מיר עטלעכע הינטלעך און קעץ. אין שטאָט פּלעגט מען זיי פּארזאַרגן מיט א היים. פון יענער צייט איז ביי מיר געבליבן א ממש־קראַנקהאפטע ליבשאפט צו הויז־חיות. עס איז געווען א שטיק קינדהייט דערין. זיי האָבן מיר אויסגעהאָלפן צו געפינען א לעבעדיקע זאך, צוצוטוליען זיך צו עפעס. צו ווייזן א נעפּיל, פּאר וועלכן מען דארף זיך נישט שעמען. זיי זיינען געווען דער אָנהויב פון דער סימפּאַטיע צו הילפלאָזע און שוואַכע, צו די וואָס גייען אין לעבן לענג־אויס די וועגט, אויס מורא פּאר א בייז־וויליקן שטאַרקערן פּארבייגייער. עס איז אויך געווען, ווי איך פּארשטיי היינט, די נרויסע ליבע צו דער נאַטור, צו אלץ וואָס לעבט, אָטעמט, נייט און גיט לעבן צו זייער מין. איך פּלעג אויסווייכן מענטשן, וואָס כאפּן פּיש. וועו איך האָב איינמאָל דערהערט פון מיין ברודער, אז פּיש האָבן נישט קיין קול, און וועו איך פּלעג דערזען ביים ים אָדער ביים טייך אין דאַרף, ווי מען כאפּט קליינע פּלאָטקעלעך מיט דער וועגטקע, ווי מען צעשטעכט זייער צארטן האַלדז און מויל, פּלעגט זיך מיר מאָדנע פּאר־קראַמפן מיין הארץ, מיט א ממש־פּיזישן ווייטיק. איך פּלעג אָפּט ווייגען, וועו קיינער האָט נישט געזען. ספּעציעל נאָך די מעשיות אין קיך, וועלכע איך האָב זיך אָנגעהערט פון די שטובן־מיידלעך, אלס קינד.

און אפשר האָט זיך טאַקע אָנגעהויבן מיין דערוואַכן און אָנטאַפּן די אידישע סביבה טאַקע מיט א רחמנות־געפּיל, מיט א הייסן וואונטש צו העלפן באַלד, דא, אויפן אָרט; צו פּארהאלטן די טרערן, דעם זיפץ פון אן אלטער, האַלב־בלינדער פרוי, וועלכע פּלעגט קומען צו מיין מוטער

אויסבעטן אלטע קליידער און א פאר גראשן אויף מילך פאר די אייניקלעך.

און ביסלעכווייז איז געקומען דאס געפיל פון ליבשאפט צו דעם שוואכערן מענטש, וואס האט נישט דעם כוח צו זיין רייך און מוז לעבן אין נויט. דאן איז געקומען דאס באוואוסטזיין פון אומגערעכטיקייט בנוגע זיי, די מענטשן פון הויף, פון אידישע ארעמע הארעפשניקעס, וועלכע קאנען נישט וואוינען אין פראנט, אויף זויבערע טרעפ, אין ליכטיקע שיין־מעבלירטע צימערן, נאר מוזן, צוליב עפעס א סיבה, לעבן אין א פייכטן קעלער אדער אויף א בוידעם. און דאס געפיל פון נישט קאנען פארטראגן אן עווהה, פון מוזן זוכן אן אויסוועג, האט שוין מיך אין די שפעטערע קינדער־יארן געטריבן צו גלייכנעזאנענע און ענערגישע. דערצו איז נאך געקומען דער מאמענט פון פאטריאטיזם פאר פוילנס שווערער לאגע און די פארפאלגונגען אין דער גימנאזיע פאר רעדן פויליש און לייענען פוילישע ביכער אין קלאס גופא, הינטער דער באנק, אויף א נודנער לעקציע.

* * *

רעדנדיק וועגן טרעפ, וואו קינדער האבן זיך אמאל געשפילט און וואו זיי שפילן זיך נאך היינט, וויל קיין זאך רייצט נישט אזוי שטארק די קינדער־פאנטאזיע, ווי נישט צו גיין דעם נארמאלן גאנג פון א טענלעכער באוועגונג, ווי אראפ און ארויף די טרעפ, נאר דאס גליטשן זיך אויף די פארענטשעס, פון דער הויך ביז צו דער נידער, — דערמאן איך זיך אן א סצענע אין וואַרשע מיט יארן שפעטער. אויף די פראנט־טרעפ פון א רייכער הויז, וואו קינדער האבן זיך געשפילט און וואו דער „סטרוזש" האט דערזען, צווישן די קינדער פון די פראנט־שכנים, א אינגל פון הויף, פון קעלער, פון דער ארעמער וועשערין.

דער „סטרוזש" האט דאס אינגל אראפגעטריבן פון די טרעפ און געהייסן אים גיין אין הויף זיך שפילן, מיט די „לאבוזעס פון זיין מין". דא זיינען די בעסערע „לאקאטארן"...

האט דאס אינגל פארריסן דאס לאסע פנימל צום גרויסן, שטארקן „סטרוזש" און געזאגט מיט א שטאלצן קוק אין די קינדערשע אויגן: „מוי טאטוס ביע סיע וו' הישפאני, א פראנטו ניקט ניע פאשערל סיע ביטש דא הישפאני..." (מיין טאטע שלאגט זיך אין שפאניע און פון „פראנט־הויז" איז קיינער נישט אוועק זיך שלאגן אין שפאניע...)

דער וועשערינס מאַן, א מעטאַל־אַרבעטער, איז געווען א פרייהייטס־קעמפער און איז געפאַלן פאַר מאַדריד...

דער קראַנקער טאָמאַשאָווער וועבער

צום ערשטן מאָל האָב איך זיך באַקענט מיט אידישע ארבעטער טאַקע אין דעם שטעטל אינאַוולאַדז, וועו איך בין נאָך געגאַנגען אין גימנאזיע. די טאָמאַשאָווער פאַבריקאַנטן פלעגן שבת נישט לאָזן ארבעטן ביי זיך אין פאַבריק. א טייל פון זיי זיינען געווען חסידים, פלעגן אויסהאַלטן זייער אייגענעם רבין און זיין „שטיבל", און זייערע ארבעטער, עלטערע אידן, פלעגן אויך זיין פרום. אָבער די איינגערע, וועלכע פלעגן פון לערנינגלעך ווערן וועבער און שערער, זיינען שוין געווען אנדערש. זיי האָבן שוין געוואוסט פון „קרייזן", פון א „קאַסע־פאַראיין", אן אָנהויב פון א פראָפעסיאָנעלן פאַראיין. זייערע משפחות האָבן וועגן זיי געהרעט ווי וועגן א „חברה", וועלכע געהערט צו א גרופע וואָס רופט זיך אָן „אחדות". זיי האַלטן זיך צוזאַמען, זיי פאַרברענגען צוזאַמען און גייען אַרום מיט מיידלעך, נישט צוליב חתונה האָבן מיט זיי, נאָר צוליב א „נייעם לעבן". זומער פלעגן קליינע גרופּקעס פון זיי אַריבערקומען קיין טאָמאַשאָוו צו אונדז, אין שטעטל אינאַוולאַדז, צו פאַרברענגען א וואָך אָדער צוויי ביי קרובים, וואו די לופט איז פריי פון שטויב און פון אויל און פון אָפּפאַל, מיט וועלכע עס פלעגט זיין אָנגעפילט זייער ענגע, שטיקנדיקע פאַבריק. זיי פלעגן אויך צוקומען אמאָל צום וואַלד־קוראָרט פון מיין פעטער, צו־נעצוינען דורך די „סטודענטן" און זייערע שמועסן — דורך דער מעגלעכ־קייט צו רעדן מיט „גלעזערנטע מענטשן", וואָס האָבן „געענדיקט א שקאַלע".

מיט איינער אזא גרופע בין איך באַקאַנט געוואָרן און מיר האָבן אמאָל אָפּגערעדט זיך צו טרעפן א שבת ביינאַכט, אויבן אין די רואינעס פון קלויסטער, וואו עס זיינען געווען קברים פון פוילישע „פאַווסטאַנצעס" און וואו די סטודענטן און דער גלח פלעגן אַוועקלייגן קרענץ מיט בלומען. עס זיינען געווען לבנה־נעכט און מיר האָבן געוואוסט, אז אַהער וועט 10 אַזויגער ביינאַכט קיינער נישט קומען. קיינעם וועט נישט איינפאַלן

צו קריכן הויך אויפן בארג, וואו דאָס חרובע קלויסטער׳ל איז געשטאַנען פּוסט און פֿאַרוואַקסן מיט ווילדע כוואָסטעס. וועג איך בין געקומען מיט מיין הונט, מיין היטער און פֿרייַנט, זייַנען זיי שוין דאָרט געווען. איך האָב זיי געפֿרעגט וועגן וואָס איך זאָל צו זיי רעדן, און צו מיין פֿאַר־וואונדערונג האָבן זיי געוואָלט וויסן וועגן דער ענגלישער קאָנסטיטוציע, וועגן דער רעוואָלוציע אין פֿראַנקרייך פון 1789 און וועגן פֿאָלקסטינע, וועגן ציוניזם, און צי איז מען׳ל־ך א אידישע מלוכה.

וועגן די לעצטע פֿראגן זייַערע האָב איך אַליין זייער וויניק געוואוסט און האָב געמוזט דערפֿאַר די אידישע ענינים אַפֿלייגן אויף א צווייטן מאָל. זיי זייַנען געווען דערשטוינט, וואָס איך, א אידיש מיידל, וויס גאָר נישט וועגן די פֿראגן, און זיי האָבן זיך איבערגעקוקט. אָבער דערפֿאַר האָב איך זייער בריַיט גערעדט וועגן די ערשטע צוויי טעמעס און מיר האָבן פֿאַרבראַכט ביז איינס פֿאַרטראָג.

גערעדט האָב איך א מאָדנעם לשון: דריי־פֿערטל דייטש, א ביסל אידיש און דאָס רעשט: פֿוילעיש, און מיט די הענט. אָבער זיי האָבן מיך פֿאַרשטאַנען און געפֿרעגט, צי זיי קאָנען קומען דעם צווייטן שבת אויך. זיי האָבן מיטגעבראַכט מיט זיך א יונגן בחור מיט אזא בלאָסן פּנים און אזעלכע ברענענדיק־שוואַרצע אויגן, אז איך וועל זיי קיינמאָל נישט פֿאַר־געסן. איך זע זיי היינט נאָך פֿאַר זיך. ער איז געווען קראַנק אויף „סוכאָטעס", ווי מען האָט דעמאָלט געזאָגט. ער האָט געהוסט מיט בלוט און שוין נישט געקאָנט ארבעטן. די חברים זייַנע האָבן אים אויסגעהאָלטן און ער פֿלעגט גיין אין מאָל אין חודש צו א טאָמאַשאָוער דאָקטאָר, א דייטש און א ספּעציאַליסט אויף לונגען־קראַנקהייט. דער דאָקטאָר האָט אים געהייסן פֿאָרן אין א סאַנאַטאָריע צו דר. קרוקאָווסקי, הינטער ווארשע. און ער האָט נישט געהאָט פון וואָס א טאָג איבערצולעבן. איך האָב זיך אזוי שטאַרק פֿאַראינטערעסירט מיט דעם בחור, אז אין וואָסערע צען טעג האָב איך, מיט דער הילף פון מיינע גימנאַזיע־חברטעס פון אינאָוולאָדז, אר־גאַניזירט א קאָנצערט ביי מיין פֿעטער אין קאָסינא, פֿאַרקויפט בלומען און פֿרוכט און מיר האָבן געמאַכט 100 רובל.

איך האָב גערעדט וועגן דעם קראַנקן אידישן ארבעטער, וועלכער איז 18 יאָר אלט און ווייל לעבן, פונקט ווי מיר ווילן לעבן. ער האָט אַן אלטע מוטער, ער איז דער אינגסטער אין דער משפּחה און קיינער פון די זין וואוינט נישט אין טאָמאַשאָוו. דאָס איז געווען מיין ערשטער „אפּיל"

אין מיין לעבן. און אלע געסט האָבן גערן געגעבן פאר דעם בחור, וועגן וועלכן איך האָב דערציילט, אז ער וועט עס אָפּגעבן, ווען ער וועט ווערן געזונט און ווידער גיין ארבעטן. איך האָב אים אין אָוונט איבערגעגעבן דאָס געלט, ביי זיינע פריינט אין שטעטל.

אין א פּיטשינקע הייזל האָט געברענט א ליכט און אין דרויסן איז ער געלעגן אויף א קליין, אייזערן בעטל, צוליב דער גרויסער היץ און דושנעקייט אין דעם שטיבל, וואו עס זיינען שוין געשלאָפן זיינע נאָענטע. ער איז געלעגן א וואכער און פון צייט צו צייט געהוסט, א טרוקענעם פייפנדיקן הוסט. וועו ער האָט מיך דערזען, איז ער געוואָרן א ביסל לעבעדיק און זיך געפּרואווט אויפריכטן. איך האָב זיך אַוועקגעשטעלט ביים בעטל און אים געהיימן רואיק ליגן, זיך נישט רירן און נישט טראכטן וועגן זארג און הונגער: איך האָב אים געבראכט א בריוו צו דר. קרוקאָווסקין אין אָטוואָצק, געשריבן פון מיין פעטער, אויך א דאָקטאָר, און הונדערט רובל פאר זעקס מאָנאָטן לעבן ביי א משפּחה, וואָס פלעגט פאר־דינגען פאַרן זומער א שטוב פאר קראַנקע אָדער אויסגעמאטערטע ארבעטער.

ער האָט געשווינגן און זיך צוגעהערט צו מיינע רייד. געקוקט אויף מיר און נישט געוואוסט וואָס צו טאָן, כדי אויסצודריקן זיין נעפּל צו אונדז, יונגע חברים, וואָס האָבן אים געהאלפן אויף אזא געזעלשאפטלעכן אופן. און גראָד דער פאקט, וואָס ער, דער וועבער, האָט נישט געדאנקט אויף דעם געדריקטן אונטערטעניקן שטייגער, ווי ארעמעלייט טוען עס, האָט מיך שטארק צוגעצויגן צו אים. מיר האָבן זיך געזעגנט און זיך געדריקט די הענט. זיינע הענט זיינען געווען היים און פייכט. די אויגן האָבן נעגלאנצט, ווי צוויי שטיקער נאסע גלאָז. צו מאָרגנס איז ער געקומען צו אונדז און, נישט געפינענדיק מיך אין שטוב, האָט ער זיך אַוועקגעזעצט און געווארט געדולדיק אויף מיין קומען. געוועדט מיט מיין מוטער, דער־ציילט וועגן זיינע ברידער און זיין פאטער, וועלכער איז פרי געשטאָרבן פון אויסצערונג: ער איז געווען א וועבער... זעגן איך בין געקומען, האָט ער פון דרויסן אריינגעבראכט א שטיינל מיט א קאנאריקל און עס מיר נעגעבן צום אָנדענק. „עס איז דאָס איינציקע, וואָס איך פאָרמאָג אויף דער וועלט און וואָס באשיינט מיין שטיבל. נעמט עס, פריילייז, און האָט עס ליב!"

קיין מאָל אין מיין נאָנצער יוגנט בין איך נישט געווען אזוי טיף

נערירט און דערשיטערט, ווי נעמענדיק אין די הענט דאָס אָרעמע הילצערנע שטייגל, געמאכט פון א היימישן אינגל, א סטאָליער. אינעווייניק איז געזעסן נישט קיין קאנאריקל, נאָר א פּשוטער גרינלעכער שטשיגיעל, און האָט פּרייַלעך געפּיפּסט, נישט וויסנדיק, אז ער בייט דעם באַלעבאָס און אז ער גייט אין שטאָט, צווישן גרויע וועגט און שטיינערנע טראָטוּוארן.

איך האָב עס געזאָגט דעם קראנקן. אים געבעטן דאָס פּויגעלע איבערלאָזן דאָ און עס צוריקנעמען וועג ער וועט קומען פון אָטוואָצק. אָבער ער איז געווען פעסט אָנטשלאָסן און האָט עס מיר נערוקט אין די הענט. זיין נאָמען איז געווען יאָסל. דעם איינעגעם טאָג נאָך איז ער אוועקגעפאָרן אויף דער בריטשקע פון שמואל־יונהן, צוזאמען מיט עטלעכע געסט, וועלכע האָבן מיר צוגעזאָגט אים ברענגען צו דער אָטוואָצקער „קאָליעקע", ער זאָל נישט בלאָנדזשען אין דער גרויסער שטאָט וואַרשע.

איך האָב אים קיינמאָל מער נישט געזען. מיט צוויי יאָר שפּעטער, וועג איך בין געווען אין אינאָוולאָדז, האָט מען מיר געזאָגט, אז ער איז געשטאָרבן, לאָנג איידער איך בין געקומען. ער איז געווען דער ערשטער אידישער אַרבעטער, וועלכן איך האָב געקאָנט נעענטער, און ער איז געווען מיין ערשטע אָנרעגונג צו קעמפן קעגן דער געזעלשאַפטלעכער אָרדענונג, וועלכע קאָליעטשעט דאָס מענטשלעכע יונג לעבן, צו קעמפן און זיך נישט פאַרנעמען מיט דער באַלעבאָטישער פילאָנטראָפּיע. מער האָב איך נישט געזאָמלט קיין נעלט צו שיקן טובערקולאָזע אַרבעטער אין סאַנאַטאָריעס. איך בין אַריין דעם אייגענעם יאָר אין א פּאָליטישן קרייז צו האלטן רעפעראַטן פאַר אַרבעטער וועגן דער סאָציאָלער אָרדענונג, אין וועלכער מיר לעבן. מיט די רעפעראַטן האָט אָנגעפירט א פּוילישער סטודענט, סטאָדאָלא. ער איז שפּעטער אַרעסטירט געוואָרן, פאַרשיקט קיין מזרח־סיביר, און מיט יאָרן שפּעטער האָט מען אים געזען אין סאָוועטן־פאַרבאַנד, אויך געלייענט זיין נאָמען אין פּאָפּולערע אַניטאַציע־אויסגאַבן.

דאָס איז געווען דער ערשטער לייען־קרייז אויף פּויליש. דעמאָלט האָב איך זיך אינטערעסירט מיט די פּוילישע סאָציאָליסטישע פּאַרטייען און נאָך נישט געהאט קיין פאַרבינדונג מיט דער אידישער רעוואָלוציאָנערער גאָס. צוויי יונגע וואַרשעווער חברים זיינען צו אונדז דעמאָלט צום ערשטן מאָל געקומען אויף א פּריוואָטן רעפעראַט, אין הויז פון א באַקאַנטן אַדוואָקאַט. דאָס איז געווען סלאָווע גראָסער, דער שפּעטערדיקער באַוואוסטער פּויליש־אידישער פירער פון „בונד", און לוטעק

קלאָצמאן, א שפּעטערדיקער דאָקטאָר, וועלכער איז אין 1919 דער־מאָרדעט געוואָרן פון דער פּוילישער דעפּענסיווע צוזאמען מיט א דעלע־גאציע פון „רויטן קרייץ" ביים אריבערגיין די פּוילישע גרענעץ, צוריק פון סאָוועטן־פּאַרבאַנד. עס איז דעמאָלט דורכגעפּירט געוואָרן א סעריע בלוטיקע מאָרדן מצד דער אייגענער דעפּענסיווע (פּוילישע פּאָליטישע געשטאַפּאָ), ביי וועלכע עס איז אויך אומגעקומען דער באַוואוסטער פּירער פון די בונדישע יוגנטלעכע, אלבערט בינשטאָק, אויף זיין וועג קיין סאָוועטן־פּאַרבאַנד צו א יוגנט־קאָנפּערענץ.

די קריזיס זיינען געווען אויף פּויליש. מיר האָבן צווישן זיך נערעדט אויף פּויליש. די ביכער זיינען געווען פּוילישע — און דער פּאַרשטייער איז געווען א פּוילישער חבר. און דאָך זיינען צווישן אונדז געווען מענטשן מיט אן אויסגעשפּראָכענעם פּאַרלאַנג צו ארבעטן צווישן אידן. און עס האָט נעמוזט פּאַרגיין א געוויסע צייט, איידער אָט־דער וואונטש איז גע־ווָארן א פּאַקט.

די ערשטע רייזע אין דער פּרעמד. דער איינפּלוס פון רוסלאַנד

באלד נאָך דעם פּאַרענדיקן די לאָדזשער גימנאזיע, 16 יאָר אלט, בין איך געפּאָרן קיין רעוואל (היינט טאַלין), עסטאָניע, צו פּאַרענדיקן דאָרטן אן אכטן קלאַס גימנאזיע און צו באקומען א דיפּלאָם פון א לערערין. אזא דיפּלאָם האָט געגעבן די מעגלעכקייט אריינצוגיין אין אן אויסלענדישן אוניווערסיטעט אדער, נאָכן אויסהאלטן א קאָנקורס־עקזאמען, אריינגיין אין פּעטערבורגער אינסטיטוט פון „העכערע קורסן" פּאַר אלגעמיינער בילדונג.

איך האָב מיין מוטער געבעטן שרייבן צו אירער א קוזינע, סאָניע גוטקין, וועלכע האָט דאָרט געלעבט מיט איר משפּחה, געווען א פּאַר־מעגלעכע פּרוי און האָט לייכט געקאָנט מיך אויפּנעמען אין איר צאָלרייכן הויז־געזינד. איך בין באשטאָנען דערויף, אז פּאַר מיין זיין אין איר הויז זאָל איך א פּאַר שעה א טאָג לערנען איר קליין טעכטערל פון 12 יאָר, ראָזא, און איר צוגרייטן צום צווייטן קלאַס גימנאזיע.

ביי אונדז אין שטוב האָט שוין דעם נאַנצן זומער געהערשט א בייז לעבן צווישן די עלטערן, צוליב אָט־דער רייזע. מיין פאָטער איז נעווען קענן דעם פּלאַן. „ווי לאָזט מען דאָס פּאָרן א קינד אַליין, א מיידל פון 16 יאָר? א וועלט מיט הפקרות וואָרט דאָך אויף איר! וואָס טוסטו, וועז מען „פּארקויפט" זי אין ריגע? דו וועסט דאָך מיך מאַכן פּאר־אַנטוואָרטלעך דערפאר. געדענק!"

מיין מוטער האָט גאַנץ גוט געוואוסט ווי זי וועט בענקען נאָך מיר. זי האָט שוין געהאַט אין מיר א פּריינט. זי האָט שוין געקוקט אויף מיר, ווי אויף א דערוואַקסענער טאָכטער, פון וועלכער מען דאַרף שוין נישט האָבן קיין סודות. זי האָט געהאַט א שטאַרקע אמביציע, מיין מוטער, און עס איז איר נישט אָנגענעשטאַנען, אז איך זאָל בלייבן אין לאָדזש, בעת איר קוזינעס טעכטער זיינען שוין געווען סטודענטקעס פון מעדיצין אין האַלע, דייטשלאַנד. האָט זי מיט איר ענערגיע און קלוגשאפט אָנגעהויבן זוכן וועגן און מיטלען, כדי איך זאָל נישט דאַרפן פאָרן אַליין די דריי טעג און נעכט פון וואַרשע ביז רעוועל, איבער ריגע, די מוראַדיק־געפערלעכע שטאָט פאר יונגע מיידלעך. זי האָט אויסגעפונען, אז אין סעפטעמבער דאַרף צוריקפאָרן פון לאָדזש, מיט קאָלעקציעס און מוסטערן, א שוואָגער פון מיין קוזינע אין רעוועל, א דאַרטיקער סוחר, מאַקס גוטקין, וועט ער מיך מיטנעמען אויף דער רייזע און איך וועל האָבן א שוץ אויפן וועג.

ווייל וואָס קאָן זיין בעסער, ווי א פאַרהייראָטער מאַן און א קרוב — האָט געטראַכט מיין מוטער. אַזוי שטאַרק איז מיט 40 יאָר צוריק נעווען די „מאַראַל" אין א דורכשניטלעכער אידישער משפּחה און איר צוטרוי צו א פאַרהייראָטן מענטשן...

מען האָט מיר אויפגענייט א פּאָר קלײדער און גיטל, א הויזנייטערקע, האָט נעניים וועש און בלוזקעס און מען האָט מיך נעגרייט אין וועג. מיין ברודער איז שוין נעווען אין באַריסאָוו, ביים אפּטייקער צאַדיקאָוו, און מיין מוטער האָט זייער שטאַרק געבענקט נאָך אים. דער עלטערער ברודער איז נעווען אין סט. לואיס און זי האָט געווייַנט, וועז עס פלעגט קומען א בריוו... און היינט פּאָר איך אויך אַוועק. אָבער איר אמביציע איז נעווען שטאַרקער אַיידער אַלע געפילן און געדאַנקען וועגן דער מאַרגנ־דיקער אינזאַמקייט. און זי איז מיט מיר אין סעפּטעמבער 1902 אַוועק־נעפאָרן אין וואַרשע, כדי דאַרטן צו טרעפן דעם קרוב, מיט וועלכן איך האָב נעזאָלט פּאָרן קיין רעוועל.

מיר האָבן פֿאַרבראַכט צוויי שיינע טעג אין וואַרשע, וואו איך בין געווען דאָס ערשטע מאָל אין א פֿריוואַט־וואוינונג און נישט ווי פֿריער, פֿאַרנדיק קיין ווילנע, אין א נאַסט־הויז, מיט דער אייביקער מורא פֿאַר גנבים אָדער „מערדער". איך געדענק דעם שטאַרקן געפֿיל פֿון דרך־ארץ, וואָס איך האָב געהאַט, פֿאַרנדיק איבער דעם לאַנגן, לאַנגן בריק „קער־בעדז", וואָס פֿירט איבער דער ווייקסל; דעם שטאָלצן אייזערנעם בריק, וואָס פֿאַרבינדט וואַרשע מיט דער פֿאָרשטאָט פּראַגע. איך האָב מיט א ווייטיק געקוקט אויפֿן קעניגלעכן פּאַלאַץ, וואו די אַלטע פּוילישע קעניגן האָבן געהערשט איבער א פֿרייער שטאָלצער פּוילן און וואו ביימער זיינען געוואַקסן אויפֿן הויכן טעראַס פֿון גאָרטן, ווי א סימבאָל פֿון לעבן, גרינקייט און פֿירערשאַפֿט איבערן פּוילישן פֿאָלק... איך האָב געוואוסט, אז אין פּאַלאַץ וואוינט דער צאַרישער געזעראַל־גובערנאַטאָר, אין וועמעס הענט עס ליגט דער גורל פֿון אַרעסטירטע פּוילישע טעראָריסטן, די נאַכפֿאָלגער פֿון קוניצקי, באַרדאָווסקי, לוקאַסיעוויטש און אָסאָווסקי, די פֿירער פֿון דער פֿאַרטיי „פֿראָלעטאַריאַט".

מיר זיינען געפֿאָרן איבער דעם צויבערהאַפֿטן פּאַרק „לאַזיענקי", מיט זיין אָפּענער בינע פֿון זומער־טעאַטער, דורך די אַלייען אַרום דעם פּאַלאַץ פֿון „בעלוועדער", וואו עס האָבן געהערשט רוסישע טשינאָווניקעס און וואו דער אַריינגאַנג פֿאַר ציווילע פּוילישע מענטשן איז געווען פֿאַרבאָטן.

מיט א גרויסן וויטיק בין איך געפֿאָרן איבער דער הערלעכער וואַרשע, זיך צוגעהערט מיט א ליבשאפֿט צו די שמועסן און צו דעם זאַפּטיקן פּוילישן וואַרשעווער לשון פֿון סטרוזש, דראָשקאַרוש און גאזעציאַרוש (הויז־היטער, פֿורמאַן און צייטונגס־אינגל), צו די וויצן און אויסגעשרייען פֿון די וואַרשעווער „אַנטקעס" (די לאָבוזעס), מיט זייער אומשטערבלעכער חוצפּה בנוגע די קאָזאַקן און סטראָשניקעס בעת א דעמאָנסטראַציע.

פֿון די צוויי וואָכן זיינען געווען, ווייל דער פּעטער איז נישט אַנגעקומען. האָבן מיר מיט דער מוטער באַשלאָסן, אז לענגער קאָנען מיר נישט אָפּלייגן די רייזע קיין רעוואָל, און ווען א טעלעגראַמע פֿון אים איז אַנגעקומען, אז ער מוז נאָך בלייבן א מאָנאַט אין וועג, האָט מיין מוטער מיט א שווער הארץ מיך געגומען צום וואָקזאַל און געזוכט א פּריינטלעכן פּנים צווישן די פֿאַסאַזשירן, כדי מיך צו פֿארזאָרגן מיט א שטיקל שוץ. זי האָט דעמאָלט ארויסגעזוכט צום ערשטן מאָל א געדאַנק, אז אמאָל איז א מאן א בעסערע שוץ איידער א פרוי, ווייל די גרעסטע

„קופּלערקעס" (פּארמיטלערינס) אין צושטעלן מידלעך צו עפּנטלעכע הייזער זיינען פּרויען, אויף וועלכע די פּאליציי האט א קלענערן חשד איידער אויף מענער.

זי האט עפּעס אויסגעפּונען אן עלטערן איידן, א פּריינטלעכן און א שווייגנדיקן, וועלכער איז אבער, ליידער, געפּאָרן בלויז ביז ווילנע און נישט ווייטער. און איר גרעסטע זארג איז געווען די „פּארשאלטענע" שטאט רינגע... דער איד, וועלכן עס האט באגלייט א גאנצע משפּחה, האט איר צוגעזאגט, אז ער וועט זוכן אין וואגאן־רעסטאראן א צווייטע משפּחה, וואס פּאָרט אפּשר אין פּעטערבורג, איבער ריגע, און דאס האט איר א ביסל באַרואיקט.

און אט פּאר איך. צום ערשטן מאל אליין. צום ערשטן מאל זיך צעשיידט פון מיין מוטער. (דער פּאטער פלענט נאנץ אפּט אוועקפּאָרן אויף א קורצער רייזע, און אין 1900 איז ער געפּאָרן אויף א לענגערער רייזע קיין דייטשלאנד.) אבער איצט בין איך געווען, צום ערשטן מאל, אליין און נישט אין דער היים, נאר אין א וואגאן, אין א וויל־פרעמדער סביבה, איבערגעלאזן צו צופאלן און שלעכטע מענטשן, אין משך פון דריי טעג און נעכט. אויף יענער רייזע האב איך זיך צום ערשטן מאל דערוואוסט, און מיט א מין אינטואיציע דערפילט, די געפּאָר, וואס לויערט אויף א יונגער, שיינער מידל, וועז זי פּאָרט אליין. און אזוי ווי דאס איז געווען מיין ערשטע רייזע, האט זיך מיר אנגעהויבן וואַרפן אין די אויגן די נישט־טאקטישקייט און נישט־פּראקטישקייט פון מיינע קליידער: איך בין געפּאָרן, נישט ווי אויף א לאנגער רייזע, אין האַרבסט, צו א שטאט מיט א קאלטן קלימאט, נאר ווי אויף א זומער־פּיקניק... א לייכטע, בלוי־וויסע באטיסטענע קליידל, מיט בלויע בענדלעך ארום האלדז, מיט א גרויסן ווייסן שטרויענעם הוט אויף די ברוינע געלאקטע האָר, מיט וויסע שיך. אזוי בין איך געפּאָרן קיין רעוואל, און — צו דער „פּארשאלטענער" שטאט ריגע...

נישט קיין וואונדער, וואס סיי דער קאנדוקטאָר, סיי די קאנטראל־קאנדוקטאָרן האבן זיך אפּגעשטעלט פּאר מיין פּלאץ און געקוקט אויף מיר און געמאכט באמערקונגען צו זיך און צו די פּאסאזשירן, אייניצלנע מענער. אבער איך האב אין אנהויב נאָרנישט נישט באמערקט, זיך צוגעקוקט צו אלץ און געבליבן ערנסט, נישט געענטפערט אויף פּרוואוון זיך צו באקאנען און בלויז גערעדט פּויליש. מיין מוטער האט מיר געקויפט א בילעט אין

צווייטן קלאָס, כדי איך זאָל זיין מיט „בעסערע" פּאַסאַזשירן. און דאָס איז געווען דער ערשטער גרויסער פּעלץ, ווי עס האָט זיך שפּעטער אויסגעלאָזן, ווען דער ערנסטער איד איז ארויס אין ווילנע און צוזאַמען מיט אים נאָך צוויי פרויען, און איך בין געבליבן אַליין, איינס אזייגער בייַ נאַכט, אין וואַנאָן.

איך האָב שוין פריער באַמערקט, אז איך האָב נישט געהאט דאָס געפיל פון מורא פאר מענטשן. איך האָב יאָ געהאט מורא פאר אן אומזיכטבאַרן שונא, ווי דער טויט אָדער א קראַנקהייט, ווי עס איז געווען דער פאַל מיט מיין מוטערס לונגען־אַנטצינדונג, ווען איך האָב זיך אויסגעלערנט דאַוונען, כדי זי זאָל בלייבן לעבן... און עס האָט געהאָלפן. ווייל זי איז געזונט געוואָרן. אָבער פאר מענטשן האָב איך קיין מורא נישט געהאט, ביז צו דער רייזע.

די פּלאַטפאָרמע אין ווילנער וואָקזאַל איז געווען פאַרפליצט מיט ליכט, מיט מענטשן און מיט באַגאַזש. עס איז געווען דער אָנהויב פון דעם לערן־סעזאָן, ווען הונדערטער סטודענטן און שילער זיינען געפאָרן צוריק אין די שטעט, און פון אויסלאַנד — טוריסטן און פּאַציענטן. ווילנע איז געווען א פּאָר שעה פון ווערשבאַלאָוו און א באַן־קנופּ צווישן פוילן און פעטערבורג. עס האָט זיך געצויגן א שטראָם פון מענטשן צו אונדזער צוג. איך האָב געקוקט דורכן אָפּענעם פענצטער פון מיין וואַגאָן און נישט געטראַכט אפילו וועגן שלאָפן. אויסערדעם האָב איך אָפּגערעדט מיטן קאָנדוקטאָר, אז פון ווילנע אָן וועט ער מיר געבן אן אָרט אין א פרויען־אָפּטייל. און אָט האָב איך אים באַקומען. איך בין געווען רואיק, אז קיין מאן וועט אהער נישט קאָנען אריינגיין.

אין דרויסן האָבן זיך א פּאָר סטודענטן אָפּגעשטעלט פאר מיין פענצטער און האָבן געמאכט א וועט, אז איך בין אן אקטריסע און אז מען קאָן מיט מיר „רעדן". זיי האָבן געראַדט רוסיש. איינער איז טאַקע צוגענאַנגען צום בענצטער גאָר נאָענט און מיך געפרעגט וואוהין איך פּאָר. איך האָב אָבער, נאָכן קאָלט, געענטפערט אויף פויליש, אז איך פּאַרשטיי נישט די שפּראַך. האָט ער באַלד זיינע קאָלעגן דערקלערט, אז דאָס איז א „פראַנצוזשענקע" (א פראַנצויזישע), און זיי האָבן אויף מיין חשבון געראַדט, וואָס עס איז זיי געקומען אויפן צונג. איך האָב זיך צוגעהערט און שפּעטער אַוועק פון פענצטער.

א פּאָר מינוט שפּעטער, ווען דער צוג האָט זיך שוין א ריר געטאָן

און איך בין נעווען צופריידן, אז ביז ריגע וועט קיינער נישט אריינקומען, האָט זיך געעפנט די טיר פון מיין קלייניעם אָפּטיילן און די מאָרדעם פון צוויי גרויסע יאָגד־הינט האָבן אריינגעקוקט אין קופּע, און דערנאָך א גרויסער, גראָבער פּריץ, א רוס, האָט זיך באַוויזן אויפן שוועל אין א מיליטעריש מונדיר.

— „פּראָסטיטיע, באַרישניא!" (אָנטשולדיקט, פּריילין!) — האָט ער געזאָגט. — זיי בייסן נישט און מיר פּאָרן בלויז ביז לידע. דאָס איז מיין בילעט פּאַר דער רייזע, און דאָס איז מיין קופּע!

עס האָט געדויערט א מינוט־צוויי ביז איך בין געקומען צו זיך פון דער חוצפּה, — וויל קיין אָנדער וואָרט פּאַר דעם פּאַרפּאַל האָב איך נישט געפּונען. און נאָנץ ערנסט, אין מיין בעסטן רוסיש, האָב איך אים אָנגעוויזן, אז קיין מורא פּאַר די הינט האָב איך נישט, איך האָב אַליין הינט אין דער היים. דער קופּע איז אָבער א פּרויען־קופּע, און איך פּאַר נאָר דריי טעג, מוז איך האָבן א רואיקע נאַכט און ער דאַרף זיך זוכן א צווייטן פּלאַץ מיט די הינט.

ער האָט זיך צעלאַכט און געזאָגט, אז איך קאָן דאָ זיין נאָנץ אַליין, נאָר די הינט מוזן דאָ בלייבן. ער קאָן זיין אין רעסטאָראַן־וואָגאָן. אָבער ער האָט זיך געמאַכט באַקוועם אויף דער נאָנצער צווייטער באַנק, האָט דאָרט אנידערגעזעצט די צוויי הינט, צוגעדעקט זיי מיט א פּליושענער פּלאַכטע. „זיי זיינען דעליקאַטנע ענגלישע סעטערס", האָט ער צו מיר נאָנץ ערנסט געזאָגט און געשמייכלט „אומשולדיק"...

איך האָב א רים געטאָן פּאַרן עלעקטריזשן גלעקל און דער קאָנדוקטאָר איז אריינגעקומען. אָבער דאָס איז שוין געווען אַן אָנדער מענטש: נישט פּול מיט זאַכלעכקייט און ערנסט, ווי מיט א האַלבער שעה צוריק, נאָר איינגעבויגן אין דרייען פּאַרן פּאַלאָוניק און קוים געקוקט אויף מיר.

— דאָס האָב איך געקלונגען נאָך אייך, קאָנדוקטאָר. אפשר וועט איר אזוי גוט זיין און זאָגן דעם פּאַסאַזשיר, אז דאָס איז א פּרויען־קופּע און אז איר דאַרפט געפינען אַן אָרט פּאַר אים אין דעם מענער־אָפּטיל, אָדער אין פּראָסט־וואָגאָן...

דער קאָנדוקטאָר האָט א דריי געטאָן די ווייסע עמאַליענע טאָוול אויף דער וואָגט פון וואָגאָן און עס האָט זיך באַוויזן די אויפשריפט: „דליא מוזשטשין" (מענער־קופּע). „דאָס איז מיין טעות", האָט ער געזאָגט צו מיר. „איך האָב אייך דאָ נאָר נישט געדאַרפט אריינלאָזן, עס איז „פּאַר

הערן". אָבער דער „גאַספּאַדין פּאָלקאָוניק" וועט אייך געוויס דערלויבן דאָ צו בלייבן, אויב איך וועל אים בעטן, וויל דער צוג איז איבערגעפאָלט מיט סטודענטן ביז ריגע..."

איך בין געווען שפראַכלאָז. א פינצטערער חשד איז צום ערשטן מאָל געקומען אויפן געדאַנק: זיי זיינען ביידע אין אחדות קעגן מיר... עס וועט מיר נאָרנישט ניט העלפן. איך מוז אָבער געווינען צייט, כדי איך זאָל נישט האָבן די צוויי קעגן זיך, נאָר בלויז איינעם. און די הינט זאָלן מיך נישט טשעפּען. איך האָב דעם קאַנדוקטאָר געזאָגט, אז איך וועל מאַכן א „זשאָלאָבע" אויף אים אין לידע, און אז ער וועט דערפאָר באַשטראָפט ווערן. איך האָב אַן עדות: דעם אַרויסגענאַנגענעם פּאַסאַזשיר פון ווילנע. דער קאַנדוקטאָר האָט מיר גראָב געענטפערט: „זוך דעם ווינט אין פעלד!" האָט א שמייכל געטאָן צום פּריץ און איז אַוועק, פּרענגדיק, צי זאָל ער עפּעס ברענגען פון בופעט פּאַר אים. „יאָ, א גלאָז ביר", האָט שוין דרייסט און הויך געענטפערט דער פּריץ.

איצט מוז איך האַנדלען שנעל, וויל די מינוטן זיינען טייער. איך האָב אַראָפּגענומען מיין מאַנטל און מיין הוט, געמאַכט אַן אָנשטעל, אז איך גיי זיך וואַשן די הענט, געזומען מיין קלייענעם נעסעסער מיט זייף און א האַנטוך און שנעל געעפנט די טיר פון קופּע מיט א בייזן: „בעזאָבראַזיע!" (א געמיינהייט!).

אין קאָרידאָר איז געווען שטיל, עס איז געווען נאָך צווישן פּאַרטאָגן. איך האָב שנעל געעפנט די טיר צו א צווייטן וואַגאָן. דער ערשטער קלאַס. באַזונדערע קופּענען. אַלץ איז רואיק. איך בין אַזוי מיט די פּעקלעך אין האַנט אַדורכגעגאַנגען נאָך א וואַגאָן, און פּלוצלונג דערהערט אזא האַרמידער, אזא געמיש פון געזאַנג, הויכע שמועסן, באַלאַלאַיקע־שפּיל, אז עס האָט פּאַרכאַפּט דעם אָטעם: עס איז געווען א דריטער קלאַס און פּאַק־פול מיט סטודענטן און מיידלעך, יונגע הערלעכע פּנימער, אוז — דער עיקר: מענטשן! ברידער! אייגענע!

— דערלויבט מיר דאָ צו בלייבן. איך בין אַליין אין א קופּע און איצט איז אַהין אַריין א זשאַנדאַרם מיט צוויי הינט. און איך וויל דאָ בלייבן מיט אייך. — אַזוי האָב איך געזאָגט צו א מיידל מיט א רואיקן פּנים און זיכערע געלאַסענע באַוועגונגען.

וועו איך בין אַריין אין וואַגאָן, מיט די פּעקלעך אין האַנט, מיט א מיסטער, אַריבערגעוואָרפן אויף א דינעם רימען איבער דער פּלייצע, אָן

א הוט און א מאנטל, מיט לאנגע צעפּ, זיינען באלד צוגעקומען יענע סטודענטן פון דער ווילנער סטאנציע, וואס האבן זיך געוועט, אז איך בין אן אקטריסע, און האבן גאנץ הויך געזאגט: „טשטאָ זא פּטאשעטשקא פּרילעטיעלא!" (וואס פאר א פּייגעלע איז געקומען צופליען!)

איך בין געשטאנען אומבאהאלפן, און עס איז ארום מיר געוואָרן א גערודער. אבער קיינער האט נישט געגעבן קיין אָרט. האט די ערנסטע מיידל מיך גענומען פאר דער האנט, צוגעפּירט צו א באנק, וואו אן אנדער מיידל איז געזעסן און האט מיר געזאגט, אז דערווייל קאן איך זיין מיט זיי, ביז צו לידע, און דאָרטן וועט אראנס, א ווילנער סטודענט, דער „סטאראסטא" פון וואגאן, וועלכער איז פאראנטוואָרטלעך פאר זייער יאזדע קיין פּעטערבורג און זייער באגאזש, ארויסגיין צום נאטשאלניק פון דער סטאנציע און מען וועט מאכן א פּראטאקאל. „קיין הפקרות וועלן מיר נישט דערלויבן אונטערווענגען", האט זי געזאגט. עס איז געוואָרן א טומל, מען האט געזידלט דעם „פּארקויפּטן" קאנדוקטאָר, דעם פּריץ, די בורזשואזיע, וואס פּארט מיט הינט איבער דער וועלט און דו, „ראבאטשי טשעלאוויעק", ווער דערשטיקט פון ענגשאפט.

איך בין געוואָרן דער העלד פון אוונט. פון שלאף האט מען דא נישט געטראכט. עס איז אנגענאנגען א הייסע דיסקוסיע וועגן אלגעמיינער „זאבאסטאווקע" דעם יאר, ווי נאר די סטודענטן וועלן דערלאנגען זייערע פאדערונגען צו די רעקטאָרן פון אלע אוניווערסיטעטן און פּאליטעכניקומס פון רוסלאנד. דאס וואָרט „זאבאסטאווקע" (סטרייק) האט צום ערשטן מאל דערגרייכט מיינע אויערן. אלע האבן היציק געריידט אין וואגאן וועגן דעם.. אראנס, דער „סטאראסטא", איז פון דער ערנסטער מיידל, וואס האט דא געשפּילט א וויכטיקע ראלע און צו וועלכער אלע האבן ארויפגעקוקט מיט ליבשאפט און רעספעקט, באלד באאויפטראגט געוואָרן צו גיין אין מיין וואגאן, מיט מיין בילעט און ברענגען דעם מאנטל און א קישעלע, און דערקלערן דעם פּאלקאוניק, אז ער האט „ארויסגעטריבן א קינד, וואס פּארט אליין און פּארט זיך וויטער לערנען".

ער איז באלד געקומען מיט מיינע זאכן, א זיכערער, און האט דער־קלערט, אז דער פּאלקאוניק „קאפּיטולירט", אז ער שטייט מיט בוידע הינט אין קאריאר און איז גרייט צו שטיין דאָרטן ביז לידע. „אטסטו־פּאיעט, פּא, ווסיעם פּראוויליאם וואיני" (ער טרעט אפּ, לויט אלע כללים פון קריג) — האט געזאגט אראנס.

אָבער מיר איז געווען גוט. אזוי גוט, אז איך האָב נישט געוואָלט גיין צוריק אין מיין וואנאָן. איך האָב ליב באקומען מיין נייע סביבה. די ליכטיקע געשטאַלט פון דער ערנסטער מיידל, וועלכע האָט בייטאָג פאר־זאַרגט אַלע חברים מיט טיי, געמאכט פאר אַלעמען „בוטערבראָטן" (סענד־וויטשעס), געשיקט דעם „סטאראָסטא" אייגקויפן אויף די סטאנציעס פראָדוקטן פון דער געמיינזאמער קאסע, געשיקט אנדערע נאָך געקאכטער הייסער וואסער, פארנייט זייערע קנעפ און געטיילט די געקויפטע ציטונגען. אַלץ איז געווען, ווי אין א קליינער רעפובליק: אַלץ האָט מען באשלאָסן צוזאמען. צווישן צוועלף און צוויי אזייגער האָט מען געגעסן און זיך געטיילט מיט מיר, לויט מיין ביטע מיך אריינגענומען אין דער „קאָמונע" — א וואָרט, וואָס איך האָב דאָ צוערשט געהערט און פון וועלכן עס האָט זיך געטראָגן די פיגור און דאָס פנים פון אראָנס און פון דער ערנסטער מיידל. און מיט יאַרצענדליקער שפעטער, האָב איך איר נאָמען געטראָפן אין סאָוועטן־פארבאנד, אלס די אסיסטענטין און פאָרזעצערין פון פראָפעסאָר פאוולאָוו, דעם בארימטן רוסישן געלערנטן: איר נאָמען איז לינא שטערן...

יענע רייזע, אין האַרבסט 1902, איז פארבליבן אויפן גאנצן לעבן א ליכטיקער קאפיטל. עס איז געווען א פלי צום צפון, א פלי צום סאמע הארץ פון רוסלאנדס יונגט־קאמף, צו די אוניווערסיטעטן פון דאָרפאט און פעטערבורג, צו דעם פאָליטעכנישן אינסטיטוט פון ריגע, צו דער ים־שוועל פון רעוואל און ליבאוע. עס איז געווען מיין ערשטער פלי, אויף יונגע מיידלשע פלינלען, אין א פארכאפנדיקער, שטורעמדיקער וועלט, מיט הונדערטער חברים אלס מיטרייזנדע און מיטפליער...

די דריי טעג זיינען אדורך ווי א חלום. אראָנס, דער „סטאראָסטא", האָט א פריילעכער און א זיכערער געבראכט מיר דאָס קליינגעלט, דעם חילוק צווישן 3טן און 2טן קלאס פון דעם לידער באן־קאסירער און מיר האָבן מיט דעם גאלט געקויפט פרוכט און קאנסערוו אויף דעם „פארשאלטענעם" ריגער וואקזאל. אגב: די שטאָט ריגע איז געלענן אין א זונענשיין, פאר־זונקען אין א בלויען הימל, מיט די לעצטע רויטע און גאלע בלעטער אויף אירע בולוארן. נאָך א כאפטע סטודענטן איז אריין אין אונדזער וואגאָן פון ריגע. דאָס זיינען געווען די שוין־„ארויסגעוואָרפענע" פון דעם פריער־דיקן סעמעסטער, וואָס האָבן זיך נישט געיאוועט צו דער דערעפענונג פון די קורסן און וועלכע האָבן איצט געזוכט אָנצוקומען אין פעטערבורג

אדער אין מאסקווע. איך בין געווען די אינגסטע פון זיי אלעמען און די באציאונג צו מיר, נאכדעם ווי איך האב אפגעווארפן מיין פויליש „האנאר", איז געווארן א חברשע און גלייכע. נאך רינע, אויף דער סטאנציע טאפס, האבן מיר זיך צעשיידט: זיי זיינען אלע געפארן ווייטער אין דעם צוג קיין פעטערבורג, און איך בין אריבער, מיט דער הילף פון „סטאראסטא" אראנס און לינא שטערן, אין דעם רעוואלער צוג.

עס איז געווען מיין ערשטע אמתדיק־דראמאטישע צעשיידונג. זייט דעם טאג האב איך זיך אויסגעלערנט צו פארבייסן א טרער, צו נעמען א נעזונענונג לייכט, אויב מען האט באדארפט, און נישט טרויערן נאך אפגעפארענע שטיקלעך גלוק...

אויף מארגן אין דער פרי בין איך אנגעקומען אין רעוואל, און נאך א מינוט־צוויי זוכענישן איז צו מיר צוגענאנגען א סטודענט אין אפ־געריבענער אלטער היטל און זיך פארגעשטעלט: געגריך גוטקין. דאס איז געווען א זון פון מיין קוזינע. מען האט מיך באלד געפירט אין א גרויסער גראמער וואוינונג, וואו א אידישע קעכין פון לאדוש און אן עסטאנישע שטובן־מיידל האבן געפירט די באלעבאטישקייט אין דער אפ־וועזנהייט פון דער משפחה. אלע זיינען נאך געווען אויף די דאטשעס, א חוץ געגריכן, דעם סטודענט, און מיר מיט זיינער א פרייגדין, א בלאנדע, יונגע רוסישע סטודענטקע.

מיר זיינען באלד געזעסן ארום א טיש, וואו עס איז געשטאנען א קאכיקער גלעזער סאמאווער, רוסישע בייגל און קאלאטשן, גערויכערטע פיש און מילך, אין פלעשער, ניט ווי ביי אונדז אויפן קווארט. מען האט מיר דערקלערט, אז דאס איז נישט קיין מילך, נאר שמאנט, זיסע, געדיכטע שמאנט צו דער קאווע. עס האט זיך געטראגן איבער דער דירה דער רויך פון האלץ־קוילן פון סאמאווער און דער רויך האט, ווי א סימבאל פון היימישקייט, ווארעמקייט און זארגלאזיקייט, מיך יארנלאנג פארפאלגט, וואו איך בין נישט געווען. דאס ערשטע, וואס איך האב געטראכט, זיצנדיק מיט געגריכן און סאפיע פאוולאוונא ארום דעם פרישטיק־טיש, איז געווען א טיפע, טיפע דאנקבארקייט צו מיין מוטער, וואס האט מיך ארויסגענומען פון דער נודנער לאדושער סביבה און געשיקט אהער, צו אינטעליגענטע קלוגע מענטשן, צו יונגע און וויסנדיקע. איך האב באלד דערפילט דעם צוטרוי צו מיר מצד די צוויי מענטשן. אונטערוועגס פון דער רעוואלער באן־סטאנציע האב איך געגריכן דערציילט מיין קורצע געשיכטע,

מיינע פּלענער פּאר דער צוקונפט, מיינע פּאָליטישע אַספּיראַציעס און מיין טעטיקייט אין די שילער־קרייזן פון לאָדזש.

שפּעטער האָב איך פּאַרשטאַנען, פּאַרוואָס זיי זיינען צו מיר געווען באַלד פון אָנהויב אָזוי גוט און טאַקטפול. אין הויז האָט זיך דעמאָלט נעפונען א ווייטע קרובה פון פרוי גוטקין — א קליינבירגערלעכע אידישע טאָכטער פון א קליין שטעטל, אָן פּערספּעקטיוון און אָן ציל. נעקומען אהער חתונה צו האָבן, געזוכט א בחור מיט נעלט און מיט א פּאָסטן און דערווייל נעארבעט אין איינעם פון די מאַנופאַקטור־געוועלבער, וואָס די גוטקינס האָבן געהאַט. אָבער וועלנדיק זיך מאַכן „נוצלעך" אין שטוב, האָט דאָס עלטערע זויערע מיידל שפּאָניערט ארום ענעריכן און זיין רוסישער פריינדין. ער איז געווען דער שטיף־זון פון מיין קוזינע און נאַנץ אומאָפּהענגיק געלעבט אין הויז.

זיין פּאָטער האָט אים נאַנץ ליב געהאַט, אָבער דער נעדאַנק פון א הייראַט מיט א קריסטלעכער מיידל, האָט אים געשראָקן... און דאָ איז זי נעקומען נאָכשפּיאָנירן נאָך זיי. זי האָט אויסגעפונען, וועו ענעריך דארף פּאָרן קיין פּעטערבורג צוזאַמען מיט סאָפיע פּאַוולאָוונא, האָט זי עס דעם אלטן געזאָגט און ער האָט זיך אָפּגעזאָגט אים נעבן געלט אויף דער רייזע. עס איז פּאַרגעקומען א זייער פיינלעכע סצענע צווישן פּאָטער און זון, נאָכגעפאָלגט פון א שארפן איבערריידן זיך מיט טאַניא, דער מסורקע. דער רעזולטאַט איז געווען איר היסטעריישער געוויין און איר פעלן ביים טיש, וועו ער, ענעריך, איז געזעסן דערביי.

אין מיר האָט ער דערזען אָן אַנדער מין מענטש און מיך באַלד אריינגענומען אין דעם קרייז פון זיינע פריינט, סטודענטן און סטודענט־קעס, רוסן און עסטאָניער. מיט א פּאָר וואָכן שפּעטער, וועו מיין קוזינע איז נעקומען פון דייטשלאַנד, וואו איר טויב־שטומע טעכטערל האָט זיך נעלערנט, האָט זי צוגעראַדט דעם מאָן אירן שלום מאַכן מיטן זון און אים לאָזן לעבן, ווי ער וויל.

זי אליין איז געווען 30 יאָר אינגער פון איר מאָן, וועלכער האָט נעהאַט דרייַ דערוואַקסענע טעכטער אין דייטשלאַנד, סטודענטקעס פון מעדיצין, און דריי נאַנץ יונגע קינדער מיט איר. זי איז געווען שיין, יונג און האָט געבענקט נאָך יוגנט און לעבן. ער האָט איר דאָס נישט נעקאָנט נעבן. ער האָט איר בלויז נעקאָנט נעבן נעלט און אלץ, וואָס נעלט קאָן קויפן. האָט זי אָפּגעבענקט א לעבן, זיצנדיק ביי דער קאַסע אין זייער

גרעסטן געשעפט אין שטאָט און פון צייט צו צייט געקאָפט א באוואונדערנ־
דיקן קוק פון א רוסישן אָפיצער אָדער פּאָלקאָווניק, ווָאם פלעגט קומען
קויפן טייערע זאכן פאר א פרוי. זי האָט זיך דערנענטערט צו מיר, און
צום ערשטן מאָל אין מיין יונגן לעבן האָב איך דאָרטן, אין רעוואָל,
געפילט דעם איינפלוס פון בילדונג און אינטעליגענץ, ווָאם עס קאָן האָבן
אפילו א אינגערער מענטש אויף אן עלטערן. און אזוי ווי צוזאמען מיט
מיר איז געקומען אין שטוב א שטראָם פון יונגע חברה, האָט זיך פאר
איר אויך געפענט א מעגלעכקייט צו לעבן א מער אינטערעסאנטן און
רוישיקן לעבן.

און איך בין נעווען גערעכט: ארום ניי־יאָר, ווען איר מאן איז
אוועקגעפאָרן קיין פוילן אייגצוקויפן סחורה און די גאנצע משפחה האָט
אים באגלייט צום באן, בין איך אויך געגאנגען מיט עטלעכע יונגע סטו־
דענטן און גימנאזיסטן. און באלד טאקע, נאָך דעם אייגענעם אוונט,
גייענדיק צוריק פון דער סטאנציע, האָבן אונדזערע סטודענטן געגומען
עטלעכע שליטנס און מיר האָבן זיך אלע א לאָז געטאָן ארויס צום ים, צו
דעם מאָלערישן זומער־ארט: קאָטערינענטאל. דאָרט פלעגט אין זומער־
צייט זיין א זייער שפרודלדיק און אנגענעם לעבן. דאטשעס און ווילעס
זיינען געשטאנען אין א וואלד, גאָר נאָענט צום ים. מיר פלעגן אין
האָרבסט אהין פאָרן און שהען־לאנג ארומגיין איבער די בריטע, מיט
גלעזלעך בעשאָטענע, אליין פון פאָרק.

עס איז דאָרט געשטאנען א שטיינערנער דענקמאָל אין אָנדענק פון
דער געזונקענער רוסישער אונטערוואסער־שיף „רוסאלקא", ווועלכע איז
אומגעקומען צוזאמען מיט דער מאנשאפט. די סטודענטן האָבן גע־
שמועסט, אז אויף דער „רוסאלקא" איז פאָרגעקומען א פאָרזוך פון אן
אויפשטאנד קעגן די אָפיצערן פון דער שיף, ווועלכע פלעגן נישט דערלויבן
די מאטראָסן צו גיין אויפן ברעג, ווען זיי זיינען געווען אין פאָרט, מורא־
האָבנדיק פאר זייער קאנטאקט מיט די ארבעטער פון דער שיפס־ווערף און
פון דער מעטאל־פאבריק. אין א שטורמישער האָרבסט־נאכט איז די
„רוסאלקא" אונטערגענגען און קיינער אין שטאָט האָט נישט געוואוסט
די אינצלהייטן פון דער טראגעדיע. דערפאר זיינען ארומגענגען קלאָנגען
ווען דעם, און סטודענטן און ארבעטער פלעגן זיך זונטיק, אויף זייערע
שפאציר־איבער „קאָטערינענטאל", אפשטעלן ביים מאָנומענט און אראָפ־
נעמען די היטלען אויף א רגע.

אָבער איצט, אין דער פֿאַרשנייטער ווינטער־נאַכט, איז דאָרטן געווען צויבערדיק־שיין. די שטאָט איז געווען פֿאַרנאָסן מיט א רויטלעכער שיין פֿון די עלעקטרישע ליכט. די נאַכט א ווייסע, ווי די באַרימטע פּעטערבורגער נעכט, די לופֿט פֿאַרגליווערט, אָן א ווינטל, און דער שליטן האָט זיך געטראָגן בליץ־שנעל, געצויגן פֿון אמתע „ריסאַקעס", יאָג־פֿערד. מיין קוזינע, סאַניע, האָב איך ניט דערקענט: זי איז געוואָרן יונג און אויפֿ־געלעבט, מיטגעזונגען מיט אונדז און נישט געוואָלט קומען אַהיים, נישט געקוקט אויף דעם, וואָס די צוועלף־יאָריקע טאָכטער אירע איז געווען מיט אונדז און מיט שטרענג אויגן געקוקט אויף איר מאַמען, אויף מיר און אויף מיינע פֿריינט, די סטודענטן. אויפֿן וועג צוריק האָבן מיר זיך געביטן מיט די פּלעצער, מיט דעם צווייטן שליטן, און נאָך מער געטומלט. עס איז געווען, ווי א שטראָם אין פֿרילינג, וואָס רייסט זיך איבער דעם ברעג. די פּולקייט פֿון יוגנט־קראַפֿט, וואָס האָט נישט וואָס צו טאָן מיטן איבער־פֿלוס פֿון בלוט אין די אָדערן.

מען האָט געענדיקט דעם אָוונט ביי אונדז אין הויז, מיט א היימ־סאַמאָוואָר, צוועלף ביינאַכט, און אַן אויסגעפֿלינדערטן בופֿעט. איך געדענק א דעטאַל: מען האָט אויפֿגעוועקט די עסטאַנישע מיידל, אַנא, און מען האָט זי אַראָפּגעשיקט אין דעם נאָך־אָפּענעם דעליקאַטעסן־געשעפֿט פֿון הער לוסטיק, א דייטש, ברענגען סאַרדינקעס און קאַוויאַר. איך נעדענק, ווי איך האָב איר נישט געקאָנט קוקן אין די אויגן דעם אָוונט, ווייל מען האָט איבערגעריסן איר שלאָף, און איך האָב עס איר געוואָגט דעם פֿרימאָרגן נאָך דעם, ווען זי איז אַריין צו אונדז אין שלאָף־צימער הייצן דעם קאָכל־אויוון. אָבער אַנא האָט געשמייכלט און גע־זאָגט, אז דערצו איז זי דאָך דא, כדי צו גיין אייגקויפֿן „דליא נאַספּאָד". זי איז געווען געוואויגט דערצו, אז מען זאָל זי וועקן עלף ביינאַכט, ווען דער באַלעבאָס פֿלעגט קומען פֿון זיינע געווילבער, נאָכדעם ווי ער האָט געציילט די קאַסע, און געפֿאָדערט טיי און צוביסן. אין יענע צייטן האָט מען געהאַלטן די געשעפֿטן אָפֿן ביז ניין אין אָוונט און אַהיים פֿלעגט מען קומען עלף, נאָכדעם ווי מען האָט אַן אָרדענונג געמאַכט אין די ווייטרינעס און אויף די פּאָליצעס פֿון געווילב. נוטקין האָט געהאַט אָנגעשטעלט צו צוואַנציק־דרייסיק יאָר, און אייגעם פֿון זיי, דעם הויפּט־פֿאַרוואַלטער, א גראָבן גרויסן רוס, סאַפּעלקין, פֿלעגט ער שיקן אַלע יאָר קיין קאַרלסבאַד „אָפּצונעמען" א ביסל אין וואָג. זיי פֿלענן ביידע פֿאָרן צוזאַמען, און

ביידע פלעגן ווינטער ווידער צוריק געווינען די פארלוירענע צוואנציק פונט.

יענער פאקט, מיטן אויפוועקן אנאן, האט געפירט צו א דיסקוסיע מיט מיינע פרייַנט, און זיי האבן מיר געגעבן גערעכט, זאגנדיק, אז זיי אליין האבן געפילט נישט גוט דערביי, אבער סאניע האט זיי אפגעזאגט, ווען זיי האבן געוואלט שטעלן דעם סאמאוואר און גיין צו לוסטיקן נאכן עסנווארג.

— „ווסיא טאקי, בורזשוויקא, טוואיא קוזינא" (זי איז דאך א בורזשוויקע, דיין קוזינע) — האט געזאגט מישא זאקס. ער איז געווען מיין בעסטער פרייַנט און א צארטע נאענטקייט האט געהערשט צווישן אונדז. אן ווערטער, אן דערקלערונגען, אן טרעפן זיך, אבער וואו איך בין געווען, פלעגט ער אויך זיין. און ער איז געווען דער פארזאמלער מיינער מיט אומלעגאלער ליטעראטור אין יענע צייטן. ער איז געווען דער ערשטער, וואס האט מיר געבראכט די דינע, אומלעגאלע, פארכאפנדיקע „איסקרא", דער אויסלענדישער ארגאן פון דער רוסלענדער סאציאל־דעמאקראטישער פארטיי.

עס איז געווען א מאדנער געפיל, וואס איז שווער צו באשרייבן, ווען דאס שורשענדיקע דינע פאפיר איז צום ערשטן מאל געלעגן אין מיינע הענט, ביים שיין פון דעם לאמפ, אין דער שטילקייט פון דער נאכט, אין דעם רייכן באלעבאטישן הויז. איך האב געוואוסט, אז עס איז געדרוסט געווען אין זשענעווא, שווייצאריע. איך האב געוואוסט, אז צענדליקער קארעספאנדענטן ריזיקירן מיט זייער פרייהייט, שרייבנדיק צו דער רעדאקציע פון דעם אומלעגאלן בלעטל. איך האב געוואוסט פון מיינע נייע פרייַנט וועגן דעם וועג, וואס די דינע צייטונג גייט דורך איידער זי קומט אין די שטעט און שטעטלעך פון גרויסן צארישן לאנד. אבער דאס ערשטע מאל, ווען איך האב עס געהאלטן אין האנט און עס געלייענט אין דער שטילקייט פון דער נאכט, איז געווען פארכאפנדיק. הינטער דער צייטונג איז אויסגעווארפן א זשאנדארם, ווי איך פלעג זיי זען אויף די וואקזאלן און אין די גאסן. און יעדער שארך, אין די שפעטערדיקע יארן, בעת די נאכט־שעהן אויפן הויף אדער אויף די טרעפ, פלעגט ארויסרופן דאס אויטאמאטישע געפיל פון זוכן אן ארט עס צו באהאלטן: קיינמאל עס ניט צו פארניכטן. קיינער פון אונדז וואלט עס נישט געטאן. פאר קיין שטראף נישט. עס איז געגאנגען פון האנט צו האנט, ביז עס איז ווידער נעקומען צום אומלעגאלן ארכיוו. צו דעם פארטיילער פון די שריפטן.

דאָס יאָר אין רעוואָלוציאָנערן זעלבסט־באוואוסטזיין, פון שפּירן זיך געבוירן צו גרויסע געזעלשאפטלעכע אויפטואונגען, סיי פון ערשטע ראָמאַנטישע באגעגענישן מיט „יענער באשעפענישׂ", צו וועלכער איך האָב געהאַט סיי א נייגיריקייט, סיי א שטיקל פּאַראַכטונג, סיי א פּאָטענציעלן דרך־ארץ — דעם מאן; פּאַר דער „באשעפענישׂ", וואָס האָט אין דער קינדהייט געשפּילט א ברוטאָלע, פּינצטערע ראָלע אין דעם לעבן פון „הויף", פון דער גאַס, פון די דינסטמיידלעך און שכנות, קוזינעס און פּרעמדע...

איך האָב שוין געוואוסט, אז איך בין אַנדערש ווי די רעוואָלער און מעמלער מיידלעך אין מיינע יאָרן. איך האָב שוין אויך געוואוסט, אז, לויטער, באגעגנט מען א מיידל מיט דער מאָס פון חן און שיינקייט, וואָס זי ווייזט ארוים; אז זי מוז זיין שיין, כדי צו געפעלן א בחור. און דאָס האָט מיך אַנגעפילט מיט א ווילדן צאָרן בנוגע די בחורים. איך האָב זיי ממש געוואָלט שלאָגן, ווען זיי פלעגן מיר נאָכגיין אין גאַס, אין טעאַטער, אדער אויף א סטודענטן־באל. איך האָב באַוונדערט געהאַסט געזונטע, שפּרודלדיקע יונגען, שטאַרקע און הויך־דערנדיקע. ווייל זיי זיינען געווען דער טיפּ, וואָס פלעגן ברענגען צרות די פּרויען. אזעלכער איז געווען מיין עלטערער ברודער (דער שטיף־ברודער, דער פּרייַלעכער, צעבאַלעוועטער יונג, מיט דער פידל און די בלאָנדע וויכרעם). און ביסלעכווייז האָט זיך ביי מיר אַנגעהויבן פּארמירן א מין זוכענישׂ נאָך א טיפּ מאן, מיט אן אינעווייניקסטער שיינקייט, מיט א דורך־גייסטיקן פּנים, נישט א פּוסטן מיט א גלאַנציקן אויסזען. איך האָב ביי זיך אויסגעארבעט א מין צוריק־געהאַלטנקייט, א מין גרענעץ ביים צונאָנג צו מענער, וועלכע איך האָב שטענדיק געהאַלטן און קיינמאָל נישט דערלאָזן צו א דערנענטערונג, ווי שטאַרק עס זאָל נישט זיין דער אינטערעס צו מיר פון א נייעם מענטשן. פון מיין אייגענעם שוין אָפּגערעדט: איך האָב פּשוט נישט געהאַט קיין אויגן פּאַר קיינעם, וואָס האָט זיך נישט דערנענטערט צו דעם דערמאָנטן טיפּ.

צי איז מיר אַנגעקומען לייכט אזא זעלבסט־אָפּגעשיידנקייט?

יאָ. גאַנץ לייכט. ווייל איך האָב געלעבט אין א פּארחלומטן צו־שטאַנד: האַלב אין ביכער־געשטאַלטן, האַלב אין א מין פּסיכאָלאָגיע פון

דער „יונגפראָו פון אַרלאַן" (פון פרידריך שילער), וואָס איז פון גורל אויסגעקליבן געוואָרן צו וויכטיקע שיקזאַלן אין דער צוקונפט און טאָר זיך נישט אָפגעבן דערפאָר מיט קליינע „ראָמאַנען" פון טאָג־טעגלעכע פלירטן.

איך האָב שוין געוואוסט, אז איך בין אינטערעסאַנט און אַנדערש ווי אַלע... אַזוי האָט מען מיר געזאָגט פון אַלע זייטן און אין אַלע שפראַכן. נאָך אין דער גימנאַזיע האָט א יונגער לערער מיך פאַר־פאַלגט מיט פּלענער צו אַנטלויפן מיט אים קיין רוסלאַנד. אָבער רוסן זיינען געווען ביי מיר „הענקער", צאַריסטישע פּאַרשקלאַפער פון מיין פּויליש פאָלק און לאַנד און פון די אידישע קרובים און באַקאַנטע. אָבער אין רעוואָל האָב איך באַגאַנגן נייע מענטשן: עסטאַניער, דייטשן, פּינ־לענדער און נייע, אַנדערע אידן: רוסישע, פּעטערבורגער און ריגער, פּסקאָווער און ליבאַווער. עס איז געווען א נייע צאַפּלדיקע וועלט. און אַלע טירן האָבן זיך געעפנט פאַר מיר, פאַר מיינע 16 יאָר, פאַר די ברוין־רויטלעכע צוויי צעפּ און גרינע אויגן, פאַר דער דינער שלאַנקער פיגור און די שנעלע באַוועגונגען. אָ, ווי איך געדענק זיך גוט פון יענע צייטן! פון די לאַנגע אינזאַמע אָוונטן, איבער א בוך, אָדער זיצנדיק אויף א פּינצטערן באַלקאָן, ארויסקוקנדיק אין דעם באַשטערנטן הימל, נישט צו־פרידן מיט זיך, אויסמיידנדיק א באַל, א גליטש, א טאַנץ און בענקענדיק נאָך דעם...

און גראָד רעוואָל איז געווען דער פּראָוואוֹ־שטיין פון מיין פּעסטן כאַראַקטער און צוריקגעהאַלטנקייט... אין רעוואָל האָט זיך אָנגעהויבן אַן ערשטע צאַרטע ליבע צו א גימנאַזיסט פון ריגע און צו הייניכן, דעם זון פון מיין מוטערס קוזינע, ביי וועלכער איך האָב געוואוינט דאָס יאָר. עס איז געווען, ווי געזאָגט, צאַרט. וועגן איך זע „אַמעריקאַנער" ליבעס ביי דער יוגנט, אָדער וועגן איך האָב אין די שפּעטערדיקע יאָרן געזען באַגעגנישן ביי פריינט און חברים, בענק איך נאָך יענע שטילע און צערטלעכע אויסדרוקן פון א געפיל, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט אין א האַלב־פינצטערער אַרבעטער־שטוב אין א רעוואָלער פּאַרשטאָט־נעפל, וואו עט־לעכע רוסישע מאַטראָסן און אייזנבאַן־אַרבעטער האָבן זיך צוגעהערט, ווי איך אָדער מישא, מיין גימנאַזיסט פון לעצטן קלאַס, האָב געלייענט אַן ארטיקל פון פּלעכאַנאָוון אָדער מאַרטאָוון אויפן קול און שפּעטער אים דיסקוטירט. און מישא איז אויך געווען א בלאַסער חבר, מיט גרויסע, שטאָל־גרויע אויגן, מיט א ביסל קראַנקע לונגען און פיינע מוזיקאַלישע

פינגער. ער פלעגט פראַכטפול לייענען פרוגן און גאַרקיס „שטורעם־פויגל". אַבער איך פלעג זיך שוין פאַרקוקן אויף רוסישע ארבעטער. זיי זיינען געווען פיזיש אזוי אַנדערש ווי די אידן. אויך ווי די פוילישע אַר־בעטער פון לאָדזש און ווארשע. זיי זיינען געווען מער אַנטוויקלט און באַ־לייענט, ווי די היימישע, ביי אונדז. וואָס א טאָג האָב איך מער געוואוסט, זיך מער געלערנט, מער געזען און מער געטראַכט.

צוגלייך האָב איך זיך געלערנט פאַר מיין עקזאַמען, ווייל דאָס האָט מיך געזאָלט ברענגען אין דער שווייץ צו מיין שטודירן מעדיצין. דאָס האָב איך באשלאָסן צו טאָן. און וועגן מיינע רעוואָלוציאָנערע באַקאַנטשאַפטן האָט קיינער פון די אייגענע נישט געוואוסט — נישט די עלטערן, נישט די קרובים. נאָר וועג היינריך, דער סטודענט, פלעגט קומען פון פּעטער־בורג צו זיינע עלטערן, פלעגן מיר רעדן וועגן „אונדזערע" ענינים מיט אים. און דאָס איז געווען א מאָדנע, מאַטעריאַליסטיקע זאַך: ער איז מיר זייער סימפּאַטיש געווען און ער האָט ליב געהאַט זיין רוסישע בלאַנדע סטודענטקע, נישט מיך. איז עס געווען א שטיקל מארטירערטום און א שטיק „זשאַן ד'אַרק מעשה", און האָט ווי געטאָן און געריצט דאָס הארץ... און איך פלעג זיך אליין באַוואונדערן וויפיל איך קאָן אויסהאַלטן און נישט געבן אפילו א פּרוואו צו קעמפן קעגן... ווייל די רעוואָלוציאָנערע מאַראַל איז געווען העכער, איידער דאָס פּערזענלעכע גליק; און ווייל — היינריך איז פאַרט נישט געווען דער „פרינץ" — די מענלעכע בת־מלכה! אויסער דעם, האָט ער נעהאַט שטענדיק א גרויסן אַפּעטיט, און כאָטש ער האָט געוואוינט מיט נאָך צוויי נישט־פאַרמעגלעכע סטודענטן אין איין צימער, אין פּעטערבורג, איז ער פאַרט געווען פון א רייכער שטוב, און די אַלע נעוועלבער וועלן אמאָל זיין זיינע, — און דאָס האָט זיך נישט געפאסט אין מיין פּראַגראַם. האָב איך נעזוכט די פריינטשאַפט פון מישאַן און מיט אייפער געארבעט צו ווערן א — רעדנער. דאָס איז געוואָרן מיין אמביציע: מישא האָט נערעדט גלענצנדיק, לאָגיש, מיט פּאטאָס, ווען מען האָט עס נעדאַרפט, מיט א בייסיקער איראָניע צו די ליבעראַלע אדוואָקאַטן און דאָקטוירים אויף וועטשערינקעם אָדער אין קלוב, וואו ער פלעגט זיך באווייזן — אין ציווילע קלייַדער, אָן זיין גימנאַזיסטן־אוניפאָרם.

איך נעדענק איינעם אזא אָוונט, וועו ער, מישא, דער 17־יאָריקער שילער, האָט געגעבן א פּאַרטיע דעם בארימטן „גאַראַדסקי גאַלאָוא",

דעם מעיאר פון רעוואל, א רוסישער שווארץ־מאהניק, און שפעטער א דייטשישן באראן — פאן איסקסקיל — געווים דער גייסטיקער פאטער פון דעם היטלער־הענקער, אלפרעד ראזענבערג. מישא האט באקומען רוישיקע אפלאדיסמענטן פון זאל, וואו עס זיינען געווען מערסטנס ארבעטער און סטודענטן, אויף א מין פאר־וואל פארזאמלונג צו דער שטאטישער „דומע" (שטאט־ראט).

איך בין געזעסן נישט ווייט פון אים און בין געווען גאנץ שטאלץ, ווען ער איז שפעטער צוגעקומען צו מיר און באשיידן — ווי נישט ער האט עס געטאן — געבעטן דערלויבעניש אפפירן מיך אהיים. מיר האבן נענומען א שליטן, מיט גלעקלעך און א בערן־פעלץ אויף די פיס, און עס האט א שאם געטאן דאס געשפאן מיט טייערע זאטע פערד איבער די וואלד־וועגן פון „קאטערינענטאל", ווייל מיר האבן נישט געקאנט אריינניין אין א שטוב. עס איז געווען די ערשטע ארויסטרעטונג פון אונדזער סאציאל־דעמאקראטישער גרופע (דער באלשעוויסטישער דערצו) אין די וואלן פון 1903. און מען האט אויסגעקליבן מישאן צו רעדן, ווייל מען האט אים סיי ווי געהאלטן ביים ארויסווארפן פון גימנאזיע פאר דעמאנסטראציעס אין א שילער־מונדיר.

וועו איך טראכט צוריק און זוך צו טרעפן די גרעסטע מאס גליק און אינטערעס פון די יונגט־יארן — איז רעוואל באלד אויפן צווייטן ארט נאך דעם דארף מיינעם אין פוילן, נאך אינוואלאדז. און וועו איך האב צופעליק געטראפן אין לאנג־ביטש, קאליפארניע, א יונגט־פריינדין פון יענער שטאט און פון יענע יארן — ראזא אלקאזאר — האבן מיר ביידע מיט א פארבאהאלטענעם ציטער גערעדט וועגן רעוואל, ווי וועגן א היימאט. זי האט זיך דערוואוסט, אז די נאצים האבן דערמארדעט אירע און מיינע קרובים אין יענער שטאט, בעת זיי האבן פארנומען רעוואל אין די יולי־טעג פון 1941... זי האט די שטאט נעזען אין 1931. איך — א ביסל פריער.

עס שטייט פאר מיינע אויגן דער דענקמאל פון דער רוסישער סוב־מארין „רוסאלקא", וועלכע איז אונטערגענגען אין 1902 ביי די פעלזן פון רעוואלער ים־ברעג.

עס שטייט פאר מיינע אויגן דאס וואריעמע באקוועמע הויז פון היינריכס עלטערן, וואו איך האב געלעבט א יאר אזוי גליקלעך — און עס שטייען פאר די אויגן די יארן פון לויטערסטן, ריינסטן אידעאליזם

פון מיינע פריינט, די ווילנער און דאָרפאַטער בחורים, וואָס זיינען צוויי יאָר שפעטער געפאַלן אין די נאַסן־קאַמפן פון אָדעס, מאַסקווע, ווילנע און פּעטערבורג. צווישן זיי — סעמיאָן מאַרגולין אין וואַרשע און סיאָמא גורעוויטש אין ריגע...

געפאַלן — און דאָך וויטער געלעבט אין אונדז.

צוריק אין פוילן

איך בין אַוועק פון רעוואָל אין 1903. אַוועק מיט א דיפּלאָם פון אכט קלאַסן גימנאַזיע און מיט א פּלאַן צו זוכן אָנצוקומען אין פּעטערבורגער אוניווערסיטעט. אָבער איך בין געווען מיד פון דעם יאָר אין רעוואָל. געלערנט מיט דער טאַכטער פון מיין קוזינע, ראָזא גוטקין. געלערנט מיט קלייניע אידישע קינדער אין דער רעוואָלער קהילה־שולע, וועלכע זיינען געווען זין פון אידישע באַלמעלאָכעס און, אַלס אַזעלכע, האָבן זיי געהאַט א רעכט צו לעבן אין רעוואָל, וואָס איז געווען אויסער דער „טשערטא אָסיעדלאָסטי" (תחום־המושב) פאַר אידן אין רוסלאַנד. אויסער דעם, האָב איך זיך געמוזט צוגרייטן צו מיינע אייגענע לימודים און צו די רעפעראַטן, וועלכע מיר פלענן האַלטן פאַר די רוסישע און עסטאָנישע ארבעטער אין די אומלעגאַלע פלעצער, אין ארבעטער־וואוינונגען.

דאָס אלץ האָט געווירקט אויף מיינע יונגע כוחות. איך בין קיינמאָל נישט געווען צו קרעפטיק, געלעבט שטענדיק פון דער געוואַלטיקער ענערגיע און דעם אָנגעשטרענגטן ווילן צו דערגרייכן דאָס אוממעגלעכע... איך בין געפאָרן אומגערן אהיים: איך האָב זיך שטארק צוגעבונדן צו דער געזונטער רעוואָלוציאָנערער סביבה אין רעוואָל, וואָס איז געווען פאַר מיר: רוסלאַנד. ווייל אלע פריינט מיינע זיינען דאָך געווען רוסן, אָדער רוסישע אידן — וואָס איז פאַר מיר געווען דאָס זעלביקע... איך האָב זיך מאָדנע אָפּגעוואוינט פון דער אמאָליקער שטארקער פּוילישער אידעאָלאָגיע. א ביסל מורא געהאַט צו טרעפן זיך מיט די „היימישע" באַקאַנטע: רוסלאַנד איז געווען אזוי פיל שטארקער און מעכטיקער, אלס א באַוועגונג, אין מיינע אויגן.

דערצו איז צוגעקומען א ביסל א פּערזענלעכע איבערלעבונג: דער

גרויסער קרייז פון באקאנטע האָט מיך אין רעוואל באגלייט צום באן. דער אָפשייד איז געווען הילכיק און חבריש, מיט א סך שפּאָס און וויצן, וועז מען האָט געהאלטן א רעדע וועגן אונדזער גרויסן רעוואלוציאָנערן שכן: פּוילן. צוויישן די באגלייטער איז אָבער נישט געווען מיין פּריינט און פּאַרערער, מישא זאקס. ער האָט מיר געגעבן דעם אַדרעס פון זיין מוטער און זיין שוועסטער אין ריגע און מיך געבעטן אַריינגיין צו זיי אין שטוב, וועז איך וואל בייטן דעם צוג, נאָר טאָפּס.

דערפּאַר האָט עס מיך נעוואונדערט, וואָס איך זע אים נישט אויף דער פּלאַטפּאָרמע. דער צוג האָט אָנגעהויבן גיין, איך בין געשטאַנען ביים פענצטער אין קאָרידאָר. דאָן בין איך אריין אין וואַגאָן און — דאָ איז געזעסן מישא זאקס, מיט א צייטונג אין האַנט, און לעבן אים א צווייטער פריינט מיינער, אַן אָנגעשטעלטער ביי מיין קוזינעס מאַן, דזשאָן לעוו.

מיין פּרייד און איבערראַשונג זיינען געווען זייער גרויס: אויף אזא שריט האָב איך זיך נישט געריכט! עס איז געווען אזוי „דערוואַקסן" און אזוי ריטערלעך, אז איך בין געבליבן כמעט אָן א לשון... מישא האָט מיט מיר פּאַרפירט א זייער ערנסטן שמועס בעת דער האַלבער שעה, וואָס ער איז מיטגעפּאָרן מיט מיר ביז צום קנופּ־פונקט, וואו עס האָט געדאַרפט ביינאַכט אָנקומען א צוג צוריק קיין רעוואל. אין דעם קורצן שמועס האָט ער, נישט מער און נישט וויניקער, פּאַרלאַנגט נאָנץ ערנסט, אז איך זאל דעם זומער, וועז ער וועט פּאַרענדיקן די גימנאזיע, חתונה האָבן מיט אים, און אז מיר זאלן ביידע אוועקפּאָרן זיך וויייטער לערנען... ער האָט געוואלט דעם ענטפער דאָ, אויפן אָרט, די מינוט. איך האָב אים געזאָגט, אז איך וועל דעם ענטפער אָנשרייבן און ער וועט אים לייענען אין רעוואל, אין א פּאָר שעה אַרום.

ער האָט איינגעשטימט און געשמייכלט, זייענדיק זיכער אין דעם ענטפער. זיינען מיר דאָך געווען אומצעשיידבאַר די נאָנצע צייט אין דעם יאָר. איך האָב אויף א קליין בלעטל פון זיין נאָטיץ־ביכל אָנגעשריבן א קורצן ציטאַט פון פרוגן א פּאָעמע: „סעמעינאָיע סטשאַסטיע פּרעסטופּנא אי לאָושנא, קאָנדא וויסיודו קרוגאָם בעזאָטראַדנא טיעמנא" (דאָס פּערזענלעכע גליק איז א פּאַרבערגן און א ליגן, וועז אַרום איז אזוי פינצטער). איך האָב עס גוט פּאַרקנייטשט און אַריינגעלייגט עס אין זיין זייגערל, וועז מיר זיינען דערפּאָרן צו דער סטאַנציע.

מיר האָבן זיך אַלע צעקושט און זיך געזעגנט. דורכן פענצטער האָב איך זיי געזען, ווי זיי האָבן די היטלען געהאַלטן אין די הענט און געפאָלגט מיט זיי: צוויי איינגלעך, וואָס האָבן אזוי קונציק אָפּגענאָרט די דער־וואַקסענע און מיך באַגלייט 30 מיל מיט דער באַן...

געקומען אַהיים, האָב איך אין צוויי טעג ארום באַקומען א בריוו פון מישא זאַקסן, אין וועלכן ער האָט, שוין נאָר נישט אויף אַן איינגלשן אופן, אויסגעלאַכט מיין „פרומען" פרינציפ פון אסקעטיזם און „קאטוילישקייט" און געוואונטשן מיר גליק אין מיין מדבר, אין וועלכן איך גיי לעבן. איך מוז זיך מודה זיין, אז עס האָט מיך געוואַלטיק אימפּאָנירט דער איראָני־שער בריוו, מיט דער זאכלעבער קריטיק: פּאַרקערט, האָט ער געטענהט, כדי צו זיין אַן אמתער רעוואָלוציאָנער, און נישט קיין גלח, מוז מען דאָס לעבן נעמען פּאָזיטיוו, אין זיין גאַנצער פולקייט, און נישט מעסטן עס אויפן קוואָרט, ווי א קאַרגער סוחר. מען איז בלויז איינמאָל יונג און צוזאַמען איז מען בכח מער צו טאָן אין דער רעוואָלוציע, איידער אַליין...

איך האָב געענטפערט נאָך איין מאָל, פאַרעקשנט זיך געהאַלטן אָן דאָס מיניקע און — די קאַרעספּאָנדענץ האָט זיך אָפּגעריסן.

אין די ערשטע מאָנאַטן אין לאָדז האָט זי מיר שטאַרק געפעלט. שפּעטער זיינען געקומען געזעלשאַפטלעכע פראָבלעמען און איך האָב זיך אָפּגעטרייסלט פון דער בענקשאַפט.

עפּיזאָדן און באַגעגנישן

איך בין געווען א יאָר אין דער שווייץ.

כדי צו מאַכן מענלעך דאָס לערנען זיך אין בערנער אוניווערסיטעט, האָב איך באַלד נאָכן קומען פון רעוואָל, אין יולי 1904, אָנגענומען א פּאָסטן פון א לערערין פון געשיכטע און פון דייטשער ליטעראַטור אין א פריוואַטער שולע פאַר אידישע מיידלעך. איך האָב געוואוסט, אז מיינע עלטערן וועלן מיר נישט קאָנען שטיצן בעת דער שטודיע־צייט און איך האָב געגוג פאַרדינט צו האָבן אויף א יאָר לעבן און אויף צו באַצאָלן פאַר דעם סעמינאַר.

דאָס סטודענטישע לעבן האָט מיך פאַרכאַפּט מיט דעם גאַנצן פאַרנעם

פון פרייהייט און זעלבסטשטענדיקייט, וואָס האָט זיך אָנטפּלעקט פאַר מיר. איבעריק צו זאָגן, אז די ערשטע דריי מאָנאַטן פון בערנער לעבן זיינען געווען פאַרשלונגען פון די פּאָליטישע דיסקוסיעס און רעפעראַטן פון דער גרויסער פיל־שפּראַכיקער קאָלאָניע פון סטודענטן און פּאָליטישע עמיגראַנטן פון אַלע מינים און גרופּירונגען, וואָס האָבן זיך געפּרואווט אויסצולעבן אין דער פרייער, פון קיין שום פּאָליציי־באַגרענעצונגען נישט געשטערטער, שווייצאַרישער אטמאָספערע.

אויפגערודערט פון דער גאָפּאָן־דעמאָנסטראַציע דעם 9טן יאנואר, 1905, האָט די גאַנצע קאָלאָניע אָנגעהויבן צו אַרגאַניזירן זאָמלונגען, צו שיקן קיין רוסלאַנד אויף רעוואָלוציאָנערער אַרבעט די פּאָליטישע עמיגראַנטן, וועלכע האָבן זיך נעריסן אַהין, נאָך די חדשים אַדער יאָרן פון עמיגראַציע. יעדע, אפילו די קלענסטע, פּאָליטישע גרופּע האָט וועריבערט נייע אָנהענגער פּאַר דער זאָך פון דער רעוואָלוציע. און יעדע פּאָליטישע גרופּע אַדער פּאַרטיי האָט פּאַרשטאַנען אָנדערש די מעטאָדן פון דערגרייכן דאָס פּאָלן פון דעם צאַריזם. צו אונדז, א קליינע גרופּע סאָציאַל־דעמאָקראַטישע סטודענטן, צווישן וועלכע עם זיינען געווען: די ענערגישע, פייערדיקע רוזשקא קאָטעק, נאַדזיא שער, סאַמעק שנייערסאָן און פּאָליא בערעזאָווסקאַ, פלעגן זיך ציען פ.פ.ס.ישע וועגדקעם: די גרופּע האָט נעהאַלטן גוטע רעדנער און באַהאַוונטע דיסקוסיעס.

איך געדענק אויך, ווי נאָך א רעפעראַט פון דעם סאָציאַליסט־רעוואָלוציאָנער מינאָר, איז צו מיר צוגענאַנגען ש. אַנסקי, א זייער פּאָפולערע פיגור אין דער קאָלאָניע, מיט א פיינעם קאָפּ, א הויכער פיגור, מיט פינקלדיקע שוואַרצע, יונגע אויגן און גרויע האָר, און פאַרפירט מיט מיר א שמועס. ער האָט נערופן צו זיין פּאַרטיי, צו זייערע העלדישע קעמפער, וואָס לייגן זייערע לעבנס אַוועק אין אָפּראָמען פון וועג די ראָמאַנאָוום. (נאָר־וואָס האָט אָפּגעקלונגען די באָמבע, וועלכע האָט צעריסן דעם גרויספירשט סערגיי, דעם פעטער פון צאַר ניקאָלאַי דעם 2טן, און די סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן זיינען געווען די „העלדן" פון טאָג.)

— גינא, וואָס וועסטו טאָן דאָרט ביי דיין נודנעם „בונד", מיט די אַלטע ביינערנע פירער אייערע? לייענען נאָך א קאָפּיטל פלעכאַנאָוו, אַדער נאָך אַן אָפּאָריזם פון ליובאָטשקא אקסעלראָד? קום צו אונדז. עס איז לעבעדיק ביי אונדז. דאָס לעבן רוט נישט איין מינוט. עס באַווירקט די געשיכטע!"

עס איז געווען פֿאַרכאָפּנדיק אים צו הערן. עס האָט געווירקט אויף דער פֿאַנטאַזיע די העלדישע גרייטקייט פון זייערע קעמפֿער צו גיין אויף דער תּליה. אָבער עטלעכע באַגעגנישן מיט אידישע אַרבעטער, געקומענע פון תּפיסות און פון סיביר, געקומענע שוין פון אָקטיוועּ אַרויסטרעטונגען, ווי סטרייקס און גאַסן־דעמאָנסטראַציעס בעת דער כוואַליע אין יאָנואַר און פֿעברואַר 1905, דער גלויבן אין א מאַסן־באַוועגונג אלס א פֿאַר־באַדינג צו א רעוואָלוציע אין דעם גרויסן לאַנד, — האָט מיך נאָך שטאַרק באַווירקט אָפּצואַווארפן די ווערבירונג און די פֿאָליטישע „נשמה־שמועסן". כאָטש די פֿערזענלעכקייט פון אַנסקין איז געווען שטאַרק און איז געבליבן שטאַרק, ביז צו זיינע לעצטע טעג, ווען מיר האָבן זיך נאָך אמאל געזען אין ווארשע, אין 1919... א קורצער ווידערזען, איבערגעריסן אויף אייביק, דורך זיין אַוועקגיין פון די לעבעדיקע.

אין יולי, 1905, בין איך איבער מינכען און בערלין אַוועק צוריק קיין לאָדז. מיר האָבן געהאַט אין זשענעווע א געזעגענונגס־אַוונט פאר עטלעכע אָפּפּאָרנדיקע טוערס, וועלכע דער אויסלענדישער קאָמיטעט פון „בונד" האָט געשיקט „אויף ארבעט" אין רוסלאַנד. אויף דעם אַוונט האָט דער פֿאַרשטייער פון אויסלענדישן קאָמיטעט פון „בונד", ו. קאָסאָווסקי, וועלכער פלעגט זיין דער רעפערענט פאַר אונדזערע קרייזן, מיך באַקאַנט מיט מעדעמען. מיט א יאָר פריער האָב איך מעדעמען געזען צום ערשטן מאָל, אין א קליין דערפל פון בערנער אָבערלאַנד, אין שפּיץ, און דער אָנבליק פון דעם בלאַסן, קרענקלעכן יונגן טוער, וועגן וועלכן עס זיינען ארומגעגאַנגען פאַרשיידענע קלאַנגען, האָט אויף מיר געמאַכט א שווערן איינדרוק. אָבער אויפן אַוונט, אין א שטאָטישן קאָסטיום, גלאַט ראַזירט און מיט אן „ענגלישן" שניט פון א גוט־צוגעפּאַסטן רעקל, האָט ער גע־מאַכט א גאַנץ אַנדער איינדרוק, אויך נישט אויסגעזען אזוי בלאַס און מיד.

מיר האָבן פֿאַרבראַכט דעם אַוונט צוזאַמען מיט א גרופּע יונגע מענטשן, און בעת מען איז געגאַנגען אהיים, האָט מיך מעדעם געפֿרעגט, וואָס איך וועל טאָן מאָרגן.

— פּאַרן, — האָב איך געענטפֿערט.

— וואוהין ?

— קיין פּוילן, ארבעטן. און איר וועט בלייבן דאָ, אין אויסלאַנד, שרייבן בראָשורן, — האָט איך גאַנץ חוצפּהדיק געענטפֿערט. (ער האָט זיך עטלעכע יאָר נאָכאַנאַנד געוואונדערט וועגן אָט־דער חוצפּה.)

מעדעם האָט א ביסל א שמייכל געטאָן, א קוק געטאָן גלייך אין די אויגן און געענטפערט:

— מיינט איר נישט, אז עמעצער מוז שרייבן, כדי אַנדערע זאָלן האָבן מאַטעריאַל צום רעדן?

— מאַטעריאַל צום טראַכטן און רעדן גיבן ביכער און דערנאָר, אָבער נישט בראָשורן, — האָב איך פֿאַרעקשנט געענטפֿערט.

דערויף האָט זיך מעדעם שוין הילכיק צעלאַכט און געזאָגט:

— גוט, אייך צוליב הויב איך אָן פון מאָרגן צו שרייבן גראָבע ביכער. אָבער לייגט אָפֿ אייער פֿאָרן. עמעצער מוז דאָך לייענען מיינע ביכער...

אין דער קלוינער קאַפע, וואוהין מיר זיינען אריין אויף א גלאָז גרעַנאדין, האָט מען זיך צעזעגנט און טאַקע מאָרגן בין איך אָפּגעפֿאָרן קיין פּוילן. דריי יאָר האָב איך וועגן מעדעמען נישט געהערט. ערשט אין 1908, אין דער זעלבער זשענעווע, אין „רי דע קאַרוזש", אויף א וועטשעַרינקע, האָב איך געטראָפֿן מעדעמען נאָך אמאָל. ער איז נאָר־וואָס געַקומען פון פּעטערבורג, האָט געהאַט א סך צו דערציילן, און מיר האָבן ביידע אויסגעביטן אייַנדרוקן וועגן בערלין, דרעזדען, מינכען, וועלכע יעדערער פון אונדז האָט געזען אויף דער רייזע קיין זשענעווע.

אויף יענער וועטשערינקע האָבן מיר זיך באַפֿריינדעט, און דאָס איז געווען דער אָנהויב פון אונדזער פֿרײַנדלעכער דערנענטערונג.

איך האָב פֿאַרגעזעצט מיין לערנען זיך אין אוניווערסיטעט. אין 1911 איז מעדעם אַוועק קיין ווין, וואו ער איז געוואָרן דער קאָרעספּאָנדענט פון דער טענלעכער רוסישער ליבעראַלער צייטונג „דיען" („טאָג"), וואָס דער רוסישער פובליציסט, יאָנאַ קוגל, האָט אַרויסגענעבן אין פּעטערבורג.

א געפֿערלעכע רייזע

טאָקע בעת דער רייזע צוריק קיין פּוילן האָט פּאַסירט אייַנער פון יענע עפּיזאָדן, וואָס קאָנען אַזוי טראַגיש פֿאַרענדיקן א יונג, האָפענונגספול לעבן.

און טראַכטנדיק אָפּט וועגן דער פֿאַרגאַנגענהייט, וועגן רייזקאַלישע

שריט און געפֿאַרן, אין וועלכע א מענטש געפינט זיך פון צייט צו צייט, געפֿאַרן, וועלכע פֿאסירן היינט נאָך אין א גרעסערער מאָס, איידער פֿריער, מוז איך צוגעבן, אז איך האָב געירשנט פון מיין פֿאָטער איין מעלה: מוט. איך האָב נישט דאָס געפֿיל פון מורא. איך פֿלעג זיך נישט פֿאַרלירן. אונטער דעם דרוק פון א געפֿאַר פֿלעגט דער מוח ארבעטן שנעל און דרייסט, בעת אויסערלעך האָב איך געקאָנט מאכן דעם אָנשטעל, אז איך הויב נישט אָן צו פֿארשטיין, ווי נאָענט די געפֿאַר איז. איך האָב מיט די יאָרן אָנט־וויקלט א טאלאַנט צו פֿארשטעלן זיך, אויב מען באַדאַרף עס.

פֿאַרנדיק פון זשענעווע קיין מינכען, בייערן, בין איך געווען צוועלף שעה אין א קופּע מיט צוויי פרויען און א מאַן, וואָס זיינען געווען אָנגענט און צושטעלער פון יונגע מיידלעך פֿאר ארגענטינע און בודאַפּעסט. נישט מער און נישט ווייניקער... און די זויבערע באַנדע איז באשטאַנען פון אונגאַרישע הענדלער, צו דער גרעסטער חרפּה — אידן...

בעת מיין פֿאָרן מיט זיי אין איין קופּע, האָב איך זיך דערמאָנט, ווי מיין גוטע מוטער האָט מורא געהאַט פֿאר אָט־די „מענטשן" מיט צוויי יאָר צוריק און ווי איך פֿלעג קיינמאָל נישט טראַכטן וועגן אָט־אַזא געפֿער־לעכער באַגעגעניש. און איצט איז „עס". איך האָב עס אויסגעפונען נישט מיט אָמאָל, נאָר אין לויף פון זייער שמועס מיט מיר. און אין דעם סאָמע אָנהויב פון דער באַקאַנטשאַפט האָב איך שוין באשלאָסן צו שפּילן די קאָמעדיע פון א פּוילישע מיידל, אזוי אז זיי זאָלן זיך קיינמאָל נישט כאַפּן, אז איך פֿארשטיי דייטש. און דייטש איז געווען די שפּראַך, אויף וועלכער זיי האָבן גערעדט.

איך בין „פֿאר זיי" געווען א קינדער־פרייליין, וואָס איז געווען מיט א פֿאמיליע אין דער שווייץ און וואָס פֿאָרט אהיים קיין קראַקאַו אויף א מאַנאַט וואַקאַציע. דאָס האָבן זיי באַלד פֿאַרטייטשט צווישן זיך און באַלד ארויסגערופן פון מענער־קופּע א פּעטן, שוואַרץ־האָריקן מאַן און מיט אים אָפּגעמאַכט, אז מיר פֿאָרן צוזאַמען ביז מינכען. פֿריער האָבן זיי געזאָגט צו מיר (זיי האָבן גערעדט סיי פּויליש, סיי רוסיש, אויסער זייער אונגאַריש און דייטש), אז זיי פֿאָרן בלויז ביז לינדאַו און אז פון דאָרט נעמען זיי דעם צוג קיין בודאַפּעסט...

זיי זיינען געווען צוויי פּעטע פרויען, מיט א קאַלעקציע רינגען אויף די פינגער און מיט א געמיש פון פֿארבן אין זייערע קליידער, וואָס האָט אויסגעזען, ווי זיי וואָלטן געפֿאָרן גלייך צו א מאַסקאַראַד. אין דער אָנ־

וועזנהייט פון דעם פעטן מאן, האָט מען אראָפגענומען פון דער באַגאזש־נעץ א קליינעם לעדערנעם נעסעסער און מיר געווינען צענדליקער שימערינ־דיקע פאלשע בריליאַנטן, הונדערטער בילליקע רינגלעך און בראָשקעס. אלע האָבן געקוקט צו זען, וואָס פאָר אַן אייַנדרוק עס וועט מאַכן אויף מיר. און איך בין געווען באַגייסטערט: אזא פראַכט! אזא רייכקייט! זיי האָבן אַנגעקוואָלן...

— דו קאַנסט זיך אויסקלייבן, וויפיל דו ווילסט, פון דער ביזשו־טעריע. מיר וועלן דיר געפינען א פאַסיקערן פאַסטן, ווי א קינדער־פריילין. דו וועסט שפילן אין א טעאַטער פאר רייכע מענטשן און וועסט זיין א קינסטלערין ביי אונדז אין שטאָט.

אין לינדאו האָב איך געמוזט אָפּשטעמפּלען מיין רייזע־בילעט. איך האָב זיך געשטעלט ווייט פון זיי בעתן דורכקוקן די זאכן אויפן צאָל־אמט, כדי זיי זאלן נישט הערן, ווי איך רעד דייטש. צוריק אין וואַגאָן, האָב איך אויפגעהאַנגען מיין מאַנטל און ערוים אויף א ווילע אין וואַגאָן־רעסטאָראַן. וועו איך האָב זיך געזעצט ביים פענצטער און אריינגעלייגט די האַנט אין קעשענע, האָב איך דאָרט שוין נישט געפונען מיין קליין טייסטערל מיטן בילעט ביז מינכען.

איך האָב די האַנט נישט ארויסגענומען פון דער קעשענע און האָב שנעל, שנעל געטראכט וואס צו טאָן. זיי האָבן, הייסט עס, געגנבעט מיין בילעט, כדי מיך צו שטעלן אין אָפּהענגיקייט פון זיי, מיינעטוועגן, אז איך האָב מער נישט קיין געלט ווי אויף א בילעט און נישט אויף צוויי... איך בין דאָך אַן ערמע קינדער־פריילין, און איך פאר מיטן דריטן קלאַס. זיי זיינען אויך געפאָרן מיטן דריטן קלאַס, וויל פון דאָרט פלענן זיי דאָך ווערבירן די מיידלעך.

איך האָב באשלאָסן צו גיין צום הויפט־קאָנדוקטאָר, וועלכער האָט געזען מיין געשטעמפּלטן בילעט, נאָכדעם ווי מיר זיינען אריינגעפאָרן קיין בוקס, דער גרענעץ פון בייערן. אים האָב איך געמאָלדן, אז איך האָב „פאַרלוירן" דעם בילעט. ער האָט מיר געזאָגט, אז מען וועט עס רעגיס־טרירן בעת דער קאָנטראָלע. מיין האַנט־בייטל האָב איך געהאַלטן אין האַנט. איך בין רואיק אריין אין וואַגאָן און געפונען דאָרט דעם שותף זייערן, כאָטש עס איז געווען א קופע פאר פרויען, און איצט, ביינאכט מוז ער גיין אין דער מענער־אָפּטיילונג. ער האָט געוויכערט. איך האָב אים געבעטן ארויסגיין פון קופע, ווייל פאר מענער איז פאראן

אַ צווייטער אָפּטייל. אָבער די פּרויען האָבן פּלוצלונג געביטן זייער באַ־ציאונג צו מיר, וויסנדיק, אַז מיין בילעט איז ביי זיי און מיינעדיק, אַז איך בין הילפלאָז און בין שוין אין זייערע הענט. זיי האָבן געזאָגט, אַז דער מאַן איז זייער ברודער און אַז ער האָט אַ רעכט צו זיין מיט זיי אַ צייט. דאָן זיינען זיי ארויס פון קופּע אין קאָרידאָר (אין דייטשע באַנען איז דער וואָגאָן איינגעטיילט אין קלייניע קאָמפּאַרטמענטס און יעדער אָפּ־טיילן האָט אַ גלאָז־טיר, וואָס פירט אין קאָרידאָר). וועג ער האָט נישט אויפגעהערט צו רויכערן, האָב איך אַן עפּן געטאָן די טיר און בין אויך ארויס אין קאָרידאָר. איך בין דאָרט געשטאַנען, ביז עס זיינען צוריק־געקומען די צוויי פרויען און עס איז געקומען די באַן־קאָנטראָלע. דער מאַן האָט דערציילט די פרויען אויף דייטש, אַז איך בין ארויס אַ בייזע און איך האָב פאַרשטאַנען, אַז אפּעם האָט זיך אים נישט איינגענעבן אַ פּלאַן זייערער, אפּשר צוצונעמען ביי מיר דאָס האַנט־בייטעלע און אַזוי ארום מיך איבערלאָזן אינגאַנצן אָן פאַפּירן און אָן געלט.

דער קאָנדוקטאָר האָט ביי זיי געזומען דורכקוקן די בילעטן, דערנאָך געפרעגט וועגן מיינעם. איך האָב זיך געמאַכט זוכנדיק צוערשט אין מאַנטל, דערנאָך אין מיין קלייד־קעשענע און אין בייטל: נישטאָ קיין בילעט. זייערע פנימער זיינען געווען אָנגעשטרענגט. אָבער דער קאָנ־דוקטאָר — אָדער ער האָט באַקומען פון זיי כאַבאַר, אָדער דער הויפּט־קאָנטראָלער האָט אים גאָרנישט ניט געזאָגט — איז באַשטאַנען דערויף, אַז איך מוז צאָלן פאַר אַ בילעט ביז מינכען.

זיי האָבן צו מיר געזאָגט, אַז ער איז געריכט און איך האָב מיין בילעט געווים פאַרלוירן אין דרויסן. איך האָב געוואונקען דעם קאָנדוקטאָר מיט דער האַנט, אַז ער זאָל מיט מיר גיין צום „שעף־קאָנדוקטאָר" און דער מאַן האָט, כלומרשט, געוואָלט מיר „העלפן". איך האָב אים אויף פּויליש געזאָגט: „פּרעטש!" („טראָג זיך אָפּ!") און בין מיטן קאָנדוקטאָר אַוועק צו זיין הויפּט. ער האָט געשוויגן און איך האָב פאַרשטאַנען, אַז ער האָט פון זיי באַקומען אַ „טרינק־גלעזל", כדי צו פאַרפירן אַ סכסוך מיט מיר.

אָבער, צו זיין גרעסטער פאַרוואונדערונג, האָט אים דער שעף־קאָנ־דוקטאָר געוויזן מיין נומער, רעגיסטרירט ביי דער קאָנטראָלע מיט צוויי שעה צוריק, און ער האָט מיר געמוזט ארויסגעבן אַ דופּליקאַט מיטן נומער ביז מינכען...

— דאָרט שווייגט זי, אין יענעם וואָגאָן, און דאָ רעדט דאָס פרויליין אַ גוטן דייטש! — האָט בייז געזאָגט דער קאָנדוקטאָר צו מיר שוין אין קאָרידאָר. איך האָב אויסגענוצט דאָס זיין ביים שפּאַ, כדי אים קאָטעגאָריש צו בעטן, אַז פון אונדזער קופּע זאָל אַרויסגיין דער נפש מיטן גראָבן ציגאָר אין מויל. ער איז אַריין מיט מיר צוזאַמען אין אונדזער קופּע און אַ קוק געטאָן אויף דער באַנדע.

— „דאָ ווירד ניכט געראָכט און דער הער מום הערשאָם", — האָט ער גאָנץ קורץ געזאָגט. און דער „הער" האָט זיך אָפּגעטראָגן, זאָגנדיק צו די צוויי ווייבער, אַז „מען וועט זיך נאָך זען".

מען האָט ווידער אַראָפּגענומען פון דער פּאָליצע דעם לעדערנעם נעסעסער און ווידער געפּרואווט מיר צו געבן אַ רינג און אַ בראָשקע. איך האָב עס ווידער אָפּגעווארפן, זאָגנדיק, אַז איך נעם נישט קיין מתנות פון קיין פרעמדע. זיי האָבן שוין גאָנץ בייז געזאָגט, אַז איך וועל ווערן בעסער, און דערקלערט, אַז אָן דער שפּראַך וועל איך זיך נישט קאָנען באגיין אָן זיי...

זיי זיינען געזעסן און געדרעמלט, אַדער זיך געמאַכט שלאָפנדיק. איך האָב אפילו נישט געטראַכט צו מאַכן דעם אָנשטעל פון שלאָף: איך האָב אַרויסגענומען אַ פויליש ביכל פון מיין טשעמאָדאַן און אָנגעהויבן לייענען: אַ ראַמאַן פון טעטמייער, וואָס איך האָב געזאָלט ברענגען צו פריינט אין מינכען, אַזוי איז געווען אָפּגעמאַכט; אָבער איך האָב די גאַנצע צייט געקוקט אויף דער טיר, צי עס באַווייזט זיך נישט דער נפש מיט דעם ציגאָר. דאָן האָב איך געוואוסט, אַז איך וועל שוין נישט וואַרטן ביז מינכען צו מאַכן אַ טומל וועגן זיי, נאָר אַז איך וועל מיט דער גאַנצער קראַפט אַ צי־טאָן פּאָר דער „נאָט־ברעמזע", וואָס הענגט איבער מיין אָרט — דער טאַרמאָז, וואָס פּאַרהאַלט דעם צוג אין פּאַל פון אַ נויטוועגדיקייט... וועגן דעם האָט מיין מוטער שטענדיק נערעדט, וועז מיר זיינען מיט איר געפּאָרן אין פּריסן. און איינמאָל האָט טאָקע אַ רייזנדע, וועלכע איז קראַנק, געהאַט די קראַפט צו ציען דעם טאַרמאָז און דער צוג האָט זיך אָפּ־געשטעלט און מען האָט זי אַרויסגעטראָגן.

די צייט האָט זיך געצויגן שרעקלעך לאַנג. איך האָב שוין נעקעמפט מיטן שלאָף און צווויי מאָל געגאַנגען טרינקען קאָלטע וואַסער, כדי נישט אויפצושלאָפן. דאָן האָט איינע פון די פרויען מיר געוואָלט געבן שאָקאָ־לאַד, וואָס זי האָט געהאַט אין אַ וויסער פודעלקע. אָבער גראָד קענן

פּאָפּיראָסן און שאָקאָלאָד פון פּרעמדע אונטערוועגס, האָט מיין מוטער נעוואָרנט! איך האָב גאָנץ רואיק געענטפערט, אז איך האָב מיין אייגענעם שאָקאָלאָד און אז איך עס נישט ביינאכט.

אזיינער פינף פּאַרטאָג איז אריין דער נפש און איך האָב א שפּרונג געטאָן פון מיין פּלאַץ מיט דער האַנט אויף דער ברעמזע און געזאָגט אויפן קול, אז אויב ער וועט נישט אַרויס די מינוט וועל איך אָפּשטעלן דעם צוג, וויי! דאָ איז אים נישט דערלויבט צו זיין... און וען ער האָט נעשמייכלט חוצפּהדיק און געהאָלטן דאָס טיר־הענטל, נישט פּאַרמאַכנדיק די טיר, האָב איך זיך איינאָנצן אויפגעהערט צו האַלטן רואיק און האָב א שליידער געטאָן דאָס בוך אויף אים, אַרויסגעלאָפן אין קאָרידאָר און ערשט אין א האַלבער שעה, אָדער מער, אריין צוריק אין קופּע. די צוויי פרויען האָבן זיך א וואָרף געטאָן צו מיר מיט זידלעריען, מיט סטראָשונ־קעס, אז איך פּאל אָן אויף מענטשן און אז „מען" וועט עס נישט פּאַרגעסן...

איך האָב געשוויגן. געקוקט דורכן פענצטער, וויי! מיר האָבן זיך דערנענטערט צו דער פּאָרשטאָט פון מינכען. מיין קאָפּ האָט מוראדיק וויי־געטאָן פון מידקייט און פון אויפרעגונג. אָבער איך האָב געוואוסט, וואָס איך וועל טאָן. איך האָב זיי איבערגעבעטן, געזאָגט, אז איך בין נעווען מיד, געבעטן זיי מיט מיר צו עסן פרישטיק און צוזאַמען אָפּוואַרטן ביז מיין צוג וועט אָפּגיין. זיי זיינען געווען צופריידן, שוין אָנגעזאָגט זייער „ברודער", אז ער זאָל מיט מיר נישט רעדן, און מיר זיינען אריין אין זאָל פון באַן־רעסטאָראַן.

איך בין, אונטערן תירוץ פון וועלן זיך אַרומוואַשן, אַוועק פון זיי, אריין אין צייטונגס־קיאָסק און פון דאָרט טעלעפאָנירט צו פריינט, מיט וועלכע איך האָב זיך באַקאַנט דעם זומער אין זשענעווע, און זיי געבעטן באַלד קומען צום וואָקזאַל — באַלד, די מינוט, וויי! איך בין אין געפאָר.

און אזוי ווי מיר האָבן זיך געהאַט צונויפגעשריבן מיט א פּאָר טעג פריער, אז איך קום אין מינכען, האָבן זיי (צוויי סטודענטן וואָס האָבן נעוואוינט צוזאַמען אין א שטוב ביי דייטשע פריינט) געוואוסט, אז איך דאַרף קומען אין גיכן אין זייער שטאָט.

אָבער מיין טעלעפאָנירן צו זיי, דאָס בעטן זיי צו קומען באַלד צום וואָקזאַל, דאָס וואָרט „געפאָר", מיין אויפגערעגטע שטימע — דאָס אלץ האָט אויף ליאָווא ר., א יונגן מאַשין־אינזשענער פון רוסלאַנד, וואָס

האָט זיך געלערנט אין מינכען, געווירקט אלס־מירנדיק און ער האָט געזאָגט, אז זיי קומען זאלבעדריט, מיטן דייטשן פריינט.

איך האָב זיי אפגעוואָרט ביים אריינגאַנג צום וואקזאל פון שטאָטישן סקווער און געזאָגט, אז איך וויל נעמען א פאליציאַנט. אָבער דער דייטשער פריינט אונדזערער האָט דערקלערט, אז צו פארהאפטן א מענטשן אין דייטשלאַנד מוז מען האָבן א האפט־באפעל — און אזעלכן האָבן מיר נאָך נישט, ער וווייסט בכלל נישט וועגן וואָס עס האַנדלט זיך. וועגן איך האָב זיי דערציילט, אז זיי ווילן מיך פירן קיין בודאפעסט, אז זיי לייגן מיר פאָר צו זיין אין טעאַטער — און אז זיי האָבן געגנבעט מיין בילעט — האָט דער פריינט געזאָגט, אז דער באן־דעטעקטיוו וועט זיין גענוג מעכטיק, כדי זיי צו ארעסטירן.

איך בין אריין די ערשטע אין זאל, זיך געזעצט טרינקען קאַווע מיט דער באַנדע, און אין פינף מינוט ארום זיינען אריין פיר מאַן אין זאל, צוגעגאַנגען צו אונדזער טיש און דערקלערט, אז מיר זיינען אלע ארעסטירט. דער דעטעקטיוו האָט געוויזן זיין בלעכל אונטערן לאַץ פון מאַנטל און האָט באלד צוגענומען אלע האַנט־בייטלען פון די פרויען. דאָס ערשטע, וואָס ער האָט דערזען פון אויבנאויף, אין דעם נעסעסער מיט די רינגען און בריליאַנטן, איז געווען — מיין באן־בילעט, וועלכן זיי האָבן ארויסגענומען פון מיין מאַנטל־קעשענע...

מיר זיינען אלע אריין אונטער א וואַך אין דער באן־פאליציי, וואו מען האָט מיך, נאָך א קורצן פארהער, באפרייט און גענומען מיין אדרעס, כדי איך זאל זיין אן עדות ביי זייער פראָצעס. איינע פון די פרויען האָט געפרואווט מיך באשולדיקן, אז איך האָב זיי אפגענארט, זאגנדיק אז איך רעד נישט קיין דייטש, אז איך האָב געפרואווט „צעקאליעטשען" זייער ברודער, און אזוי ווייטער. אָבער דער פאליציי־באאמטער האָט, פאַרקערט, געהאלטן, אז איך האָב געהאלפן כאפן א באַנדע פון דער „טרעט בלאַנש", פון פרויען־העכדלער, וועלכע איז געווען געזוכט פון דריי לענדער.

וועגן איך האָב דערציילט מיינע פריינט אין מינכען, אז פאַר מיינע קרובים וועט עס זיין א תירוץ נישט צו לאזן מיך פאָרן וווייטער זיך לערנען אין אויסלאַנד, אז זיי וועלן ציטערן יעדע מינוט פאַר מיין לעבן — וויל איך בין נאָך נישט געווען קיין 18 יאָר אלט — האָט מען אין קרימינאל־געריכט אין א פאַר טעג ארום גענומען שרייבטלעכע נאָטיצן פון מיין עדות־זאגן אין געגנווארט פון א פארשטייער פון געריכט און מען האָט מיך באַ־

פרייט פון אַ ספּעציעלער רייזע קיין מינכען, מיט דריי מאָנאַטן שפּעטער. די מיטגלידער פון דער באַנדע האָבן באַקומען צו פּינף און דריי יאָר תפיסה פּאַר אַ פּאַרזוך צו אַראָפּפירן פון וועג דורך שווינדל אַ מינדעריאָריקע.

עס האָט געדויערט וואָכן־לאַנג, ביז איך האָב זיך באַרואיקט. מיינע פריינט האָבן מיר דערציילט, אַז איך האָב אויסגעזען ווי אַ רויב־פויגל, וועו איך האָב זיך ממש געוואָלט ווארפן שלאָגן דעם נפש, וועו מען האָט אים אויסגעפרעגט אוו ער האָט אַלץ געלייקנט, אויך וועו דער קאַנדוקטאָר האָט זיך מודה געווען, אַז ער האָט ענומען געלט פון אים פּאַר אריינלאָזן אים אין אונדזער אָפּטייל...

איך געדענק אָבער איין נעפּל אין דעם גאַנצן אינצידענט: אַ ברעג־נענדיקן האָס צו דעם מאַן, וואָס האָט געוואָלט פּארניכטן אַ צווייטן מענטשנס לעבן אויף שטענדיק. נישט דער עלעמענט פון פּארניכטן דאָס לעבן פון אַ יונג מיידל, נאָר פון אַ צווייטן מענטשן. אַלס פרוי האָב איך אין דעם פּאַל נישט עקזיסטירט ביי זיך אַליין, נאָר אַלס מענטש. עס איז אין מיינע אויגן געווען די סאַציאַלע קריוודע, דאָס פּארברעכן קעגן אַ צווייטן מענטשן. וואָס איז שייך די צווויי פרויען, האָב איך זייט יענער רייזע באַקומען אַ געפּיל פון שנאה צו פרויען... דער פּאַקט, וואָס זייער פּראָפעסיע האָט זיך אַנטפּלעקט פּאַר מיינע אויגן, בשותפות צו מענער־שקלאַפן־טרייבער, האָט מיך אָנגעפּילט אויף שטענדיק מיט אַן אומצוטרוי צו יענעם טיפּ אויסגעפּוצטע און מיט פּאַלשע בריליאַנטן אויסגעצירטע, אָנגעשמינקטע וויבער, וועלכע איר באַגעגנט אין אַ באַן אָדער אין אַ נאַכט־קאַפע אין די הויפּט־שטעט פון דער וועלט. זיי וואַרטן געדולדיק, ווי רויב־פויגל, אויף אַ הילפלאָזער, קליינער באַשעפענים, כדי זי צו כאַפּן זיכער און פעסט, אין אַ מאָמענט פון זאָרגלאָזיקייט. און וועו די צווויי סטודענטן האָבן מיר געזאָגט, אַז איך בין געשטאַנען מיט געביילטע פויסטן, מיט ברענענדיקע אויגן, פּארעלטערט אויף יאָרן און בלאָס, גרייט זיך צו וואַרפן שלאָגן, צעבלוטיקן, דערהרגענען — איז דאָס געווען אמת. איך האָב דערפילט, אַז פּארניכטן אַזא נפש קאָן וועלן דער ציל פּאַרן גאַנצן לעבן, דער אָביעקט פון קאַלטסטן טראָכטן און צוגרייטן דעם פּלאַן פון נקמה־נעמען. טויטן אַ שונא איז נישט אַ געוואָלטיקע באַפרידיקונג, אַלץ איינס וועו דער שונא איז: אַ פּערזענלעכער אָדער אַ פּאַשיסט.

א ביסל האַרצווייטיק . . .

איך בין געווען נאָאיוו אין האַרץ־ענינים. איך האָב פּארגעסן אַלע ביכער־חכמות, ווען עס איז נעקומען צו מענטשן אַרום מיר. איך האָב זיי באַנומען לויט זייערע ווערטער, זייערע מעשים. אמת, עס זיינען נישט געווען בײַ אַהער קיין פערזענלעכע פּראָבלעמען, קיין „דערוואָקסענע", יעדנפאַלס, און קיין ראַמאַנטישע פון אַן ערנסטער נאַטור. מען האָט זיך אויסגעלעבט אין — טעאַטער־פּאַרשטעלונגען, און גוטע דערצו. איך האָב אין יענע צייטן זיך באַקאַנט מיט קאַמיסאַרזשעווסקאַיאַן, דער גרויסער רוסישער דראַמאַטישער קינסטלערין, וואָס האָט צו אונדז געבראַכט די געשטאַלטן פון דער וועלט־ליטעראַטור און סצענע. געזען די ברידער אַדעלגיים, גאַסטראָלן פון פּעטערבורגער טעאַטער און פון סטאַניסלאַווסקים מאָסקווער קונסט־טעאַטער. געהערט גוטע קאָנצערטן. און איבער דעם אַלעם האָט דאָמינירט דער קאַמף, די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט ארבעטער — מיט זייער שווערן לעבן, מיט די שווערע פיזישע באַדינגונגען אין זייערע וואוינונגען, מיט זייער דורשט נאָך בילדונג און א ביסל קונסט... אויף אזא אופן איז פאַרן ריין־פּערזענלעכן עלעמענט נישט געווען קיין צייט און קיין רעכט.

דערפאַר איז דער „ראַמאַן" אין בריוו מיט מישאַן, עפעס נישט געווען רעאַל. אָבער, ווי געזאָגט, בין איך געווען נאָאיוו.

איך האָב נישט געוואוסט, אז פון אויבן־אויף קאָן עס מאַכן דעם איינדרוק, אז מען האָט דיך פּארגעסן, אז מען הערט אויף אפילו צו שרייבן צו דיר, און דאָך קוקן צו דיר אריבער פריינט און חברים אויף א שטח פון טויזנט מיל. מיט א יאָר שפּעטער, ווען איך בין געווען אין דער שווייץ, איז פלוצלונג צו מיר צוגענאַנגען, אין א סטודענטישער קיך, מישא זאקס און איז גאַרנישט געווען איבערראַשט מיך דאָ צו זען.

— איך האָב אַלץ געוואוסט וועגן דיר די גאַנצע צייט, — האָט ער געזאָגט. — איך קום אויס פון דווינסק, וואו איך בין פּארוואונדעט געוואָרן אויף א דעמאַנסטראַציע. דאָ וועל איך בלייבן בלויז א קלייניע צייט. דאָן קער איך זיך אום קיין רוסלאַנד.

ער איז געווען זייער שטאַלץ און האָט מער קיינמאָל נישט געפּרואווט

אויף מיר צו ווירקן אין דער ריכטונג פון א פערזענלעכער דערנענטערונג.

אין די פאָלגנדיקע מאָנאַטן האָב איך נעזוכן, ווי ער גייט אויף דער ליניע פון קלענסטן ווידערשטאַנד. נישט ער לערנט זיך, נישט ער טרעט ארויס אויף מיטינגען. איך האָב אים נעזוכן אין זשענעווע מיט עפעס אן אומבאשטימטער מיידל, נישט א סטודענטקע, נישט א „פּאַרטייערין", סתם א נעקומענע פון קיעוו, אן א ציל, אן אן אויפגאבע.

ער האָט נעפילט די נישט־אינטערעסאַנטע סביבה זיינע, נעוואן ציניש אין זיינע באמערקונגען און איך האָב נעפילט, אז איך האָב א נעוויסע שולד אין זיין נישט־נעראָטענעם היינטיקן לעבן. אָבער עס איז נעוואן שוין צו־שפּעט עפעס צו טאָן. איך בין נעוואן א סטודענטקע פון סאָציאָלע וויסנשאפטן און זיך א סך נעלערנט, נענאַנגען צו יעדער דיסקוסיע אין דער קאָלאָניע און זיך נאָך מער פארשלאָסן אין זיך, קיין יעדן פּרואוו פון א „ראָמאַן".

און בעלנים זיינען נעוואן נענוג: סטודענטן פון יעדער נאַציאָנאַליטעט האָבן אין מיין סעמינאר נעהערט די לויב־נעזאַנגען פון אונדזער פּראָפעסאָר פון נעשיכטע און פּאָליטישער עקאָנאָמיע וועגן דער ארבעט מיינער. און אזוי ווי איך האָב באהערשט ביידע שפּראַכן, סיי דייטש, סיי פראַנצויזיש, האָב איך נענומען לערנען מיט סטודענטקעס און ארוים־העלפן זיי אין זייער סעמינאר.

אין זומער, 1905, בין איך אוועק אין פוילן, צו נעמען אן אָנטייל אין דער פּאָליטישער ארבעט פון לאַנד, באַלד ווי די אָדעסער שטורעם־טעג האָבן זיך אָנגעהויבן.

איך בין ארויסגעפאָרן אין א קליין דערפל, „לאַנסי", כדי זיך נעזענען מיט עטלעכע פרייַנט. דאָרט האָב איך צופעליק געטראָפן מישא זאקס מיט זיין פריינדין און מיר האָבן אלע פאַרבראַכט דעם לעצטן טאָג מיינעם אין דער שווייץ נאָנץ פרייַלעך, ווי עס פּאַסט זיך פאַר יונגע רעוואָלוציאָנערע מענטשן, וועמעס היינטיקער טאָג קאָן זיין דער לעצטער — ווי עס זינגט זיך אין א ליד.

מיט מישא זאקסן האָבן מיר זיך נעטראָפן אין 1910 נאָך אמאל, אין קלאַרענס, נישט וויַיט פון זשענעווע, וועו איך בין שוין נעוואן מעדעמס פרוי. ער איז נעוואן שוין מער דערוואקסן און סאָליד, האָט שטודירט, און מיר זיינען נעוואן גוטע פריינט, כאָטש בעתן שפּילן קראָקעט און טענים האָבן זיי ביידע, ער און מעדעם, מיך שטענדיק „נעשלאָגן" און איך האָב

זיך געמוזט זוכן א בעסערן פּאַרטנער אין ספּאָרט.

איך האָב נעקאָנט זען, ווי זיין אמביציע ליידט נאָך אלץ, וועו ער קוקט אויף מעדעמען און מיך, און זייענדיק זייער ערלעך, האָט ער גע־מוזט צוגעבן, אז ער איז דאָך געווען צו־יונג און צו־ווייניק פּאַראַנטוואָרט־לעך דעמאָלט, אין רעוואָל, וועו ער האָט זיך געוואָלט פּארבינדן יונגערהייט, נישט האָבנדיק קיין שום באַגריף וועגן לעבן און קאַמף.

מיין אַקטיוויטעט אין פוילן

צווישן יולי 1905 און יוני 1908 האָב איך געאַרבעט אין לאָדזש אין דער בונדישער אָרגאַניזאַציע, מיט אַן איבערריים פון 8 מאַנאַטן אין תפיסה. עס איז אינטערעסאַנט, אַז קיינמאָל דורך אָט־דער צייט איז נישט געווען קיין פראָגע וועגן מיין פאַרמעלער צוגעהעריקייט צום „בונד". נישט אפילו אַזא זאַך ווי א שמועס מיט מיר אין זשענעווע, אין יוני 1905, ווען גלעב (מוטניק), אויסלענדישער פאַרשטייער פון „בונד", האָט מיך פון סטודענטישן קרייז, מיט וועלכן עס האָט מיט אונז, סטודענטקעס, אַנגעפירט א צווייטער פאַרשטייער, מאקאוויי, אַרויסגענומען, מיט דער קורצער דערקלערונג, אַז אויב איך וויל פאָרן אויף ארבעט אין לאָדזש, וועט ער, גלעב, געבן א „יאווקע", דאָס הייסט: אַן אַדרעס. אָבער עס איז מיר קיינמאָל נישט געשטעלט געווארן די פראָגע שארף, צי בין איך פאַרמעל גענוארן א מיטגליד פון „בונד".

דאָס איז פאַר א צייט געווען אפילו פאַר מיר אליין אַן אומקלארע פראָגע, ווייל, ווי שוין פריער דערמאָנט, האָט מיך געצויגן א סך שטאַרקער צו די פוילישע מאסן, וועלכע זיינען געווען, לויט מיין דערפארונג, וויניקער באַוואוסטזיניק און אַריענטירט, אירער די אידישע. און דער פאקט פון מיין לויזער צוגעהעריקייט צום „בונד" האָט מיר טאקע געגעבן די מעגלעכקייט זיך צו צעשפרייטן איבער אַלע נאציאָנאַלע גרופעס פון לאָדזש. און עס האָט זיך אָנגעהויבן א שטילע, אָבער טיפע צעשפּאַלטונג קייט ביי מיר וואוהין צו גיין ענדגילטיק?

די קריוודע און עוולה, די אַרעמקייט און פאריתומקייט איז טאקע גרעסער געווען ביי די אידישע בעלי־מלאכות און מיידלעך. די פיזישע קראפט און בריטפליציקייט אָבער איז געווען גרעסער ביי די קריסטלעכע מאסן. און אין דער ערשטער צייט פון מיין ארבעט אין די פאבריקן, בעת די „מאסווקעס", וועו יעדע מינוט האָט דער מיסטער גאַקאָנט אַרויסרופן פאָליציי און פאר מיר זיינען געשטאַנען אידישע ווערטער, נופערינס און שטאָפּערינס, האָב איך בעתן ריידן, זיך אליין גפראָגט: וויפל קלעפ וועט קאָנען אויסהאלטן הודעס, דער נעלער מרדכי אדער שלמה שיפעטאשן? די פראָגע האָב איך זיך קיינמאָל נישט געשטעלט אין די גרויסע פאבריקן פון שייבלער, פון גראָמאַן, פון דאָבראָניצקי אדער פאזנאנסקי, מיט די טויזנטער גרויסע, שטארקע געשטאלטן. עס איז געווען, נאטירלעך, אויבערפלעכלעך און נאאיוו אזוי צו שטעלן

די פראגע, ווייל בעת יעדער דעמאנסטראציע שפעטער האָט מען אין די נאסן געקאָנט זען, ווי די אייגענע קאָזאקע נאגייקע האָט צו דער ערד געקאסעט, סיי דעם געזונטן פוילישן מעכאניק פון דער „קאָטליארניע" (דעם דאמף־קעסל) חבר „זשיראנדאלי", סיי דעם בלאסן שטרומפווערקער, שייע זיסקינד.

און דאָ ווייל איך טאקע רייד̈ן וועגן הויפט־עלעמענט, וואָס האָט מיך שפעטער גוואלטיק צונעצויגן צו די לאָדזשער אידישע ארבעטער: זייער אומדערשראָקנקייט! דאָס האָט געשפילט א גרויסע ראָלע אין דער פּאָליטישער ארבעט. און מיר, אינטעליגענטן, האָבן געהאט א גרויסן דרך־ארץ צו מוטיקע מענטשן, אלץ איינס וואָס עס האָט געגערט זייער מוט: האָס, צי ענטוזיאזם פאר דער אקציע. דאָס ארגאניזירן אנטלויפן פון א קאנווי, דאָס „אפשלאָגן" פון ארעסטירטע דורך דעם „באיעוואָ אט־ריאד", די זעלבסט־שוץ פון 1906 קעגן כוליגאנעס, דאָס „ספראוון" זיך מיט א פראָוואָקאטאָר, דאָס אנקלאָפן די ביינער א פאטענציעלן מייסטערל־טעלערלעקער, דער העלדישער קאמף פון אידישע ארבעטער קעגן „אל־פאנסן" און קעגן זייער קאָאפּעראציע מיט שפיצלס (שפיאָנען) און סטרו־זשעס — דאָס אלץ איז א מוטיקער קאפיטל אין דער געשיכטע פון דעם פרימארגן פון דער אידישער רעוואָלוציאָנערער באוועגונג אין פוילן, וועל־כע איז, לויט איר כאראקטער און לויט די באזונדערקייטן פון דער אי־דישער שטייגער־סביבה, געווען אן אויסגעשפראָכענע סאָציאַלע באוועגונג, זי האָט ארומגענומען נישט בלויז קלאסן־קאמפן, נאָר אויך משפחה־באציאונגן, רעליגיעזע סכסוכים און אפילו קאָנפליקטן ביי חסידישע רבנים, מיט וועלכע מען איז געגאנגען צום „בונד", פונקט ווי מען איז געגאנגען צו אים, אויב א באלעבאָס פון א שטוב האָט נישט צוגעכט געמאכט דעם רויכנדיקן אויוון אדער א דורכגעלעכערטן דאך . . .

פאר מיר, א יונג מיידל, וואָס איז קיינמאל נישט ארויסגעגאנגען פון די ראָמען פון משפחה, וואָס האָט נישט געקאָנט קיין אנדערע קנופן ווי קרובהשאפט, בלוט־נאָענטקייט — פאר מיר האָט זיך געעפנט א נייע, אויפרעגנדיקע וועלט, פון באציאונגען צווישן מענטשן, וואָס זיינען געווען נעכטן נאָך פרעמדע און — מיר; מענטשן פון אן אנדער קלאָס, פון אן אנדער סביבה, פון אן אנדער גראד דערציאונג און טראדיציע; מענטשן, וועלכע זיינען אין משך פון איין אָוונט, פון איין שמועס מיט זיי, געווארן פאר מיר חברים, כמעט אייגענע, לייבלעך אייגענע.

עס איז נעווען גוט צו זען, אז עס איז נישט נעווען קיין סימן פון הכנעהדיקייט, פון אונטערטעניקייט ביי זיי צו מיר. פּאַרקערט, עס האָט זיך געפילט א פולשטענדיקע גלייכקייט, פון וועלכער עס האָט געפירט א וועג צו לִיבשאפט און דרך־ארץ. און דאָס האָב איך נעזען: באלד נאָך די ערשטע זיצונגען אין די קרייזן, באלד נאָך די ערשטע שמועסן מיט חסידישע פּאַבריק־מיידלעך, האָבן אויגן נעלויכטן, ליפן געשמייכלט, אַנ־געבאָטן זיך צו פּאַרשפּרייטן בלעטלעך, צו שטיין אלס א פּאַטראָל ביי דעם טויער ביז איך וועל קאָנען גיין אהיים, וועז די גאַס וועט זיין „ריין".

אט אזוי געדענק איך מיין טיפע צוגעבונדנקייט צו א יונגער, שיינער, מוטיקער מיידל, א נופּערין ביי שעפּסן אין פּאַבריק, וועלכע איז נעווען אין משך פון כמעט דריי יאָר מיין פּאַרבינדונגס־חברטע צווישן דעם קאָ־מיטעט פון „בונד" אין לאָדזש און דער פּראָווינץ, און מיר. דורך אירע הענט איז דורכגעגאַנגען מיין באזוך אין די פּאַבריקן און ווערשטאַטן פון לאָדזש און פון די קלייַנע וועבער־שטעטלעך ארום זדונסקא־וואָלא, זגיערזש, פּאַביאַניץ, טאָמאַשאָוו, ווידזעוו. און פון די אלע ערטער האָט מען מיך „געפּאָדערט", ווו זי פלעגט מיט א ליבן, קלוגן שמייכל מיר זאָגן. דער אמת אָבער איז נעווען, אז זי האָט מיך רעקאָמענדירט אהין, כאָטש אין די וועבער־סכאָדקע זיינען נעווען נאָך פיר אָדער פינף אַנ־דערע רעדנער און אקטיוויסטן. הודעס פלעגט זאָגן צו די אָנוועזנדע, זיי האָבן „באפוילן", אז עס זאָל קומען נעניא — „וויל זיי האָבן געהערט אז זי גייט איבערן". (דאָס האָט נעזאָלט מיינען, אז איך זאָג זיך נישט אף, ווי עס פלעגן אפט טאָן אנדערע, וואָס זיינען, ווי איך, נישט נעווען קיין פּראָפעסיאָנאלע טוער, דאָס הייסט: נישט נעווען אויסגעהאלטן פון דעם „בונד", נאָר זיי האָבן זיך אליין אויסגעהאלטן.

זיי האָבן נעהאט דאָס רעכט נישט צו גיין איבערן, אָדער נישט צו פאָרן אויף דער פּראָווינץ, ווייל זיי זיינען נעווען, ווי איך, פרייוויליקע טוער. אָבער איך פלעג זיך נישט אפּזאָגן פון קיין פּאַבריק אָדער ווער־שטאָט, ווי קאָנספּעראַטיוו עס זאָלן נישט זיין די ארבעטער דאָרטן.

עס איז אלץ נעווען איינגעשטעלט זייער פּרימיטיוו: איך פלעג אליין צאָלן אלע מיינע אויסגאבן, די טראַנספּאָרטאציע. דאָס מאַנעווירן קעגן שפּיצלעס האָט אמאל א סך נעקאָסט. מען האָט נעמוזט זיך שיין אָנטאָן, פאָרן מיט א דראָשקע, זיך אפּשטעלן אין עלעגאַנטע צוקיערניעס (קאָפעס).

דורכן טאָג פֿלעג איך פֿארדינען דורך לערנען קינדער אין א שולע, און דער אָוונט איז געווען פון 3 נאָכמיטאָג אָן פֿאר מאָסן־פֿארזאַמלונגען. קיינעם איז נישט איינגעפֿאלן זיך פֿרעגן ביי מיר וועגן מיינע מאַטעריעלע מיטלען אָדער באַדינגונגען. מיר אַליין איז דאָס אויך ניט איינגעפֿאלן. איך האָב געפֿילט א געוויסע שעמעוודיקייט צו בעטן געלט פֿאר די אַלע נויטיקע אויסגאבן. פֿארקערט: איך פֿלעג אַליין געבן א מאָנאַטלעכן בייטראָג פון 5 רובל, אָדער געבן די וואוינונג פון מיינע עלטערן פֿאר אן אומלעגאַלער קאָמיטעט־זיצונג, כדי צו פֿארשפּאָרן אויסגאבן.

מיך האָט מיט דער הודעם פֿארבונדן א געוויסע ענלעכקייט אין טעמפּעראַמענט און כאַראַקטער. מיר ביידע האָבן אויך געהאַט מזל: אין אַלע אונזערע געגנ און אומלעגאַלע אָקציעס האָט מען אונז קיינמאָל נישט „געכאַפּט". אַלץ פֿלעגט זיך ענדיקן בשלום. הודעם איז געווען פֿאַר־זיכטיק, געניט אין שטעלן גוטע חברים צו פֿאטראָלירן ביים פֿאבריק־טויער. איין מאָל זיינען מיר ביידע אַוועק צען מינוט פֿארן אָנקומען פון דער פֿאַליציי, וועו א באַלעבעסל פון א וואַרשטאַט האָט זי גע'מסרט. א ווייטערדיקער פֿאטרול, מיט דריי גאָסן אָן א זייט, האָט אונז געמאַלדן אז „מען גייט", און מיר האָבן גאָנץ רואיק פֿארענדיקט אונזער ארבעט דאָרטן. יאָ, הודעם איז געווען מיין ליבסטע חברטע. זי האָט געהאַט א געזונטן חוש און האָט אָפּט ארגאַניזירט די מיטינגען אַזוי, אז צו די מענער, די וועבער און שערער, זאָל קומען אין דער אייגענער צייט א פּריינט מיינער, א גוטער רעדנער און שיינער בחור, ארקאַדי דלוגאַטש, פון דער לאָדזשער סטודענטן־גרופּע, אַזוי, אז מיר זאָלן קאָנען גיין צוריק צוזאַמען. זי האָט מיר שטענדיק געזאָגט, אז מיר ביידע זיינען די צוויי בעסטע אַקטיוויסטן און אז דער „עולם" האָט אונז אַממערסטן ליב . . . וועו מיר האָבן זיך מיט יאָרן שפּעטער געטראָפֿן אין סאָוועטן־פֿארבאַנד, איז מיין פּריינטס ערשטע פֿראָגע געווען: „געדענקסטו די קלוגע הודעם?" מיט וויטיק האָב איך, אין 1912, זיך דערוואוסט אין לאָדזש, אז זי איז געשטאַרבן פֿלוצלינג, נאָך אָן אָפּעראַציע. עס איז געווען שווער זיך פֿאַר־צושטעלן, דעם שיינעם בלאָנדן קאָפּ־האָר, מיט די לאַכנדיקע בלויע אויגן — טויט!

צווישן די ארבעטער פון דער וועבער־סכאַדקע האָב איך א באַזונ־דערן דרך־ארץ און א ליבשאפט געהאַט צום הויכן, שטרענגן, דרייסטן און מוטיקן יאַנקל קאַציק. ער האָט נישט געהאַט „קיין געטער", אַזוי צו

זאָגן. נישט געבוקט זיך נישט פאַר די „אינטעליגענטלעך", ווי ער פלעגט זיי אָנרופן, נישט פאַר די „קאָמיטעטשיקעס פון בונד", נישט פאַר זיינע מיסטערס אין פאַבריק. ער איז געווען א פרייער מענטש. שטענדיק אליין, אָן א מיידל ארום זיך, א שטיק ציגיינער, אָדער א גאַרקי־באָסיאק. אָבער אין דער ארבעט איז ער געווען — טיף ערנסט, פליכטמעסיק, דיסציפּ־לינירט.

איך געדענק א זיצונג פון דער הויפּט־סכאָדקע, וואו עס האָט גע־דארפט איינגעפירט ווערן אין לעבן דער נייער פרינציפּ פון „דעמאָקרא־טיע" ביי וואָלן צום קאָמיטעט. די דיסקוסיע האָט זיך פארצויגן ביז שפּעט אין דער נאכט, וויל די מיטגלידער פון אלטן קאָמיטעט האָבן זיך נישט געקאָנט אייניקן אויף א רעזאָלוציע, און מארגן האָט מען באַ־דארפט אויפשטיין צו דער ארבעט. אין די גאסן פון באַלוט האָט גע־בושעוועט דער רוצח נאָסעק, א סטראָשניק, וואָס פלעגט אייגנוויליק ארעסטירן און שלאָגן. און דאָך האָט קיינער נישט פארלאָזן די זיצונג. ביז מען האָט דערהערט דאָס בורטשען פון יאנקל קאציק אין זיין ווינקל: „איך האָב מורא, אז ביי אָט־דער דיסקוסיע וועט זיך פון דער ,דעמאָ־קראטיע' אויסלאָזן א בוידעם" . . .

דאָס איז געווען א סיגנאל אָפצולייגן די דיסקוסיע אויף א צווייטן מאָל און זיך אביסל צוקוקן צו קאציקן . . . ער האָט, ווי איך האָב שפּע־טער נעהערט אין אירקוצק, דורכגעמאכט א גרויסע פּאָליטישע איבער־קערעניש, געווען א צייט נישט אקטיוו און נעקומען אהער קיין אמעריקע. מיר האָבן זיך ווידער געטראָפן ביי די וועבער, דאָס מאָל ביי די „פּעטער־סאָנער". יאנקל קאציק איז דער אייגענער, וואָס אמאָל, בלויז דער קאָפּ איז געווארן גרוי און דאָס בורטשען אביסל העכער. זיין גרויסער וואונטש צו זען דעם סאָוועטן־פּארבאנד איז מקוים געווארן און ער לעבט פון און מיט יענע טעג אין זיין וועבער־שטעטל פּעטערסאָן . . .

אט אזוי גייען אדורך אין א לאַנגער ריי די געשטאַלטן פון די טויער און טוערינס פון יענע דריי יאָר: וויקטאָר (מאראס), וועלכער איז ג־ט בליבן אין רוסלאַנד און ארבעט היינט אין סאָוועטן־פּארבאַנד אין א סאָ־וועטישער אינסטיטוציע. פרידא, שאמע, דאשע — די דעמאָלט פּאַר מיר נאָר גרויסע טויער, וועלכע זיינען געווען אין צענטראַלע אייניריכטונגען און וועלכע האָבן גלייגט „גרויסע האָפענונגען" אויף מיר. די האָפענונ־גען האָב איך צעשטערט, מיט יארן שפּעטער, דורך מיין הייראט מיט

מעדעמען, אין 1910, וועז ע ר האָט נישט געוואָלט, אז איך זאָל צוריק פֿאָרן קיין פוילן ארבעטן. איך געדענק דעם לעבעדיקן, ענערגישן — „רואוימטשיק", וועלכן איך האָב אויך דאָ, אין אמעריקע, געטראָפֿן; דעם ענערגישן אָפּטימיסט אפֿרים לוזער, פון די שטרומף־ווערקער, וועלכער האָט, צווישן 1905 און 1945, נישט געביטן אויף א האָר זיין סכאָדקע־פּסיכאָלאָגיע און זיין „וועלט־אָנשויאונג" . . . ער האָט בלויז געביטן זיין אדרעס פון לאָדזש אויף ניו־יאָרק.

און איך געדענק א גאַנצע ריי ארבעטער־פיגורן פון העכערן מין: חיימל פֿראָפּעסאָר, אברהם שטערן, שייע זיסקינד, דער באָיאָוועץ, חיהלע, די שניידערין און איר חבר, דער הויכער אברהם, שמואל־יונה מארקום, דער ערשטער וועבער, וואָס איז אַוועק אין גערא, דייטשלאַנד, אין 1908 און האָט דאָרטן ארגאַניזירט א וועבער־קאָלאָניע. פֿאָרן אָפּפֿאָרן האָב איך אים געלערנט דייטש און די חברים האָבן אים דאָס נישט געקאָנט מוחל זיין: ווי אזוי גייט מען עפּעס באמיען געניען, וואָס ארבעט א גאַנצן טאָג ביי לעקציעס מיט קינדער? (די לאָדזשער האָבן נישט אַנדערש מיך גערופֿן ווי „געניע", כאָטש איך האָב געפֿרואוועט האָבן א פּסעוודאָנים. עס האָט נישט געהאָלפֿן. איך בין בין היינט ביי רעלען, ביי קאַציקן, ביי דבורה וויגאָדזקא אין קאָפּענהאָגן, נאָך אלץ: געניע!

עס קומען אויפֿן זכרון נאָך פּנימער, נאָך נעמען, וועלכע מען טרעפֿט אין דער בראָנקס, אין נוארק, אין לאָס־אַנדזשעלעס, אין מינסק און אין אָדעס, פון יענע אלטע גוטע יאָרן, וועז א קלוטשניק אין תפיסה האָט מורא געהאַט אויפצוהויבן א האַנט אויף א פּאָליטישן — מעג ער אפילו זיין א באלוטער איד — וויל הינטער אים זיינען געשטאַנען חברה, וואָס פלענט אָנברענען די ביינער נאָכן ארויסגיין פון דער תפיסה. זיי שטייען פּאר מיינע אויגן. איך קען נישט זייערע נעמען — די הונדערטער און טויזנטער פון די לאָדזשער וואַרשטאַטן און אָרעמע באלוטער שטיבלעך — אין קיעלעמס געסל, אויף פּולנאָצנע גאַס, אין ווסכאָדניע, וואו איך האָב זיך באקאַנט מיט מיין אלטן פרייַנט, י. ב. ביילין, דעמאָלט ישראל־בער פירער פון די פּריקאשטשיקעס . . . איך זע זיי נאָך יונג און שטאַרק גייסטיק, ווי איך האָב זיי געזען אין אונזער יוגנט. עס שטייט שיינדל, מיין חברטע פון ארעסט און תפיסה. עס קומט אויפֿן זכרון דער גאַסט פון וויים־רוסלאַנד, דער ערשטער גרויסער רעדנער, וואָס מיר האָבן געהאָט אין לאָדזש: באָרוך, דער „יונגער לאָסאל", וועלכן מיר, א גרופּע

יונגע, מוטיקע חברים האָבן ארויסגעפירט פון לאָדזשער מאַנעוש, וואו ער איז געווען ארעסטירט מיט ניינציק אידישע בעקער, בעת איך האָב געדארפט פארפירן א שמועס מיט דעם דעזשורנעם אָפיציר . . . לאַסאַל, דער שפעטערדיקער אָלדערמאַן פון ניו־יאָרק און מענעדזשער פון „פאָר־ווערטס" — ב. וולאדעק (טשארני) . . .

דער קריז ווערט קלענער. ערגעץ־וואו לעבט כעניע, א וועבערן אָדער נופערן; ערגעץ־וואו געפינט זיך אין בראַיטאַן א קינד פון „משה באָסיאק", פון דער קצב'ישער סכאָדקע אין לאָדזש, וועלכער איז ביי אונז געווען דער הויפט־באָאַוועץ, צוליב זיין געזונטן אויסזען און זיך קאָנען באַנוצן מיט א „שפייער".

וואו זיינען די איבעריקע היינט? דאָס ביסל, וואָס איז נאָך געווען אין לאָדזש, אָדער ווארשע, אָדער אנטווערפן און פאריז, האָט פארניכ־טעט דער מעסער פון נאציזם . . . מיט זיי איז אַוועק א שטיק פון אונזער יוגנט און פון אונזער קאָמף. און אָפט — פון פשוטער מענטשלעכער העלדישקייט, וועלכע דעם פארוואונדעטן העלדישן חבר מוצעק האָט מען אין 1905 פאר די אויגן פון סטראַזשניקעס, אָפגעפירט אין א שטוב, וואו מען האָט אים געלייגט אין גיפס און פונוואַנען מען האָט אים שפעטער א לאָמען, אַוועקגעשיקט קיין אויסלאַנד. חברים האָבן ריזיקירט זייער לעבן צוליב חברשאפט . . . געגומען אויספירן אין לעבן די גוואַל־טיקע ארבעט פון איבערבויען זיך אַליין און דורך דעם — די מענטשהייט!

איך פלעג זען, מיט צענדליקער יאָר שפעטער, טרערן אין פאַר־עלטערטע אויגן, וועלכע האָבן ערגעץ־וואו אין א פארוואַרפן שטעטל, אָן א זייט פון די ברייטע שליאַכן, גערעדט וועגן דער אַלטער היים און וועגן איר גראַנגל, שוין מיט א דור שפעטער, מיט דער אַלט־נייער ברור־טאַלער רעאַקציע . . . איך האָב געזען זיין פון אמאַליקע געזעלשאַפט־לעכע טוער פון פוילן אויף די שלאַכט־פעלדער אין שפאַניע, א סימבאָל פון דער העכסטער געהויליקטער ירושה.

דער אַרעסט אין אַ פאַבריק

עס האָבן זיך אָנגעהויבן די ערשטע טרעפונגען מיט פוילישע און אידישע ארבעטער אין לאָדזש. עס האָט נעאַרבעט א פוילישׁ־אידישער פראָפאַגאַנדיסטישער קרייז ביים „בונד" אין פוילן. די פוילישע רעדנער האָבן אָבער באַדינט מיסטנם די שילער און סטודענטישע יוגנט, וואָס איז נעווען פון אידישע אסימילירטע משפחות. די אמתע גרויסע ארבעטער־מאסן, פאַליאַקן, האָבן מיר אָבער געקענט דערגרייכן בלויז דורך דער ס.ד.ק.פ.י.ל. (פוילישע סאָצ.־דעמ. פארטיי), אָדער דורך דער פ.פ.ס. (פוילישע סאָצ. פארטיי). פאר זיי פלעג איך טאקע רעדן, ווען פארשטייער פון פראָפעסיאָנעלע פאַראיינען פלענן קומען אין די גרויסע לאָדזשער פאַבריקן און ארגאַניזירן „פלי־מיטינגען" („לעטוטשקעם", אויף רוסיש).

עס זיינען געקומען די אָקטאָבער־טעג. מיט וואָכן פריער פלענן אָנגיין הייסע דיסקוסיעס און באריכטן פון שטאָטישן קאָמיטעט פון „בונד" און פון דער פ.פ.ס. מיט דער סאָצ.־דעמ. פארטיי, כדי צו ארגאַניזירן א געמיינשאפטלעכע ארויסטרעטונג, ווען דער אלגעמיינער סטרייק וועט אויסברעכן. מיר האָבן געהאט א קאָנטאקט מיט צענטראַל־רוסלאַנד, מיר פלענן שוין דערהאלטן די רעזאָלוציאָנערע אומלענאלע לִיטעראטור פאַרן מיליטער און א קליינע גרופע רוסישע סטודענטן און שילער פון דער זגיערזשער האַנדלס־שולע האָבן שוין געהאט, מער אָדער ווייניקער, סאָליד פארבינדונגען מיט דער 10־טער ארטילעריע בריגאדע און מיט טיילן פון דעם זייער אָפּגעשטאַנענעם „קאָליוואַן־פאָלק" פון דער פיעבאָטע.

איך געדענק דעם ערשטן אויפברויז פון דער סטרייק־אידייע, וואָס איז אָנגעקומען אין לאָדזש אין ווארעמען זוניקן אָקטאָבער נאָכמיטאָג, און מען האָט אונדז מיט א קורצן לאָזונג: „אראפ פון טראָטואר", פאר־געלייגט צו מארשירן איבער דער גאס און שפּעטער גערופן צו ספּאָנטאַנע קורצע גאסן־מיטינגען, וועלכע די צעשראָקענע און איבערראשטע פאָליציי האָט נישט געשטערט. דעם אייגענעם טאָג האָב איך צום ערשטן מאָל געזעהן אין הויף פון דעם פארבאַנד פון די „האַנדלס־אָנגעשטעלטע", אָדער ווי מען האָט זיי גערופן אויף רוסיש: „פריקאשטשיקעם".

מען האָט געשטראָמט אין די הונדערטער צום הויף פון דעם פאראיין,

און אין אַ פּאָר מינוט איז שוין דער גאַנצער הויף און דער גאָרטן געווען שוואַרץ פון מענטשלעכע פיגורן.

עמיצער האָט מיך אויפגעהויבן, צוועקגעשטעלט אויף אַ דאַך פון אַ נידעריק הייזל, און איך האָב אָנגעהויבן רעדן וועגן דער באַדייטונג פון דעם אַלגעמיינעם פּאָליטישן סטרייק אין רוסלאַנד, אָלם אַ וואָפן צו דער־שלאָגן זיך אַ קאָנסטיטוציאָנעלע דעמאָקראַטישע רעפובליק, מיט אַ קאָנ־סטיטואַנטע, געוויילט אויפן סמך פון דער 4־פּאַביקער פּאָרמולע: אַלגע־מיינע, גלייכע, געהיימע און דירעקטע וואָלן פּאָר מענער און פרויען.

די רעדע איז איבערגעריסן געוואָרן דורך פּאָליציי־שאָסן פון דרויסן און דער עולם האָט זיך, דערווייל אָן פּאַניק, אַ שאָט אַרויס נעטאָן צום טויער אין גאַס. מיר האָבן געהאַט צוגענרייט אַ שוץ־וואָך, וואָס האָט זיך פּאַרמאָסטן מיט דער פּאָליציי און געענטפערט מיט רעוואָלווער־שאָסן אויף די פּראוואָן אונדז צו טעראָריזירן. פון דער נאָענטער גאַס האָבן זיך שוין געצויגן גרויסע מאַסן פויליש ארבעטער, ווייל עס איז געווען 6 אַזייגער און זיי האָבן פאַרלאָזן די אַרבעט, ווי נאָר מען איז געקומען זיי אַראָפּנעמען, פון פּראָפּאַראַיין פון „טעקסטיל".

מען האָט מיך באַלד אַרויסגעפירט פון טויער, אַרויפוואַרפנדיק אַ מאַנטל אויף מיר. און דאָס האָט מיך סיי גערירט, סיי פּאַרשעמט, ווייל יעדער לעבן האָט געדאַרפט באַשיצט ווערן און נישט בלויז דאָס לעבן פון א רעדנער, ווי יונג ער זאָל נישט זיין, האָב איך געטראַכט.

דער אַלגעמיינער סטרייק, מיט זיינע עטאַפּן פון אויפשטייג און פון פאַרפאַט מצד דער צאַריסטישער רעאַקציע, וועלכע האָט זיך באַלד געכאַפּט און זיך מאָביליזירט, מיט אַלע אירע כוחות, פון קאָזאַקן־רציחות ביז פּאָגראָמען און פעלד־געריכטן, איז פּאָר אונדז געווען א שטרענגע, שווערע שולע, וועלכע מיר זיינען אַדורך, שטאַפּל נאָך שטאַפּל.

וען די רעאַקציע האָט זיך שוין געפילט זיכער, וען די תפיסות זיינען געווען איבערגעפאַקט און אויף די טורמע־הויפן זיינען איבערן ריזיקן לאַנד געווען אויפגעשטעלט תליות, האָבן מיר געביטן אונדזער טאַקטיק פון ארבעט, אונדזערע מעטאָדן פון געטרויען מענטשן און אייג־געשטעלט די נייע זשמודנע, טאָג־טעגלעכע פּאָליטישע מאַסן־ארבעט אין קלייגע פּאַבריקס־קאָמיטעטן פון 3 - 5, פון זיכערע אויסגעפרוואוטע קעמ־פער. מיר האָבן געביטן דעם וואויגאָרט, די שטעט, די גאַסן און די אר־בעט־פלעצער, אָנגעהויבן דורכזייען די אינטעליגענץ, נאָכפאָלגן יעדן פאר־

דעכטיקן פּאַרשוין, וואָס האָט זיך געוואָלט אַרײַנדרייען אין אונדזערע קרייזן.

מיר האָבן נאָך אַלץ געהאַט א ווירקונג אויף די באַלעבאַטים, א דאַנק די פּראָפּעסיאָנעלע פּאַראיינען, און דער דרך־ארץ צו די אַרבעטער־פּאַרטייען איז געווען אַזוי גרויס, א דאַנק דער אַרויסגעוויזענער דיסציפּלין בעת דעם גענעראַל־סטרייק, סיי אין אָקטאָבער, סיי אין דעצעמבער 1905, אז עס זיינען כמעט אינגאַנצן נישט געווען קיין פאַלן פון אַרויסרופן די פּאָליציי בעת אונדזער קומען אין א פּאַבריק.

דערפּאַר בין איך געווען זייער איבערראַשט, ווען עס איז אָנגעקומען פּאָליציי אין נאָוועמבער 1907 אין דער פּאַבריק פון יולִיוס ראָזענטאַל, אויף פּוסטע 5 (אין לאָדזש), וואו עס איז געווען א סטרייק און וואו איך האָב געדאַרפט רעדן צו די אידישע שערער און נופּערינעס.

איך בין דאָרט געווען מיט א פּאַרשטייערין פון דער וועבער־סאָדקע, שיינדל דאַנעבערג (נעשטאָרבן אין פילאַדעלפיע מיט 15 יאָר צוריק, די פרוי פון יאָסל וועבער) און מיר האָבן געהאט דעם שליסל פון דער פּאַבריק. אויסערדעם זיינען אונדזערע טאַשן געווען פול מיט קאַסע־ביכלעך, קוויטן פּאַר אָפּצאָלן מיטגלידערשאַפט־נעלטער און אומלענאַלער ליטעראַטור.

ווען דער פּרעסטאַוו פון פּאָליציי־באַצירק איז אָנגעקומען, זיינען מיר שוין געווען אויבן אין וועבער־סקלאַד, און אַנטלויפן האָט מען נישט געקאָנט: אויסערדעם האָט זיך דער מיטינג נאָר־וואָס אָנגעהויבן און דער זאַל איז געווען פול. די פּאָליציי איז געשטאַנען אין טיר, אָבער איך האָב נאָך נישט גערעדט. דערפּאַר האָט דער פּרעסטאַוו נישט געקאָנט מיך כאַפּן פּאַר דער האַנט, אַזוי צו זאָגן... מען האָט אַלעמען געהייסן אַרויסגיין און ביים פּאַבריקס־מייסטער זיך געפּרעגט ווער עס אַרבעט דאָ.

מיר צוויי זיינען געווען פּרעמדע. מען האָט אונדז אַרעסטירט. שיינדל האָט זיך איינגעשפּאַרט און געפּאָדערט פון מיר, אז מיר זאָלן גיין צופוס דעם גאַנצן מהלך — עפּעס א צוויי וויאַרסט — כדי פּרייַנט אונדזערע זאָלן אונדז זען אין נאַס און אַזוי אַרום ווייַן, אז מיר זיינען פּאַרהאַלטן. איך האָב אָבער געהאַט אַן אַנדער פּלאַן: דער סטראַזשניק, זיצנדיק מיטן רוקן צו אונדז אין דער דראַשקע, וועט מיר געבן א געלעגנהייט צו צעריסן אַלע קוויטלעך פון מיין קעשענע, און די פרייַנדין מיינע, שיינדל, וועט אַזוי אַרום קאָנען אַרויסוואַרפן די שליסלען און נאָך

עפּעס געצייג פון איר קעשענע. אויסערדעם, איז זי געווען קראַנק און איך האָב נישט געוואָלט, אַז זי זאָל גיין אַזא שטיק וועגס, ביז דער תּפיסה. אויך האָב איך געהאָפט, אַז איך וועל קאָנען טעלעפאָנירן צו מיין ברודער אהיים, אַז זיי זאָלן אונדז פרואוון באפרייען אויף „קאוציע" (בעיל) אַזוי שנעל ווי מעגלעך. איז דער סטראַשניק געווען אַן איינגעשפּאַרטער און האָט נישט געוואָלט זיצן ביים פורמאַן אויף די קאָזלעס, נאָר ער האָט געוואָלט אונדז ביידע היטן...

אַזוי זיינען מיר אַנגעקומען אין „אוטשאַסטאַק", וואו עס זיינען געווען נאָך אַרעסטירטע און וואו מען האָט אונדז נאָך פּאָר אַ שעה צייט נישט אויסגעפרעגט. אין דער שעה צייט האָב איך מיט ביידע הענט אין מיינע טאַשן געריסן אויף פּיצלעך אַלע פּאַפּירן און באַווייזן. דאַן בין איך געגאַנגען, אין דער באַגלייטונג פון אַ פּאָליצייַ־פּרוי, אין דעם וואַש־צימער און אַלץ דאָרט אַרײַנגעוואָרפן. דאָס איינגענע האָט געטאָן שיינדל. בלויז פון די שווערע פּאַבריק־שלעפּלעך האָט זי נישט געקאָנט פּטור ווערן. האָבן מיר באַשלאָסן זיי צו לאָזן ביים גרויסן אויוון, אונטער דער באַנק, וואו מען האָט אונדז ביידן געגעבן אַ נייעם פּלאַץ.

דערווייל האָט מיין ברודער געזוכט צווישן מיינע פּריינט צו געפינען הונדערט רובל פּאַרן פּריסטאַוו פון יענעם „אוטשאַסטאַק", וועלכער האָט געהאַט אַ שם צו נעמען געלט און צו מאַכן פון דעם אַ „מיספּאַרשטענדניש", כדי צו באַפרייען אַ סטודענט אָדער אַ שילער.

אָבער ער האָט אַנגעטראַפן אויף טויבע אויערן און אין איין פּלאַץ האָט מען אים געענטפערט, אַז אַ שטיקל „פּראַקטיק" אין זיצן אין אַ טורמע וועט מיר נישט פּאַרשאַטן... די זאַך איז דעם אייגענעם טאָג אַוועק צו די זשאַנדאַרמען און באַפרייען אויף קאוציע האָט מען נישט געוואָלט.

מען האָט אונדז אָפּגעפירט, שוין צופּום, אין דער טורמע אויף דלוגע נאַכט.

עס האָט זיך אַנגעהויבן דאָס נייע שווערע תּפיסה־לעבן, פול מיט יענער אַטמאָספּערע פון הפקרות, געפּאַר און דערנידערונגען, וועלכע קאָנען אַזוי לייכט צעברעכן אַ מענטשן, וועלכער איז נאָר־וואָס, מיט אַ שעה פריער, געווען פריי און פול מיט לעבנסקראַפט צו טאָן אַלץ, וואָס ער וויל. די לופט איז געווען שטיקעדיק מיט אָפּקלאַנגען פון דרויסן, פעלד־גערייכטן און משפּטים. אָבער אויך מיט באַנדיטיזם. מיט געוואָגטע דרייסטע אקטן פון ראַבעווען און פון „עקספּראָפּריאַציעס".

פֿארטאָג פֿלעגן קומען פון אַנדערע תפיסות ארעסטאַנטן צום משפט אין לאָדזש. מען פֿלעגט הערן זייערע שוועריע טריט אויפן לאַנגן קאָרידאָר און מען האָט געקאָנט כאַפּן א שנעלן קוק אויף זיי דורכן „וואָלטשאָק" (א קליינע עפענונג אין דער אייזערנער טיר פון דער קאַמער).

עס איז נישט געווען קיין פרויען־אָפּטייל אין דער לאָדזשער תפיסה אין יענע יאָרן פֿאַר פֿאָליטישע ארעסטירטע. האָט מען אונדז געהאַלטן צוזאַמען מיט קרימינעלע פרויען פון אַלע מינים און קאַטעגאָריעס: פון גנבטעס ביז קינדער־מערדערינס. מען האָט זיי געגוצט אַלס „שפּיצליאָוו־קעס" (שפּיאָנען) קעגן די פֿאָליטישע, און מיר פֿלעגן זיך קודם־כל פֿאַר־נעמען מיט א הייסער אַגיטאַציע בנוגע זיי, אויסנוצנדיק דעם עלעמענט פון פּוילישער סאָלידאַריטעט קעגן דעם פֿאַרהאַסטן רוסישן פֿאָליציי־גייסט איבערן לאַנד.

מיך האָט מען צעשיידט מיט שיינדלען, א סיסטעם פון די זשאַנדאַר־מען, כדי מען זאָל זיך נישט קאָנען צונויפֿרעדן צווישן זיך אין איין און דעמזעלבן פּראָצעס.

מען האָט מיך אַריינגעזעצט אין דער קאַמער פון א פּוילישער מיידל, א טאָכטער פון א פּוילישן פֿאָלקאָווניק אין דער צאַרישער אַרמיי, אָסטאַביעוויטש.

איר נאָמען איז געווען האַלינא. אָבער מיר האָבן איר גערופן גרא־זשינא. אַזוי האָט זי געבעטן איר צו רופן. די באַקאַנטשאַפט מיט איר, איר צויבער און אייגלקייט, איר מאָסלאָזע לִיבשאַפט צו דעם פּוילישן אר־בעטער, צו פּוילן אַליין — איר מוט און האַלטונג בנוגע די זשאַנדאַרמען, איר געוואַלטיקע עטישע באַציאונג צו די קאַמער־חברים, סיי פֿאָליטישע, סיי קרימינעלע — האָבן פון איר געמאַכט די נאַטירלעכע און באַליבטע פּירערין פון אַלע ארעסטירטע, אפילו פון די מענער, וועלכע זיינען ge־זעסן אויף צווייטן עטאַזש, און מיט וועלכע מיר האָבן געפּירט רעגלמע־סיקע שמועסן דורך די וועגט און געשיקט בריוו און צייטונגען דורך די גנבים.

גראָשינא איז געווען א מיטגליד פון פּ.פּ.ס. און האָט געהאַט א שווערן פּראָצעס פֿאַר טראַנספּאָרטירן אויפֿרייס־שטאָף און האַנט־געמאַכטע באָמבעס איבער פּוילישע שטעט. דאָס קלענסטע, וואָס האָט איר ערדראַט לויטן פֿאַראַגראַף 102, איז געווען 8 יאָר קאַטאָרגע, דאָס וואַרשיינלעכע און

מעגלעכע, אלס דער טאַכטער פון א פּאַלקאַוניק—א פּאַליאַק, איז געווען טויט דורך הענגען...

און גראַשינא האָט זיך געגרייט צו איר משפט. זי פלעגט מיר דערציילן, אין די לאַנגע שעהן ביז צו דער לעצטער „פּאַוויערקע" (10 אזייגער אין אוונט), וועו מען האָט נאָך געמעגט ברענען ליכט און שטיל שמועסן, עפּיזאָדן פון איר לעבן, פון איר ארבעט און פון אירע רייזעס איבערן לאַנד, וועלכע האָבן פּאַר מיר אַנטפּלעקט א ים מיט מסירת־נפשדיקע האַנדלונגען און דאָס בילד פון א פּוילישער רעוואָלוציאָנערקע אין דעם שענסטן און טיפּסטן זין פון דעם וואָרט...

און גראַשינא איז געווארן פּאַר מיר א לעבעדיקער אלף־בית פון אומלענאלן קאמף און העלדישקייט. זי איז געווען יונג און זייער שיין, מיט א שטאלצן, הויך־געטראָגענעם קאָפּ און א שלאַנקער לייכטער פיגור, זי האָט זיך שנעל געטראָגן איבערן קאָרידאָר, אויסזינגענדיק מיט וועריטער אלע נייעסן, וואָס זי פלעגט זיך דערווייסן פון א זשאונג מיט קרובים אדער פון בריוו דורך די גנבים, וועלכע פלעגן אויף דער פריי גיין צו אונדזערע חברים אין שטאָט.

גראַשינא איז נעזעסן אין אנהויב אליין, אבער וועו איר פּראָצעס האָט זיך דערנענטערט, האָט מען צו איר אריינגעזעצט מיך.

אונדזער פריינטשאפט האָט זיך נאָך מער פּאַרשטאַרקט, וועו זי האָט מיר איינמאל, שוין גרייטנדיק זיך צו פּאָרן צום פּראָצעס אין וואַרשע, אין דער „סודעבנאיא פּאלאַטע" מיטן אַנטייל פון מילימער־געריכט, דערציילט וועגן איר פערזענלעכן לעבן. זי איז געווען די פרוי פון א פּוילישן טערריסט, א מיטגליד פון זייער „באיואווקע" (דער באַוואָפנטער גרופּע), וועלכער האָט אין א באמבן־אנפאל פּאַרלוירן ביידע פים און איז נעראָטעוועט געוואָרן פון חברים, אפּגעפירט אין א פריוואָטע קליניק און דאָרט געלעגן אזוי לאַנג, ביז מען האָט אים ארויסגעשמוגלט אין קראַקאָוו. אויף איינער פון אירע רייזעס אין אויסלאַנד, צו די רעוואָלוציאָנערע קוואַרטירן, האָט זי זיך מיט אים באַקענט און פון אים גענומען די באַפעלן אויף אויסצופירן אקציעס. ער איז געווען פון אזא מאַנעטישער קראַפט און האָט אויסגעאיבט אויף די מענטשן אזא גרויסן איינפלוס, אז די פּאָליציי־דעפּארטמענטס פון פוילן האָבן זיך געבראכן די קעפּ, וואו אים צו געפינען—און נישט געקאָנט. וויל וער וואָלט אים נעקאָנט זוכן אין א פוילישער

פירשטלעבער משפחה, אין אן אריסטאקראטישן פאלאץ פון פוילנם קע־
ניגלעבע יורשים?

זיין לעגענדארע פיגור איז ארויז אין דער פוילישער ליטעראטור פון
יענע יאָרן, אין א בוך מיטן נאָמען „קסיאָנזשע" (פרינץ). זי ווידער איז
פאראיניקט געוואָרן אין אנדזשעי סטרוגם א ראָמאן: „פּאָרטרעט",
וועלכער האָט אין אירע קורצע שעהן פון טאָג, וועלכע זי פלעגט
אויסמיידן די גאַס, געמאָלן איר בילד אין דער שטילקייט פון זיין סטודיא,
אין די שטילע געסלעך פון „סטארע מיאסטא", דער אלטשטאָט אין וואר־
שע, אין דער שכנות פון אלטן פוילישן שלאָס, וואו עס איז צו יענער
צייט געוועסן דער הענקער פון פוילן: געזעלש־גובערנאטאָר סקאָלאָן.

נישט בלויז פריינטשאפט האָט אונדז פאַרבונדן. איך בין אזוי דער־
שיטערט געוועזן פון דער פערספעקטיווע פון טויט־שטראָף, אז איך האָב
אויפגעהערט צו טראכטן וועגן מיין נישטיקער אנגעלעגנהייט, וואָס האָט
מיך געקאָסט דראָען העכסטנם מיט א יאָר פעסטונג אדער ארויסשיקונג
אין ווייטן מזרח אדער צפון. אָבער זי, גראָשינצ? א שטריק אויף איר
וויסן נאקן... די שעהן פאַרן טויט, די קאלטע קאָמער פון די „סמערט־
ניקעס", די פארמשפּטע צום טויט, וואָס איז געווען באלד הינטער מיין
קאָמער און וואו מען פלעגט ברענגען פון קריגס־געריכט די פארמשפּטע.

איך געדענק דעם צינישן, אויף אייביק אומפארגעסלעכן אויסדרוק
פון א סטראשנינק, וועלכער האָט אויף דער פאָדערונג פון א פארמשפּטן
אריינצושטעלן א שויב אין דעם אָפענעם פענצטער (עס איז געווען דע־
צעמבער) געענטפערט מיט א געלעכטער: „א שויב? דיר איז שוין די
פארקילונג נישט געפערלעך: מארגן וועט מער דיך דערשיסן..."

מיר האָבן אמאל ביינאכט ארויסגעקוקט דורכן הויכן פענצטער פון
דער קאָמער, פארגראָטעוועט, אָבער אפן פאר א פיצל שפּארע פון אונטן,
ווי קאָמאראָווסקי, א סאָציאל־דעמאָקראטישער ארבעטער, ביי וועלכן מען
האָט געפונען בעתן אָביסק א רעוואָלווער און וועלכער איז געוואָרן פאר־
משפּט צום טויט, איז געשטאנען שפּעט ביינאכט אין טורמע־הויף און
געוואָרט אויף א זאָונג מיט זיין פרוי, בעת דער זאל איז געווען איבער־
געפּאָקט מיט א קאָנווּי־עסקאָ. עס האָט גערעגנט, עס איז געווען אייז־
קאלט, קאָמאראָווסקי איז געשטאנען אין א לייכטן זומער־רעקל און אן
א היטל אויפן קאָפּ... ער האָט אוועקגעגעבן זיין מאנטל און זיין היטל,
נאָכן משפּט, צו זיינע חברים פון דער קאָמער, זיך אפּזאָגנדיק פון דער

טעלעגראמע צו סקאלאָן, מיט אַ בקשה צו פֿאַרבייטן דעם משפּט... וועָן מיר האָבן אַריינגערופֿן דעם קלוטשניק אין קאָמער אוֹן אים געבעטן צו געבן קאָמאַראָווסקין אַ וואַרעמען פֿלעד אויף די פֿלייצעס, האָט ער זיך צעלאַכט אוֹן געזאָגט: „נאָ דוויע גאָדזיני?" (אויף צוויי שעה צייט?)...

די קאָלטע גרויזאָמקייט איז שווערער צו טראָגן, אַיידער דעם טויט. וויַיל די גרויזאָמקייט פוֹן וועָרטער איז וויכטיקדיקער, ווי אַ קויל אָדער אַ באָגנעט אין רוקן. די פּוילישע סטראָזשניקעס זיינען געווען אָמאָליקע סאָלדאָטן, וועלכע האָבן זיך אָנגעלייטן פוֹן רוסישע ברוטאָלע אָפּיצערן, בעת זייער זיין אין דער אַרמיי, אוֹן האָבן אָנגענומען פֿאָסטנס אין תּפיסות, כדי אַליין צו קאָנען באַלעבאָטעווען איבער רוסישע אַרעסטירטע. אַזוי האָט מיר געזאָגט גאָנסיאָראָווסקי, אונדזער קלוטשניק, אַ פּויערשער זון, וואָס האָט ליב געהאָט כבוד אוֹן וועלכער האָט זיך צו אונדז ביידן באַ־צויגן נאָענץ גוט, וויַיל מיר האָבן אים געפוֹן „פֿאָן גאָנסיאָראָווסקי" אוֹן זיך געטיילט מיט אונדזערע „וואַלוואוקעס" (פֿאָסילקעס פוֹן דער פּריי) מיט אים...

אָבער ער האָט דאָך אַוועקגעטראָגן דעם פֿלעד אין הויף, מיט אַ פּעקל פֿאָפּיראָסן אוֹן אַ גרוס פוֹן נומער 16: אונדזער קאָמער. מיר האָבן געזען, ווי קאָמאַראָווסקי האָט פֿאַרוויכערט אַ פֿאָפּיראָס. דאָס איז געווען זיין לעצטע נאָכט. אוֹן איבער אונדז זיינען געזעסן מענער, פֿאַר וועלכע יעדע נאָכט איז געווען אַ לעצטע. נאָר דער, וואָס איז אַליין געזעסן אין יענער צייט אין אַ תּפיסה, וויַיסט וואָס פֿאַר אַ העלדישער דור מענטשן איז אַדורך פֿאַר זיינע אויגן אוֹן אַוועק אויף אייביק פֿאַר דער זאָך פוֹן באָפּרייאונגס־קאָמף.

די רעוואָלוציע אין רוסלאַנד האָט נישט געהאָט קיין גלייכן צו זיך, וואָס אָנבאַלאַנגט מענטשן־מאַטעריאַל אוֹן קרבנותדיקייט, אין פֿאַרלויף פוֹן איר גאַנצער געשיכטע: פוֹן די „נאַראָדניקעס" אוֹן ביידע רעוואָלוציעס, 1905-1917— איבערן בירגערקריג אַריבער אוֹן אינטערוועניציעס — ביז צו די פֿאַרטיזאַנען פוֹן 1918-1924 אוֹן די העלדישע אומדערמידלעכע קעמפֿער קעגן היטלערן אין דער היינטיקער פֿאַטערלענדישער מלחמה פוֹן סאָוועטן־פֿאַרבאַנד אין די יאָרן 1941-1945. דאָס מענטשלעכע לעבן איז ביליק אין אַ תּפיסה. אַ קלאַפּ מיטן באָגנעט, אַן אָבלאַווע איבער די קאָ־מערן בעתן זוכן פוֹן אַ פּייל אָדער אַ מעסערל, אָדער אַ בריוו פוֹן דער פּריי — אוֹן אַ יונג לעבן איז פֿאַרענדיקט. וועָן מען דערמאָנט זיך די

צאַרישע טורמעם, וואו א הונגער־סטרייק האָט אַמאָל געקאָנט געוואונען ווערן, און וועט מען פֿאַרגלייכט זיי מיט די תפיסות אין פֿילַסודסקים פּויל̈ן, מיט די טויט־לאָגערן אין „קאַרטוז־בערעזא", וואו די פּויל̈ישע „דע־מאָקראַטישע" פּאָליציי האָט צעמזיקט הונדערטער מענער און זיי פּאַר־קריפּלט אויפֿן נאַנצן לעבן — הויבט מען אָן צו פֿאַרשטיין די עוואָלוציע פֿון קאַניבאַליזם מצד די פֿאַשיסטן און די נאַצים... וואו די קרבנות פֿון ברוטאַלע מערדער ציילן זיך אין מיליאָנען...

איין נאַכט האָט איבערגעלאָזן א באַזונדערס שווערן אייַנדרוק אויף אונדז, פֿרויען, שכנים פֿון דער טויטן־קאַמער נומער 17. דאָס איז געווען דער פּאָל פֿון אַדאַמסקי...

אַדאַמסקי — דער יונגער „באַנדיט"

פּלוצלונג, אין א קאַלטן טאָג אין יאַנואַר 1908, האָט זיך איבערן לאַנגן און געוויינטלעך שטיל̈ן טורמע־קאָרידאָר צעטראָגן א הילכיקער מענערשער געוויין, מיט אזא קראַפט פֿון פֿאַרצווייפלונג, אז דאָס הארץ האָט זיך אָפּגעשטעלט. אָבער אזוי ווי מען האָט נישט געהערט קיין קלאַפּ און קיין זידלעריין פֿון דער וואַך, האָט מען באַלד געוואוסט, אז דאָס קומט א באַשולדיקטער פֿון נעריכט. אָבער קיינער פּלעגט נישט ווייגען ביז היינט. מען פּלעגט גיין אין דער טויטן־קאַמער מיט אַן אויפֿגעהוי־בענעם קאָפּ און דער שליסל פּלעגט זיך א דריי טאָן, ווי דאָס פֿאַרמאַכן פֿון דער טרונע (קעסקעט)... מיר זיינען צוגעלאָפֿן צו דעם טיר־שפּעלטל אין דעם „וואָלטשאָק" און דערזען א יונגן, אפשר 17־יאָריקן, פּויל̈ישן בחור, אין א דאַרפישער סוויטקע אָנגעטאָן, א שטרוי־בלאָנדן קאָפּ האָר און א נאָס פון טרערן טיכל אויפן פּנים, געפּירט פון א סטראָזשניק, ווייל̈ ער האָט ניט געקאָנט גיין גלייך, קוים זיך געהאַלטן אויף די פֿיס... ער האָט אויפן קול̈ געוויינט, איבערריסנדיק זיין געוויין מיט וואָרטער: „א, מוי יעזו, טען יודאש אָברידא מניע ווסיפּאל"... (א, נאָט מיינער, דער פֿאַררעטער אָברידא האָט מיך פֿאַרשאָטן!)

צוזאַמען מיט אים זיינען געגאַנגען נאָך דריי פֿאַרמשפּטע צום טויט: גרויסע געזונטע געשטאַלטן אין שווערע שטיוול̈, געגאַנגען אָן א וואָרט, שטום, ערנסט.

מען האָט זיי אַלעמען אַריינגעפירט אין דער קאַמער נומער 17 און דאָס שלאָס האָט זיך פאַרהאַקט. די שויב איז נאָך אַלץ געווען צעבראָכן. און טאַקע באַלד האָט זיך דערהערט א קלאַפן אין טיר מיט דער טאַבו־רעטקע און א הויכער קול האָט געפאָדערט: „פאַרשטאַפן דאָס פענצטער מיט א שמאַטע אָדער מיט שטרוי! מיר ווילן שלאָפן פאַרן טויט — אז נישט וועלן מיר אייך צעברעכן אַלע שויבן און צוהאַקן די טיר!" און — א, וואונדער! עס איז באַלד געקומען פון דער סטאַלאַרניע א גרופּע גנבים מיט צוויי ברעטלעך און מען האָט צוגעשלאָגן דאָס אָפענע פענצטער, אזוי אז עס איז קיין עפענונג נישט געווען מער. דאָן האָט זיך דערהערט דאָס טראָסקען פון טרוקענע שייטן האַלץ אין קאַרידאָר־אויוון, וואָס האָט פאַרבונדן אונדזער קאַמער מיט זיערער.

נאָנסיאַראָווסקי איז צוגענאָגנגן צו מיין קאַמער, געעפנט דאָס פענצטער און שטיל דערציילט די קורצע מעשה פון יונגן בחור: זיי האָבן (4 מאָן) אָנטיילן געגומען אין אן אָנפאַל אויף א פּאָסט אין א קליין שטעטל נעבן לאָדזש. דער יונגער בחור, אַראָמסקי, איז אָבער בלויז געווען דער, וועמען מען האָט אָנפאַרטרויט דאָס קעסטל מיט געלט. ער אליין האָט נישט געשאָסן אויף די באַאמטע פון פּאָסט. מיט זיי איז געווען א פּינפּטער מאָן, אָבריאַ, וועלכער איז געווען דער הויפּט־שולדיקער. ער האָט אָבער אַרויסגעגעבן דעם יונגן בחור, ביי וועלכן מען האָט געפונען דאָס געלט. און דערפאַר האָט אים דאָס מילִיטער־גערימט פאַרביטן די טויט־שטראָף אויף 15 יאָר קאַטאָרגע. דער יונגער בחור אַדאָמסקי האָט באַקומען טויט־שטראָף, כאָטש די דריי עלטערע מענער האָבן געזאָגט עדות, אז ער איז נישט געווען ביים „אקט" גופא. אָבער מען האָט זיי נישט געגלויבט, נישט געגלויבט אַדאָמסקין, וועלכער האָט געבראָכט עדות, דעם גלח פון דאָרף, אז ער איז געווען אין דאָרף דעם אָוונט פון „אקט".

דערפאַר האָט ער אזוי האַרץ־ברעכנדיק געווויינט: דער ליגן, דער ליגן, פאַר וועלכן מען האָט פאַרקויפט זיין לעבן, זיין יונג לעבן! דער פאַרראַטער, וועלכער וועט בלייבן לעבן, כאָטש ער האָט דערהרגעט דעם קאַסירער פון פּאָסט, בעת ער, אַדאָמסקי, דאַרף שטאַרבן...

ביי אונדז אין קאַמער איז געווען א שרעקלעכער צושטאַנד: מיר האָבן באַשלאָסן, גראָזשינא און איך, צו גיין צום נאַטשאַלניק, נעמען געלט פון אונדזער רעכענונג און שיקן א טעלעגראַמע צום וואַרשעווער גענעראַל־גובערנאַטאָר אין זיין נאָמען, מיט דער צושטימונג פון זיין אד־

וואקאט, צו בעטן פארבייטן זיין משפט אין תפיסה, אזוי ווי ער איז נאך נישט 18 יאר אלט.

דאן בין איך אריין צו זיי אין קאמער, בעת עס איז שוין געווארן פינצטער און אונדזער קלוטשניק האט זיך געדארפט בייטן פאר דער נאכט. די דריי זיינען געשלאפן אויף די נארעם, וויל זיי האבן זיך אנגעגעסן און מען האט זיי געבראכט שנאפס.

אדאמסקי האט א מידער זיך אנגעשפארט אן אויוון, אויף זיינע קני האט זיך געטרוקנט זיין אייניציק נאזטיכל, אין וועלכן ער האט דעם נאנצן וועג פון נעריכט געווויינט. אברידא, דעם פארריעטער, האט מען געהאלטן אין אן אייניצל־קאמער, וויל עס פלעגט טרעפן, אז באשולדיקטע, וועו זיי האבן געהאט א חשד אויף א מיטאנגעקלאגטן, פלעגן אים דערמארדן און אזוי ארום אפציען דעם משפט.

איך בין אריין צו אים אין קאמער, און ער האט קוים געקאנט עפענען די געשוואלענע אויגן. ער איז געווען כמעט א איינגל, מיט א פשוטן פויערשן פנים, בלויע אויגן און א קאפ מיט שטרויענע האר, ווי צייטיקע ווייץ. ער איז אפילו נישט אויפגעשטאנען, וויל זיין מוח האט גארנישט ניט באנומען...

איך האב אים געבראכט שטארק־היסן טיי פון דער קאמער, געהייסן אים טרינקן, בארואיקט אים, אז מיר האבן געשיקט א טעלעגראמע צו סקאלאנען און אז ביז מארגן פרי וועט מען וויסן דעם ענטפער. עס פאסירט אמאל, אז אפילו ביים משפט אליין, שוין אויפן וועג, באקומט מען אן ענטפער — און מען פארבייט די שטראף, — אזוי האב איך געטענהט.

ער האט אנגעהויבן צו פארשטיין און א מערקווירדיקע ליכט האט זיך באוויזן אין זיינע אויגן — עס איז אזש געווארן שווער אויפן הארצן: איך האב געוואוסט, אז קיין גוטער ענטפער וועט נישט קומען: סקאלאן האט נאך נישט פארביטן קיין טויט־שטראף פון א באנדיט בעת די פעלד־נעריכטן אין די נאך־רעוואלוציע יארן...

אבער עפעס האט מיך געטריבן צו מאכן אים די לעצטע מינוטן אזוי פול מיט האפענונג, ווי מענלעך, און צו וויזן אים, אז עס איז פארן אן אנדער זאך, פאר וועלכער מען שטארבט, איידער באנדיטיזם.

ער האט געטרונקען דעם היסן טיי, דאס ערשטע געטראנק היינט. ער האט זיך נישט צוגעריט צום עסן, נישט געטרונקען מיט זיי דעם

שנאפּס. ער האָט מיט ביידע הענט געהאַלטן דאָס טעפּל טיי, ווי מענטשן, ווען מען איז קאַלט און זיי ווארעמען זיך די הענט בעת זיי טרינקען.

אַזוי טרינקען פּויערים אָדער מענטשן אויפן מארק, אין דער קעלט. דאָס האָט ער, אויף מיינע פראַגן דערציילט ווען זיך און זיין גאַנצן קורצן לעבן. זיין מוטער האָט געדינט ביים פּריץ, א פּאָטער געדענקט ער נישט, די מאַמע פלעגט זאָגן, אז ער איז אַוועק אין מלחמה און נישט געקומען צוריק. ער האָט געוואָלט זיין א גערטנער און האָט געהאָלפן אין פריצישן גאָרטן, ליב געהאַט בלומען, געהאָדעוועט יאָגדעס אין „ווארעם־הויז" און געגאַנגען אין דער דאָרפישער שולע. דערנאָך האָט ער פארלוירן די מאַמע, זי איז געשטאָרבן אויף טיפוס, אַזוי האָבן געזאָגט פריינט און שכנים.

ער איז געוואָרן דער געהילף פון גערטנער און האָט געוואויכט ביים גלח, וועלכן ער פלעגט באזוכן זיין גאָרטן צוויי מאָל א יאָר. ער איז געוואָרן 17 יאָר דעם זומער. געקאָנט לייענען און שרייבן, נעמען אמאָל א ביכל ביים גלח וועגן די מארטירער פון דער קאטוליישער קירך, געגאַנגען אין קלויסטער יעדן זונטיק.

אָבער די זאַוועדוכע איז צו זיי געקומען אין דאָרף, האָט געזאָגט דער גלח. מען פלעגט אָנפּאַלן אויף פורמאַנקעס מיט שטאָטישע מענטשן, וועלכע פלעגן פאָרן מיט סחורות פון לאָדזש. איינמאָל איז מען אריין צום פּריץ, אין אַוונט, און געפאָדערט געלט פון עקאָנאָם מיט א רעוואָלווער אין די הענט און מיט א מאסקע אויפן פּנים.

דאָן זיינען אין דאָרף אמאָל געקומען אָט־די דריי פּאַרשוינען, מיטן פערטן, אָבריאַ, דעם היינטיקן פּאַרעטער, און מען האָט פון זייער דאָרף אַוועקגעפירט צוויי בחורים. מען ווייסט נישט, וואוהין זיי זיינען אַוועק... ער איז זיך היינט משער, אז זיי זיינען געוואָרן באַנדיטן.

אָבער מיט א מאָנאַט צוריק האָט מען געמאַכט אַן אָנפאַל אויפן פּאָסט־קאַנטאָר אין ראַדאָגאַשטש, נישט ווייט פון זייער דאָרף, און א פּאָר טעג שפּעטער זיינען צוויי פון די פּאַרשוינען, אָבריאַ איז געווען דער צווייטער, געקומען נאָך אים, בעטנדיק, מיט זיי מיטפאָרן צו א פריינט און העלפן זיי אין א „ספּראַווע" — אַן ענין. אַזוי ווי עס איז געווען א זונטיק, און ער איז געווען פריי, איז ער אַוועק מיט זיי. צו זיין גרעסטן צאָרן און שרעק, האָט מען געמאַכט אַן איבערפאַל אויף א דערבייאיקן קאַנטאָר, ווי ער מיינט א „סקארבאַוון", א מלוכה־סקלאַד, און אים, אַדאַמסקין, געהיסן נעמען א קעסטל אַהיים. ער האָט נישט געוואוסט,

אז עס איז געלט, ביז עס איז געקומען די פאליציי צו אים מיט א ענוויער באשרייבונג פון קעסטל. מען האט עס נישט באדארפט לאנג זוכן — עס איז געשטאנען אונטער דער שאפע מיט אלטע פערד־פלאכטעס, אין זיין קעמערל...

די נאנצע גרופע איז שוין געווען ארעסטירט און אבריידא, נאך אפליקענען אלץ, סוף־כל־סוף, באקומענדיק דעם צוזאג פון א תפיסה־שטראף, האט אלעמען „פארשאטן" און געשיקט די פאליציי צו אים. און היינט האט ער אליין געמוזט הערן, ווי אבריידא האט אויף אים אנגעווייזן, ווי אויף אן אנטיילנעמער פון דער עקספראפריאציע... עס האט נישט געהאלפן קיין ערות־זאגן, דער גלח איז נישט ענומען געווארן אין באטראכט, ווייל מען האט אים נערעכנט ווי עפעס א קרוב פון אדאמסקין. די מיליטערישע מאכט איז געווען אויפנעצארנט אויף די אנפאלן פון דער רעכטער פראקציע פון דער פ.פ.ס., וועלכע האבן זיך פארוואנדלט אין באנדיטישע אנפאלן אויף פאליציי און ציווילע פערזאנען.

אדאמסקי האט געשווינגן א מידער. מיר זיינען געזעסן אויף נידעריקע טאבורעטקעס און דאס ליכטל אין דער פלאש האט געווארפן גרויע שאטנס אויף זיין מידן, פלוצלונג אלט־געווארענעם פנים, ווי ער וואלט מיט 10 יאר געווארן עלטער. אבער דאס איז געווען די פיין פון די לעצטע 8 טעג: דער ארעסט, דאס פעלדגעריכט, די אויפטרייסלונג... דאס געזעץ האט געגעבן 24 שעה פאר משפט און אויספירונג. דאס זיינען געווען זיינע לעצטע שעהן. זיין לעבן איז נעהאנגען אויף די שווארצע דראטן פון טעלעגראף צווישן לאדזש און וואַרשע. דרויסן איז געווען א פראסט און דער כאלדאט אונטערן פענצטער, א פארפרוירענער און בייזער, האט געטופעט מיט די שטיוול, ווען ער איז געשטאנען א מינוט. דער טורמע־הויף האט געשווינגן. יעדער האט געהאט גענוג צו טראכטן וועגן זיין אייגענעם לעבן, וואס האט זיך איינגעקלעמט אין די שמאלע ראמקעס פון א פאליטישן פראצעס קעגן דער צארישער מאכט, א מאכט, אין וועמעס הענט עס איז געלעגן דער גורל פון 180 מיליאן מענטשן: ערטנער, געלערטע, סטודענטן, פויערים, וועבער, רעוואלוציאנערע קעמפער און באנדיטן.

איך האב אדאמסקין געענטפערט אויף דער פראגע, ווער איך בין: דער בחור האט נישט געוואוסט וועגן קיין פאליטישע ארעסטירטע, ער האט נאאיוו געפרעגט, וואס איך האב גענגבעט, און אז עס איז א שאד צו זיצן אין תפיסה ווען מען איז יונג, ווי די „פאניענקא"...

און איך האָב דערפילט אזא הארציקע ליבשאפט צו אָט־דעם טראַ־גיש־אומגעקומענעם מענטשן (יאָ, איך האָב שוין אויף אים געקוקט, ווי אויף א מת) אזא דאנקבארקייט פאר זיין באדויערן מיין גורל, פאר זיין מיטלייד מיט מיין יוגנט, אז איך האָב א גלעט געטאָן זיין האנט: אגב, האָט ער איצט געהאַט וואַרעמע, לעבעדיקע הענט, מיט די הענט האָט ער געהאַדעוועט פיאלקעס און רעזעדא, די שענסטע בלומען, ווי ער האָט ג־מיינט. אָבער וועו ער האָט געזאָגט, מיט א האָפענונג אין זיין קול, אז אפשר וועט ער אמאל ארויס פון תפיסה און קאָנען פאר מיר האָדעוועו בלומען און יאגדעס, האָט זיך דאָס הארץ ממש געוואלט צעריסן פון ווייטיק...

איך האָב אים געהיסן שלאָפן. דער קלוטשניק האָט מיך אריינגע־פירט אין מיין קאמער און דארט האָט מיך גראָשינא געטוליעט צו זיך און געשווינגן, בעת איך האָב געווויינט, ווי אין דער קינדהייט, שטיל און פארביסן. מיר האָבן זיך די נאכט נישט געליגט שלאָפן. געזעסן אָננעטאָן אויף די נאָרעס. 5 פארטאָג האָט מען מיך גערופן צו דער קאָנצעלאַריע: „אָטקאָזאָנא כאַדאָטאיסטווע", איז געווען דער ענטפער פון סקאלאן... (אָפגעזאָגט די בקשה).

א האלבע שעה שפעטער האָט מען די גרופע געווען און אָפגעפירט „אין גערישט", ווי עס האָט געזאָגט אויפן קול דער גראָבער טורמע־נא־טשאלניק, מאדזעלעווסקי. אָבער מיר האָבן אלע געוואוסט, אז מען פארט אין וואלד, הינטער קאָנסטאָנטינואָוו, וואו מען פלעגט שיסן די פאר־משפטע.

אדאמסקי איז געווען רואיק, וויל ער האָט געהאָפט... צו איינעם פון די פארמשפטע איז ביינאכט געקומען דער רב, וויל עס האָט זיך ארוים־געווייזן, אז איינער פון זיי איז געווען א געוועזענער איד, וועלכן מען האָט אלס קינד געשמדט. אזוי האָט געזאָגט דער קלוטשניק. איך האָב צוגע־רופן א „זיי־געזונט" צו אדאמסקין מיט א צעבראָכן קול, מיט א פאר־צווייפלונג אין הארצן... דער יונגער בחור איז געווען אינגאנצן אומשול־דיק. א קרבן פון א עמיינעם פאראָאט און פון ברוטאלע צארישע אפיצערן, וועלכע האָבן געהאסט דעם „קליינעם מענטשן", געהאסט דאָס פוילישע פאלק, פונקט ווי זיי האָבן געהאסט דאָס פאלק פון רוסלאנד.

מיט צוויי שעה שפעטער האָט דער קלוטשניק געזאָגט צו מיר אין דער קאמער: „יוזש פא וושיסטקים" (נאָך אלעמען), — אָבער דער סאל־

דאט זאגט, אז ער האט אויסגעשריגן מיט כעס און שנאה, פארן טויט: „פרעטש ז צאראטעם, ניעך זשיע רעוואלוציא"... אזוי האבן די פוילישע סטראזשניקעם דערציילט. (נידער מיטן צאריזם! זאל לעבן די רעוואלוציע!)

טויט־מידע האבן מיר זיך געוואָרפן אויף די נאָרעס און דעם גאנצן טאג נישט גערעדט צווישן זיך. צווישן די גנבים, וואס האבן געראמט דעם קאָריאָר, האט געהערשט דעם טאג א שווייגן, זיי זיינען געווען אויפגעטרייסלט פון דעם אקט פון הפקרות בנוגע א מינדעריאָריקן מצד דעם געריכט. זיי זיינען צוגעקומען צום פענצטערל און געזאגט, אז ער האט געלאָזן זיין נאָזטיכל אין דער קאמער. איינער פון זיי, מיינער א פריינט, וואס האט מיר געהאָלפן שיקן צעטעלעך צו דר. פינקום, א סאָציאָליסט פון דער פ.פ.ס., א שכן אונדזערן אויפן ערשטן שטאק, האט דאס טיכל אויסגעוואשן, אויסגעפרעסט און עס מיר געבראכט. איך בין געווען איבערראשט פון אט־דעם פיינעם זשעסט, אים געדריקט די האנט און געבעטן אים צו קומען צו מיר, ווען מיר וועלן ארויס ביידע אויף דער פריי. ער פלעגט טאקע קומען צו אונדז, אבער אויף אלע מיינע עצות, צו גיין זוכן ארבעט, פלעגט ער שוויגן. איך האב געפילט, אז דא ענדיקט זיך די גלייכקייט פון אונדזערע תפיסה־באציאונגען און אז איך דארף נישט ווירקן אויף אים און „ראטעווען" זיין נשמה: געגנט, אז ער איז געווען ערלעך צו אונדז, פאָליטישע, און קיינמאל אונדז קיין שלעכטס נישט געטאָן.

נאָך דעם פאל מיט אדאמסקין האָב איך מיט א סך מער שנאה און חוצפה גערעדט צו דער תפיסה־אדמיניסטראציע, פארטיידיקט אלע, וועמען מען האט געקריוודעט פון די קרימינעלע (די פאָליטישע האבן זיך קאָלעקטיוו געווערט און געקעמפט) און געוואָרן אן אפטער ארויסגייער אין „קארצער". שטענדיק אבער פלעגט זיך געפינען איינער פון די גנבים, וואס פלעגט נעמען דעם שליסל פון קלוטשניק און מיר אריינרוקן א טעפל טיי אדער א שטיקל קאלט פלייש, אפגעשפארט פון אייגענעם מאגערן טורמע־מיטאג, איינגעוויקלט אין א שטיקל פאפיר.

דארט האב איך אנגעהויבן ליב צו האבן דעם מענטש מיט אלע זיינע פעלערן און מעלות, דעם מענטש אן פרייהייט, וואס איז מער פשוט, אידער דער „פרייער".

מענטשן פון דער רעוואָלוציע, 1905־1908, אין פוילן

אַ גוואַלטיקער שטח אין צייט לינט צווישן יענע ערשטע צאַפלדיקע יאָרן פון רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט און היינט; נישט אויסצומעסן אין עפיזאָדן, באַנעגנישן, פאַקטן, נשמה־קאָנפליקטן, עקסטאַז־מאָמענטן און שווערע וואָכעדיקע טעג, וועלן די טעמפּע, ברוטאַלע לאַפּע פון דער רעאַקציע פלעגט איבערריסן אויף א צייט אונדזער ארבעט און וועלן מיר האָבן געשאפן נייע מעטאָדן און נייע וועגן פון קאמף.

עס איז אָבער גלעגן אזא פארבן־פראכט ארום יענער צייט, ארום יענע געשטאַלטן פון דער באַוועגונג, ארום זייער העלדישקייט אונטער א פשוטער באשיידענער האַלטונג, אן פראזן און אָן פאטאָס פון די לעגאַלע מערב־לענדער, אז איניקע פון זיי שטייען ווי אויסגעטאָקט פון בראָנז, קרעפטיק און שטאַלץ, ערגעץ־וואו אין אווינקל פון זכרון, ביז אויפן היינטיקן טאָג.

דער פאקט, וואָס ווארפט א טיפן שאָטן איבער א טייל פון די געשטאַלטן, איז זייער פאַליטישע ענדערונג, וואָס זיי האָבן דורכגעמאכט אין דער „עמיגראציע", און בכלל זייער פארלאָזן דעם קאמפס־פלאַץ פון רוסלאַנד און פוילן אין אזעלכע גרויסע מחנות צווישן 1906 און 1914, דאָס איז א דערשיינונג, מיט וועלכער איך האָב קיינמאל נישט געקאָנט מאכן שלום. אזוי איז עס געווען וועו איך האָב צווישן די הונדערטער און טויזנטער געטראָפן אלטע אמאליקע באַוועגונגס־מענטשן, סיי אידן, סיי ניט־אידן — איבער אַלע פינף טיילן פון דער וועלט, באזונדערס איז עס מיר געווען שווער צו זען דאָ, אין אמעריקע — בפרט נאָך די מענטשן, וואָס זיינען אוועק באַלד נאָך 1905.

די אָפיציעלע צאָלן אידן, וועלכע האָבן פארלאָזן דאָס צארישע רוסלאַנד צווישן 1905 און 1908, איז אָרום 750 טויזנט נפשות . . . נאָטירלעך, איז די מערהייט געווען נישט דער פראָלעטאַריישער טיפ, עס זיינען „געלאָפן" קליינבירגער אוי סוחרים אוים מורא פאר דער רעוואָלוציע, אבער דאָס ארגאניזירן דאָ און אין די מערב־אייראָפּייאישע לענדער אידיש געזעלשאפטלעכע ארגאניזאציעס און אידישע קולטור־אנשטאַלטן, צוזאמען מיט דעם אויפבוי אין אמעריקע פון ריזיקע יוניאָנס

און אידישע צייטונגען, ווייזט דאָך אויף א גוואַלטיקן פּראָצענט באַ־ווענגנדיק־מענטשן, וואָס די עמיגראַציע פון יענער גרויסער דערוואַכונגס־עפּאָכע אין מזרח־אייראָפּע האָט אריבערגעטראָגן קיין אַמעריקע. צום באַדויערן, זיינען די ארבעטער־עלעמענטן נישט געווען אויסזאָס: א גאַנץ היבשע, אויב נישט א גאָר גרויסע צאָל פון „אינטעליגענטן" און „האַלב־אינטעליגענטן" איז אויך געקומען אין אַלע לענדער פון מערב.

און שרייבנדיק אָט־די בלעטער פון דער פאַרנאַנגענהייט, זע איך איצט פאַר זיך דריי עמיגראַציעס — דריי באַזונדערע פאַזעס אין אַן אימ־פּעטדיקן היסטאָרישן קריסטאַליזיר־פּראָצעס פון בויען דעם סאָציא־ליסטישן מאָרגן, נאָך א ביטערן קאַמף מיט דעם קאַפּיטאַליזם אין זיין היינטיקער אימפּעריאַליסטישער פאַזע מצד די געבליבענע אויף די ערטער.

די דריי עמיגראַציעס זיינען די איבערשיכטונגען, סיי אין דעם מענטשן־מאַטעריאַל, סיי אין דער געשעענער עוואָלוציע אויף די ערטער, סיי אין דער קאַנצענטראַציע פון די רעאַקציאָנערע עלעמענטן פון דער אַלטער וועלט דאָ אין דער „נייער": אין אמעריקע, נישט דורך א צופאַל, נאָר דורך א דערמוטיקונג פון אויבן און פון דרויסן. און די דריי עמיגרא־ציעס זיינען: 1) פון די רעוואָלוציאָנערע קעמפער פון 1905, וועלכע זיינען געלאָפן סיי פון דער תפיסה, סיי פון דער תליה, סיי פון הונגער, סיי פון פּאָגראָמען — אָרגאַניזירט נאָכן דערשטיקן די ערשטע רעוואָ־לוציע אין רוסלאַנד; 2) די עמיגראַציע, וועלכע איז געלאָפן פון דעם יונגן סאָוועטן־פּאַרבאַנד נאָך 1917, און וועלכע נעמט אַרום אַלע שונאים פון סאָציאַליסטישן איבערבוי, אַנהויבנדיק מיט די אַקטיוויסטן וויסגוואַר־דייער און מיליטעריש דיוואַרסאַנטן און ענדיקנדיק מיט „כשרע" מענ־שעוויקעס, בונדאָווצעס, „עס־ערן" און אַנארכיסטן. זיי זיינען גע־לאָפן קיין אויסלאַנד, אויס „ליבשאפט צום פאַטערלאַנד" — אלס „קרבנות פון באָלשעוויזם", וועלכן זיי האָבן אויף זיך געמומען כלומרשט „אויפ־קלערן" זיצנדיק אין זייערע אמעריקאַנער באַקוועמע היימען. אגב — נישט צו פאַרגעסן ציוניסטן פון אַלע שאטירונגען און פראקציעס, פאַר וועלכע, עס וווייזט אויס, קאַרניליאָוו, מאַכנא און פּעטלורא זיינען געווען א מער־צוגעפּאַסט אָרט פאַר „אַרבעט אין גלות", איידער א סאָציאַליס־טישע רעגירונג; 3) די דריטע עמיגראַציע, די היינטיקע, — נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה — וואָס שטראָמט אהער און אין דייטשע לאַנדען פון די לענדער פון דער פאַלקס־דעמאָקראַטיע און נאָכדעם ווי טויזנטער

פון זיי האָבן זיך גערעטעוועט און יאָרנלאַנג געארבעט אין די רעפובליקן פון סאָוועטן־פאַרבאַנד בעת דער נאַצי־אָקופּאַציע פון מזרח־אייראָפּע.

אזוי ארום איז יעדע שפּעטערדיקע עמיגראַציע געווען ערגער קוואַליטאַטיוו פון דער פריערדיקער, און געשאפן קאָמפּליצירטע באַדינגונגען פון ארבעט.

נאַטירלעך, א טייל פון די געווען רעוואָלוציאָנערע טוער פון פוילן אדער רוסלאַנד זיינען אויך דאָ, אין דער עמיגראַציע, געבליבן טריי דער ארבעטער־זאַך און האָבן זיך געפונען אין די רייען פון דער סאָציאַליסטישער (אָן געזונפיסלעך) באַוועגונג. און מיט זיי צו טרעפן זיך איז געווען גוט און האַרציק־וויטאָגדיק, באַזונדערס ווען מען זעט וואָס די עלטער און דאָס שווערע אמעריקאַנער ארבעטער־לעבן האָט נעמאכט פון זיי אין דעם משך צווישן „סוועטשאפ", און ניט פארשטאַנענער אמעריקאַניזאַציע און — היינט, ווען די ארעבטער־מאסן פון אמעריקע האָבן אין עקשנותדיקע קאמפן געוואונען, ביז א היבשן גראד, מענטשלעכע ארבעטס־און פארזיכערונגס־באדינגונגען.

ווידער אין זשענעווע — 1908

איך באַקום אַ לעקציע אין פּאָליטישע מאַניערן . . .

עס האָט זיך פונקט געטראָפן אזוי, אז דעם אייגענעם טאָג וואָס איך בין געקומען פון פוילן, נאָכן אָפּזיצן אין לאַדזשער תפיסה די אָכט מאָנאַטן זייט מיין ארעסט אין ראָזענטאַלס פּאַבריק, איז געווען באַשטימט אין זשענעווע א גרויסער פּראָטעסט־מיטינג אין „סירק ראַנסי". דעם מיטינג האָט פּאַררופן א פּאַראיזיקטער קאָמיטעט פון אָלע סאָציאַל־דעמאָקראַטישע נאָציאָנאַלע פּראָקציעס, וואָס זיינען אַרײַנגענגען אין דעם באַשטאַנד פון דער „רוסלענדער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּארטיי", צוזאַמען מיט דער שווייצאַרישער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער אַרבעטער־פּארטיי. דער פּראָטעסט איז געווען קענן דעם דייטשן רייכסטאָגס־געזעץ פון 1908, לויט וועלכן פוילישע פּויערים אין דער פּראָווינץ פּאָזן האָבן נישט געטאָרט זיך באָזעצן אויף ערד, נישט געטאָרט וואוינען אין א הויז, נאָר זיי האָבן געדאַרפט לעבן אין א . . . „וואָגן", זיין, אזוי צו זאָגן, וואַנדערער, באַוועגלעכע נפשות.

עס איז געווען א ברויזנדיגע צייט אין מערב־אייראָפּע און אין דייטשלאַנד האָט נאָך געקלונגען מיטן באַרימטן אינצידענט קענן צוויי „אויסלענדער", אידישע פּאָליטישע עמיגראַנטן, מאַנדעלשטאַם און זיל־בערבערג, וועלכע דער פּריסישער אינערן־מיניסטער האָט אָנגערופן אין פּארלאַמענט: „צוויי רוסישע שנאָרער און פּארשווערער". דער סקאַנדאַל איז געווען אומגעהויער גרויס און די דייטשע סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּארלאַמענט־פראקציע האָט פּראָטעסטירט באַלד אויפן אָרט און שפּעטער פּאַררופן מאַסן־מיטינגען אין בערלין און גאַנץ פּריסן. איז דער־ריבער געווען קלאָר, אז ביים אָפּשטימען דאָס געזעץ קענן פוילישע פּויערים, האָבן זיך אויפגעהויבן מאַסן־פּראָטעסטן אויך איבער אָלע אונ־ווערסיטעטן, פונקט ווי צווישן ארבעטער־מאַסן אין די דעמאָקראַטישע לענדער.

וועָן איך בין באַלד נאָכן געפינען א צימער אין זשענעווע (וואו איך בין שוין געווען פריער אין 1905) זיך באַווײַז אין דער סטודענטן־אַר־גאַניזאַציע פון די פוילישע קרייזן, האָט מען זיך דערפרייט מיט מיר, ווי מיט א פוילישן רעדנער, פּארן מיטינג און מיך באַלד באַשטימט צו

ריידן אַלס די ערשטע אויף דעם טאָג־אָרדענונג. און דאָס האָט אויסגע־פירט די בונדישע קלייגע גרופּע פון סטודענטן, אָנמערקנדיק, אז א פּאָר־שטייערין פון סאָמע אונטערדריקטן אידישן פּאָלק אין רוסלאַנד און אַלס א בירגערין פון פוילן, דעם צווייטן אונטערדריקטן פּאָלק, מוז איך רעדן פּאַר די רוסן, אָדער וועלכער אַנדערער נאַציאָנאַליטעט.

דער מיטינג האָט זיך געדאַרפט עפענען 2 אזייגער, און מיט א האַל־בער שעה פריער בין איך שוין געווען אין דעם ריזיקן צירק „ראַנסי" אין „פלענפאַלע", אין דער סטודענטישער און ארבעטער־געגנט פון זשענעווע. איך האָב געוואוסט, אז דער צירק איז א ריזן־געביידע און האַלט ביי טויזנט מענטשן און האָב זיך זייער געפרייט אויף אזא גרויסער אוידיטאָ־ריע. כאָטש איך האָב געדאַרפט ריידן אויף פויליש און נישט אויף פראַנ־צויזיש, האָב איך דאָך געוואוסט, אז עס וועט דערגרייכן אַלעמען, וויל מען וועט איבערזעצן. צי האָב איך זיך ניט אַביסל דערשראָקן פּאַר אזא גרויסן עולם? איך מוז אָפן זאָגן, אז די דערפאַלגן אין די גרויסע פוי־לישע פאַבריקן, וואו עס איז אויסגעקומען אין די אָקטאָבער־טעג, און שפּעטער אין 1906, צו ריידן פּאַר טויזנטער ארבעטער, האָבן מיך אָנ־געפילט מיט אזא זיכערקייט, און מיין פוילישע שפּראַך איז געווען אזוי נוט פאַרשטאַנט מיט וועלטער און אויסדרוקן, אז איך פלעג זיין זיכער. בלויז איין מאָמענט האָט מיך אַביסל געשטערט: ווי אזוי וועל איך עפעס ריידן צו סטודענטן, צו אינטעליגענטן? אָבער ווען איך האָב א קוק געטאָן אויף מיין פּאַרזיצער, א פוילישן סטודענט, דאַווידסאָן, אַן „עס־דעק" (סאָצ.־דעמאָקראַט), וועלכער האָט מיך געקענט טאָקע פון לאָדזש, האָט עס מיך בארואיקט און איך בין שוין געשטאַנען ביים סאָמע ראַנד פון דער פּלאַטפאָרמע, הינטערן גוואַלטיקן צירקוס־פּאַרהאַנג, מיט מיין זייגערל אין האַנט, גרייט אריינצוגיין, ווי נאָר מען וועט מיך אַנאָנסירן. מיר, די רעדנער, זיינען געשטאַנען און האָבן זיך באַגריסט; עס זיינען געווען ארמעניער, גרוזינער, ליטווינער, לאַטישן, דייטשן. פּלוצלינג האָב איך דערזען א פעסט־געבויטן, קרעפטיקן מאַן, מיט א קליין, טונקל־בלאָנד בערדל, אין א היטל, ווי אַן ארבעטער טראָגט, אין א לעדערנער קורטקע פון אַלפּיניסט, א שווייצאַרישן סטודענט, וועלכער האָט זיך באַקענט מיט עפעס געפרענט ביים פּאַרזיצער און יענער האָט אים אָנגעוויזן אויף מיר.

דער פרעמדער איז צוגענאַנגען צו מיר און געזאָגט, אז ער וועט ריידן אויף רוסיש, אז ער מוז נאָך היינט אָוונט זיין אין א צווייטער

שטאָט, אויף א צווייטן מיטינג, און דעריבער בעט ער מיך, אז איך זאָל אים אָפטרעטן די צייט פון דעם ערשטן רעדנער און אזוי אַרום וועט ער נאָך באווייזן צו כאָפן דעם צוג קיין צירעך . . . ער איז געווען זייער ערנסט, געריידט רואיק, אָבער זייער אַנטשלאָסן. איך האָב זיך דערפילט אַביסל מאָדנע וואָס ער רעדט מיט מיר און נישט מיטן פּאָרזיצער און אין דער זעלביקער צייט האָב איך זיך געפילט זייער וויכטיק: אַן ערנסטער, עלטערער פון מיר רוסישער אַרבעטער באַהאַנדלט מיך, ווי א גלייכן, ווי אויך א רעדנער, דאָ אין אויסלאַנד, אין צענטער פון דער וועלט־אויפמערקזאמקייט פון רעוואָלוציאָנערע ענינים. און פון דער צווייטער זייט לינט דאָך אויף מיר א געוויסע פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט אין דער אַרדענונג פון די רעדנס. און אויב מען האָט אויף א באַראָטונג באַשלאָסן מיר צו געבן דאָס ערשטע וואָרט, איז דאָך דערין א געוויסע נויט־וועגדיקייט. האָב איך דעריבער אַריינגעקוקט מיין „קאָנקורענט" ערנסט אין די שאַרפע, טיף־לינגדיקע גרויע אויגן און געזאָגט גאַנץ פעסט, אז איך קאָן עס נישט טאָן; אז עס איז אזוי באַשטימט געוואָרן פון דעם פאַראיינקטן קאָמיטעט; אז מען מוז זיין גאַנץ דיסציפּלינירט און אויסגעהאַלטן און אז ער האָט נישט געדאַרפט באַשטימען צוויי מיטינגען אין איין טאָג.

איך האָב באַמערקט א קליין פייערל זיך אָנצינדן אין די שמאָלע, גרויע אויגן פון מיין שכן; עפּעס ווי אַן אומגעדולד און א פֿאַרהאַלטענער געלעכטערל, און נאָך עפּעס: א מין צאַרטקייט, ווי מען רעדט צו גאַנץ יונגע מענטשן . . . ער האָט א זאָג געטאָן: „חברטע, איך בעט אייך זייער, טוט עס פּאַר מיר!" איך האָב זיך געהאַלטן ביי דאָס מיניקע: „ניין — אָטשעז זשאַל, נאָ ניע מאָגו" (עס טוט מיר לייד, נאָר איך קאָן נישט). דעמאָלט איז דער מאַן אין דער קורטקע געוואָרן גאַנץ ערנסט און האָט א זאָג געטאָן, שוין מיט א שטיקל דראָאונג: „איז דאָס אייער לעצטער וואָרט?" — „יאָ מיין לעצטער וואָרט". — „גוט!" — האָט געזאָגט דער מאַן. ער איז צוגעגאַנגען צום סאַמע ברעג פון דער בינע, א הויב־געטאָן דעם פּאַרהאַנג מיט ביידע הענט, ארויס איז מיטן דער פּלאַטפֿאָרמע, אראָפּגענומען דעם קאַרטוז פון קאָפּ און א זאָג געטאָן: „טאָווארישטשי אי גראָזשדאַניע!" . . .

דער זאָל האָט א דונער־געטאָן מיט אַפּלאָדיסמענטן . . . דער עולם סטודענטן איז אויפגעשטאַנען פון די פּלעצער און נישט געוואָלט זיך

איינשטיל. דער רעדנער האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט (דעם באַ־ רימטן מאַך מיט דער האַנט, וואָס איז שפּעטער פּאַראייביקט געוואָרן אין אומצאָליקע מאָנומענטן), און דער עולם האָט זיך אַ זיץ געטאָן און עס איז געוואָרן שטיל אין זאַל . . .

פון די סאַמע ערשטע דערצערנטע, שטאַרקע זאַצן, אין וועלכע דער רעדנער האָט געוואָרנט קעגן דער אייזערנער פויסט פון ביסמאַרק־בילאָוו־ מאָלטקע, קעגן דעם צפונדיקן „גיבראָלטאַר" פון העלגאָלאַנד, האָט זיך געפילט די מאַכט פון געדאַנק, פון כוח, איינגעפרעסט אין דעם צעמענט פון דעם לאָזונג: „די באַפרייאונג פון פוילישן פויער, איז די זאַך פון פוילישע און דייטשע אַרבעטער פון די צוויי לענדער — פוילן און דייטש־ לאַנד. נאָר אין קאמף ליגט דיין באַפרייאונג, דזשימאָלא, דו סימבאָל פון פרייסישן קריין־ריטערטום" . . . (דזשימאָלא איז געווען דער נאָמען פון פוילישן פויער, וואָס האָט געוואוינט אין אַ וואַגן).

דער רעדנער איז געווען — לענין! און איך האָב זיך פּאַרמאָסטן צו רעדן צו אים וועגן „דיסציפּלין!" וועגן ער איז ארויס צוריק, האָט ער, מיט אַן אומפּאַרגעסלעכן שמייכל, מיר דערלאַנגט די האַנט, אַראָפ־ גענומען זיין היטל און געזאָגט: „חבר'טע זאָמער (מיין פּסעוודאָנים אויף יענעם מיטינג), איר זייט נאָך יונג, כאָטש אייער עקשנות געפעלט מיר. אָבער ווייסט, נישט שטענדיק דאַרף מען זיין פּאַרעקשנט — איך מוז דאָך פּאָרט באַווייזן צו דערגרייכן ציריך. און נאָך אַ זאַך: גע־ דענקט — אויב די באָלשעוויקעם מוזן דערגרייכן עפּעם, וועלן זיי דאָס טאָן אונטער אַלע אומשטענדן."

וועגן איך האָב דעם פּאַרזיצער אין אַ מינוט אַרום דערציילט, ווי איך האָב זיך געדונגען מיט דעם פּאַר־רעדנער מיינעם, האָט ער אָנגעהויבן צו ווערן רויט און בלאָם: „נא באָגא, פשעציע טא לענין" . . . (אום גאָטעס־ווילן — עס איז דאָך לענין) האָט ער געזאָגט פּאַרצווייפלט.

וועגן מען האָט מיך אַרויסגעשיקט (אַלס צווייטע שוין) צו רעדן, איז מיין גאַנצער מוט אַוועק פון מיר. עפּעס שייך צו רעדן נאָך לענינען . . . איך האָב געוואָרט אַ סעקונדע־צוויי, ביז דער אייגענער דאַווידסאָן האָט מיך שוין אַריינגעפירט ביי דער האַנט. איך האָב זיך פאַרלוירן, זיך גע־ שעמט פאַר מיין רויטער בלום אויפן שוואַרצן קלידל, פאַר מיין זייגערל אין האַנט (מער ווי 20 מינוט האָט מען צוליב דער גרויסער צאָל רעדנער נישט געקאָנט רעדן), זיך געשעמט פאַר די הונדערטער סטודענטן אין

ריזן־זאל. אבער, קאנטיק, אז מען איז נישט געווען צוגעוואוינט צו יונגע רעדנערינס אין דער עמיגראציע. דאס רוב פון זיי זיינען געווען על־טערע, ווי ברעשקאווסאיא, ווערע זאסוליטש, עמא גאלדמאן, ליובאטשקא ארטאדאקס. ווייל ווי נאר איך האב זיך באוויזן, האט זיך דערהערט אויך דאס פאטשן מיט די הענט, און דאס איז געווען א שטיקל דער־מוטיקונג. עס איז מיר געקומען צוריק אין זכרון דער פלאן פון דער רעדע. און כאטש עס איז געווען אין פויליש, האט דאך דער עולם, הערנדיק דעם אימפעט און טאן פון מיין ריידן, מיט עטלעכע ציטאטן אין לאטיין, פון דעם בונט פון די שקלאפן אין רוים, אפלאדירט און צום סוף אפילו אויך אויפגעשטאנען און אפלאדירט.

דערמיט האט זיך אנגעהויבן מיין ארבעט אין דער זשענעווער קא־לאניע, אויסער מיין לערנען זיך אין אוניווערסיטעט. דער עולם האט מיך געקענט פון דעם טאג אן און אפט געבעטן קומען ריידן אויף סטו־דענטישע מיטינגען. איך בין אבער א לאנגע צייט דערנאך געווען „צע־טראגן" און פארלוירן פון מיין „חוצפה". מיט דער באלשעוויסטישער פראקציע האבן מיר נעלעבט בשלום.

א פאר וואכן שפעטער, האט מיך אויף א סטודענטישן אוונט נע־בעטן זינאוויעוו'ס שוועסטער אנטיל צו נעמען אין א לעבעדיק בילד, וואס האט נעזאלט פארשטעלן א פרייהטיים־סטאטוע. מען האט געזוכט א מידל מיט גרויסע אויגן און לאנגע האר. מען איז געגאנגען צווישן די געסט און זיך אפגעשטעלט ביי מיר. איך האב אין אנהויב עס נישט געוואלט אננעמען. איך בין געווען צו־שעמעווידיק דערצו, אבער ראדעק האט געזאגט, אז עס איז א טיל פון רעוואלוציאנערער ארבעט צו בא־גייסטערן מענטשן אפילו אין טעאטער . . . "

11. מעדעם (1910—1923) *)

הינטער מיר זיינען געלעגן יאָרן פון געזעלשאפטלעכער ארבעט, פון תפיסה, פון א האַרטן קאמף מיט דער משפחה מיינער צוליב מעדעמען, וועלכער איז געווען, לויט זיינע פּאַפּירן, א קריסט; לויט זיין פּאָליטישן סטאַטוס — א רעכטלאָזער עמיגראַנט און פּראָפעסיאָנעלער רעוואָלוציאָנער — אלץ שלעכטע מעלות פאר א באלעבאטישער משפחה... און אויב ער האָט אויסגעקליבן מיך פאר א לעבנס־באגלייטערין, האָט ער געהאלטן, אז איך בין ווערט אזא שטאנד. דאָס האָט, סוף־כל־סוף, נעמוזט איבערצייגן מישאן, ווען איך האָב אים אמאל דערקלערט פארוואָס איך האָב מיט 7 יאָר צוריק געפילט, אז א פּערזענלעכן גליק מוז אונדזער א מענטש זיך פּריער פאַרדינען: דורך יאָרן פון קרבנות פאר דער זאך, פאר זיינע איבערצייגונגען. און פּערזענלעך ביי מיר איז געווען נאָך אן עלעמענט, ווען וועלכן בלויז נאָענטע פריינט האָבן געוואוסט: מעדעם איז געווען זייער קראַנק. ער האָט געהאט א כראָנישע נירן־קראַנקהייט, נעפּריטים, וואָס ער האָט באקומען אין דער קיעווער תפיסה, אין 1902, און איך האָב געפילט, אז עמעצער מוז אים די פּאָר יאָר לעבן, וואָס די דאָקטוירים האָבן אים געגעבן, מאכן אזוי באקוועם און גליקלעך ווי נאָר מעגלעך, וויל די אייניציקע זאך, וואָס האָט אים געמאטערט, איז געווען יענער אומברחמנותדיקער אורטייל פון די דאָקטוירים, וועלכן זיי האָבן ארויסגעגעבן: טויט פון יורעמיא...

און מעדעם איז געווען דער אייניציקער מענטש אין מיין גאַנצן לעבן, פאר וועלכן איך בין געווען גרייט מקריב צו זיין אלץ: די אייגענע יונגט, די עלטערן, אלע פריידן פון א יונג זאַרגלאָז לעבן און מיין שטודירן. וויל אויך דאָס האָב איך נישט געקאָנט פּאַרזעצן. מעדעם האָט נישט געקאָנט בלייבן אלייו אין שטוב — ער פלעגט ווערן מעלאַנכאָליש און טראַכטן וועגן זיין קראַנקהייט. שטענדיק געטראַכט. געשווינגן. גאַרנישט ניט פאַרלאָנגט. געלימן. אין מוזיק געזוכט פארגעסן. דערפאר האָב איך

*) דאָס איז בלויז אן אויסצוג פון א גרעסערן קאַפּיטל ביאָגראַפיע, וואָס איז אָנגעשריבן און הייסט: „טראַגישע עדות". דער היינטיקער קאַפּיטל איז בלויז א זייער קאָנדענסירטער און דעקט, נאַטירלעך, נישט די גאַנצע עפאָכע פון 13 יאָר צוזאַמענלעבן.

מיין גאנצן פרייליכן לעבנס־לוסטיקן טעמפּעראַמענט שטענדיק אַרויסגע־ליינט אין אונדזער צוזאַמענלעבן... ער האָט קיינמאָל נישט געפילט, אז עס האָט געקאָסט זיין אנדערש.

און מישע האָט עס פֿאַרשטאַנען. און מיר האָבן זיך צעשיידט אלס פֿרײַנט. ער האָט געהאַט א טיפֿן דרך־ארץ פֿאַר מיר. מעדעם האָט גע־וואוסט, אז מישא איז א יוגנט־פֿלירט און האָט קיינמאָל אים נישט בא־האנדלט אנדערש, ווי א איינגערן, גוטן חבר. עס האָט אים בלויז פֿאַר־דראָסן, וואָס יענער האָט נישט געקענט א וואָרט אידיש. ער פֿלעגט זאָגן צו אים: „ווי איז מען עפּעס אזא גוי? אפֿילו איך רעד אידיש, און מיין טאַטע איז דאָך געווען א געגנער!" — פֿלעגט ער צוגעבן מיט איראָניע...

נאָטירלעך, אז די גרויסע הארמאָניע צווישן אונדז, בעת אונדזער צוזאַמענזיין, האָט זיך באַזירט אויף געמיינזאַמע געזעלשאַפֿטלעכע און פֿאָליטישע אינטערעסן: די צונעהעריקייט צו דער זעלבער פֿאָליטישער ריכטונג, ביז 1917, וועו איך בין אונטער דעם איינפֿלוס פון די געשעענישן אין סאָוועטן־פֿאַרבאַנד, אַוועק, צוזאַמען מיט עטלעכע פּוילישע פֿרײַנט, מער אויף לינקס, וועו עס האָט זיך אויסגעפֿורעמט א לינקע ריכטונג אין „בונד". צווישן די פּוילישע איז געווען סלאָוואַ גראָסער. דאָס איז אָבער געווען ערשט שפּעטער: דער ערשטער שטוים צו א קריטישער באציאונג פון מיין זייט צום „בונד" איז פֿאַרבונדן מיט מעדעמס אַרעסט אין 1913, וואָס האָט געקאָנט אויסגעמידן ווערן, אויב עס וואָלט געווען א מער אויף־מערקזאַמע און חברשע באציאונג צו מעדעמען מצד דעם צענטראַלן קא־מיטעט פון „בונד", נאָך די אַרעסטן אין ווארשע אין 1913 פון א גרופּע בונדאָווצעס, אין שייכות מיטן אַרויסגעבן דעם בונדישן אָרגאַן „לעבנס־פֿראַגן" אין ווין, עסטרייך, אין 1912־1913, וואו מעדעם איז געווען איינער פון די רעדאַקטאָרן. מען האָט זיך געפֿרענט אויף דער אויס־פֿאַרשונג ביי די אַרעסטירטע וועגן דער פֿערזאָן פון מעדעם, ווייל מען האָט ביי זיי געפֿונען בערג מיט בריוו, אין וועלכע עס איז אויספֿירלעך יאָרן־לאַנג באשריבן געוואָרן די ראָלע פון מעדעמען אין „בונד" און זיינע פֿאָליטישע פונקציעס אין אויסלאַנד...

איין־אייניציקע טעלעגראַמע, וועו מען וואָלט געשיקט צו אונדז אין ווין, אז מיר זאָלן נישט אַרויספֿאָרן קיין רוסלאַנד, וואָלט פֿאַרהיט דעם אַרעסט, די צוויי יאָר תפיסה און דעם אורטייל פון 4 יאָר קאַטאָרגע, וועלכן מעדעם האָט באַקומען, ווייל אזא טעלעגראַמע איז נישט געקומען.

ערשט צווישן וואָכן נאָך מעדעמס ארעסט אין קאָוונע, אין יולי 1913, איז אָנגעקומען אַן אָפענע דריי־קאָפּיקענע פּאָסטקאַרטל, אַדרעסירט צו אים אין ווין און דערהאַלטן צוריק פון מיר אין ווארשע אין אויגוסט, 1913, אז מען גיט אים אַן עצה אָפּצולייגן די רייזע אויף א צייט. א פּאָסטקאַרטל פּאַר דריי קאָפּיקעס, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן דער „פּאַן פון בונד", ווי מען האָט באַצייכנט מעדעמען אין זיין פּאַרטיי... נישט א טעלעגראַמע, וועלכע מען האָט באַדאַרפט שיקן נאָך אין פעברואַר, 1913, באַלד נאָך דעם ארעסט און דער אויספאָרשונג זייערער...

נאָטירלעך האָט דער פּראָקוראָר זשיזשין אין ווארשע געהאַט א פולשטענדיק בילד וועגן מעדעמען און זיין טעטיקייט, פון די בריוו, וואָס די זשאַנדאַרמען האָבן געפונען ביי איינער פון די ארעסטירטע, פרוי נאַליי, צו איר מאַן, אין וועלכע זי האָט באַשריבן מעדעמען בעת זיין טעטיקייט אין אויסלענדישן קאָמיטעט פון „בונד".

אָבער וועגן דעם — אין א צווייטן פּלאַץ.

אונדז האָט אויך פאַרבונדן א גרויסער נעמיינזאַמער אינטערעס צו מוזיק, ליטעראַטור, טעאַטער. מיר האָבן ביידע פאַרמאָגט די קענטעניש פון פרעמדע שפּראַכן. מיר פלעגן צוזאַמען איבערזעצן דייטשע וויסנשאַפטלעכע אויסגאַבן אין רוסיש (איך, אויסערדעם, אין פויליש). מיר פלעגן שטעלן טעאַטער: אַמאַטאָרן־פּאַרשטעלונגען, זומער אין וואַקאַציע־פּלעצער ארום דער ושענעווער אָזערע, וואו מעדעם האָט זיך אַרויסגעווויזן אַלס פיאיקער רעזשיסאָר (עס איז ביי זיי געווען אין דער משפּחה א סך טאַלאַנטן: א ברודער א קאָמפּאָזיטאָר, א צווייטער אַן אַקטיאָר, א דריטער א טשעליסט).

עס פלעגט צו אונדז קומען א קליינער אָבער אינטימער עולם סטודענטן און סטודענטקעס. מעדעם האָט ליב געהאַט דעם יונגן עולם. עס פלעגן נישט זיין קיין נאָענטע באַציאונגען מיט זיינע חברים פון אויסלענדישן קאָמיטעט פון „בונד". פערזענלעך זיינען זיי זיך געווען פרעמד. איך האָב דאָס קיינמאָל נישט פאַרשטאַנען בעת מיין זיין אין אויסלאַנד: ערשט אין ווארשע, נאָך זיין באַפרייאונג פון תפיסה, בעת דעם דייטשן אריינמארש אין 1915, אין ווארשע, האָב איך געזען ווי מעדעם האָט אויפגעלעבט אין דער אטמאָספערע פון אידישע פּאָלקסמאַסן, פון קאַמפּאון פון ארבעט פאַר בויען א צייטונג, שולן, כאָרן און ביבליאָטעקן. עס האָט אויפגעהערט די פאַרהאַסטע „עמיגראַציע" אין אויסלאַנד און

עס האָט זיך אָנגעהויבן דאָס אמתע לעבן. ער האָט אפילו נישט געהאט קיין צייט צו טראכטן וועגן געזונט, וואָס די צווויי יאָר תפיסה אין די מוראדיקע מלחמה־באדינגונגען, בעת דער עוואקואציע פון וואַרשע און רייזעס איבער קלייַנע און גרויסע טורמעס, ווי קאָוונע, אריאל, סמאָלענסק, מאָלאָ־ארכאנגעלסק — האָבן חרוב געמאכט און, אלס רעזולטאט — נאָך מער פּאַרקירצט זיין לעבן.

די גרויסע פּאָליטישע דערשיטערונג, וועלכע ער האָט איבערגעלעבט אין 1919, וואָן דער פּוילישער „בונד" איז אַוועק (אויף א קורצער צייט) אויף לינקס און ער, מעדעם, איז צום ערשטן מאָל אין זיין געזעלשאפט־לעכער ארבעט נישט דערווייַלט געוואָרן אין צענטראַלן קאָמיטעט פון זיין פּאַרטיי, האָט זייער שטארק אויף אים געווירקט. און וואָן די פּוילישע „דעפּענסיוועס", די פּאָליטישע פּאָליציי, האָט אָנגעהויבן אירע רדיפות קעגן דער צייטונג און אים עטלעכע מאָל א וואָך נערופן אין דעם באַרימטן בנין אויפן „פּלאַץ סאסקי", איז זיין פּאָליטישע לאָגע געוואָרן זייער א שווערע. די פּאָליציי האָט אים פּאַראַנטוואָרטלעך געמאכט פּאַרן „לינקיזם" פון „בונד" און אין דער פּאַרטיי האָט מען אים אפן געשטעמפּלט אלס א רעכטן... זיינע ארטיקלען זיינען געווען נישט קיין „פּאָליטישע". ער פלענט שרייבן בלויז אויף קולטורעלע טעמעס. מען האָט אים באַגרענעצט מיט קולטור־ענינים.

*
**

אויף מיינע אינוועדונגען, אז דאָ איז קיין אינטערעס מער פּאַר אונדז נישט צו זיין און אז מען דארף פּאַרן אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד, וואו אזויפיל פון זיינע געוועזענע פריינט האָבן געפונגן ארבעט און א צוקונפט, ווי זאסלאָווסקי, טיומין, פרומקינא, צאָגלין און הונדערט אַנדערע, האָט מעדעם טרויעריק געענטפערט: „קיין סאָוועטן־פּאַרבאַנד רופט מען מיך נישט און קיין אמעריקע ווילט זיך נישט. צו גאָמפּערסן און צו פּאַלמערן זאָל איך פּאַרן?"

אָבער די פּוילישע רעאקציע איז געוואָרן אלץ שטארקער. עס איז געקומען דער דריטער ארעסט פּאַר מעדעמען: צוערשט דער צווישער אין 1913, דאָן דער דייטשער, בעת דער דייטשער אקופּאַציע אין מאי 1917, און איצט פון דער דאשינסקי־רעגירונג פון דער פ.פ.ס. אין 1920. נאָך א פּאַרלויפּמדונג־ארטיקל פון ניעמאָיוועסקין וועגן מעדעמען אלס „אגענט פון רוסלאַנד", איז ער ארעסטירט געוואָרן, און אזוי ווי ער איז

געווען פון מינסק, א פראָנט־פאַס בעת דער פּויליש־סאָוועטישער מלחמה, האָט אים די דעפּענסיווע פּאַרגעלייגט צו פּאַרלאָזן פּוילן. די אידישע סאָציאַליסטישע פּעדעראַציע אין ניו־יאָרק האָט איינגעלאָדן מעדעמען אויף א באַזוך אין אַמעריקע, און אין דעצעמבער, 1920, האָבן מיר פּאַרלאָזן וואַרשע און זיינען איבער דאַנציק־בערלין־קעלן־פּאַריז־שערבורג געפּאָרן קיין ניו־יאָרק. אָפּגעריסן זיך פון א קליינעם קבר אין וואַרשע, פון אונ־דזער קינד. געלאָזן אין לאָדזש די קברים פון מיינע עלטערן. געלאָזן א פּאָר געטרייע פרייַנט — און די גרויסע אידישע ארבעטער־מאַסע, וועלכע האָט מעדעמען אזוי היים ליב געהאַט. מעדעם, וועלכער איז געווען פּאַר די אידישע ארבעטער אין די צארישע צייטן א לעגענדע, א קוואַל פון מוט און אינספּיראַציע.

פּאַר מעדעמען איז דאָס אָפּפּאָרן פון אייראָפּע געווען א שווערע איבערלעבונג. איך געדענק, אז איך האָב אים פּאַרגעלייגט צו פּאָרן אליין, וויל איך האָב געגלויבט, אז עס וועט זיין א צייטווייליקע רייזע. אָבער מעדעם האָט געטראַכט וועגן דער פּוילישער רעאַקציע, ווי וועגן א לאַנגער, לאַנגער מעשה און זיך נישט געוואָלט צעשיידן...

איך געדענק, אז איך האָב נישט געפּרואוט אים צו איבערצייגן. איך האָב געפּילט, אז עס איז אן איבערבּרוך אין זיין לעבן. און ווידער באַהאַלטן טיף מיין אייגענעם וואונטש צו פּאָרן אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד, וואו עס האָט זיך אָפּגעזוכט נאָך 7 יאָר מיין אייניציקער ברודער (פון שטיף־ברודער האָב איך נישט געהערט), וואו אלץ איז געגאַנגען אויף נייע וועגן, פון וואַנען עס פלעגן קומען גרוסן פון מעדעמס געוועזענע תּפיסה־פריינט, וועלכע האָבן געהאַט פּראַנטוואַרטלעכע אמטן אין סאָ־וועטן־פּאַרבאַנד און וואוהין איך האָב געוואָלט פּאָרן ארבעטן, און זען ווי מען בויט די וועלט פון אונדזערע יוגנט־קאמפן.

איך האָב דאָס אלץ אונטערדריקט, כדי צו זיין צוזאַמען מיט מעדעמען אויף זיין שווערן ליידנסוועג, אלס א דעלעגאַט פון „בונד", וועלכער האָט אים ארויסגעשטויסן פון דער פּאָליטישער ווירקונג פּאָר דעם רעשט פון לעבן... און אריינגעשטויסן אין די אָרעמס פון „פּאַרווערטס" מיט זיין גאַנצן רעאַקציאָנערן פּאָליטיש־שטייגערישן אפּאַראַט.

איך געדענק צוויי ליכטיקע מאָמענטן אין מעדעמס לעבן פון יענע נעצייַלטע צוויי יאָר: דער ערשטער איז געווען אין קעלן, זעקס אזייגער אין דער פרי, אין יאַנואַר 1921, בעת פון א זייטן־גאַסל אַרום דעם בא־

רימטן קעלנער „דאָם" (דעם קלויסטער) איז ארויס א יונגער אידישער ארבעטער און זיך אָפּגעשטעלט, א פּאַרוואונדערטער, נעבן אונדז און א פּרעג געטאָן: „חבר מעדעם, וואָס טוט איר אין גאָס אַזוי פרי? איר וועט זיך צוקילן, עס גיסט דאָך!..."

א וואַרשעווער ארבעטער, וואָס איז אַוועק זוכן ארבעט אין דייטש־לאַנד, האָט מעדעמען דערקענט און אין אַלטער צוגעבונדנקייט זיך גע־זאָרגט פאַר אים, געזען זיין אויסגעמאַטערט פּנים נאָך 4 מעת־לעת פאָרן. מיר האָבן געוואָלט א קוק טאָן אויפן בארימטן „דאָם" פון דער נאָענט...

דער צווייטער מאָמענט איז געווען, וועו מעדעם האָט זיך באַקענט מיט צוויי ניו־יאָרקער חברים, מיט וועלכע ער האָט זיך באַפריינדעט זייער שטאַרק צוליב זייערע מעגטשלעכע פּערזענלעכע אייגנשאַפטן און זייער פּריינטשאַפט מיט אים אין יענער צייט: דאָס איז געווען א לינק־געשטימ־טער, קריסטאַל־ריינער אידישער ארבעטער, אשר סאָלאָווויי, א קרענקלע־כער, געטרייער ביז טויט, צו דער ארבעטער־זאַך. ער איז טאַקע יעדע וואָך געקומען מיט זיין פאַרדינסט אין לאָקאַל פון קאָמיטעט, וואָס האָט ארגאַניזירט די אַקציע פאַר זאַמלען געלט צו קויפן א לינאָטיפּ פאַר דער „פּאָלקסצייטונג" אין וואַרשע (מעדעמס מיסיע אין אַמעריקע). און איין אָוונט, אין א נעפּל, אויפן וועג צו א מיטינג, איז ער געטויט געוואָרן פון א טראָק...

ער האָט זייער שטאַרק געהאַסט דעם „פּאַרווערטס" און „געווייַנט" אויף מעדעמס קומען אהער...

דער צווייטער חבר, וועלכער פלעגט זיין אָפּטער אריינגייער צו אונדז אין יענע צייטן, איז געווען מיין לאַנדסמאַן און חבר פון א פּא־לימישער „סכאָדקע" אין לאָדזש, אין די ערשטע בונדישע קרייזן, י. ב. ביילין, וועלכער פלעגט קומען שפּילן שאַך מיט מעדעמען און אויסטווישן זכרונות מיט מיר פון יענע יונגע יאָרן.

די צווי באַגעגנישן האָבן ארויסגערופן א שמייכל אויף מעדעמט פּנים, א גאַנץ זעלטענער נאַסט אין יענע טעג.

איך געדענק דעם טראַדיציאָנעלען יום־כיפּור אין ניו־יאָרק, אין 1921, וועו א פּאָר צענדליק וואַרשעווער אידישע ארבעטער, בונדאָווצעס, זיינען געשטאַנען ארום מעדעמען און פּארגליכן וואַרשע מיט דער נייער סביבה: זיי זיינען געווען גאָרנישט לאַנג אריבערגעקומענע פון פּוילן, באַלד נאָך נענעראַל זשעלינאָווסקים בלוטיקער ליקווידאַציע פון די „רעוו־

קאָמען" אין פּוילן, און אין די „קרעסן". פּלוצלונג איז צוגעקומען א שפּאָגל־נייער פּנים: שמעון קוסניערוש, א וואַרשעווער פּוטער־ארבעטער, באַליבט און באַקאַנט אין וואַרשע. ער איז מיט נעציילטע שעה פריער אָננעקומען קיין ניו־יאָרק פון וואַרשע און זאָלעך און רואיק זיך באַגריסט, דערקלערנדיק, אז ער איז היינט געווען זייער „ביזי" אין שאַפּ... ער האָט פּאַקטיש שוין געארבעט, א פּאָר שעה נאָכן אָנקומען, פּארבייטנדיק א לאַנדסמאַן, א צווייטן „גרינעם"! מעדעם האָט זיך בריייט צעשמייכלט און צו מיר א זאָג געטאָן, וואַרעם און הארציק: „טייערע פּנימער, וואַר־שעווער חברה! . . . "

אינטערעסאַנט איז דער פּאָלגנדיקער פּאַקט: די גאַנצע דעמאָקראַטיק בונדישע יוגנט איז געווען לינק געשטימט. אָבער מעדעמס דיסציפּלינירטע האַנדלונג: נישט צו שפּאָלטן דעם „בונד", נאָר, פּארקערט, דאָס אונ־טערגעבן זיך דעם באַשלוס פון דער לינקער מערהייט אין פּוילן און דאָס אָננעמען די שליחות פון זאמלען פּאָנדן פּאַר דעם צענטראַל־אַרגאַן פון א לינקן „בונד" — האָט אים געמאכט פּאַר א באַליבטער פיגור צווישן דער יונגער פּוילישער עמיגראַציע. ער פלעגט צו זיי זאָגן: „דאָס מאַל וועל איך מאַכן „דראַיווס" און חבר וואַסער וועט שרייבן ארטיקלען און עדיטאָריאַלס"...

א שטיק פון דער אַזוי טייערער פּאַר אים וואַרשע פון די יאָרן 1915-1920 איז געווען אין ניו־יאָרק.

און אין די שווערע טעג פון זיין קראַנקהייט איז שטענדיק א קליינע גרופּע פון די וואַרשעווער געווען אין שטוב און געבראַכט דעם שווער־קראַנקן מעדעמען גרוסן פון בריוו און צייטונגען.

א פּאָר וואָכן נאָכדעם ווי מעדעם איז געשטאָרבן, האָט זיך די פּא־ליטישע דעקאָראַציע שארף געביטן און דער „בונד" איז סאַליד און אויף „אייביק" אַוועק אויף רעכטס, ביז ער איז אין די יאָרן פון 1940-1945 געוואָרן דאָ אין אמעריקע די עקספּאָזיטור פון דעם „פּארווערטס" און פון אלץ, וואָס גייט אריין אין דעם אינהאַלט פון אָט־דעם נאָמען...

דער לעצטער בריוו פון מעדעמען, אין דעצעמבער, 1922, איז געווען א וואַרנונג צו דער „סאָצ. איד. פּעדעראַציע" נישט צו גיין מיט די עקס־טרעמע רעכטע נאַציאָנאַליסטישע עלעמענטן, וויל אויף דעם וועג וועט ער מיט זיי ניט גיין.

שוין אין דער צייט פון זיין קראַנקהייט, בעת דער לעצטער סטאַדיע

פון דעם נאָך אין קיעוער תפיסה־אָננעהויבענעם טראָגישן נאָנג פון „נעפּריטים" — א כּראָנישע אָנטצינדונג פון די נירן — האָט זיך אָנט־פּלעקט דער פּאָטאָליזם אין מערעמס כּאראקטער: די פּולשטענדיקע אומ־פּייאיקייט און אומווילקייט צו קעמפּן קעגן דער קראָנקהייט דאָ, אין אמעריקע, קעגן דעם געשפּענסט פון „אורעמיא", מיט וועלכן עס פּאר־ענדיקט זיך שטענדיק די קראָנקהייט „נעפּריטים"... דער אורטייל, וואָס א יונגער מעדיקער, א נירן־ספּעציאליסט, האָט נאָך אין 1902 אין בערן (שווייץ) אַרויסגענעבן קעגן מערעמען, אז ער האָט נאָך צו לעבן בלויז געציילט יאָרן, האָט אים נישט באָאומרואיקט אין תפיסה, בעת זיין אומלענאָלער פּאָליטישער טעטיקייט, בעתן זיצן פּארבאָהאָלטענערהייט אין ווילנע, זשיטאָמיר אָדער קאָוונע; דורכאוים ניט. ער פלעגט זיין אין א גוטער שטימונג אין דעם צענטן פּאַוויליאָן, אין דער פּעסטונג פון ווארשע, אין דער קאָטאָרזשנער טורמע פון אָריאָל און סמאָלענסק, וואו איך האָב אים „געפּונען" אין 1914 און וואוהין די צערישע זשאַנדאַרן האָבן עוואקואירט די פּאָליטישע פון ווארשע. נאָכן פּראָצעס דאָרטן, אין 1915, האָט מערעם באָקומען 4 יאָר קאָטאָרגע. עס איז געווען דער שווערסטער אורטייל מצד א צארישן געריכט קעגן א סאָציאל־דעמאָקראט. זיינע מיטבאָשולדיקטע זיינען פּאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר, וואָס פלעגט זיך געווינלעך פּאַרענדיקן מיט אָנטלויפן קיין אויסלאנד נאָך עטלעכע מאָנאָטן. אָבער מערעם, אלס מיטגליד פון צענטראָלן קאָמיטעט פון א אידישער ארבעטער־ארגאניזאציע (און דאָס האָט ער געהאלטן אונטער זיין געזעלשאפטלעכן כבוד צו לייקענען), און אלס א פּראָוואָסלאַווענער דערצו — שוין אָפּגערעדט דערפון, וואָס ער איז געווען דער זון פון א מיליטערישן דאקטאָר אין ראָנג פון א געניראל — האָט ער באָקומען דעם מאקסימום פון שטראָף פּאַרן פּאַראַגראַף 102, ערשטן פונקט. פּאַר דעם פונקט 2 פון דעם פּאַראַגראַף פלעגט מען פּארמשפּטן פון 8 יאָר קאָטאָרגע ביז טויט־שטראָף. עס איז ניט קיין וואונדער, וואָס איך בין געווען אומפּייאיק זיך צו האלטן רואיק, וועו איך בין באלד נאָכן אויס־הערן דעם אורטייל געקומען צו אים אין תפיסה, צוזאמען מיט זיין פּוילישן אדוואָקאט, דעם בארימטן פּארטיידיקער פון פּאָליטישע ארעס־טירטע אין פּוילן, לעאָן בערנשטאָן. (מערעמס ברודער, דער פּאָלקאָוויניק פּאַוועל מערעם, איז באשטאנען, אז מען זאָל אנשטעלן א גרויסן פּעטער־בורגער אדוואָקאט, באָברינסקי, א מיטגליד פון דער „דומא", אָבער

מעדעם האָט אים קאָליע געמאַכט די מלאכה בעתן פּראָצעס, מאכנדיק עטלעכע אָפּליקענונגען, וועו יענער האָט מעדעמען געוואָלט באַצייכענען אלס א קרבן פון עפעם א מיסטיפיקאַציע.)

די קרובים האָבן געהאָפט, אז בעת דער מלחמה, וועו עס האָט זיך געפּאַדערט א סך „פּאַטריאָטיזם" מצד דער באַפעלקערונג צו קאָנען נעווינען די וועלט־מלחמה, וועלן די נעריכטן זיין אַביסל „ווייכער" צו סאָציאַליסטן, וואָס האָבן דאָך קיין טעראָר ניט אָנגעווענדט אין זייער רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט. דערפאַר האָבן מיר, לויט דעם פּראָגנאָז פון די פּאַרטיידיקער, געהאָפט אויף ארויסשיקן קיין סיביר. בערנסאָן, כאָטש קענענדיק די פּראָקטיק פון דעם בלוטיקן פּראָקוראָר זשיזשין, האָט פּאַרענדיקט זיין רעדע מיט דער האָפענונג, אז וואָס דער משפט זאָל ניט זיין, האָפט ער דאָך און אָפּלירט צו דעם נעריכט, אז צו קיין קייטן זאָל דער אורטייל ניט פירן... ער האָט מיר שפּעטער געזאָגט, אז ער האָט פון זיכערע קוואָלן געוואוסט, אז מען קאָן מעדעמען געבן אפילו 8 יאָר קאַטאָרגע, לויט די מאַטעריאָלן, וואָס זיינען געווען אין די בריוו פון א מיטבאַשולדיקטער, פרוי גאָליי, וועגן מעדעמען.

און אָט קומט דער משפט: 4 יאָר קאַטאָרגע. פּאַר דעם כראָניש־קראָנקן מעדעם, וועלכער זיצט שוין 25 מאָנאַטן אין אזעלכע שווערע באַדינגונגען, ווי עטאַפּ־טורמעם, קאַטאָרזשנע טורמעם, עוואָקואַציע־צוגן (טיפּפלושקעם) און הונגער־דיעטעם... האָב איך שוין מער ניט געשמייכלט, ניט געוועדט מיט די זשאַנדאַרן וועגן וועטער, און האָב זיך צעווויינט. פּשוט זיך צעווויינט — צום ערשטן מאָל זינט מעדעם האָט מיך געקענט. און דא האָט מעדעם אויסגעשאָסן מיט א געלעכטער: „דו ווינסט נאָר? וואָס פּאַר א נאַרישקייט! אויב די דייטשן וועלן אונז אזוי ווייטער קלאַפן די מאַרדע, וועלן מיר דאָך האָבן די רעוואָלוציע אין א האַלב יאָר ארום — איז וואָס איז דא צו ווייגן? דער „קאַנאַלני סראָק" דויערט דאָך אכט מאָנאַטן, בעת וועלכן מיר קאָנען אָפּעלירן צום פּעטערבורגער נעריכט, און בעת אָט־דער צייט וועט זיין אין רוסלאַנד א רעוואָלוציע! איז הער אויף צו ווייגן און ברענג מיר בעסער נייע ביכער מארגן."

דער פּעטערבורגער אַדוואָקאַט, באַבריינסקי, האָט מעדעמען געבעטן זיך וועגן מיט א ביטע צום צאַר וועגן בטל מאכן דעם אורטייל, צוזאָגנדיק אַריינצוטרעטן אין דער ארמיי. מעדעם האָט אים ארויסגעוואָרפן פון

דער קאמער, און באברינסקי האָט געזאָגט, אז דער משפט איז א פאר־
דינטער... בערענסאָן האָט געזידלט מעדעמס ברודער פאר אָנשטעלן אזא
פארטיידיקער.

דער פּראָצעס איז פארגעקומען אין מאי 1915. די דייטשע ארמייען
האָבן זיך געדרוקט אויף ווארשע צום צווייטן מאָל זינט 1914, און דאָ
האָט דער געטרייער אדוואָקאט בערענסאָן מיט מיר אויסגעארבעט א פּלאָן
איבערצולאָזן מעדעמען, אלס שוורץ־קראנקן, אין דעם שפיטאָל פון דער
„ארסענאל־טורמע" אויף דלוגע גאס. אזוי ווי עס האָט געהאָלטן ביי
דער ענדגילטיקער עוואקואציע פון די צארישע אינריכטונגען, ווייל די
דייטשן זיינען געגאנגען פאראויס אויף ווארשע, האָט מען ארויסגעצויגן
אין קרייז פון די פארטרוילעכע דעם פּוילישן נייעם תפיסה־דאָקטאָר,
מיאראָסלאָווסקי, וועלכער האָט איבערגענומען די קראנקע ארעסטאנטן אין
דעם קלייעם שפיטאָל, נאָכדעם ווי דער ארמיי־דאָקטאָר איז אוועק מיט
אלע געזונטע ארעסטאנטן אין טיף־רוסלאנד, מאלא־ארכאנגעלסק און
סמאָלענסק, צום צווייטן מאָל אין צוויי יאָר.

ביסלעכווייז, אבער זיכער, האָט זיך געדרוקט די דייטשע לאָווינע אויף
ווארשע. דושנע, הייסט נעבט זיינען געקומען איבער אונז, א הייפעלע
אנגעהעריקע פון די פאָליטישע ארעסטאנטן. עס זיינען שוין אוועק די
פּוילישע סאָציאל־דעמאָקראטן, וועלכע זיינען געזעסן מיט מעדעמען נאָך
זינט 1913 אין צענטן פאווילִיאָן, ווי אומשליכט, דושערזשינסקי, לעש־
טשינסקי (לענסקי), פּיאָטראָווסקי — שפּעטערדיקע זייער פּראָמינענטע־
לעכע טוער אין סאָוועטן־פּארבאנד. עס זיינען אוועק די פּ.פּ.ס.אָוועס,
צווישן זיי מעדעמס קאמער־שכן, דלוגאָשעווסקי, מיט וועלכן עס האָט זיך
אנטוויקלט א גרויסע, שיינע פרייַנטשאפט. עס זיינען אוועק די אינגערע,
שפּעטער־ארעסטירטע, מיטגלידער פון די פּוילישע „לעגיאָנען", וועלכע
האָבן געפירט אן אונטערערדישן קאמף קעגן די צארישע ארמיַען אין
דער עסטרייכישער ארמיי און וועמען עס האָט געדראָעט טויט־שטראָף.

ביסלעכווייז האָט זיך דערנענטערט די טראָנישע שעה, וועו ביים
סאמע לעצטן מאָמענט, א מינוט, אזוי צו זאָגן, פּארן אויפּריסן די בריקן
איבער דער ווייסל, האָבן נאָך די זשאנדארמען געקאָנט ארויסנעמען די
קראנקע ארעסטאנטן, צווישן זיי דעם קאטאָרזשניק מעדעם, און ארויס־
פירן זיי פון ווארשע און צעשיידן מיט מיר, אויב דער לעצטער צוג וועט
מיך ניט מיטנעמען קיין רוסלאנד.

איך פּלעג ארומגיין די לעצטע וואָכן מיט א בילעט קיין מאָסקווע און מיט א קליינער וואַליזקע אין האַנט, שטייענדיק ביי דער תפיסה און וואַרטנדיק אויף א צייכן, אז מען פירט „זיי" ארויס. איך וויל דאָ דער־מאָנען דעם פאָלגנדיקן פאַקט: קיין איין איינציק מאָל אין די לאַנגע 25 מאָנאַטן פון מעדעמס זיצן אין תפיסה, זינט זיין ארעסט אין יולי 1913 ביז צו זיין באַפרייאונג, דעם 5טן אויגוסט, 1915, האָט קיין איין־איינציקער פאַרשטייער פון „בונד" ניט געפרואווט אפילו צו דערוויסן זיך פון מיר וועגן מעדעמען — וואָס ער מאַכט, וואָס איך טו, פון וואָס איך לעב, וואָס עס גיט איבער מעדעם, ווי ער פילט זיך און ווי ער וועט בויען זיין פאַרטיידיקונג... קיין איין־איינציקער מענטש איז אין משך פון דער גאַנצער צייט ניט געקומען זיך פרענן, ווי אזוי דער טויט־קראַנקער מעדעם טראָגט אריבער דעם טורמע־רעזשים, ווי ער האָט רעאַגירט אויף יענע מאַטעריאַלן, וואָס דער אויספאָרשונגס־ריכטער האָט אים געווויזן, וועלכע האָבן מעדעמען שווער באַשולדיקט און וועלכע זיינען געווען בריוו פון א בונדישער פרוי צו איר מאַן — בריוו, וואָס זי האָט געהאַלטן ביי זיך וואָסערע 13־14 יאָר און וועלכע זי האָט דערציילט איר דעמאַלטיקן חתן אלץ, וואָס פלעגט פאַרקומען אין בערן, שווייץ, אויפן פאַליטישן געביט, אין „בונד", און וואו עס איז געווען שווארץ אויף ווייס כאַראַקטעריזירט מעדעמס ראָלע און אַקטיוויטעט אין די צענטראַלע אייניקטונגען פון „בונד". לויט די בריוו, וואָס מען האָט ביי איר געפונען בעתן ארעסט פון איר מאַן, האָט מען זי צוערשט אויס־געפאָרשט, דערנאָך זי אויך ארעסטירט און דאַן געגעבן א באַפעל צו זוכן מעדעמען גופא, אין רוסלאַנד, און צו פאַרהאַלטן אים, וועלן ער וועט אריבערגיין די גרענעץ... דאָס איז טאַקע פאַרגעקומען אָנהויב יולי, 1913, וועלן מעדעם איז געקומען פון ווין קיין קאָוונע צו זיין ברודער. נאָר אזוי ווי זיין ברודער, פאַלקאָווניק מעדעם, האָט באַקומען פון צענט־ראַלן דעפּארטמענט פון דער פאַליציי א צוזאָג, אז מעדעמס אלטער אורטייל פון 1902 — פארשיקן קיין סיביר — איז אנולירט געווארן דורך דער אמנעסטיע פון 1913, צו דער גלייכנהייט פון 300טן יובילי פון דער ראַמאַנאָוו־דינאַסטיע, — האָבן אים די גרענעץ־באַאמטע אין קאָוונע ניט פארהאלטן. אָבער זעקס טעג שפעטער, וועלן דער פּראָקוראָר זשיזשין האָט באַקומען די טעגלעכע רשימה פון מענטשן, וועלכע זיינען אריבער די גרענעץ, און וועלן צווישן די נעמען איז געווען דער אזוי היים־

געזוכטער מיטגלידער פון צענטראלן קאמיטעט פון „בונד", וואלאדימיר מעדעם, האט זיך די פאסטקע פארמאכט — און מעדעם איז, נאך זעקס טעג זיין אויף דער פריי, ביי זיין משפחה און צווישן מוזיק־פרייַנט, ארעסטירט געוואָרן...

די ערשטע מאנאטן אין קאוונע האט זיין ברודער אויסגענוצט זיין אנזען און איינפלוס כדי אים, קודם כל, צו לייגן אין שפיטאל, און דורך דעם שאפן א בארעכטיקטן תירוץ צו באפרייען אים אויף קאוציע. ער האט פארגעלייגט יעדע סומע, וואס דער „סלעדאוואטעל" וועט פאדערן. דאס איז אויך געווען אן אויסרעכענונג, אז מעדעם זאל האבן די מעגלעכקייט זיך באקענען מיט זיין פראצעס, מיט דעם אויסזאגן פון די פיר מיטבאשולדיקטע, צווישן זיי פרוי גאליי. און אפילו דאן, ווען איך האב געהאט די מעגלעכקייט מעדעמען צו זען נאנץ פריי אין קאוונער תפיסה־שפיטאל, אן גראטעס, אפילו דאן האט דער „בונד" ניט געפונען פאר נויטיק זיך צו פארבינדן מיט מיר, כדי כאטש געבן א קלייַנע אנדייטונג דורך זייער פארטיידיקער, וואס די זשאנדארמען וויסן און וואס ניט... מען האט מיך אבסאלוט ניט אויפגעזוכט. איך, ווידער, ניט וועלנדיק קאמפראמיטירן מעדעמען און ניט וועלנדיק, אז די שפיקעס זאלן מיר נאכשפיאנירן צו מיין וואוינונג, — איך האב געוואוינט ביי קאנסערוואטיוע קרובים, וועמען איך האב פריער פערזעלעך אפילו ניט געקענט — זיי האבן אפילו ניט געוואוסט, אז מעדעם איז ארעסטירט, — האב איך אויפן ראט פון בערענסאנען, ניט אויפגעזוכט די בונדאוועס.

איך דערציל די דאזיקע פאקטן, כדי מען זאל זיך ניט וואונדערן, פארוואס מעדעם האט פערזעלעך מיט קיינעם פון די צענטראלע פיגורן פון „בונד" ניט געלעבט אין קיין פריינטשאפטלעכע באציאונגען. אן אויסנאם איז געווען סלאווע גראסער, דער יונגער פוילישער בונדיסט, שפעטער אדוואקאט אין פעטערבורג, און אלנין, וועלכן ער האט ליב געהאט פאר זיין חברשן און אפטמיסטישן כאראקטער, פאר דער שטענדיקער גרייטקייט צו טאן ארבעט, פאר קיינמאל זיך ניט אפזאגן פון דיסקוסירן די שווערסטע פארטיי־פראבלעמען און פאר זיין, אלנינס, געוואלטיקער ארבעט־פייאיקייט. אין דעם זין האט ער אויך געהאט גרויס דרך־ארץ פאר אסתר פרומקין, וועלכע ער האט באטראכט אלס די פייאיקסטע פרוי אין דער באוועגונג.

אין די שפעטערע יאָרן, אין ווין, האט אויף מעדעמען געהאט א

געוויסע סטימולירנדיקע ווירקונג ר. אבראמאוויטש, וועלכער איז געווען פול מיט פלענער פאר ליטעראריש און פאליטישע ארבעטן, וואס האט פשוט פיזיש געווירקט אויפן שטענדיק־קראנקן און שווערמוטיקן מעדעמען דורך זיינע פארשלאגן, זיין ענערגיע און זיין גוטער רוסישער שפראך, וואס מעדעם האט אזוי ליב געהאט. אבראמאוויטש האט מעדעמען פאר־געלייגט צו ארבעטן צוזאמען אויף אן ענציקלאפעדיע אין דער רוסישער שפראך, וואס א פארלאג האט געפלאנעוועט, און זיי האבן זיך שוין אפילו געהאט צעטיילט אין דער ארבעט. ער האט מעדעמען סטימולירט און זיי פלעגן שעהן־לאנג ארגומענטירן וועגן דעם סדר פון די ווערטער. עס איז געבליבן א ווערטל, מיט וועלכן מעדעם פלעגט אנרופן אבראמאוויטשן, וועלן ער האט אים געוואלט אביסל אויסלאכן: „ביבעל־באבעל — די ווערטער אויף ביים (ב)".

אבער דאס איז געווען א סך פריער — פאר ארעסט אין קאונע. נאכן ארעסט האט מעדעם שטענדיק אויסגעמידן צו רעדן וועגן יענעם פאסטקארטל פאר 3 קאפיקעס, וואס די ווארשעווער ארגאניזאציע פון „בונד" האט געשיקט, אנשטאט א טעלעגראמע קיין ווין, אז מעדעם זאל נאך „אביסל" ווארטן מיטן קומען קיין רוסלאנד ביז זיי וועלן שרייבן מער... און דאס קארטל איז געקומען צוריק צו מיר קיין ווארשע (ווי שוין באמערקט פריער), וויל מיר זיינען שוין געווען ארויסגעפאלן פון ווין און מעדעם איז שוין געווען ארעסטירט... ער האט אויך אויסגעמידן צו רעדן וועגן דעם מאטעריאל, וואס מען האט געפונען ביי דער פרוי גאליי, אויף וועלכער אונזער פארטיידיקער איז געווען אויפגעצאַרנט, וויל אויף זיין פראגע: „ווי אזוי האלט עס א דערוואקסענער מענטש אין צארישן רוסלאנד 13 יאר ביי זיך בריוו צו א חתן, אין וועלכע עס ווערן פשוט געמסרט צו דער פאליציי אזעלכע הויכע טוער פון „בונד", ווי מעדעם?" — האט זי געענטפערט נאנץ ערנסט: „דאס זיינען דאך מיינע סואוועניר פון מיין יוגנט." מעדעמס ברודער איז געווען אויפגעבראכט: „פאר אזעלכע נפשות גיסטו אוועק דיין לעבן? זיי זיינען דאך ניט ווערט צו זיין אין דער אייגענער ארגאניזאציע מיט מיר."

מעדעם האט געשווינגן. ער האט געקאנט שווייגן מיסטערהאפט; יארנלאנג ניט רעדן וועגן א זאך, וואס ער האט ניט געוואלט בארירן. אבער ער האט קיין איין ווארט ניט פארלוירן אויף צו פארטיידיקן זיך, וועלן איך האב אים געזאגט, אז צוליב דעם פאקט פון אזוי לייכטזיניק

שטעלן אין סכנה דאָס לעבן פון א פירער, פון א פּאַרטיי־פּאַרשטייער, מצד א מיטגליד פון „בונד", וואָס איז יאָרנלאַנג געווען אין אויסלאַנד און געדאַרפט זיין פּאַראַנטוואָרטלעך אין אירע האַנדלונגן; אז צוליב אָט דעם מאַנגל אין דיסציפּלין און אחריות וויל איך מער נאָר ניט האָבן צו טאָן מיטן „בונד" אין זין פון אקטיוון אָנטייל, און אז פון היינט אָן און וויטער בין איך בלויז די פרוי פון א פּאַרשטייער פון „בונד", און אז פון איצט אָן „קאָנספּו פּאַרמאַכן די טיר, וועל דו וועסט רעדן מיט זיי"... דאָס איז געווען אין אויגוסט, 1913, אין קאָוונע.

צוזאַמען מיט אַלע פּאָליטישע ארעסטירטע האָט מען די פיר מיט־באשולדיקטע ארויסגעפירט פון וואַרשע קיין רוסלאַנד אין יוני, 1915, און מיט צוויי יאָר שפּעטער, אין מערץ, 1917, האָט זיי די פון מעדעמען פּאַראויסגעזאָגטע רעוואָלוציע באפרייט, אַלס א רעזולטאַט פון די מפּלות און די „קלעפּ אין דער מאַרדע" מצד די דייטשן, מיט וואָס ער האָט מיך געזוכט צו טרייסטן, נאָכן פּראָצעס.

נאָך לאַנגע וואָכן פון דערוואַרטונג, נאָך א לעבן צווישן שרעק און האָפענונג, האָב איך דעם פערטן אויגוסט, 1915, דערזען דורכן פענצטער מיין ברודער, א פּאַרוטשניק אין דער ארמיי, לויפנדיק צו מיר אין שטוב מיט א שנעלן אָנזאָג, אז דער רוסישער פראָנט איז דורכגעבראָכן, אז די דייטשן קומען פון דער ריכטונג פון פּאָווסין, אז דער גאַנצער בזורא־פראָנט איז צוריקגעפאַלן און אז מאָרגן וועלן דאָ זיין די דייטשן!

מיר זיינען אויף שנעל אַוועקגעלאָפן צו מעדעמען אין זיין תפיסה, וואו מיין ברודער האָט זיך מיט אים פערזענלעך באקענט. נאָך פינף מינוט שמועס, מיט דעטאַלן פון פראָנט־דורכריים, אָן עדות, אָן א סטראַשניק, האָט זיך מיין ברודער נעזעגנט מיט אונדז און איז אַוועק מיט זיין דיוויזיע אין פראָנע, ניט וועלנדיק וועלן א דייטשער קריגס־געפאַנענער. אַוועק — אויף לאַנגע צוועלף יאָר. איך האָב אים דערנאָך ערשט געזען אין דעצעמבער, 1926, אין מאָסקווע, בעת מיין ערשטער רייזע קיין סאָוועטן־פאַרבאַנד, וועלכע איך האָב שוין געמאַכט פון אמעריקע...

אויפן צווייטן טאָג נאָך מיין ברודערס אַוועקפאָרן פון וואַרשע, 4 אויגער פּאַרטאָג, האָבן זיך דערהערט, איינער נאָכן צווייטן, דריי לאַנג־אויסגעצויגענע קנאַלן — מיט אומגעדולד דערוואַרטע, מיט פרייד באַ־גריסטע... דאָס האָבן די לעצטע צערישע אריערגארדם אויפגעריסן די

נעמינעוועטע דריי בריקן איבער דער ווייסל... איך בין די נאכט געשטאנען ביי דער תפיסה, גרייט צו גיין קיין רוסלאנד צוזאמען מיט דער אדמיניס־ טראציע און מיט די ארעסטאנטן. אונדזער שרעק איז געווען געוואלטיק גרויס, ווען מען האָט אונדז אָנגעזאָגט, אז פון דער פרויען־אָפּטיילונג, אויף דלוגע נאס, האָט מען 2 אזייגער פּארטאָג ארויסגענומען נאָך דריי ארעסטירטע פרויען, מיטנלידער פון דער פּ.פּ.ס. (פּוילישע סאָציאליסטישע פּארטיי), און זיי גענומען קיין רוסלאנד. אין דער שפּיטאל־אָפּטיילונג פון מענער האָט מען שוין ניט באוויזן ארייגצוקומן: די דייטשן זיינען געווען אויף די פּיאָטעס פון די רוסן... אויסער דעם האָט דר. מיערא־ סלאווסקי אין לעצטן טאָג אויסגעמעקט צוויי נעמען פון קראנקע: דעם צום־טויט־פּארמשפּטן בראָנעק מייזלן, א לעגיאָנער, און מערעמען, וועלכע זיינען ניט געווען אויפן בולעטין פון די קראנקע. אויסער זיי, זיינען בלויז געווען עטלעכע גנבים און א פּאָר ספּעקולאָנטן, און צוליב זיי האָט זיך געווויס ניט געלוינט דער פּאָליציי צו אָרגאָניזירן אן אמבולאָנס.

עס איז געוואָרן 6 אין דער פרי. עס האָבן זיך באוויזן די ערשטע דייטשע פּאָטרולן. מיט א שמייכל פון דאנקבארקייט האָבן מיר, די קרובים, זיי באגריסט לעבן דער תפיסה. דאָס זיינען זיי געקומען זוכן שטאלן פּאָר דער קאוואָלעריע זייערער, און דערזעענדיק די מיט־סמאָלע־ באקלעפּטע וועגט פון די תפיסה־קאמערן, די שווארצע קאנצעלאריע און דעם שמוציקן הויף, זיינען זיי אנטלאָפן מיט שרעק און אוועק אין צירק, וואו עס איז געווען זויבער און שטיל... מיר האָבן דעמאָלט באקומען גרויס דרך־ארץ פּאָר די דייטשע פערד. אָבער פּלוצלונג האָבן מיר דער־ הערט שוועדע ארטילעריע־שאָסן פון יענער זייט ווייסל, וואָס זיינען טאקע געפאלן אין הויף פון דער תפיסה, איבער אונדזערע קעפּ און נאָענט צום שפּיטאל... דאָס האָט די רוסישע ארטילעריע זיך אָפּגעשטעלט אין פראָנע, די פּארשטאָט פון וואַרשע, און ארייגעשאָסן צו אונדז. עס האָט זיך אָבער באלד באוויזן א באטאריע דייטשע פעלד־האוביצן און האָט געענטפערט. אין דער זעלבער צייט האָבן די דייטשע סאָפיאָרן אָנגעהויבן צו בויען פּאָנטון־בריקן איבער דער ווייסל, און קעגן אוונט איז די רוסישע ארטילעריע פּארשטומט געוואָרן. אונדזערע ארעסטאנטן האָבן ניט גע־ וואָלט אין דער שעה פון באפרייאונג דערהרגעט ווערן פון א צאריסן שראפּנעל, און האָבן אלע געפּאָדערט פון דעם פּארשטייער פון בירגער־

קאמיטעט, לאגונא, אז מען זאל זיי שיקן אהיים: פראסט־פשוט — שיקן אהיים. די דייטשן זיינען דא? די רוסן זיינען אוועק? די רוסישע נעזעצן האבן אויפגעהערט? די דייטשן האבן פאליטישע פרייהייט? די רוסישע ארטיליריע שיסט אריבער? — אט דאס זיינען די פאקטן. לאזט אונדז גיין אהיים. ברענגט מייזעל, דער לעגיאנער, איז נעווען דער ערשטער, וועלכער איז אווק רעדן מיט די דייטשן, ווען אן אפיצער איז געקומען אין תפיסה. און ארום 9 אזייגער האט זיך אנגעהויבן א מין וואשן, נאלן, אנטאן, קלייבן די מאנאטקעס, די אנדרענקען, די נעשניצטע און אנגענאלענע זאכן — דער ארעמען סקארב פון דעם ארעסטאנט, מיט די אין־תפיסה־געשלאסענע פריינטשאפטן און חברשאפטן.

אונדזער פריינט בערענסאן איז נעקומען צום בירגער־קאמיטעט (ער אליין איז נעווארן דער מיליציע־נאטשאלניק פון 4טן באצירק אין וואַרשע) און האט פארלאנגט, אז מען זאל די פאליטישע ארעסטירטע ארויסלאזן. און אזייגער 10 אין דער פרי האט זיך באוויזן מעדעם אין טויער פון ארסענאל, האט זיך נעזעגנט מיטן קליוטשניק, א קוק נעטאן אויפן הימל, וואו עס זיינען נעפלויגן יאדרעס פון פראנע — און זיך נעוואלטיק פארינטערעסירט מיט די מונדירן פון די דייטשן, וועלכע זיינען אין אלץ נרעסערע און נרעסערע אטריאדן נעגאנגען אין דער ריכטונג צו דער ווייסל...

מיר האבן נענומען א דראשקע און זיינען נעפאהרן צו מיינע קרובים, וועלכע האבן מיך צוויי יאר נעהאלטן ביי זיך, ניט וועלנדיק, אז איך זאל וואוינען אליין. איך האב די צוויי יאר נעארבעט אין א פארזיכערונגס־פירמע, וואו דער דירעקטאר איז נעווען סטאניסלאוו פאטעק, דער בא־רימטער פארטיידיקער פון פוילישע און אידישע פאליטישע ארעסטירטע. מיינע קרובים האב איך ערשט ביסלעכווייז נעמוזט צוגרייטן, סיי צו מעדעמס אפשטאמונג, סיי צו זיין פאליטישער טעטיקייט, סיי צו זיין ארעסט. איך נעדענק, ווי מעדעם האט די ערשטע פאר שעה זיך נע־וואונדערט, וואס די פענצטער האבן ניט קיין נראטעס; אז מען קאן זיצן אויף א באלקאן; אז עס איז פאראן אזא זאך, ווי א טעלעפאן. אבער אין עטלעכע שעה ארום איז שוין נעהאנגען א פלאקאט, אז ווער עס וועט גיין נאך 9 אזייגער איבער דער שטאט, וועט אן א נעריכט דערשאסן ווערן. אלע טעלעפאנען האט מען אפגעשטעלט, און וועגן יעדער נעזעל־שאפטלעכער ארגאניזאציע, יעדער צייטונג, מוז מען מעלדן דער דייטשער

באזעצונגס־מאכט. די דייטשע אקופאציע"־קאנסטיטוציע" האט געוויזן אירע ציין.

אבער אויך דער „בונד" האט זיך געיאוועט אין אונדזער וואוינונג. דעם אייגענעם טאג, א פאר שעה נאך דער „באפרייאונג", איז אין אונדזער וואוינונג געקומען נח פארטנאי, דער פינאנציעלער „געניום" פון „בונד", און האט מעדעמען געזומען אויף א קאמיטעט־זיצונג, פון וועלכער ער איז געקומען שפעט ביינאכט אהיים. וועז איך האב דערזען נח'ן ביי אונדז אין דער וואוינונג צום ערשטן מאל אין 25 מאנאטן א „לעבעדיקן" בונדיסט, אזוי צו זאגן — און וועז איך האב זיך דערוואוסט, אז מען נעמט מעדעמען אויף א זיצונג דריי שעה נאך זיין ארויסגיין פון תפיסה, פון וועלכער איך, זיין נאענטסטער מענטש, און זיין געטרייער פאר־טיידיקער, בערענסאן, האבן אים באפרייט, און ניט זיינע חברים, וועלכע האבן אפילו קיין ווארט ניט אויסגערעדט אין די צוויי יאר צו מיר, אדער צו אים דורך מיר, — האב איך פארלוירן יעדע נעדולד. איך האב צו נח'ן, — וועלכן איך האב קיינמאל נישט געקאנט פארטראגן פאר זיין צינישער זאכלעכקייט, פאר זיין טרוקענער פראקטישקייט אין מענטש־לעכע באציאונגען, — זיך געווענדט מיט דער טענה: „פילט איר נארניט קיין ביסל שאנד פאר אייער אויפפירונג אין די לאנגע צוויי יאר פון מעדעמס ארעסט, אין משך פון וועלכע ניט איר און ניט אייערע חברים האבן ניט געפונען פאר נויטיק זיך כאטש פארמעל צו פאראינטערעסירן ווי עס גייט מעדעמען, ווי עס לעבט זיין פרוי, צי זי נויטיקט זיך אין עפעס, צי זי גיט זיך אן עצה אין די שווערע יארן? צי מעדעם וועט עוואקואירט ווערן נאך אמאל, און נאך אמאל ניין קיין אריאל? איצט, וועז ער איז באפרייט געווארן, זייט איר דא, און איצט באגריסט איר אים צו זיין באפרייאונג, וועז אלץ איז פארטיק פאר אייך צו נעמען אים אויף א קאמיטעט־זיצונג? האט איר ניט א ווארט פון פארענטפערונג פאר אייך און אייערע חברים?"

מעדעם האט אראפגעלאזט די אויגן, ווי שטענדיק, וועז די סיטואציע איז געווען קלאר און עס איז ניט געווען קיין זאך צו דערגאנצן... און פון פארטנאים צינישן מויל איז געקומען דער כאראקטעריסטישער פאר אים, ביליק־סוחרישער ענטפער: „איז וואס? ווילט איר אפשר, אז מען זאל אייך היינט דערפאר באצאלן, פאר די יארן וואס מעדעם איז געווען אין דער תפיסה?" מיר ביידע — מעדעם און איך — זיינען געבליבן

שפראכלאז... אזעלכעס האט קיינער פון אונז ניט געהערט — ניט פריער, ניט שפעטער... איך געדענק בלויז, ווי איך האב געבוילט ביידע פויסטן און געזאגט אויף פויליש: „צא זא פאדלאסטש!" („וואס פאר א געמיינהייט!"). איך האב זיך ניט געזעגנט מיט אים, און אין אוונט האב איך געפרענט מעדעמען: „וואס זאגסטו דערצו איצט? פריער האסטו געשווינגן, ווי דו האסט געשווינגן וועגן די מאטעריאלן פון פרוי נאליי. אבער וואס זאגסטו איצט?"

און מעדעם האט געענטפערט: „עטא בילא מערזאסט. באלשע אן סיודא ניע פרידיאט." (דאס איז געווען געמיין. מער וועט ער אהער ניט קומען.)

זינט יענער צייט האב איך געהאט א טיפן עקל צו נח'ן. צו מעסטן באציאונגען צווישן מענטשן מיט דער מאס פון גלעט, האט בלויז געקאנט א פארטרעטער פון א פאליטיש־דעגענרירטער פארשטייערשאפט פון יענער פארטיי, וועלכע איז פון דער ערשטער רעוואלוציאנערער אידישער ארבעטער־פארטיי ביסלעכווייז געוואקסן אין דעם פאשיסטישן פוילן די לעגאלע נאכפאלגערין פון די צערגיבעלס, בלומס, וואנדערוועלדעס, מיט אלע באגלייט־דערשיינונגען פון א פריווילעגירטער לעגאלער הילף פאר דער „דעפענסיווע" אין דעם פוילן פון פילסודסקי, בעק און דער סאנאציע, וועמעס ציל עס איז געווען צו פארניכטן די אמתע רעוואלוציאנערע ארבעטער־באווענונג און איר אוואנגארד — די קאמוניסטישע פארטיי פון פוילן. דערפון האבן זיך געגומען די פאליטישע זיגזאגן אין דער פירערשאפט, די וואקלענישן און אפווייכונגען, ביז עס האט געזיגט די רעאקציאנערע צענטראלע באזע פון „בונד", וואס איז ענדגילטיק אוועק אויפן וועג פון „רעפארמיזם" אין דעם אלטן, דייטש־סקאנדינאווישן זינען פון ווארט. דערפון נעמט זיך אויך דער האס ביים „בונד" צום סאוועטן־פארבאנד, דער סאבאטאזש בעת דער צווייטער וועלט־מלחמה מצד בונדישע טוער קעגן דער סאוועטן־רעגירונג און דאס אנטלויפן פון בונדישע טוער פון דעם היינטיקן נייעם, דעמאקראטישן פוילן, דעם פוילן פון 1945. דערפאר אויך דער פרוואו צו ארגאניזירן, מיט דער הילף און אונטער די פליגלען פון דער „פארוועלטס"־אינסטיטוציע, א רעאקציאנערע באזע אויף דער אידישער ארבעטער־גאס אין אמעריקע, כדי צו „באשיצן" די אמעריקאנער גיעזעלשאפטלעכקייט קעגן אמת־פראגרעסיווע קעמפערישע שטרעבונגען.

עס איז מיר ניט באַשערט געווען צו זיין פריי פון אַ צווייטן און דריטן באַזוך פון זעלביקן נח, דאָ אין אַמעריקע. און ביידע וויזיטן האָבן געהאַט איין ציל: געטריי צו זיינע סוחרישע אַקציעס אין פוילן, איז נח אויך דאָ אין אַמעריקע געווען דער פינאַנציעלער „געניוס" פֿאַרן „בונד". ער איז צו מיר געקומען מיט אַ צעטעלע, שוין מיט אַ פּאַרטיקן טעקסט — עס איז בלויז נויטיק געווען מיין אונטערשריפט אונטער אַ טעקסט, וואָס האָט פֿאַרלאַנגט, אַז איך זאָל זיך אָפּזאָגן פון יעדער פֿרעטענזיע, אַלס די פֿרוי פון מעדעמען, נאָך זיין טויט, צו באַקומען געלט פון דעם פֿאַרקויף פון מעדעמס בוך: „פון מיין לעבן" — צוערשט פון דער אַמעריקאַנער אויסגאַבע און שפּעטער פון דער פוילישער. איך האָב צוגעשטימט. אין ביידע פֿאַלן איז ער געקומען צו מיר מיט די פֿאַטאָגראַפיעס פון זיין אייניקל; דאָס איז געווען דער ביליקער אופן צו שאַפן אַ מין משפּחה־שטימונג, אַן אילוזיע פון אַ שלום צווישן אונדז, כדי שפּעטער צוקומען גרינגער צום הויפּט־ענין — דעם פינאַנציעלן...

דאָס איז געווען דאָס לעצטע מאָל, וואָס מיר האָבן זיך געטראָפן.

ווען איך בין געווען אין פוילן, אין 1934, און געהאַט 7 אַרויס־טרעטונגען אין פֿאַרשיידענע שטעט פון פוילן פֿאַר דער אָרגאַניזאַציע „אגראָיד" — האָט שוין די בונדישע „פֿאַלקס־צייטונג" ניט געוואָלט אַננעמען אפילו אַ באַצאָלטן אַנאָנס פֿאַר מיינע לעקציעס, וואָס זיינען געווען רעפּראַזענטן וועגן דער אויפבוי־אַרבעט פון סאָוועטישן אידנטום, וועגן בירא־ביידושאַן, — וויל זיי קאָנען נאָך שאַפן אַ פּאָזיטיוע שטעלונג אין די בונדישע אַרבעטער־רייען צום סאָוועטן־פֿאַרבאַנד. דאָס איז אין 1934 געווען „שטאַרקע רעוואָלוציע". דאָס האָט געקאָנט שעדיקן דעם „בונד" אין די אויגן פון דער פוילישער פּאָליציי...

דער מענטש: מעדעם

שווער צו שרייבן וועגן מעדעמען פערזענלעך. ער איז געווען דער סאמע קאמפליצירטער נשמה־אפאראט. א זייער גרויסער עסטעט, מיט טיפע קינסטלערישע פייאיקייטן, מיט אן אומגעווײנלעך שטארקן מוזי־קאלישן חוש און א צייכנער־טאלאנט, האט ער זיך פונדעסטוועגן פשוט און נאטירלעך געקאנט אריינפאסן אין די סאמע באשיידענע, שטיינערישע באדינגונגען ארום זיך. ער האט פון דער נאטור געהאט א מוראדיקע עקשנות, וואס האט אים אפט פארטראטן דעם ווילן. און וואלט ער ניט געווען קיין קראנקער מענטש, און וואלט ער אויך געווען געהאט די נארמאלע לעבנס־ענערגיע, די לעבנס־לוסט און דעם אפטימיזם, וואס געזונטע מענטשן האבן, — וואלט ער געקאנט געווען שאפן מער, אײדער ער האט געשאפן אין די נעציילטע יארן פון זיין לערנען זיך און לעבן אין אויסלאנד. זיינע קרובים האבן מיר דערציילט, בעת מיין זיין אין 1913 אין קאוונע, ווי פריילעך און שטיפעריש ער איז געווען אלס קינד, וואס פאר א דערפאלג ער האט געהאט אלס סטודענט צווישן פריינט פון בייד געשלעכטן — בחורים און מיידלעך. איך האב דאס געקאנט זען אליין, וועו מיר האבן זיך נעטראפן אין א קליין שווייצאריש דערפל, שפיץ, אין 1904, וואו איך בין געווען בלויז א פאר וואכן און נעזען מעדעמען עטלעכע מאל פון דער ווייטנס. ער האט געהאט אזא וויכטיקן שם און אזא „גוואַרדיע" ארום זיך, אז איך, נאר־וואס פון דער שול־באנק, האב ניט געוואגט צו רעדן מיט אים. אבער איך האב געהערט זיין פרייַלעכן געלעכטער, גאנצע קאסקאדן פון געלעכטער, וועו ער איז נעזעסן ביי זיינע פרײַנט, סטודענטקעס פון בערן און צירידי, וועלכע האבן פאר־בראכט דעם זומער אין דעם הערלעכן בארג־דאָרף, ארומגערינגלט פון די בערנער אלפן.

מיט א יאר שפעטער האט מיך קאסאוווסקי, אויך א מיטגליד פון דעם אויסלענדישן קאמיטעט פון „בונד", באקענט מיט מעדעמען אויף א בונדישער וועטשערינקע. איך בין שוין געווען אביסל דרייסטער און, זענדיק מעדעמס אינטערעס צו מיר — אויך אביסל חוצפהדיקער. איך האב זיך געקלאגט פאר קאסאוווסקין, אז עס איז מיר אביסל אומעטיק מיט די „אלטע" בונדיסטן, וועלכע האבן אזעלכע פארנומענע, פאר־זארגטע פנימער און זיינען אלע פארהייראטע. אייניקע פירן אפילו קליינע

קינדער ביי דער האנט. האָט קאָסאָווסקי זיך צעלאַכט און געזאָגט: „היינט איז גראָד געקומען פון ציריך מעדעם, וועט אייך שוין ניט זיין נודנע. ער איז זייער א פריילעכער ביי אונדז."

ניט וואָס איך בין געווען איינזאָם אין זשענעווע. ניין. עס האָט מיר ניט געפעלט קיין געזעלשאפט: איך האָב געהאט דייטשע, איטאַליענישע און פוילישע פריינט־סטודענטן, אָבער זיי זיינען ניט געווען פאָליטיש רייף בענוג פאר מיר. זיי האָבן געוואוסט פונקט אזוי פיל, ווי איך. ניט מער. דער אינציקער צווישן די יונגע, וואָס האָט געוואוסט מער, איז מיר ניט געפעלן געווארן צוליב זיין לעבנס־שטייגער: ער האָט געטרונקען, ארומגעשלעפט זיך שפעט ביינאכט איבער די קאפייען און געהאט א שארפע צונג. דאָס איז געווען קארל ראדעק. נאָכדעם ווי איך בין עטלעכע מאָל געווען אין א פאָליטישן קרייז, וואָס ער האָט אָנגעפירט, האָט ער מיר אָנגעשריבן א קארטל און געפאָדערט, אז איך זאָל ווערן זיין פרוי... איך האָב זיך אזוי דערשראָקן פאר דעם אולטימאטום (ער האָט געדראָעט מיט צוואַנגס־מיטלען, זיכער געוואָלט מאכן א שפאס דערמיט), אז איך בין אַנטלאָפן אין א צווייטער שטאָט. איך בין נאָך געווען זייער „גרין", און ער האָט דאָס זיכער באמערקט. און אזוי ווי אָט־דער פאָל האָט מיך אָנגעפילט מיט שרעק, האָב איך איבערגעריסן מיט אלע מיינע באקאַנטע סטודענטן און זיך בלויז געחברט מיט מיידלעך. עס זיינען געווען צווישן זיי עטלעכע סטודענטקעס פון מעדיצין, מיט וועלכע איך האָב זיך אין די שפעטערע יאָרן געטראָפן אין פוילן, ווי: נאַטא נייפעלד, פון טשענסטאָכאָוו (געשטאָרבן אויף טיפוס אין 1919, בעת אן עפידעמיע אין טשענסטאָכאָוו); קלארא נאָוואק פון קיעלץ, שפעטער א מיליטערי־שער דאָקטאָר אין דער ערשטער וועלט־מלחמה; נאָרא אבראמאָוויטש פון וואַרשע. מיר זיינען געווען פריינדינען און מעדעם האָט אונז געגעבן א נאָמען: „די פוילישע אינטריגע", וויל מיר האָבן שטענדיק עפעס געהאט צווישן זיך צו רעדן, ווי באלד ער איז צוגעקומען צו אונדז. און שטענדיק האָט ער געוואָלט וויסן, וואָס מען רעדט — און מיר האָבן נע־רעדט שטיל און געלאַכט, און אים אינטריגירט.

אין די שפעטערע יאָרן, שוין זייענדיק פארהיראט, האָב איך זיך באפריינדעט מיט פאניא סוראָוויטש, די פרוי פון פראנץ (בלומין), א זייער געטרייע, ערלעכע און מוטערלעכע חברטע. אויך מעדעם האָט זי זייער ליב געהאט — שטענדיק זי מיר פארגעהאלטן אלס מוסטער פון א פרוי,

וואָס האָט פּאַר אַלץ צייט: סיי פּאַרן הויז, סיי פּאַרן לערנען, סיי פּאַר דער משפּחה־ארבעט. ער איז געווען געראַטן. פּאַר מיר איז דער טאָג געווען קורץ אין אויסלאַנד. ערשט אין פּוילן האָב איך זיך אויסגעלערנט צו סיסטעמאַטיזירן מיין צייט.

מיר האָבן זיך באַקענט. איך האָב געזען מעדעמס אינטערעס אין מיר. איך האָב אָבער אויך געזען א גרויסע געפּאַר אין פּאַרבינדן זיך מיט אים. מיט עפּעס א באַזונדערן חוש האָב איך עס דערפילט. מעדעם איז געווען א מענטש, וואָס האָט פּאַר זיך אַליין געפּאַדערט דעם גאַנצן מענטשן. ער האָט ניט געוואָלט, אז איך זאָל זיך וויטער לערנען, אז איך זאָל ארבעטן געזעלשאַפטלעך, אפּ איך זאָל אפּילו פּאַרן זען מיינע עלטערן. מיט איין וואָרט: אַבסאָלוטע און פּולשטענדיקע אויסשליסלעכקייט...

דערצו איז מעדעם געווען אזוי צוריקנעהאַלטן, אזוי קאַרג אויף ווערטער, אז עס פּלעגט אים זיין פּשוט פּיזיש שוואר צו רעדן וועגן זיך. א פּאַטאָלאָגישע באַשיידנקייט איז דאָס געווען. פון געציילטע פּאַקטן, עפּיזאָדן, זעלטענע שמועסן און יוגנט־זכרונות, וועלן ער פּלעגט האָבן זיינע אנפּאַלן פון „נאַסטאַלגיע" (בענקשאפט) נאָך רוסלאַנד, נאָך זיין היים און זיין משפּחה — ער האָט זייער ליב געהאַט דעם קאָוונער ברודער און די איינציקע שוועסטער, פּלאָרא זשאַבא, מיט איר זון, סעריאָזשא, וועלכן ער האָט געהאָלפן דערציען — פון די זעלטענע שמועסן צווישן אונדז, אין דער ערשטער באַקאַנטשאפט אונדזערער, האָב איך געמוזט זיך שאפן א בילד פון זיין כאַראַקטער און פון דעם גורל, וואָס איך גרייט פּאַר זיך.

וויל איך האָב נאָך אין 1905, בעת א זייער קורצער באַקאַנטשאפט פון עטלעכע וואָכן, פּאַרן אָפּפּאָרן קיין פּוילן אויף ארבעט, געוואוסט, אז דאָס איז ניט סתם אזוי א סטודענטישע „אינטערעסצאָ", א מין זומער־עפּיזאָד ביי דער זשענעוואר אזערע, ווי סטודענטן פלעגן געווויינלעך דורכלעבן. ניין, עס איז געווען גאָר אן אנדער ענין: א ראָמאַנטישע באַגעגעניש, טאַקע ביי די אלפּן־פּאַנאָראַמעס פון „מאָנטבלאַן", אָבער באַגלייט פון דעם שווערן פליגל־גערוישן פון טויט... מעדעם האָט מיר איינמאָל, דאָס איינציקע מאָל אין אונדזער ביידנס צוזאַמענלעבן, געזאָגט, ווי שווער און אומהיילבאר קראַנק ער איז, און: „בעת פּאַר אלע מענטשן אין מיין עלטער — 26 יאָר — הויבט זיך ערשט אָן דאָס לעבן, שטייט פּאַר מיר איין פּערספּעקטיווע: דער פּריציטיקער קאַנטראַסט מיט דעם הערלעכן קלערונג — איז געווען אזא געוואלטיקער קאַנטראַסט מיט דעם הערלעכן

בליענדיקן ארום, אויף א זומער־טעראַסע פון א קאפע אין גראַנד־לאַנסי, ארום זשענעווע, ביי א טיש מיט וויין און אונטער דער מוזיק פון צוויי איטאַליענישע גיטאַריסטן, — אז איך האָב דערפילט א פּראַסט לענגס־אויס מיין רוקן און ניט געקאָנט געפינען קיין אַנדערע ווערטער, ווי דעם צוזאג: „איך וועל אייך קיינמאָל ניט לאָזן זיין אליין."

און דאָס איז געווען דאָס וויכטיקסטע, וואָס האָט מעדעמען, אין משך פון זיין לעבן, געמאַטערט און פּאַרוואָס ער האָט שטענדיק אזוי מורא געהאַט: איינזאַמקייט... געדאַנקען וועגן טויט, וועגן זיין קראַנקהייט, וועגן וועלכער ער איז געווען זייער באַוואוסטזיניק — איר פּראַגנאַז, אירע סטאַדיעס, איר סוף: אורעמיא... פּאַרגיפטונג פון נאַנצן אָרגאַניזם — טויט...

דערפאַר איז מעדעם געווען אזוי נעטריי צוגעבונדן צו מיר. פון אלע פּרויען, וועלכע זיינען געווען ארום אים, וועלכע ער האָט ליב געהאַט, מיט וועלכע ער איז געווען פּאַרבונדן דורך פּריינטשאַפט אין די סטודענטישע יאָרן, בין איך געווען די איינציקע, וועלכע האָט, ווי ער האָט עס גענזן, ארויסגעווייזן גרייטקייט אים ניט צו פּאַרלאָזן קיינמאָל, גיין מיט אים דעם שווערן נאַנג פון א פּאַרמשפּטן צו א פּריצייטיקן טויט, פּאַריאַן דורך מיין יוגנט און אָפּטימיזם די בילדער פון סוף, און מיט א שטאַרקער האַנט צוריקהאַלטן אים פון אלע שעדלעכע פּאַר זיין געזונט צופעליקייטן פון קלימאַט און שפּייז.

מיט א מאַדנער, מיידלש־רייפער אינטואיציע, האָב איך פּלוצלונג אָפּגעשאַצט, וואָס איך דארף טאָן פּאַר אָט דעם אייזאַמען, יונגן, טאַלאַנט־פולן ארבעטער־פירער, וועלכער קאָן דער וועלט געבן אזוי פיל, אויב עס זאָל זיך געפינען עמעצער, וואָס זאָל זיך אָפּזאָגן פון א נארמאַלן געזונטן לעבן, פון אלע עקספּערימענטן און רייזעס, וואָס רייצן די פאַנטאזיע פון א יונגן מענטשן — בחור אדער מיידל — אייגשליסנדיק דאָס אָפּזאָגן זיך פון א פּראָפעסיאָנעלער קאריערע.

איך בין געווען אויפן ערשטן קורס פון מעדיצין און האָב געוואָלט פּאַרן בלויז זיך זען מיט מיין מוטער און מיט מיין ברודער, כדי צו פּועלן ביי זיי מיר צו דערלויבן פּארזעצן מעדיצין. מיין מוטער איז געווען קענן דעם פּלאַן, ווייל איך בין דעם פּארגאַנגענעם ווינטער געווען זייער קראַנק אויף דיפטעריע און ניט געווען שטאַרק גענוג פּאַר אזא שווערער

אונטערנעמונג. איך וואָלט זיך אויך געדאַרפט אָפּזאָגן פון לעבן אין רוסלאַנד, ווייל מעדעם איז געווען אומלעגאַל. און איך האָב געוואָלטיק גערן געוואָלט וואוינען אין רוסלאַנד, נאָר דעם הערלעכן יאָר אין רעוואָל, אין 1903, נאָך די ערשטע באַגיסטערטע יוגנטלעכע רעוואָלוציאָנערע אָנהויבן דאָרטן.

עס איז געווען שווער זיך צו אַנטשיידן: ניט פּוילן, וואוהין מעדעם האָט ניט געוואָלט גיין און ניט רוסלאַנד, וואוהין ער האָט ניט געקאָנט גיין. און די פּערספּעקטיווע פון זיין אַן אייביקע עמיגראַנטישע פרוי איז פאַר מיר, א לעבעדיקע, פרייַלעכע און ענערגישע מיידל, געווען א גרויל... האָב איך באשלאָסן צו פאָרן פריער אהיים, קיין לאָדזש, זיך אריינווארפן אין דער פּאָליטישער ארבעט און זען, וואָס עס וועט דערפון ארויסקומען. בפרט נאָך, אז אונדזער ביידנס א גוטער פריינט, א טייערער מענטש, דער „אמעריקאַניעץ", ווי אַלע האָבן אים גערופן, וויל ער איז געווען אין אמעריקע דריי מאָנאַטן און אַנטלאָפן צוריק קיין ווילנע, דערנאָך קיין זשענעווע, האָט מיר געזאָגט, אז עס טראָגן זיך געוויסע קלאַנגען, אז „עפּעס הויבט זיך אָן" אין רוסלאַנד און דאָן וועלן זיך דאָך אַלע „זאַגראַניטשניקעס" צעפאָרן, „מאכן די רעוואָלוציע"...

איך בין ניט געווען דערשלאָגן ביים צעשיידן זיך. אפּנים, עס האָט מיך געצויגן אויסצופֿרואוון מיינע כוחות אין דער ארבעט אין פוילן. און אביסל, אביסל איז אויך געווען דער פּאַרלאַנג נאָך צו זיין פריי. און נאָך עפּעס: אָפּצולייגן אויף א שטיקל צייט די פּוליטענדיק אונטער־געאַרדנטע פאָזיציע, וואָס איך האָב געוואוסט, אז איך וועל פּאַרנעמען אין אונדזער צוזאמענלעבן. ווייל איך האָב שוין געזען אין קלייַנע צו־פעליקע פאַסירונגען, אז מעדעם פּאַרלייַדט ניט קיין אָפּאָזיציע. כאָטש ער באשטייט ניט דיקטאַטאָריש אויף זיין ווילן, ווערט ער אָבער אין זיך פּארשלאָסן און צוריקגעהאלטן, אויב מען גיט זיך אים ניט אונטער. און אין דעם זיינען מיר ביידע געווען פּאַרעקשנט: קיינער האָט ניט געוואָלט נאָכגעבן. און איינמאָל, ווען איך האָב עס געטאָן, כדי ניט צו צעשטערן אַן אָפּגעמאכטע עקסקורסיע אין די בערג, האָב איך אָבער געבייַלט ביידע הענט און געזאָגט מיט צאָרן אויף א קול: „איך טו עס אונטער צוואַנג..."

איך געדענק, ווי מעדעם האָט צוערשט לאַנג געקוקט, דערנאָך פון אַן ערנסטן פּנים גענומען שמייכלען און געזאָגט: „דאָס רעדט דער פּוילישער האָנאָר אין דיר?" — ארויסגעזאָגט האָט ער עס געלאַסן,

זייער קאַרעקט און מיט יענעם חוש פֿאַר הומאָר, וואָס ער האָט געהאַט אין אַ זייער גרויסער מאָס. אָבער גלייכצייטיק האָט ער זיך פֿאַרטראַכט און אָנגעהויבן אין קלייניע זאַכן נאָכצוגעבן, כדי ניט צו פֿאַרלירן צופֿיל ענערגיע אויף מיר. און פֿאַר מיר איז אַ קלייניער נצחון אויך נעווען וויכטיק, ווייל עס איז געווען מעדעם, און ניט עפּעס אַ סטודענט אָדער אַ „פּלירט".

מעדעם איז געווען צוריקגעהאַלטן ביז גאָר. ער איז געווען אזוי נעמאַסטן אין ווערטער, אזוי פֿוריאַניש שטרענג אין אַרויסווייזן געפֿילן, אַז ער האָט פֿאַקטיש קיינמאָל ניט געמאַכט קיין דערקלערונג, אַז מיר זאָלן הייראַטן, נאָר ער איז אַוועק זיך שמדן צום לוטעראַנישן פֿאַסטאָר, כדי איך זאָל ניט דאַרפן בייטן מיין אידישן גלויבן אויף אַ קריסטלעכן... ווייל מעדעם איז געווען אַן אָרטאָדאָקסיש־רוסישער פּון זיין אכטן לעבנס־טאָג אָן, אַ פֿראַוואָסלאַווענער. מיין מוטער אָבער האָט מיר געזאָגט, אַז פֿאַר מיין פֿאָטער וועט עס זיין אַ טויט־קלאַפּ, אויב איך וועל זיך שמדן. און אָן אַ לעגאַלן דאָקומענט, האָט זי מיך געבעטן, זאָל איך ניט בלייבן, צוליב אונדזער גרויסער משפּחה און דעם סקאַנדאַל, וואָס דאָס וואָלט געמאַכט אין לאָדוש און ווארשע. „זאָל די וועלט מיט דיר ניט קלינגען", פּלעגט מיין מאַמע מיך שטענדיק בעטן.

וועז מעדעם האָט געלייענט איר בריוו צו מיר, האָט ער זיך געמומען לערנען אידיש ביי וויקטאָר שולמאַנען, אַ בונדאָוויעץ אין זשענעוע, און האָט צו איר אָנגעשריבן אַ בריוו און געדאַנקט פֿאַר דער הסכמה. ער איז אָבער אַוועק אויף זעקס וואָכן זיך לערנען „רעליגיע" ביי אַ קאַלוויניסטישן פֿאַסטאָר, „ווייל" — האָט ער געטענהט צו מיר — „כאָפּט זיי ביידן דער קלאָג! איך גלויב זיי דאָך ביידן ניט, איז פֿאַרוואָס זאָל איך ניט טאָן דיין מוטער די טובה?"

איך מוז זאָגן, אַז איך בין געווען דערשיטערט פון דעם קאָמפּראָמיס, וואָס מעדעם, דער מיטגליד פון צענטראַל־קאָמיטעט פון „בונד", האָט אָפּגעטאָן מיט זיין מאַרקסיסטישן געוויסן און אידעאַלאָגיע. נאָך מער: די חתונה־צערעמאָניע איז פֿאָרגעקומען אין אַ קאַלווינסטישן קלייניעם קלויסטערל, מיט צוויי עדות — איינע פון זיי דער שוין־דערמאָנטער פּריינט אונדזערער, קראַסינסקי („אַמעריקאַניעץ"), און קאַסאָווסקי — נאָכדעם ווי מיר האָבן באַקומען די היראַטס־ליצענזיע אין דעם זשענעווער „מאַגיסטראַט". אגב, ווייל איך דאָ דערמאָנען אַ פֿאַסירונג, וואָס איז

פֿארגעקומען גראָד מיט א פֿאָר וואָכן פריער און וואָס האָט געקאָנט ענדערן אַלע פֿלענער אין מיין לעבן, וועלן דאָס זאָל געווען פֿאסירן מיט א ווייניקער־שטאַרקן מענטשן, ווי איך בין עס געווען...

עס איז געווען האַרבסט, 1909. מיר זיינען געווען א גרופּע פון פיר סטודענטן און האָבן נאָר־וואָס פֿארענדיקט אַן עקסקורסיע פון לוצערן צופוס, פון אויבן אַראָפּ, איבערן סאַן־גאָטהאַרד אין אַסקאָנא, ניט וויט פון לאָקארנא, אין דער איטאַליענישער שווייץ: מיין לאָדזשער שוועסטער־קינד לעאָן האַלענדערסקי און איך, און א מיידל פון וואַרשע, רוזיא געזונטהייט און איר פריינט. עס איז געווען א הערלעכער סוף־זומער. איך בין געקומען פון פוילן, וואו איך בין געזעסן אַכט מאָנאַטן אין תפיסה, און האָב אָנגעהויבן זיך לערנען אין זשענעווער אוניווערסיטעט, שוין ניט מעריצין, נאָר סאָציאַלע וויסנשאַפטן. דאָס איז טאַקע געווען דער איבערריים פון דריי יאָר, וואָס איך האָב ניט געזען מעדעמען זינט יענעם שמועס אויף דער טעראַסע פון דער קאַפּע וועגן זיין קראַנקהייט. דורך דער צייט פון איבערריים איז מעדעם געווען אומלענאַל אין קיעוו, זשיטאָמיר, ווילנע, פּעטערבורג און קאָווגע, און אין מאי, 1908, איז ער געקומען צוריק אין דער שווייץ. מיר פיר האָבן געפירט א פרייַלעכן וואַקאַציע־לעבן: אַלע זיינען מיר געווען סטודענטן. מיין יוגנט־פריינט, לעאָן, א פּועלי־ציוניסט, האָט מיך פון קינדווייז אָן ליב געהאַט, און איצט איז ער געקומען פון קעניגסבערג, וואו ער האָט זיך געלערנט, כדי ענדגילטיק צו באַקומען אַן ענטפער אויף זיין הייסן פֿערזעגלעכן ענין... און איך האָב געזאָגט, אז איך קאָן ניט טראַכטן וועגן דעם, איך מוז זיך לערנען. האָבן מיר טאַקע ניט געטראַכט וועגן דער צוקונפט, געגאַנגען אויף עקסקורסיעס, איינגעקויפט בשותפות פֿראָדוקטן, געקאָכט איטאַליענישע מאכלים אונטער דער אָנווייזונג פון דער אַלטער מוטער פון אַנטאָניא, דעם פּאָסט־פֿארוואַלטער און באַלעבאָס פון הויז, און געפֿאָרן אויף שיפלעך באַגעגענען אין אָווגט א גרויסן דאַמפער, כדי צו זען געוואַלטיקע כוואַליעס פּאר א פינף מינוט. אין אָווגט האָט געשפּילט מוזיק אויפן ברעג, א קאַלאָניע פון דייטשע קונסט־מאָלער האָט געטאַנצט און מיר מיט זיי. עס איז געווען א וואונדערבארער האַרבסט — מיין לעצטער, אַלס אן „אָרג־באַכער", אזוי צו זאָגן. דאָן זיינען זיי אַוועקגעפֿאָרן און פֿלוצלונג האָט מיך געפונען — דורך דעם אויגענעם „אמעריקאַניזץ" — מעדעם, וועלכער איז געקומען פון רוסלאַנד. ער האָט געהאַט עטלעכע פרייַע וואָכן

און האָט אַנגעפרעגט, צי ער קאָן קומען. מיט דעם איטאַליענישן טייל פון דער שוויץ איז ער געווען אומבאקאַנט און האָט זיך געפרייט מיט די ווייניגערטנער און הערלעכע וועיכע קאַנטורן פון די בערג איבער דער אַזערע „לאַגאָ מאדזשיאָרע". מיר האָבן זיך באקענט מיט די דייטשע קונסט־מאָלער, מינכענער מיידלעך און בחורים, און האָבן גוט פארבראכט די פּאָר וואָכן.

דערנאָך זיינען מיר אַוועק מיט דער שיף פון מאַנטרע קיין זשענעווע. א גאנצן טאָג האָבן מיר פארבראכט אויפן וואסער, געהאט פאר זיך בליענדיקע מימאָזא־ביימער, כריזאַנטעמעס און די הייסע סעפטעמבער־זון. אָבער אין זשענעווע גופא האָט נערעגנט און עס איז געווען קאַלט. א שארפער ווינט פון „סאַלעוו", פון די הויכע סאוואיער בערג, האָט בולט נערעדט וועגן ווינטער, וועגן אומעט, וועגן קעלט, וועגן אינזאמקייט, און מעדעס איז פלוצלונג געוואָרן שטיל, ווי איינגעשרומפט אין זיך, איינגעקנויפלט. מיר זיינען געגאַנגען איבער דער „רי דע קאריזש", צו מיינער א פריינדין, מיט וועלכער איך האָב נעהאט געוואוינט. מעדעס האָט זיך נעזענט. ער איז אַוועק צו זיך. אין דעם מאָמענט איז ארוים פון דער זייטן־גאס קאַסאָווסקי און האָט מיך באגריסט מיט א בריטן שמייכל. מיר זיינען געווען גוטע פריינט, ווייל איך האָב ליב נעהאט זיינע רעאַליסטישע רייד. מיט אים איז אויך געווען זיינע א פריינדין, א שיינע, בלאָנדע קיוועער מיידל, פאניא ב. ער האָט נאָך באוויזן צו זען מעדעמען און אים צו באגריסן. מעדעס האָט א קוק געטאָן אויף אים און שוין האָט ער נעהאט זיין „שטיינערנעם" פנים, ווי תמיד ווען ער פלענט זיך באגענענען מיט זיינע קאַלענן פון ז. ק. (אויסלענדישן קאמיטעט). עס איז געווען מאדנע, ווי וויניק פריינטלעך מעדעס איז געווען מיט זיי! און דאָ האָט קאַסאָווסקי צו מיר געזאָגט א פּאָר ווערטער, וועלכע איך האָב קיינמאָל קיינעם ניט דערציילט; ווערטער, וועלכע האָבן נעהאט א פונקט פארקערטע און דעציזירנדיקע ווירקונג אויף מיר. אט וואָס ער האָט געזאָגט: „גינא, קוקט זיך גוט איין, ווי מעדעס זעט אוים, ווי אזוי ער גייט: איינגעבוינן, טרויעריק, אין זיך אליין איינגעוויקלט, קוים וואָס ער באַרירט דעם טראָטואר; די הענט אין די טאשן פון דעם שווארצן הארבסט־מאנטל, אזוי ווי זיי וואָלטן שוין געפרוירן. פארטראכט זיך גוט, איידער איר באשליסט מיט מעדעמען זיך צו פארבינדן. ער איז זייער קראנק. איר וועט דארפן זיין א קראנקן־שוועסטער. א שאד אייער יוגנט און אייער שיינקייט. איך

בין אייער פריינט, איך וואָרן אייך — מיר אַלע וואָרענען אייך: טוט עס ניט. איר טאָרט עס ניט טאָן."

איך האָב געקוקט אויף קאָסאָווסקין, דאָן זיך אומגעקוקט אויף מערעמען, וועלכער איז געגאַנגען, אויסמיידנדיק די לוזשעס וואַסער, לאַנגזאַם, מיט אַן אויפגעשטעלטן קאָלנער. זיין בלאַסער פּנים איז געווען ווי אַ מאַסקע. ער האָט געוואוסט, אַז יעדע פּאַרקילונג, יעדע הויכע טעמפּעראַטור איז פּאַר זיין „נעפריטים" אַ געפּאַר, און ער האָט דאָס שטענדיק געהאַט אין זינען. יעדער געדאַנק וועגן לעבן איז געווען אָפּהענגיק פון דער געפּאַר פון אַ פּאַרקילונג. דערפּאַר איז ער געגאַנגען, ווי ער וואָלט געטראָגן זיין צלם — גאָלגאָטאַ...

איך האָב זיך אַ רים געטאָן פון קאָסאָווסקין, אַ לאָף געטאָן נאָך מערעמען, אָנגענומען זיין אָרעם און אים פּרייַעך צוגערופן: „מיר גייען צו מיר. ביי אייך איז געווים קאַלט. נאַטאַ וועט מאַכן טיי, און ווען עס וועט אויפהערן צו רעגענען, וועט איר גיין צו זיך אַהיים. אָנטשולדיקט, וואָס דאָס איז מיר פּריער ניט איינגעפּאַלן."

איך וועל קיינמאָל ניט פּאַרגעסן דעם שנעלן איבערבייט אויף מערעמס פּנים — פון קאַלטן, פּאַרעקשנטן טרויער צו אַ זוניק שמייכל: „לוטשיע פּאָזדנאָ טשעם ניקאָגדאַ" („בעסער שפּעט, איידער קיינמאָל ניט") — האָט ער געזאָגט און זיך אויטאָמאַטיש אויסגעגלייכט, אַזוי ווי דער רעגן וואָלט שוין אויפגעהערט.

מיר זיינען געגאַנגען שנעל פּאַראויס, געאַרעמט, לאָכנדיק פון די נאַסע טראָפּנס הינטערן קאָלנער. מיר האָבן געהאַט אַ שפּיל צוגעגרייט נאָך דאָרטן, אין אָסקאָנא: „עס וועט ניט רעגענען אין זשענעוע, עס וועט זיין אַ גוטע באַלעבאָסטע פון זיין צימער, זי וועט דערלויבן רויכערן; עס וועט זיין זון, עס וועט זיין אַ קאַץ פּאַר מיר צוגעגרייט..." דאָס האָבן מיר איצט גערעדט אויפן קול, און ווער עס האָט אונדז געזען דעם אָוונט אין דער זשענעוער קאָלאָניע, האָט זיכער געמיינט, אַז מיר זיינען משוגע געוואָרן. מיר האָבן אַראָפּגעלאָזט די היט טיף איבער די פּנימער און ביי מיר אין די אויגן זיינען געווען טערען און אין הארץ — אַ האָס צו קאָסאָווסקין פּאַר זיינע שרעקלעכע דראָאונגען. אַ גליק, וואָס איך מיין אַזוי פיל פּאַר אָט דעם אויסערעך־קאָלטן, שטאָלצן און דיסציפּלינירטן מענטשן, וועלכער האָט געוואָרט אויף אַן אינלאָדונג ארויפצוקומען צו אונדז, די צוויי יונגע, שיינע פּריינדינען, כדי ניט צו זיין אַליין דעם

ערשטן אָוונט נאָך דער זוניקער, ווארעמער, הערלעכער איטאַליע; וועל־כער איז אָבער געווען צו שטאַלץ צו בעטן אזא זאַך — און באשלאָסן: בעסער צו זיין אַליין דעם אָוונט.

אָט־דער פאַקט האָט געהאָט אַן אַנטשיידנדיקע ווירקונג אויף מיין דריי־יאָר־אַלטן באשלוס ניט צו פארלאָזן מעדעמען און צו פארבינדן מיין גורל מיט יענעם אומזיכערן, אומבאַוואוסטן און שווערן, ווָאס איז געווען דער אינהאַלט פון זיין פערזענלעכקייט. ער האָט קיינמאָל ניט געוואוסט פון אָט־דער ווָארנונג.

און פון נאָך איין זייט איז געקומען א ווָארנונג צו מיר ניט צו פאַר־בינדן זיך מיט מעדעמען: פון א פרוי, מיינער אַן עלטערער שול־חברטע — שפעטער די פרוי פון קארל ראדעק. זי האָט מיך ליב געהאָט און געווָארנט, אז מעדעם איז שטענדיק ארומגערינגלט מיט פרויען, וועלכע „פארגעטערן" אים; אז ער האָט פלירטן אין יעדער שטאָט און אז איך וועל א סך ליידן דערפון. איך האָב זי באַרואיקט, אז איך האָב דערפאַר גראָד ניט קיין מורא, ווייל איך בין אויך ארומגערינגלט — מיט מענער. איך פיר א קאַרעספאָנדענץ מיט מענטשן פון „נאַנץ אירָאָפּע", און בין פארזיכערט מיט פונקט אזא דערפאָלג. אויסער דעם האָב איך אזא כאַראַק־טער, אז אין דעם מאָמענט, ווען איך זע, אז איך בין איבעריק, גיי איך אַליין אַוועק, אָן שום ווייטיק, אָן איבעריקע ווערטער. מיר זיינען א שטאָלצער שבט. און דאָס האָט מעדעם אויך געוואוסט. דערפאַר איז עס קיינמאָל ניט געקומען צו קיין אייפערזוכט אָדער חשד — כאָטש אויף די בעלער אין דער קאָלאָניע, וועו איך פלעג טאַנצן און זיין ארומגערינגלט מיט בולגארן, פאָליאָקן און רוסן, פלעגט מעדעם מאכן אָביסל בא־מערקונגען איבער מיינע „קאַוואָליערן". ער אַליין האָט ניט געטאַנצט צוליב זיין הארץ—און ער פלעגט אָפטויטן אין מיר יעדן אינטערעס צו זיי.

איך געדענק, ווי א פראַנצויז איז אויף איין וועטשערינקע ארום־געגאַנגען איבער די זאַלן און געזוכט „אין פיגיר ענטעלישאַנט" (אן אינטעליגענטן פנים), און האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי מעדעמען און אויס־גערופן: „זשע לא טרואווע" — איך האָב עס געפונען . . . מעדעם איז געווען צום ערשטן מאָל צופריידן. עס איז געווען אין אָנווועזנהייט פון אונדזערן א קרייז — מיינע „קאַוואָליערן".

שפעטער, וועו מיר האָבן זיך באַזעצט אין זשענעווע צוזאַמען, פלעגט מעדעם לייגן מער געוויכט אויפן אָנטאָן זיך. זיין ברודער, ניט זייער

צופריידן מיט דער היראָט (איך בין פֿאַרט געווען א אידישע און דערצו נאָך א „סאָציאַליסטקע"), האָט אָבער, אלס א ליבנדיקער ברודער, אים אָנגעהויבן אביסל צוהעלפֿן, און מעדעם האָט געטענהט, אז ער איז דער „סאמע עלענאנטסטער יונגערמאן אין מערב־איראָפּע, און וועז ניט די פֿראנזן, וואָס העננען פון זיין רעקל און וועלכע ער שערט אָרום פון צייט צו צייט, וואָלט ער נעווען פֿרינץ אלבערט"...

אונדזער היראָט איז געווען א גרויסע איבערראשונג פֿאַרן ז. ק. (אויסלענדישן קאָמיטעט): מעדעם פֿאַרהיראָט! נאָר אלע מוסטערן פון א „קליינבירגער". אפילו מיט א באלעבאטישקייט פון א פֿריוואטער וואוינונג אין זשענעווע, אויף „רי דע פּעפּליער", נומער 21", וואו עם איז געווען א פּיאנאָ און וואו מיר פלעגן גאנץ אפט, הונגעריקערהייט, זינגען און שפּילן אלטע פראנצויזישע און דייטשע לידער און באלאדעס. מיר זיינען געווען גאנץ ארעם. מיין משפּחה איז געווען זייער דערשלאָגן צוליב מיין היראָט מיט א פֿראָפּעסיאָנעלן ארבעטער־טויער אָנשטאָט מיט א קאריערעסט פון פּוילן. האָט מען אביסל געשניטן מיינע פריערדיקע געלט־מיטלען, וואָס איך האָב נאָך געדאַרפט אריינלייגן אין די אוניווערסיטעט־לימודים. מעדעם פלעגט פון צייט צו צייט פֿאַרן אויף א לעקציע־טור איבער דייטשלאנד, בעלגיע און פראנקרייך, אין אוניווערסיטעט־שטעט, וואו עם זיינען געווען רוסישע סטודענטן. דאָס האָט אביסל פֿאַרגרעסערט זיין באשיידענעם געהאלט, וואָס ער פלעגט באקומען פון ז. ק. פון „בונד". עס וואָלט אפשר געווען גענוג פאר אונדזער באשיידענעם סטודענטישן לעבן אין זשענעווע, מיט א פּאָר קאנצערט־בילעטן אין וויינטער, מיט א קליינער עקסקורסיע אין די זשענעווער בערג א זונטיק, מיט א פּאָר זשורנאלן און אמאל א באזוך אין א זשענעווער קאפע אדער א סטודענטישע וועטשערינקע. דער ברודער זיינער, דער פּאלקאָווניק, פלעגט אים באזוכן איינמאל א יאָר מיט זיין פרוי, די טאכטער פון א קאָוונער דייטשן פֿאַבריקאַנט, טילמאנס, און פלעגט אים ברענגען בעת אזא באזוך א סך זאכן: וואַרעמע וועש, אן אנצוג, א מאנטל, שיך. עס וואָלט אפשר געווען גענוג פאר א באשיידענעם לעבן. אָבער פון צייט צו צייט פלעגט קומען אן אנזאג פון זיין קראנקהייט: וווייטיקן, א מידקייט, א פֿארקילונג. עם האָט נעמוזט קומען דער דאקטאָר, מען האָט נעמוזט ארויספֿארן אין זומער אין א טרוקענער געגנט, העכער אין די בערג — און דאָס האָט פֿאראורזאכט אלץ נייע אויסגאבן.

דאַן פֿלעג איך מוזן פֿאָרן קיין פּויליַן אויף עטלעכע מאָנאַטן און דאָרט זוכן צו העלפֿן אַביסל אונדזער בודזשעט דורך געבן לעקציעס. צוליב דעם פֿלעגן מיר זיך מוזן אויף א צייט צעשיידן, און מעדעם פֿלעגט זיין ניט צופֿרידן דערפון. אָבער מיין מוטער און פֿאַטער האָבן געהאַט דערין די אינציקע מענליכקייט מיך צו האָבן ביי זיך אויף א געוויסער צייט. מיין פֿאַטער האָט ניט געטאָרט וויסן וועגן מיין היראַט. איינמאָל, אין אָנהויב, האָב איך געשריבן א בריוו, אין וועלכן איך האָב דערציילט וועגן מעדעמען, וועגן זיין אָפּשטאַמונג און וועגן אַלץ, וואָס ער איז געווען. דער רעזולטאַט איז געווען — א שארפער ענטפער פון מיין פֿאַטער און א ביטע פון מיין מוטער, איך זאָל שרייבן, אז עס איז בלויז געווען „א פֿלאַן אזעלכער" . . .

און וועג מיין פֿאַטער איז שפּעטער קראַנק געוואָרן, בין איך געקומען אהיים און מיר האָבן מער ניט גערעדט וועגן דעם. פֿאַר מיר איז עס געווען א שווערער ענין: אַלע אין לאָדזש האָבן שוין וועגן מיין היראַט געוואוסט, וויל סטודענטקעס האָבן עס פֿאַרשפּרייט, און דאָ איז דער פֿאַטער, פֿאַר וועמען מען דאַרף עס האַלטן אַלס א סוד. שפּעטער, אונטערן איינפֿלוס פון זיינע פּינאַנציעלע פּראָבלעמען, איז ער געוואָרן אזוי דער־שלאָגן און אזוי פֿאַנאַטיש־פֿרום, אז ער פֿלעגט אויסמיידן אַלץ, וואָס האָט געקאָנט ברענגען צו א קאָנפֿליקט מיט — גאָט...

מעדעם איז געווען אויסערָדנטלעך ערלעך און אויפֿריכטיק אין אַלע פּערזענלעכע און געזעלשאַפֿטלעכע אָנגעלעגנהייטן.

וועג מיר האָבן באַשלאָסן צו היראַטן, האָט מעדעם מיר געזאָגט, אז אין זיין פֿאַרגאַנגענהייט איז פֿאַראַן א געוויסער פונקט, וועלכן איך מוז וויסן. א זייער טראַגישער עפּיזאָד. ער האָט ליב געהאַט א יונגע, שיינע סטודענטקע פון מאָסקווע, אָבער אירע עלטערן האָבן בשום אופן ניט דערלאָזן, אז זי זאָל מיט אים חתונה האָבן, און זי האָט צוגעשטימט מיט זיי און איז אָפּגעפֿאָרן. מעדעם האָט עס זייער שווער איבערגעלעבט, און א קראַנקער און איינזאַמער האָט ער אויסגעמידן מענטשן, איז אַוועק אין א שווייצאַרישן דאָרף, אין א זומער (אַרום 1904). און אַזוי ווי ער האָט שטענדיק זומער געהאַט אַרום זיך א קריין פֿריינט און פֿריידינעם, האָט ער יענעם זומער זיך באַפֿריינדעט טאָקע אין דעם דאָרף מיט א סטודענטקע, א מעדיצינערין, וועלכע, ווייזט אויס, האָט אים שוין פון לאַנג ליב געהאַט. און איינזאָם און צעברָאכן ווי ער איז דעמאָלט געווען,

האָט זי מיט איר נאָענטקייט געווירקט אויף אים און זיי זיינען א צייט געווען צוזאַמען.

אין א צייט ארום האָט מען זיך באַרואיקט און איינגעזען, אז עס איז געווען א פאַריבערגייענדיקע נאָענטקייט. ער איז אַוועק קיין רוסלאַנד. עס האָבן זיך אָנגעהויבן די שטורעם־טעג אין אָדעס. ער איז געווען אין זשיטאָמיר, קיעוו, ווילנע, געפאַרן קיין מאָסקווע, פעטערבורג, און אין די שפעטערדיקע געשעענישן איז ער ווידער געווארן דער אמאָליקער מען און צוריק באַקומען זיין גלייכגעוויכט.

יענע סטודענטקע איז אָבער געווארן א מוטער פון א קינד — זיין קינד. און ווען ער איז צוריקגעקומען אין דער שווייץ, אין 1908, איז זי אויך געקומען אהין, צו פאַרענדיקן דאָס שטודירן מדיציין. זי איז נעקומען מיט דעם קינד, און פריינט האָבן דערציילט מדעמען, אז איר מאַטעריעלע לאָגע איז א גאַנץ־שוועכע. מדעם האָט באַשלאָסן איר שיקן געלט, כאָטש פערזענלעך האָט ער זיך מיט איר ניט געטראָפן און האָט אויך ניט געקאָנט באַשליסן ביי זיך צו זען דאָס קינד. ער האָט אָבער רעגלמעסיק געשיקט הילף פאר איר, ביז זי איז אַוועק צוריק קיין רוסלאַנד.

דאָס האָט ער מיר דערציילט מיט דעם ערנסט און דער פשוטער ערלעכקייט, וואָס זיינען פאר אים געווען כאַראַקטעריסטיש. איך האָב געוואָלט, אז מיר זאָלן דאָס קינד, א זון, נעמען צו זיך, כדי איר מאַכן לייכטער. אָבער מדעם האָט ניט געוואָלט. ער האָט נעפילט, אז דאָס וועט שאַפן א ניט־נארמאַלע לאָגע און וועט אפשר דערנענטערן די מוטער ווידער צו אים. ער האָט דאָך געוואוסט, אז עס איז שוין אנדערש איצט; אז פארבינדן ווי ער זיך מיט מיר. און זייענדיק ערלעך, האָט ער עס מיר דערציילט, האָפנדיק, אז איך וועל עס אויפנעמען אויף דעם אופן ווי ער האָט עס מיר דערציילט — פשוט און ערלעך. דאָס איז פאר מיר געווען נאָך א באַווייז ווי ריין מדעם, דער מענטש, איז געווען...

לעבן און טויט...

בעת דער מענטש איז שטאַרק פאַרצווייפלט, פארגעסט ער אינגאַנצן וועגן אַזאַ זאַך ווי שכל, לאָגיק. ער ווי ל זיך ניט רעכענען מיט דעם ביטערן אמת. ער קלאַמערט זיך אין צופעלליקייטן, אין א לעצטער פיצל האָפענונג.

ער הויבט אָן צו גלויבן אין נסים, אין אוממעגלעכקייטן, אין וואונטש־געדאנקען...

אזא צושטאנד לעבט איבער א צום־טויט־פארמשפטער, א שווער־קראנקער, וואס ווייסט, אז ער איז פארלוירן. אזא צושטאנד האָב איך איבערגעלעבט אין די לעצטע וואכן פון מעדעמס קראנקהייט אין ניו־יאָרק. עס איז שוין געווען קלאָר, אז עס קאָן ניט זיין קיין רייד, אז זיין צושטאנד זאָל „ווערן בעסער". דערצו האָבן די ארומיקע פריינטַ מעדעמס, וועלכע האָבן געהאט די זאָרג וועגן דער מעדיצינישער באהאנדלונג, באַגאנגען א וויכטיקן טאקטישן פעלער, ניט רופנדיק צו זיין באהאנדלונג דעם דאקטאָר, וועלכער האָט מעדעמען אונטערזוכט אין זומער 1922, דעם אלטן דאקטאָר בארסקי. אנשטאט דעם, ניט געקוקט אויף מיינע באמערקונגען וועגן דער נויטיקייט צו רופן א ספעציאליסט, וועלכער איז שוין באקענט מיט מעדעמס קראנקהייט, האָט מען גערופן א ברוקלינער אומבאקאנטן הויז־דאָקטאָר פון דער וואָדעק־משפחה. ער האָט באַהאנדלט קינדער און איז געווען א „דזשענעראל פיזישען", א הויז־דאָקטאָר.

פארוואָס דאָס איז געשען, האָב איך אין דער גרויסער צעטומלעניש פון יענע טעג, אין דער אָפּהענגיקייט פון „פארווערטס" און אין מיין אינזאמקייט, ניט געקאָנט אויסגעפינען. איך וויים בלויז איין זאך: ווען עס איז קלאָר געווארן, אז דער ברוקלינער דאָקטאָר קאָן זיך קיין עצה ניט געבן און גיט מעדעמען מיטלען צו „שארפן" דעם אפעטיט (אזעלכע זאכן, ווי הערינג, פלייש, אליוון) — האָב איך געזאָגט וואָדעקן, אז אט־די זאכן פלעגט מעדעם ניט עסן אפילו ווען ער פלעגט זיין רעלאַטיוו געזונט, און אז איך באשטיי, מען זאָל רופן א קאנסיליום פון עטלעכע דאקטוירים.

דעמאָלט האָט מען איינגעלאדן א באקאנטן דאקטאָר, פרידמאן, מיט נאָך א ספעציאליסט פון דעם אידישן שפיטאָל אין ברוקלין. נאכדעם ווי מען האָט געמאכט די אלע נויטיקע אנאליזן און אונטערזוכונגען, איז געפאלן דער אורטייל: האָפענונגסלאָז... ביידע נירן זיינען קראנק, בעת די האָפענונג איז געווען, אז בלויז איינע איז אָנגעגריפן און אז מען וועט אויף איר קאָנען אָפּעריר, איבערלאָזנדיק די צווייטע. און דאָ האָב איך צום ערשטן מאָל באגענגט יענע וואולגארע, אוממענטשלעכע באציאונג פון אן אמעריקאנער דאקטאָר צו א פאציענט, וועלכן ער האָט באטראכט אלס מינדערוואַרטיק, אלס שוין א געפּטרטן, ניט אינטערעסירנדיק זיך אפילו דערמיט, צי דער פאציענט הערט זיך צו צו זיינע רייד און צי איז

ער אינטעליגענט גענוג צו פארשטיין דעם אינהאלט פון זיינע אומ־
פארזיכטיקע „פראפעסיאנעלע סטיימענטס"... זיי האבן געמיינט, אז דא
ליגט א „גרינער", אן אימיגראנט, וואס פארשטייט ניט קיין ענגליש, שוין
אפגערעדט פון לאטיין... און דר. פרידמאן גיט זיך א זאג צו זיין קאלעגע,
אז „אלץ, וואס עס פעלט דעם פאציענט, איז א נייער „נעקראס" — נייע
נירן... מעדעם איז געלענג מיט פארמאכטע אויגן, האט אלץ צוגעהערט, און
ווען דר. פרידמאן מיטן צוויטן דאקטאר האבן געענדיקט רעדן און פאר
זייער אוועקגיין האט דר. פרידמאן געזאגט צו מעדעמען: „איר מוזט
זיין א לאנגע צייט קראנק, איידער איר וועט געזונט ווערן", האט מעדעם
געענפנט די אויגן און געזאגט: „איך פארשטיי די לאטיינישע שפראך
אויך..." און האט ווידער פארמאכט די אויגן. דר. פרידמאן איז געווארן
אביסל צעטומלט און איז ארויס פון צימער.

פון דעם טאג אן איז מעדעם געווארן אפאטיש, און אויף מיין בעטן
זיך ביי אים צו לאזן זיך פירן אין א סאנאטאריע, צו דערלויבן רופן דעם
דאקטאר בארסקי אדער מיכאילאווסקין, וועלכע זיינען מיט זיין קראנקהייט
געווען באקאנט, האט ער געענטפערט, אז ער ווייל שוין ניט קיין נייע
עקספערימענטן איבער זיך און אז ער ווייסט אלץ.

ווען איך האב וולאדעקן אינפארמירט ווענן מעדעמס ענטפער, איז
ער געקומען צוזאמען מיט אב. קאהענען און האט זיך געווענדט צו
מעדעמען: „מעדעם, מיר האבן באשלאסן אייך צו נעמען אין א סאנא־
טאריע. דארט וועט זיין אלץ ביי דער האנט. דא אין הויז איז דאך קיין
זאך ניטא. די פלעגערין וויייסט אפט ניט וואס צו טאן. דער דאקטאר
קאן אפילו ניט קומען ביינאכט, די געגנט איז איינגאנצן פארשנייט." (די
געגנט איז געווען א נייע, ארום יוטיקא עווענוי, אין איסט פלעטבוש,
ברוקלין). מעדעם האט וולאדעקן געענטפערט: „איך וועל אין ערנעץ
ניט גיין, לאזט מיך שטארבן..." אב. קאהאן האט די גאנצע צייט געשוויגן
און אונטערגעזאגט: „הי לוקס טעריבל"... (ער זעט אוים שרעקלעך).

און דא געדענקט זיך אזא פאסירונג, אין דער פארצווייפלונג פון
יענע טעג: איין נאכט איז אויסגעגאנגען דאס פייער פון דעם אויוון
אין קעלער. איך בין ארויסגעלאפן צו א שכן לעבן אונדז, טשארלס
טשארני — ב. וולאדעקס א ברודער, און אים געבעטן מיר העלפן צו מאכן
דעם אויוון. עס איז געווען סוף דעצעמבער. ערטערווייז איז דער שניי
געווען צעשמאלצן, אזוי אז מען האט נעקאנט גיין אויפן האדטן טראטואר.

און דאָ איז מיין פּוס אַרויפגעטראָטן אויף אַ האַרטער זאַך. איך האָב זיך איינגעבויגן און דערזען אַ שטיקל שוואַרצע צעבראָכענע פּלאַנק, נאָך פון לעצטן האַרבסט, אַ פּאַרוואַלגערטע פון די פּעלדער אַרום. עס איז געווען בלויז איין הויז אויפן גאַנצן לויידיקן פּעלד — אונדזערס. איך האָב די פּלאַנק אויפגעהויבן פון דעם שניי און אַ מאַדנער קינדישער געדאַנק איז מיר בלויז־שנעל אַריין אין קאָפּ, ווי אין דער לאַנג־פאַרגאַנגענער צייט, וועו מיין מוטער איז געווען קראַנק אויף לונגען־אַנטצינדונג און איך האָב געהאָפט אויף אַ נס. איך בין אַריין צו זיך אין קיך, אָנגעפּילט אַ גרויסע פּלאַש מיט וואַסער, אַריינגעלייגט אַביסל זאַמד אויפן דעק און אַריין־געלייגט די אַלטע פּאַרטריקנטע פּלאַנק אין וואַסער, אַוועקגעשטעלט די פּלאַש אויפן פּענצטער־ברעט, וואו די זון איז דעם גאַנצן טאָג, און האָב עקשנותדיק געטראַכט: „וועו עס וועט פּאַרקומען אַ נס און די פּלאַנק וועט אַרויסלאָזן גרינע שפּראָצונגען, וועט מעדעם לעבן..." איך האָב געביטן דאָס וואַסער, צוגעגעבן אַביסל מער זאַמד, געווארעמט די פּלאַנק אויף דער זון, אויף דער שוואַכער ווינטער־זון פון ברוקלין, און אויפן נייַנטן טאָג האָבן זיך באַוויזן צארטע, גרינע שפּראָצונגען פון סאַמע אויבן אויף דער פּלאַנק —— אָפּלענערס, ווי מען רופט זיי...

און — דריי אַזייגער בייטאָג, דעם אייגענעם טאָג, איז מעדעם געשטאָרבן.

מיט אַ פּאָר שעה פריער האָט ער זיך אויפגעזעצט אין בעט. איך האָב אים אונטערגעהאַלטן, און ער האָט ערנסט אַ פרעג געטאָן: „וואָס וועט זיין מיט דיר?..." איך האָב זיך געמאַכט ווי איך וואָלט זיין פראָגע ניט באַנומען, און האָב אים ערנסט געענטפערט: „היינט האָסטו צום ערשטן מאָל אַ נאַרמאָלע טעמפּעראַטור, עס גייט אויף בעסער. אָט איז דיין טשארט (רעקארד וועגן צושטאַנד פון דעם חולה) — זע אַליין." ער האָט אויף מיר אַ קוק געטאָן און האָט נאָרניט געענטפערט.

אויסער מיר איז אין צימער געווען דער דאָקטאָר פון ברוקלין, וועלכער סוף איז געקומען. אונטן אויפן פּענצטער האָט מיט צארטע שפּראָצונגען געגרינט דער אַלטער, פון אונטער דעם שניי אויפגעהויבענער, געווייקט... ער האָט אויפגעלעבט, זיך געצויגן צו דער זון...

און דערנעבן האָט אויפן קול, מיט אַ טיפן ווייטיק, געווויינט דער פריינט פון מעדעמען — מאַטוועי גורעוויטש, אַן אַלטער בונדיסט און

פריינט פון קאפעלסאנען, וועלכער איז אין 1924 אפגעפארן קיין ראטן־פארבאנד.

איך האב מיט האס געקוקט אויף דער פלאנץ. אין די אויערן האט נאך געקלונגען די פראגע, וואס מעדעם האט מיר דעם פרימארגן גע־שטעלט: „וואס וועט זיין מיט דיר, גינקא?"...

אלריין

ניט דער וויטיק צוליבן טויט פון די עלטערן, און ניט דער טיפער פיין צוליבן טויט פון אונדזער קינד האבן זיך ניט געקאנט פארגלייכן מיט דעם פארלוסט, מיט דעם מוראדיקן געפיל פון לויזיקייט און פארית־מט־קייט, וואס דאס אוועקגיין פון מעדעמען האט געבראכט מיט זיך. זיין ליידן, זיין ניט וועלן זיך ראטעוון, זיין פארצטונג צום גרויסן דאקטאר, צו וועלכן ער האט אין א צושטאנד פון טויט־נאענטקייט איראניש גע־זאגט, אז ער פארשטייט לאטיין; זיין בעטן זיך: „לאזט מיך שטארבן", — דאס אלץ האט געווירקט, ווי א געפיל פון שולדיקייט, ווי א געוואלטיקע עוולה צו מעדעמען; ווי עפעס, וואס קאן שוין ניט פארריכט ווערן; ווי א זאך, וואס מען מוז אויף זיך טראגן אלע פארבליבענע טעג פון דעם לעבן ווי א פרייוויליק־אנגענדענע קייט. עס האט זיך געוואלט דער־נענטערן צו זיינע קרובים, כאטש עס האט אונדז נאכנישט ניט פארבונדן. מיר זיינען זיך געווען פרעמד...

איך בין דעמאלט ערשט געווען צוויי יאר אין לאנד, ניט געוואוסט וואס איך וועל טאן. געפילט האב איך איין זאך: אויב איך קאן העלפן ארויסגעבן מעדעמס זכרונות און אנדערע שריפטן אין א בוך, אויב די ארומיקע וועלט זאל זיך באקענען מיט דעם מענטש וולאדימיר מעדעם, וועלכן איך האב געקענט, — וועל איך זיין בכח וויטער צו לעבן. וואס איז שייך מיין אייגענעם צושטאנד, בין איך געווען אויסערלעך ווי פאר־שטיינערט. מעדעמס דיסציפלין האט אויף מיר שטענדיק געווירקט. איך האב ניט געקאנט ווייגען אין די אלע טעג און וואכן. עס זיינען כמעט שטענדיק געווען אין הויז פרעמדע מענטשן, כדי מיך ניט לאזן זיין אליין אין דעם פוסטן הויז פון זעקס צימערן. זיי האבן מיך אבער ניט אינ־טערעסירט און כדי נישט צו קוקן אויף זיי, בין איך געזעסן מיטן קאפ

אַנגעשפּאַרט אויף מיינע הענט און מיט פּאַרמאַכטע אויגן. זיי פּלעגן מיך קנייפּן אין פּנים, מיינעדיק אַז איך האָב געחלשט. דאָס האָט מיך גע־מאַכט אַזוי נערוועז, אַז איך פּלעג זיך פּאַרשלינסן אין מיין צימער. וולאַדעק האָט עס געזען און, מורא־האָבנדיק פּאַר מיין צושטאַנד, האָט ער מיר אַמאָל געזאָגט, אַ פּאָר וואָכן נאָך מעדעמס טויט: „מיר האָבן באַשלאָסן ארויסצוגעבן מעדעמס בוך. מיר וועלן אייך דינגען אַן אָפּיס און איר וועט פּאַרוואַלטן איבער דער זאַך. דאָס וועט אייך אויספּילן א געוויסע צייט, און שפּעטער וועט מען זען . . . "

אָבער, צו מיין דערשטוינען, האָבן זיך אַנגעהויבן עפּעס מאַרנע רייסעריען אין דער בונדישער גרופּע אַרום דעם ענין „מעדעמס בוך", און מיר האָט מען ניט געזאָגט אין וואָס עס באַשטייט דער אָפּהאַלט. די צייט איז געגאַנגען און קיין געלט אין הויז איז ניט געווען. וועמען אייך פּלעג פּרענגן וולאַדעקן, פּאַרוואָס מען הויבט ניט אָן צו דרוקן דאָס בוך, האָט ער געזאָגט, אַז איך דאַרף זיך אויסרועון; אַז איך האָב נאָך צייט; אַז אַזא בוך פּאַדערט גרויסע מיטלען און מען דאַרף זיי האָבן. וועמען איך האָב געזען, אַז עס גייט אַוועק א וואָך נאָך א וואָך, אַז איך טו גאָר ניט, האָב איך אין א געוויסן פּרימאַרן איבערגעלייענט אין „פּאַרווערטס", אַז מאַרגן, דעם 23טן אַפּריל, 1923, עפּנט זיך אַן ארבעטער־באַנק, די „אמאַלגאַמעיטעד בענק אָוו ניו־יאָרק", אויף דער 14טער גאַס און פּערטער עוועניו. בין איך גלייך אַוועק אויפן אַדרעס, געוועדט מיט פּאַטאַוואָסקין און מיט סידני הילמאַנען, און מען האָט מיך אַנגעשטעלט אין דעם „פּאַרעין דעפּאַרטמענט". איך בין גלייך געבליבן אין באַנק ארבעטן.

איך געדענק, ווי שטאַרק איבערראַשט ב. וולאַדעק איז געווען צוליב מיין זעלבסטשטענדיקן שריט. עס האָט באַדייט מער איידער א שטעלע צו פּאַרזיכערן מיין עקזיסטענץ. עס האָט געמיינט: א סוף צו זיין אָפּ־הענגיק פון דעם „פּאַרווערטס", אַדער פון דער בונדישער גרופּע אין אמעריקע, וועלכע האָבן נעווען אַדער געזאָלט זיך פּאַרנעמען מיט מעדעמס ירושה. איך אָבער האָב באַשלאָסן אמאָל אַנצושרייבן א בוך וועגן מעדעמען, אומאָפּהענגיק פון זיינע אייגענע זכרונות, און ניט אין פּאַרבינדונג מיט זיינע פּאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע אַנשויאונגען.

וועמען איך האָב דערזען די רייסעריען און די ביליקע אמביציעס צווישן דער גרופּע „יונגע בונדיסטן" פון וואַרשע, וועלכע האָבן שוין באַווייזן, אין געצייטלטע מאַנאַטן, צו ווערן עקסטרעם־רעכטע, פון די

„עקסטרעם־לינקע", וועלכע זיי זיינען געווען אין 1922 — האָב איך דערפילט, אז איצט, וועז מעדעם איז ניטאָ, דאַרף איך, צוליב אים, זיך מער ניט רעכענען מיט זיי, און איך האָב זיך באַפרייט פון דער פליכט צו נעמען אָנטייל, צוזאַמען מיט זיי, אין א בונד, וואָס וועט סיי־ווי זיין א „פּאַרוועלטס־" אָדער א „בונד־"ענין...

איך בין אַוועק אַרבעטן אין באַנק און האָב געפונען א סך צופרידנקייט צוליב קאָנטאַקטן מיט טויזנטער אידישע אימיגראַנטן פון אַלע טיילן פון דער אַלטער היים. עס האָט מיר אויסגעפילט דעם נאַנצן טאָג. אין אַוונט פלעג איך פאָרן אַהיים, אויף יוטיקע עוועניו, און בלייבן מיט די שאָטנס פון דער פאַרגאַנגענהייט — מיט מעדעמען, מיט זיינע בריוו, מיט זיינע נאָטיצן, בילדער, יונגט־אַרבעטן. עס האָט זיך אָנגעהויבן א טאָפּלט לעבן: בייטאָג — מיט די קליענטן פון דער באַנק, מיט 600 אדרעסן א טאָג, מיט ביזנעס־שמועסן; ביינאַכט — האַלב־חלום, האַלב־וואַר, א מאַדנער, פאַרכאַפּנדיקער און געפערלעכער מין פאַרטיפן זיך אין אַלטע בריוו, אָנצייכענונגען, שמועסן מיט א מענטשן, וועלכער האָט אין די חלומות וווייטער געלעבט, אָבער שטענדיק געווען אין אַן אַנדער לאַנד, וווייט פון מיר, יאָרן־לאַנג צעשיידט, דערנאָך ווידער אָנזאַגנדיק זיין קומען... לעבעדיק, געזונט, ווי קיינמאָל ניט ביים לעבן...

איך פלעג זיך אויפכאַפּן אין מיטן נאַכט, מיט אַן אויסגעשריי אויף די ליפּן. איך האָב נאָר־וואָס ענדלעך נעפונען מערעמען ערגעץ אין א שטאָט אין רוסלאַנד, אויף א קליינער סטאַנציע, וואו ער האָט געווארט אויף מיר, מיט זיין ברודער, און איך פרעג אים, פּאַרוואָס ער קומט ניט צוריק קיין ניו־יאָרק? שוין אזוי פיל יאָרן... און ער בויגט זיך אַראָפּ און וויל עפעס זאָגן... און דער וועק־זייגער רייסט זיך אַריין אין אויער: 7 אין דער פרי, די באַנק, אַרבעטן, די סאָבווייַ, אמעריקע...

אין דעצעמבער, 1922, האָט מען צוגעגנבעט פון דער גאַס דעם הונט „טאַממי", וועלכן מיר האָבן אויפגעצויגן פון בלינדקייט אָן, דאָס הייסט, זינט ער איז אַלט געווען עטלעכע טעג, וועז ער און זיינע זעקס ברידערלעך זיינען געבליבן אַליין, נאָכדעם ווי אַן אויטאָמאָביל האָט דערהרגעט זיין מאַמען. מעדעם איז געווען זייער צוגעבונדן צום הונט, האָט אים געלערנט פּאַרשיידענע קונצן, גערעדט צו אים רוסיש, געגאַנגען מיט אים איבער די וועלדער. אין די לעצטע טעג פון זיין קראַנקהייט, האָט דער

הונט זיך געליינט איבערן שוועל און ניט אריינגעלאָזן דעם דאָקטאָר, אזוי ווי ער וואָלט געפילט, אז מעדעם וויל אים ניט האָבן אין שטוב.

„טאַממי" פלעגט ארויסלויפן אין דרויסן, ארומיאָגן זיך אביסל מיט די קינדער און קומען אהיים, זיך אוועקלייגן אויפן שוועל און קוקן אויפן קראַנקן מעדעם מיט באַנגע, הינטישע אויגן...

אן איטאַליענער, וואָס פלעגט ברענגען אייז, האָט אים אוועק־געגנבעט. עס האָבן ניט געהאָלפן קיין אַנאַנסן אין דער צייטונג „ברוקלין איגל", קיין צוזאָגן פאר א באַלוינונג; דער הונט האָט זיך ניט אָפגעזוכט.

וויפיל מאָל פלעג איך גיין איבער די גאַסן אין אָוונט און רופן: „טאַממי! טאַממי!" — געהאָפט, אז ער וועט זיך אָפרופן, אויב ער איז אפילו צוגעבונדן צו א קייט.

און אין יולי, 1923, וואָסערע זיבן מאָנאַטן שפעטער, רופט מיך אויפן טעלעפאָן וויקטאָר וואָלפסאָן, דער קליינער זון פון אונדזערע אייגנטימער פון א וואוינונג אין בראַיטאָן־ביטש (היינט א דערפאָלגרייכער נאָוועליסט און אויטאָר פון דער קאמעדיע „עקסקוירשאָן"), און זאָגט מיר אָן אָן אָטעם: „מרם מעדעם, דיין הונט טאַממי איז געקומען!" איך האָב יענעם טאָג נעאַרבעט אין באַנק ביז 8 אין אָוונט און דער פאַר־וואָלטער האָט מיך ניט געוואָלט אָפלאָזן אהיים פריער. „צוליב א הונט?... ער קאָן וואַרטן..." איך האָב שיער ניט געווייגט.

טאַממי איז צוריקגעקומען, און טאָקע אין אונדזער אלטער דירה, און ער איז באלד ארויפגעלאָפן אין מעדעמס צימער און אים ניט געפונען און ניט געטראָפן מיך. וויקטאָר האָט אים געהאָלטן אין שטוב, און ביינאכט, וועו ער האָט דערשפירט מיינע טריט ביים הויז, האָט ער זיך א ריס געטאָן פון וויקטאָרס הענט און — צעריסן מיין קלייד מיט די נעגל, געלעקט מיין פנים, געבישן די הענט, געווויינט שטיל, ווי נאָר א קלוגער, געטרייער הונט וויינט, ניט אויפן קול... וויקטאָר און איך האָבן בוידע געהאָט טרערן אין די אויגן...

ערשט איצט האָט טאַמי אָנגעהויבן צו עסן — א גאַנצן טאָג האָט ער זיך ניט צוגערירט צו קיין זאָך, אויסער וואַסער. ער איז געווען מיט א שטריק אויפן האַלדז, אָפגעמאָגערט, מיט א צעבלוטיקט אויג — קאָנטיק, אז ער האָט זיך אָפגעריסן פון א וואָגן, וועו ער האָט צופעליק דערקענט די נעגנט, וואו דער איטאַליענער פלעגט קומען מיט אייז — און איז אַנטלאָפן צו די וואָלפסאָנס...

איך בין דאָרט געבליבן שלאָפן און טאָממי צופוסנם. יעדע פּאָר מינוט פלעגט ער פּאַוואָליע צוגיין צו מיין פּנים, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט איבערצייגן, אז איך בין טאַקע דאָ, אז עס איז ניט קיין חלום פון א הונט... וויפיל גליקלעכער ער איז געווען פון מיר! מיינע חלומות פלעגן זיך ענדיקן מיט דעם ביטערן היינט. ער איז מיט מיר געווען נאָך פערצן יאָר, מיט אייניקע איבערריסן.

איך בענק נאָך מעדעמס רוסלאַנד

משה אַלגין איז געווען דער ערשטער מענטש אין אַמעריקע, וועלכער האָט געבראַכט אַן אויפרעגנדיקן גרוס פון סאָוועטן־פאַרבאַנד אין פרילינג, 1922. אויף אונדזער רייזע קיין אַמעריקע, אין דעצעמבער 1920, האָבן מיר, מעדעם און איך, זיך פאַרהאַלטן אויף עטלעכע טעג אין בערלין, כדי צו זען זיך מיט יאָנאַ קויגען, א געוועזענער מיטגליד פון צענטראַלן קאָמיטעט פון „בונד", וועלכער איז שוין דעמאָלט געווען א קאָמוניסט און מיט וועמען מעדעם האָט זיך געוואָלט אַדורכרעדן וועגן דעם „קאָמ־בונד" אין סאָוועטן־פאַרבאַנד און וועגן זיין אויפלייזונג אין דער באַל־שעוויסטישער פּאַרטיי. זיין פרוי, דאָרא, האָט געארבעט אין דעם סאָוועטישן קאָנסולאַט; זייער טאָכטער, איזא, וועלכער מיר האָבן געקענט נאָך פון זשענעוע, האָט זיך געלערנט אין מאָסקווע. כאָטש עס איז ניט געווען דער ערשטער מענטש פון סאָוועטן־פאַרבאַנד, וועלכן איך האָב געזען זייט 1917 (איך האָב שוין עטלעכע געהאַט געזען פריער אין וואַרשע), האָט דאָך יאָנאַ קויגען, אלם א געוועזענער „בונדיסט", געמאַכט אויף מיר א טיפן אייndרוק. ער איז געווען, אַזוי צו זאָגן, די פּאַרזעצונג פון מיינע וואַרשעווער פריינט, די „לינקע" פּוילישע טוער: אבעל ק., וואַצלאַוו וורובלעווסקי, וועראַ ק., סלאַווא גראָסער, סטעפאַן און אירענא ב., מיט איין וואָרט — צו די געוועזענע עס־דעקעס, וואָס זיינען געזעסן מיט מעדעמען אין צענטן פאַוויליאָן און געוואָרן קאָמוניסטן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד, איז צוגעקומען דאָ גאָר א נייע פערזענלעכקייט: א געוועזענער בונדיסט, פון צענטראַל־קאָמיטעט.

עס איז דערפאַר געווען פאַרשטענדלעך, מיט וואָס פאַר אַן אויפ־מערקזאַמקייט איך האָב זיך איינגעהערט צו זיין שמועס מיט מעדעמען

און ווי פּאַראינטערעסירט מעדעם אַליין איז געווען אין זיין אינטערוויו מיט יאָנאַן. זיי האָבן גערעדט וועגן „נעפּ" (נייע עקאָנאָמישע פּאָליטיק) פון דער סאָוועטן־רעגירונג, וועגן די „יעווסעקן" (אידישע סעקציע פון דער באָלשעוויסטישער פּארטיי) — דער טשוואָק פון אַלע בונדישע דיס־קוסיעס אין יענע יאָרן: צי זיי זיינען זעלבסטשטענדיק, אָדער זיי וועלן „אַריינגעזאָפּט" אין די מיליאָנען רוסלענדער ארבעטער? אויך וועגן דעם אזוי „מאָדערנעם" אויסדרוק, אין יענע יאָרן, ביי די רעכטע: „רויטער טעראָר", האָט מען גערעדט ביים טיש.

מיר איז געפּעלן געוואָרן דער רואיקער, זאכלעכער טאָן, די אַרגו־מענטן און די אויסגעהאַלטנקייט אין יאָנאַס רייד. זיין פּראָגע צו מעדעמען איז געווען: „ווי אזוי שטעלט איר זיך פּאָר די אָרגאַניזירונג פון א סאָציאַליסטישער מלוכה נאָך א רעוואָלוציע, וואָס איז געמאַכט געוואָרן מיט דער הילף פון אזא קליינער צאָל מיטגלידער פון דער קאָמוניסטישער פּארטיי און מיט אזא גאָר קליינער צאָל פון אינדוסטריעלע ארבעטער, פון שטאָטישן פּראָלעטאַריאַט?" ער האָט געשטעלט די פראָגע, וואָס יעדער באַוואוסטזיניקער רוסלענדער רעוואָלוציאָנער, וועלכער האָט יאָרן־לאַנג נעקעמפט פאַר דער פּארניכטונג פון דער צאַרישער זעלבסטהער־שאפט און האָט אויסגעקעמפט די אָקטאָבער־רעוואָלוציע פון 1917, פלעגט שטעלן סיי די מענשעוויקעס, סיי די עס־ערן: „וואָס פאַר א פּאָרם פון א רעגירונג וואָלט איר אויסגעקליבן? — „די מאַכט פון די סאָוועטן", פלעגן זיי ענטפערן, וועו מען האָט זיי צוגעקוועטשט צו דער „הארבער פראָגע"...

און דאָ האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן דער שווערער פאָקט פון מעדעמס אָפּגעריסנקייט פון רוסלאַנד, בעת דאָרטן איז פאָרגעקומען די רעוואָלוציע. ער האָט די צייט דורכגעמאַכט אין פּוילן, אונטער דער דייטשער אָקופּאַציע פון געגנראַל בעזעלער, וואו די סאָציאַל־דעמאָקראַטן זיינען געווען לענאַל אוו וואו די דייטשע מאַכט האָט בלויז צענזורירט די פּאָליטישע ארטיקלען אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטישער פּרעסע און האָט ניט געשטערט די פּראָפּעסיאָנעלע פאראיינען. דערפאַר האָט מעדעם גע־שווינג און ניט געענטפערט אויף דער פראָגע פון יאָנאַ קויגען. ער איז געווען ערלעך און געוואוסט, אז קויגען האָט געזען די רעוואָלוציע און געקאָנט די געפאָר פון דער „קערענשטשינע", פון דער מענשעוויסטישער און עס־ערישער אינטערוועניע, און פון אַלע אנדערע מינים פון יאָרג־לאַנג אריינמישונגען אין די אינערלעכע ענינים פון דער סאָוועטן־

רעפובליק מצד זעקס גרויסע, מעכטיקע מלוכות אין איראפע, אזיע און דער „נייער וועלט"...

ביים נעזעגענען זיך מיט יאנא קויגענען האָב איך אים געזאָגט, אז כאָטש עס איז אונדז ניט געלונגען אין 1917 אריינצופאָרן אין דער נאָך־רעוואָלוציע־רוסלאנד, וועל איך דאָך ניט אויפגעבן די האָפענונג דאָרט נאָך אמאָל צו זיין. דאָ האָט מעדעם, מיט א שמייכל, אָנגעוויזן אויף מיר און נעזאָגט צו יאנאן: „זי איז דאָך ביי מיר א לינקע . . . "

און מיט צוויי יאָר שפעטער, שוין אין אמעריקע, האָט אלגין גע־בראכט א באריכט פון דעם יונגן סאָוועטן־פאָרבאנד, וואָס האָט זיך ענערגיש נעראָנגלט מיט עקאָנאָמישע, פּאָליטישע און מיליטעריש שוועריקייטן. עס איז אָנגענאָנגען איבער דער וועלט א נעפּילדער קעגן דער סאָציאליסטישער סאָוועטישער רעגירונג מצד די מעכטיקע וויים־גוואַרדיי־אישע ארגאניזאציעס, וועלכע האָבן ארגאניזירט זייערע שטאָב־קוואַרטירן אין טערקיי, פראנקרייך, דייטשלאנד, פוילן, אויף די באלקאנען, אין כינע און אין ביידע אמעריקעס. אויסגעשטאָט מיט גרויסע געלט־מיטלען, מיט טיטולן און אמטן, האָבן זיי געזוכט צו באאיינפלוסן די פירנדיקע מלוכה־מענער פון דער וועלט קעגן א מעגלעכער דיפלאמאטישער אנערקענונג פון דער סאָוועטן־רעפובליק. די אפּקלאנגען פון אט־דער העצע האָבן זיך גע־טראָגן אין דער רעאקציאָנערער אידישער פרעסע דאָ, אין די פאראייניקטע שטאָטן. מעדעמס לאָגע, אלס א שליח פון „לינקן" בונד אין פוילן, איז געווען א ניט־נארמאלע: זייענדיק אליין אין רעכטן פליגל, האָט ער נעמוזט פאָרטרעטן די אינטערעסן און אָנשויאונגען פון דער לינקער מערהייט. שרייבן פריי פון זיין שטאָנדפונקט האָט ער ניט געקאָנט. א צאָל יוניאָן־טוער, צווישן זיי ב. שלעזינגער, האָבן „געפּילדטעווועט" מיט דעם סאָוועטן־פאָרבאנד, בעת זיי זיינען דאָרטן געווען אויף א באזוך. דאָ, ווידער, אין דעם „פאָרווערטס", האָט מעדעם, אלס איראָפּייאישער סאָציאליסט, און אלס אן ערלעכער דערצו, זיך אָנגעשטויסן אויף מורא־דיקע ווידערשפּרוכן צווישן „בויען" סאָציאליזם און — אויסאיבן א טרוקענע, פראָזאישע פראקטיק פון א רייכער ביזנעס־צייטונג, וואָס האָט לויט דעם וואולגארן אויסדרוק פון יענער „געביידע" (175 איסט בראָדוועי), געהאט דעם סאָציאליזם „אין טראָק"...

נאָך א ריי צוזאמענשטויסן צווישן מעדעמען און אב. קאהאנען, רע־דאקטאָר פון דעם „פאָרווערטס", האָט מעדעמס רעלע אלס זשורנאליסט

זיך באַגרענעצט צו צווייַ אַרטיקלען אַ וואָך, וועלכע האָבן אַנטהאַלטן זייַן אויטאָביאָגראַפיע. עס איז פאַר מעדעמען גענוגן שוועך צו אַרבעטן אין אַ אידישער צייטונג, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אַ „סאָציאַליסטישע" און וועמען רעדאַקטאָר האָט די אידישע שפּראַך באַטראַכט אַלס אַ מיטל צו פּאַרשפּרייטן אַנאַנסן (אַדווערטיזמענטס) צווישן דעם פּאַרמעגלעכן מיטלקלאַס, אין וועלכן עס האָבן זיך פּאַרוואַנדלט די אמאָליקע פּאַסאַזשירן פון פּערטן קלאַס — די אידישע אַרעמאַלייט פון צאַרישן רוסלאַנד, פון רומעניע און גאַליציע.

אין אַזא מאָמענט פון אַ פּאָליטישן טאָפּל־לעבן האָט מעדעם געהאַט דעם טאַקט זיך אָפּצוזאָגן פון מיטאַרבעטן אין דעם „סאָציאַליסטישעסקי וועסטניק", וואוהין עס האָט אים געדופן דער פון סאָוועטן־פּאַרבאַנד „באַצייטנס־אָפּגעפּאַרענער" ר. אַבראַמאָוויטש. — „אַזוי לאַנג ווי איך בין דער שליח פון לינקן „בונד" אין פוילן, קאָן איך ניט שרייבן אין אייער צייטשריפט", האָט מעדעם געענטפערט אַבראַמאָוויטשן אויף זיין בריוו אין 1922.

אָט איז אָבער געקומען אַלגין, און איך געדענק אַז שמועס צווישן אים מיט מעדעמען. זיי פלעגן אַלעמאָל רעדן רוסיש צווישן זיך. נאָך אין זשענעווע, וועו אַלגין איז בייַ אונדז געווען צום ערשטן מאָל, האָבן מיר גערעדט אויף רוסיש, ווייַל פּאַר מעדעמען איז נאָך דעמאָלט אידיש געווען אַן אוממעגלעכע זאַך.

— זאָגט, אַלגין, איז דאָרט, אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד, פּאַראַן ברויט?

— נאָך זייער וויניק. מען גיט אַרויס אויף קאַרטלעך.

— איז דאָרט פּאַראַן פרייהייט?

— ניט פּאַר קעגנער פון דעם סאָוועטן־פּאַרבאַנד.

— איז די מדרגה פון קולטור געשטיגן?

— ניין. ערטערווייז איז זי געוואָרן נידעריקער.

— איז וואָס־זשע איז די דערגרייכונג?

— עס איז אַלץ אַנדערש געוואָרן. עס קומט־אויף אַ נייע וועלט מיט יעדער שעה...

מעדעם האָט וויידער געשוויגן, ווי בעת דעם לעצטן שמועס מיט יאָנאַ קויגענען, אין בערלין. און פּאַר מיר זיינען די ענטפערס פון אַלגינען געוואָרן אַ קוואַל פון אינטערעס און פון זוכענישן — זוכענישן פון דעם אמת וועגן דעם סאָוועטן־פּאַרבאַנד אין די לאַנגע דריי יאָר, וואָס איך

האָב שפּעטער פּאַרבראַכט, אַרבעטנדיק אין דער „אמאלגאמעיטעד באנק". איך פּלעג לייענען הונדערטער בריוו פון ווייסרוסישע און אוקראַינער שטעטלעך, געשריבן צו קרובים אין אמעריקע און קאַנאַדע, אין וועלכע עס האָט זיך אָפּגעשפּיגלט ניט בלויז דער מאַטעריעלער קיום פון דעם סאָוועטישן בירגער, נאָר זיין פּאָליטישער און געזעלשאפטלעכער שטייגער, דער צושטאַנד פון זיין נשמה, דאָס לאַנגזאַמע אַריינדרינגען אין זיין פּסיכאָלאָגיע פון דער איבערקערעניש אין זיין לעבן און אין דעם לעבן פון פּאָלק. דאָס אומבאַוואוסטזיניקע אייַנשטימען מצד דעם אידן מיט דער סאָוועטן־רעגירונג, וועלכע האָט דערצויגן זיין זון און זיין טאָכטער, און דער שוין־פאַראַנגער שטאָלץ מיט די דערגרייכונגען פון איבערבוי, סיי אין שטעטל, סיי אויף די ערשטע קאָלאָניעס. אויך בריוו פון רוסישע פויערים האָב איך געלייענט, אויך פון אינטעליגענטן, וועמען עס איז געווען שווערער אריינצופּאַסן זיך אין דעם אַרעמערן לעבנס־שטייגער, אין דעם נידעריקערן לעבנס־סטאַנדאַרד, אייַדער פּאַר 1917.

איך האָב אָנגעהויבן לייענען סאָוועטישע אויסגאַבן, געשלונגען די נייע חודש־זשורנאַלן, זיך באַקענט מיט ראַשקעסן, וועלן ער איז אַהער געקומען אָלס פּאַרשטייער פון „אידגעזאָם" (אידישער געזעלשאפטלעכער קאָמיטעט), א הילפס־אַרגאַניזאַציע פּאַר די סאָוועטישע אידן; געגאַנגען הערן דעם פּאָעט מאיאַקאָווסקי, וועלכער האָט באַזוכט אמעריקע אין 1924. און איין טאָג האָב איך, דורך דר. באָרים באָגען, דעם פּאַרשטייער פון „דזשאָינט דיסטריבּיושאָן קאָמיטע", באַקומען דעם אַדרעס פון מיין ברודער אין מאָסקווע, טאָקע דעם אייגענעם ברודער, וואָס האָט מיר אין אויגוסט, 1915, אָנגעזאָגט די ליכטיקע בשורה, אז דער צאַרישער פראָנט איז דורכגעבראָכן דורך די דייטשן און אז ער לויפט אויף מזרח, צוזאַמען מיט דער גאַנצער צאַרישער ארמיי.

נאָך זיבן יאָר שוויגן און ניט וויסן צי ער לעבט, האָב איך באַקומען א בריוו פון אים, אז דר. באָגען האָט אים געפונען אין מאָסקווע, און טאָקע אין דער אייגענער דירה, וואו ער, דר. באָגען, איז געבוירן געוואָרן. און אזוי ווי דר. באָגען איז געווען דער, וועלכער האָט אין וואַרשע גע־האָלפן מערעמען צו באַקומען די אמעריקאַנער וויזע, איז שוין במילא פּאַר מיין ברודער לייכט געווען אים בעטן אויסצוגעפינען וואו איך און מערעם געפינען זיך.

דאָס, וואָס מיין ברודער האָט צו מיר געשריבן, האָט נאָך מער פּאַר־

גרעסערט מיין וואונטש צו זען דעם סאָוועטן־פֿארבאַנד. ער האָט נעשריבן, אז ער האָט דורכגעמאַכט די מלחמה, געווען פֿאַרוואונדעט, געקעמפֿט אין כּארקאָוו קעגן די „וויסע" באַנדעס, געווען ווידער פֿאַרוואונדעט, זיך דעמאָביליזירט און געוואָרן א באַקטעריאָלאָג אין אייגער פון די גרויסע ארמיי־לאַבאָראַטאָריעס. ער קערט זיך ניט אום קיין פּוילן, פון וואַנען מיר שטאַמען, און ער בלייבט, אלס סאָוועטישער בירגער, אין סאָוועטן־פֿארבאַנד. דאָס פֿאַשיסטישע פּוילן ציט אים ניט צו. „מיר בויען אַזא וועלט, וואָס די מענטשהייט האָט נאָך ניט געזען אין חלום אפילו — און וועַן דו וועסט קומען אהער, וועסטו זיך איבערצייגן."

איך האָב אָנגעהויבן זיך דורכשרייבן מיט מיין ברודער און זיין פּרוי. אויך אָפּגעזוכט עטלעכע פּריינט מיינע, וועלכע זיינען נאָך פון דער וועלט־מלחמה פֿארבליבן אין סאָוועטן־פֿארבאַנד און זיך דאָרט באַזעצט. דאָס זיינען געווען געוועזענע סטודענטן פון לאָדזש און וואַרשע, אויך א טייל חברטעס מיינע פון די שול־יאָרן. עס איז געוואָרן א פֿארבענקטע וועלט, אין וועלכער איך האָב געלעבט. איך האָב אָבער געוואָלט זי מאכן פּאַר א לעבעדיקער וועלט, און איך האָב דעריבער צוגעגרייט עטלעכע לעקציעס וועגן סאָוועטן־פֿארבאַנד, לויט די מאַטעריאַלן און אויסגאַבעס, וועלכע איך פלעג לייענען אין די ביבליאָטעקן, אָדער קויפן. איך האָב צוגעגרייט א לעקציע וועגן דער סאָוועטישער פּרוי, א צווייטע וועגן דער לייזונג פון דער אידישער פֿראַגעלעם. איך פלעג האַלטן די לעקציעס פּאַר ברענטשעס פון „ארבעטער רינג" (בעת עס האָט נאָך דאָרט געארבעט י. ב. ביילין) און אין די אָפּטיילונגען פון דער „מוטערס ליג", אָדער „לעידים אָקזיליערים". שפּעטער, וועַן דאָס איז געוואָרן אוממעגלעך, וויל איך האָב געדארפט צושטעלן טעזיסן וועגן מיינע לעקציעס צו דעם נייעם דירעקטאָר פון „ארבעטער־רינג בילדונגס־דעפּארטמענט", פ. גאָלדבערג, — און איך האָב זיך אָפּגעזאָגט עס צו טאָן, — האָב איך נעהאַלטן די לעקציעס אין די ערשטע פֿראָגרעסיוו ארבעטער־קלובן אין ניו־יאָרק און פּאַר פּוילישע, רוסישע און ענגלישׁ־רעדנדיקע קולטור־קרייזן. דאָס האָב איך געקאָנט טאָן בלויז סוף־וואָך, וויל איך האָב געארבעט אין דער באַנק. צוליב מיין ארבעט אין די קלובן, האָב איך צוגעצויגן א גרויסע צאָל קליענטן פּאַר דער באַנק, און עטלעכע מאָל באַקומען פּרעמיעס פּאַר אריינברענגען „דעפּאָזיטאָרס" אין דער באַנק.

אין יולי, 1926, האָב איך שוין מער ניט געקאָנט איינזיצן בײַם

פענצטערל 22, אין דעם „פּאַרעין דעפּארטמענט". איך האָב געקויפט א שיפס־קאַרטע פון טוריסטן־קלאַס אויף דער שיף „פּאריז" און בין אַוועק אויף א נאַנץ יאָר קיין אויסלאַנד. אויסער פוילן, האָב איך געוואָלט זען צוויי לענדער — דעם סאָוועטן־פּאַרבאַנד און פּאָלעסטינע. עס איז געווען זייער אַן אויסדריקלעכער געפיל דערביי. איך האָב יאַרנלאַנג געלעבט מיט פּאַרטאַכטן זיך אין דער פּערזאָן פון מדעמען — סיי ביי זיין לעבן, סיי שפּעטער. איך האָב געוואוסט, אז מדעם איז געווען א שטאַרקער קענער פון ציוניזם. צו קיין פּאָליטישער פּאַרטיי איז ער ניט געווען אזוי „אָן־רחמנותדיק", ווי צו די ציוניסטן, באַוונדערט צו די כל'ערליי אָפּ־צווייגונגען פון דעם אַרבעטער־ציוניזם... דאָס האָט ער שוין נאָר ניט געקאָנט פּאַרשטיין. מילא, וואָס א שיינער איד, מיט א בּאָרד און א פּולן בייטל, זיצט זיך אין ניו־יאָרק אָדער אין לאָנדאָן און גיט געלט פּאַר דער ציוניסטישער „אידייע", — דאָס האָט מדעם נאָך געקאָנט פּאַר־שטיין. אָבער אז אַן ארבעטער אין ווארשע אָדער לאָדזש, בראָנקס אָדער פּאַסעיק, זאָל ניט פּאַרבינדן זיין קלאַסן־גורל מיטן פּוילישן אָדער אמערי־קאַנער ארבעטער און ניט וועלן קעמפן פּאַר אידישע רעכט איבער דער גאַנצער וועלט, — דאָס האָט מדעם (און ניט בלויז מדעם) ניט געוואָלט אָפּילו דיסקוסירן. ער האָט אויך ניט גיוואָלט אַנערקענען די דער־גרייכונגען פון די אידישע חלוצים אין פּאַלעסטינע, אין דער לאַנדווירט־שאפט. ער איז געווען דערצאַרנט, וואָס די אידישע שפּראַך וועלט פּאַרפּאַלגט. האָב איך געוואָלט פּאָרן אַהין און זיך באַקענען מיט דעם ענין ציוניזם אין דער פּראַקטיק. אויסער דעם, האָב איך געוואוסט, אז א סך יונגע סאָוועטישע אידן־חלוצים זיינען אוועק פון זייערע קרימער „הכשרות" אין 1924 קיין פּאַלעסטינע. האָב איך געוואָלט פריער זיין אין די סאָוועטישע אידישע קאַלאָניעס און שפּעטער ברענגען א גרוס פון זיי צו די פּאַלעסטינער איינוואַנדערער.

איך האָב געוואָלט אויפזוכן אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד מדעמס פריינט פון אוניווערסיטעט און פון מינסקער גימנאזיע: קאַפּלאַן, ווילענקין, ד. זאַלאַווסקי, סאשא עליאזבערג. עס האָט מיך געצויגן צו אַלע, וועלכע זיינען אים געווען נאָענט, און אויף אזא אופן האָב איך געוואָלט זיך קלאָר מאַכן אַלץ, וואָס מדעם האָט אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן ניט געזען און צוליב דעם פאַרלוירן אזא גליק, ווי דאָס איינטונקען זיין נשמה אין דעם בוי פון א נייער וועלט, צוליב וועלכער אידייע ער האָט אין אויגוסט,

1917, אויפן רוף פון דער רוסישער צייטווייליקער רעגירונג, אונטער־
געגומען א געוואָגטע רייזע מיט אונדזער קליין קינד פון פיר מאָנאַטן,
פון וואַרשע קיין שוועדן — איבער בערלין. ער האָט געשטרעבט צו זען
רוסלאַנד אין איבערבוי, רוסלאַנד מיט א באַזייטיקטן צאַר. ער האָט אַלץ
געשטעלט אויף איין קאַרט; געלאָזן די צייטונג און די אַרגאַניזאַציע פון
די קינדער־שולן, די פּאַרטיי — אַלץ... כדי צו נעמען אָנטייל אין דער
רעוואָלוציאָנערער בויאונג. און געמוזט זיך אומקערן צוריק, ניט דער־
פֿאַרנדיק וויייטער ווי ביז בערלין, וויייל דער אויסטויש פון מדעמען קעגן
א דייטשן קריגס־געפֿאַנגענעם געווארן איז ניט פאַרגעקומען.

מיט א טיפער פערזענלעכער פּוסטקייט, האָבנדיק פאַרלוירן אַלע
מיינע נאָענטע, און דעם נאָענטסטן מענטשן דערצו, האָב איך זיך אַרוים־
געלאָזן אין וועג אין 1926. איך האָב יעדן טאָג, בעת דער רייזע, געלאָזן
א טייל פון מיין לאַסט ערגעצוואו אויפן אטלאַנטיק. איך האָב געוואָלט
וויידער ווערן „איך" פון אמאָל — שטאַרק, מוטיק, מיט א גלויבן אין די
אייגענע כוחות; אָפּגעטרייסלט פון זיך אַלע פּאַלעמישע טענדענצן, גע־
וואָלט אָפּן האַלטן די אויגן, און אַלע ארגומענטן פון יענעם צד, די שנאה
און דעם סם, אַריינוואַרפן אין דעם האָפן, צוזאמען מיטן אָפּפאַל פון דער
שיף, און גיין איבערן זויבערן אטלאַנטיק, מיט דער זויבערער שיף —
זען די אַלטע, הונגעריקע אייראָפּע, מיין שטאָט לאָדזש — די צווייטע
שטאָט, וואָס איז געוואָרן מעדעמס צייטווייליקע היימשטאָט, וואַרשע,
צוערשט. און דאן — דאָס לאַנד, וואָס מעדעם האָט אזוי ליב געהאַט
און וואָס איז געוואָרן די צווייטע היים פון מיין ברודער — רוסלאַנד, איצט
דאָס סאָוועטישע לאַנד...

איך האָב געוואוסט, פֿאַרנדיק קיין אייראָפּע, נאָך אַן איבערריים פון
זעקס יאָר, אז איך אליין גרייט־צו אַן איבערברוך אין מיין ביז־אַהעריקן
לעבן, און אז איך גיי אטעמען פריי א גאַנץ יאָר.

אויפן וועג קיין סאָוועטן־פאַרבאַנד

מיין ערשטער אָפּשטעל איז געווען — פּאַריז... פון דער שטאָט פּלעגט מעדעם רעדן אין די שווערע, מאַנאָטאָנע אָוונטן בעת דער „זשע־נעווער עמיגראַציע" — מיט באַגייסטערונג. ער האָט ליב געהאַט פראַנק־רייך, דאָס פראַנצויזישע פּאָלק, זיין הויכע קולטור און דעם אינטעלעקט פון פראַנצויזישן מענטשן — אַרבעטער, פּאָלקס־מענטש, קינסטלער. די געציילטע טעג, וועלן מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט אין פּאַריז, אויפן וועג קיין ניו־יאָרק, אין יאָנואַר 1921, און איין עקסקורסיע, וועלן איך בין, אַלס סטודענטקע, געווען אין פּאַריז, — האָבן איבערגעלאָזן א מין עקסטאַזי ביי מיר. די דערנעענטערונג צו פּאַריז, אין דעם צוג פון שערבורג, וואו די שיפן שטעלן זיך אָפּ; די שפּראַך, די מענטשן, די וווייכע קאָנטורן פון דער לאַנדשאַפט, דער מילדער קלימאַט, די פּולשטענדיקע אָפּווועזנהייט פון וואַלקנקראַצערס — דאָס אַלץ האָט אַרויסגערופן א מאָדנעם געפיל פון גליק, פון פּולקייט פון געפֿון, צוזאַמען מיט א געוויסן שטילן טרויער, אַז איצט לעבסטו דאָס איבער אַלייַן. מער נאָך: דאָ, אין פּאַריז, אָן דער מאַסקע פון ניו־יאָרקער ביזנעס־אַרבעט, אָן עדות קאָנסטו זיך ערשט אָפּ־געבן צום טרויער, צו דעם גאַנצן, יאָרלאַנג־צוריקגעהאַלטענעם וווייטיק. דאָ קאָנסטו זיין שוואַך, זיין אינגאַנצן א פּרוי, וועלכע האָט פאַרלוירן ניט בלויז א גרויסן מענטשן, נאָר דעם אינציקן נאָענטן מענטשן. טרויערן אויף דעם קאָן מען זיך פאַרגינען דאָ, וואו עס איז געגאַנגען דאָס גליקלעכערע, אינגערע לעבן — די סאַמע ערשטע צייט פון צוזאַמענזיין.

בין איך געגאַנגען אין „לואַווּר", וואו מיר זיינען געווען אין 1921 און וואו מיר האָבן געהאַט „אונדזערע איגענע" בילדער און סטאַטוען; אַוועק צום פאַנטאָמ, געגאַנגען אין דער „קאַמעדי פראַנסעז", צו סימ־פאָניש קאָנצערטן; איבערגעלעבט די גענג איבער די פאַריזער בולוואַרן, וועלכע מיר האָבן אַזוי ליב געהאַט, מיט זייערע צייטונגס־קיאָסקן, מיט די אַלטע בלומען־פאַרקויפערינס; אַרייַנגעקוקט אין קליינע, געפאַקטע „ביסטראָס" (קאָפעס) מיט זייערע שטייַנדיקע און טרינקענדיקע „פאַטראָנס"; געזעסן אין די „טויליעריעס" און אין „לוקסעמבורגישן גאַרטן, און געלאָזן פאַרבייפליען פאַרן אויג די בילדער פון אונדזער רייזע איבער דער שווייץ... ביז א געוואָלטיקע, פּשוט־פיזישע בענקשאפט נאָך

זשענעווע און נאָך אסקאָנא האָט ארומגענאפט די נשמה, און איך בין אוועק, אין נעציילטע מינוטן, אויפן וואָקזאל און — קיין זשענעווע...

און דאָרט האָב איך, געטריבן פון דעם אייגענעם וואונטש צו זען מעדעמם פרייגט, זיך אָננעשטויסן צום ערשטן מאָל, אין קעגנזאַץ צו פּאַריז, אויף דעם רעאקציאָנערן, פראָווינציעלן גייסט פון דער עמיגראַציע; אויף דער ניט־פאַרענדערטער, פאַרגליווערטער, שטויביקער מענשעווייסטיש־בונדיסטישער אטמאָספערע, וואָס האָט מיט שוים אויף די ליפן פאַרטיידיקט די פּאָזיציע פון די סאָציאַל־דעמאָקראַטן, אזוי ווי זיי זיינען „געשטאַנען" אין 1908, גלייך ווי עס וואָלט גאָר ניט פאַרגעקומען קיין צעטרייסלונג פון א וועלט־מלחמה, אויפשטאַנדן אין האַמבורג, בערלין, אונגארן, א רעוואָלוציע אין רוסלאַנד... דאָ האָט מען נאָך געהאַלטן ביי די „נייע גארניטורן, אין וועלכע סאָוועטישע דיפלאָמאַטן שרייבן אונטער אָפּמאַכן מיט קאַפּיטאַליסטישע לענדער"... (אזוי ווי עס וואָלט געווען די שולד פון די סאָוועטישע דיפלאָמאַטן, וואָס די לענדער זיינען נאָך אלץ קאַפּיטאַליסטיש...)

מער נאָך: מען האָט מיר גאָר פאַרגעוואָרפן, וואָס איך, די פרוי פון מעדעמען, האָב די חוצפּה צו פּאָרן גאָר קיין סאָוועטן־פאַרבאַנד, זיך באַקענען מיט דעם לעבן דאָרטן... „באיקאָטירן מוז מען עס", האָבן געטענהט די חשובע, גוט־איינגעפונדעוועטע, מיט גוטע פּאָזיציעס פאַרזאָרגטע, שווייצאַרישע בירגער — בונדיסטן פון וואַרשע און האָמעל פון פאַר 1905. אפילו די סאמע ערשטע רעוואָלוציע האָבן זיי פאַרבראַכט פאַרגליווערטע, ביי דער מאָלערישער זשענעווער אָזערע. היינט זיינען זיי געוואָרן פּראָפעסאָרן ביים אוניווערסיטעט, דאָקטוירים, כעמיקער, מלוכה־אָננעשטעלטע, און נאַטירלעך: כשרע רעפּאָרם־סאָציאַליסטן, כלאָרא־פאַרמירטע און געזיכערטע פון וויטיקן, פאר זיך און דער וועלט...

מיט דעם האָט זיך נעענדיקט מיין שמועס מיט אמאָליקע פרייגט. פון דאָרט בין איך אוועק צו אן אנדער אָרט: צום הויז, וואו מיר האָבן געוואוינט צוויי יאָר, אייגער מיר זיינען אוועק קיין ווין. א שיינע, מאָדערנע, אָבער באַשיידענע דירה פון צוויי צימערלעך און א קיך, וואו מיר האָבן אויפגענומען אונדזערע געסט און צוואַמען מיט מעדעמען זיך געלערנט פון א קוכערם בוך צוגרייטן מאכלים; וואו עס איז געווען א פּיאַנאָ און וואו מיר האָבן ניט איין הונגעריקן אָוונט „פאַרזונגען" און פאַרשפּילט... און דאָרט איז פאַרגעקומען איינע פון די אומגעריכטע און

פֿארכאפּנדיקע אין איר אומגעריכטקייט באגעגנישן: איך בין מיר אזוי געשטאנען אויף דער גאס „רי דע פּעפּליער", נומער 21, און ארויפגעקוקט צום צווייטן עטאזש, וואו די פּענצטער זיינען נאך געווען פֿארקלעפּט מיט דעם אייגענער מוסטער פון בילדער, וועלכע מיר האבן אויסגעקליבן, אנ־שטאט פֿארהאנגען פֿאר זיי. און א פּרוי, אן איטאליענערקע, וועלכע האט דעמאלט איבערגענומען אונדזער וואוינונג, האט מיך דערקענט און מיך ארויפגערופן אויבן. עס איז געווען סיניאָרא גאנעטטי, וועלכע האט דעמאלט, אין 1912, געהאט א מיידעלע פון א יאר פּיר. איצט איז געווען 1926, און דאס „מיידעלע" איז געווען פֿארהיראט...

איך בין ארויף אין אונדזער אמאליקער וואוינונג. אויף דער פֿאד־לאגע איז געלעגן דער זעלבער לינאליאום, וואס מיר האבן געקויפט אויף אויסצוצאלן אין דער „סאמאריטען". די פּרוי האט געבראכט וויין, זיך נאכגעפּרעגט אויף „סעניאָר" מעדעם. זיך דערוואוסט וועגן אלץ — און פֿארנאסן א טרער אויף דעם, וואס ער האט געמוזט אוועקגיין אזוי יונג פון דער וועלט. און אט די סימפּאטיע פון א פּשוטער איטאליענישער ארבעטערין, די טרערן אירע, האט מיר נאך אמאל דערוואָרעמט צו איר־ראפּע, צו אירע אויפריכטיקע מענטשן, צו זייער נאטירלעכער פּריינט־שאפּט. און איך האב זיך דערמאנט די אמעריקאנער עצות, גלייך נאך דעם ווי מעדעם איז געשטאָרבן — וואס די „לעידיס" האבן מיר געגעבן: „יו העוו טו מעיק די בעסט אוו איט" (איר מוזט זען צו מאכן דאס בעסטע פון דעם אומגליק). מען האט מיך געבעטן וואָרטן, ביז דער מאן און די טאכטער וועלן קומען. איך בין געבליבן און זיך געפּילט מיט זיי אזוי פיל בעסער, איידער מיט די אמאליקע פריינט און היינטיקע קעגנער, וועלכע האבן ניט געקאנט טאלערירן אפילו אן אינטערעס ביי א מענטשן צום סאוועטן־פֿארבאנד.

פון זשענעווע בין איך געפֿאָרן קיין לאקארנא, און פון דאָרט מיט א שיף צום דערפל אסקאנא, וואו מיר האבן פֿארבראכט אזעלכע גוטע, זוניקע וואכן, מיט 16 יאר פריער. אבער עס איז געווען איינגאנצן פֿאר־ענדערט: נייע האטעלן, נייע, גרעסערע הייזער, א פרעמדער עולם, ענג־לענדער מיט ליולקעס און ענגלענדערינס מיט גרויסע ציין. טאניא איז שוין ניט געווען אין „ריסטאראנטע דעל לאגא", און אלץ איז געווען אומעטיק.

איין מאל, זיצנדיק אין א קליינעם קינא, האב איך דערזען אין די

נייעסן א פּאַראַד אין רוים, און איך האָב פּלוצלונג באשלאָסן צו טאָן אַן עקסטראַוואַגאַנטע זאַך און אַריבערפּאָרן קיין באָלאָניא, אויפּזוכן מוסא־לינין און דערמאָנען אים די לעקציעס אין דער פּראַנצויזישער שפּראַך, וואָס איך האָב אים געגעבן, אין 1908, וועלן ער איז געווען א פּאָליטישער עמיגראַנט, אַן אַנארכיסט, אין זשענעווע, צוזאַמען מיט זיין פּריינט, אומבערטאָ סאָלוואַטטעראַ. איך האָב באָקומען א טוריסטישן האָלב־פּאָס אויף פינף טעג און בין אַוועק קיין איטאַליע. עס איז געווען א מערק־ווירדיקע רייזע מיט אַן עלעקטרישן צוג איבער די בערג, שפּעטער מיט א געווייגלעכן צוג און מיט אַן אויטאָבוס. איך בין געווען אין מאַנצא און אין מילאַן, אָפּגעפּרישט ווידער אלטע זכרונות פון 1908, פון די וואַנ־דערונגען איבער סען־גאָטהארד אין א שניי־שטורעם אין יולי. וואָר האָט זיך איבערגעפּלאָכטן מיט ניו־יאָרקער חלומות. איך בין געווען, ווי אין א צושטאַנד פון פיבער. און פּלוצלונג איז מיר געקומען דאָס באַוואוסטזיין פון אַן אַוואַנטורע, אין וועלכער איך לאָז זיך אַריין. אָבער איך פּלעג קיינמאָל ניט גיין צוריק. און כאָטש דער שכל האָט געזאָגט: מוסאָליני איז היינט א פאשיסט, פון וועלכן אפילו די שווייצאַרישע קינדער אין דעם קינאָ האָבן הילכיק אָפּגעלאַכט מיט אויסגעשריען: „איל דוטשע, איל פּיעראָטע!" (דער דוטשע, דער קלאון), — האָב איך דאָך באשלאָסן פּראַווען אים זען און אים דערמאָנען די זשענעווער דיסקוסיעס אויפן פּערטן עטאַזש אין מיין סטודענטן־צימער, אין דער אַנוועזנהייט פון א בולגאַרישן חבר, שטערו דמיטראָף, א פּריינט אונדזערן.

דורך א רעאַקציע פון א צייטונג אין באָלאָניא האָב איך געהאט א שמועס מיט א קאָרעספּאָנדענט פון א פּראַנצויזישן זשורנאַל, „וויו", און געפּראַווט רעדן מיט איינעם פון מוסאָליניס סעקרעטאַרן, אים דער־ציילט וואָר איך בין געווען אין יענע צייטן — א סטודענטקע פון פּוילן, א סאָציאָליסטקע — און ווי איך האָב געלערנט מוסאָלינין פּראַנצויזיש, כדי ער זאָל קאָנען קריגן אַרבעט אין א לאַנד, וואָס איז אים געווען פרעמד. נו, האָט ער מיט עטלעכע טעג שפּעטער מיר געזאָגט, אין א שמועס אין א קאָפע־טעראַס, אז איך וועל טאָן גוט, ווען איך וועל אָפּלייגן דעם וויזיט אויף שפּעטערע צייטן; אז דער „דוטשע" איז פּאַרנומען אין באָלאָניא מיט קאָנפערענצן, און אז „צייטן זיינען איצט אנדערע"... און אין האָטעל האָט מען מיר געזאָגט העפּלעך, אז ביינאַכט גייט אוים מיין טוריסטישע וויזע. און אזוי ווי איך בין געפּאָרן מיט אַן „אפידעיוויט" אויף איין יאָר,

ניט מיט קיין פול־גילטיקן פאספּארט, האָט מען זיך אין מוסאָלינים מדינה ניט שטאַרק צערעמאָניעוועט מיט אזא „טוריסט". האָב איך אָננעשריבן אין א פראַנצויזישן זשורנאל, שוין צוריק אין דער שוויץ, א רעפּארטאזש וועגן דעם ענין, און מער ניט געמאכט קיין פּרואוו צו זען זיך מיט „געווען" עמיגראַנטן, היינטיקע פאשיסטן.

איך האָב דערלעבט צוויי טריאומפן: די מפּלה פון מוסאָלינים האַרדעם ביי כאראמא און גוואדאלאכארא אין שפּאניען בירגער־קריג, אין 1937, און די נקמה איבער בעניטאָ מוסאָלינין אין 1945 מצד דעם פּראָלעטאריאט אין מילאַן. אָבער דער אָנבליק פון די „שוואַרצע העמדלעך" אין וואָגאָן פון באָלאָניער אייזנבאַן אין 1926 איז געווען פונקט אזוי שווער, ווי די ערשטע סוואסטיקא אויף די ברוינע העמדלעך פון די נאַצים אין שטעטין, 6 אזייגער פּאַרטאָג, אין יוני 1933, אויף דער דענישער שיף „אלאף", וואו זיי האָבן זיך געפילט ווי באַלעבאַטים...

די ערשטע סאָוועטישע וויזע

אין יאָר 1926 איז נאָך קיין טוריזם אין סאָוועטן־פאַרבאַנד ניט געווען. עס איז געווען זייער שווער צו באַקומען א וויזע. מיין לאַנע איז נאָך געווען שווערער צוליב דעם, וואָס איך בין נאָך אלץ געווען א פוילישע בירגערין, אָבער מיט א פּאַס, אין וועלכן עס איז געשטאַנען, אז מערעם איז א געבוירענער אין מינסק, הייסט עס, א רוסישער בירגער, און צו דעם פּאַס האָט מען מיך צוגעשריבן, כאָטש איך בין געבוירן אין פוילן און האָב געהאט א באַזונדערן פּאַס. אָבער ווי נאָר איך האָב אין די פּאַרשיידענע אמטן געזאָגט אין דער אַנקעטע: געווען פּאַרהיראַט, — האָט מען איבעראַל געפּאָדערט מערעמס פּאַס. אזוי ארום האָט זיך באַקומען א האַלב־פוילישע, האַלב־רוסישע מלוכה־אָננעהעריקייט און אן „אפידעיוויט" אויף א יאָר מיטן רעכט צו קומען צוריק קיין אמעריקע. קיין קאָנסולאַר־באַאמטער האָט ניט געוואָלט לאַנג באַטראַכטן די אלע פּעסער און ניט געוואָלט געבן קיין וויזעס אין זיין לאַנד. און דאָך בין איך געווען אין דרייצן לענדער אין די צוועלף מאָנאַטן פון מיין ארומפּאַרן. איך האָב יעדן קאָנסול — דעם רומענישן און עניפּטישן אפילו, שוין אָפּגערעדט פון דעם פּאָלעסטינער און ענגלישן — נעדולדיק דער־

קלערט די פּאַרשיידענע מעגלעכקייטן פון טרעפן אין לעבן א מענטשן, מיט וועלכן מען האָט חתונה, ניט געקוקט אויף זיין פּאַס. איך בין אפילו נעווען אין גריכנלאַנד, טערקיי, אלעקסאַנדריע, אין בוקארעסט, טשערנאָוויץ און פּאלעסטינע. אָבער צו באקומען א סאָוועטישע וויזע, האָט מען מיר איבעראל געזאָגט, וועט זיין שווער. ניט איך פּאַר ווי א זשורנאליסט, ניט ווי א דעלעגאַט, ניט ווי אַן איינגעלאדענער וויסנשאפטלער. די סאָוועטישע רעגירונג איז נאָך ניט נעווען אנערקענט פון דער אמעריקאַנער רעגירונג. דערצו האָב איך אפילו ניט געהאט סיין איין רעקאמענדאציע־בריוו. איך בין נעווען אַן אנגעשטעלטע פון דער „אמאלגאמעיטער באנק" פון ניו־יאָרק, וועלכע האָט געפירט אירע געלט־טראנספערס דורך דער „פּראָמבאנק" (פּראָמישלענני באנק) אין מאסקווע, אָבער די באנק האָט מיך ניט געשיקט אלס איר באפולמעכטיקטן.

איך בין געגאנגען פּרואוון באקומען א וויזע אַן רעקאמענדאציעס. אריין אין סאָוועטישן קאָנסולאט אין בערלין און נעווייזן די דאָקומענטן. אויף דער אנקעטע האָב איך געשריבן, אז איך וויל שטודירן די אידישע אויפבוי־ארבעט אין די אוקראינער קאָלאָניעס. האָט מען מיך אַרויפּגעשיקט צו א באאמטן, וועלכער איז נעווען א מיטגליד פון דעם „געזערד" אין מאסקווע און האָט געהייסן לאנדא. ער האָט געארבעט אין קאָנסולאָט, געקענט דעם נאָמען מעדעם, און וועו איך האָב אים געזאָגט, אז ווו. מעדעם איז נעווען מיין מאַן, האָט ער גענומען די דאָקומענטן און געזאָגט, אז מיין בקשה וועט גיין דעם נאָרמאלן גאנג און אז מען וועט מיר לאַזן וויסן, וועו דער ענטפער וועט אנקומען. מיינע באקאנטע האָבן וויניק געהאָפט, אז איך זאָל קריגן א וויזע, וויל עס האָט נעפעלט דער עלעמענט פון קענען מיך: געזעלשאפטלעך האָט מען מיך געקענט בלויז אין ניו־יאָרק, אויפן אייראָפּייאישן קאָנטינענט נאָך ניט (איך מיין אלס זשורנאליסט אָדער אלס לעקטאָר)... מען האָט בלויז געקענט מעדעמען און געטענהט האָבן מיינע באקאנטע, אז „דאָס איז דווקא נענוג, אז מען זאָל אייך קיין וויזע ניט נעבן"... אין ניו־יאָרק אָבער האָב איך ניט געבעטן ביי קיינעם קיין רעקאָמענדאציע־בריוו, וויל איך בין נעווען פאַרבונדן בלויז מיט קולטור־ארגאניזאציעס, ווי קלובן און ארבעטער־רינג ברענטשעס, און דאָס — אין דער פאַרגאנגענהייט.

דערפאר איז זייער גרויס נעווען מיין איבערראשונג און מיין פרייד, זען נאָך א מאָנאָט וואַרטן אין בערלין איז נעקומען אַן ענטפער פון

סאוועטן־פארבאנד, אז די וויזע איז דא... די גאנצע וועלט האט ביי מיר אנגעהויבן אויסזען אנדערש, וועו איך האב אין דעצעמבער, 1926, פאר־לאזן בערלין, אוועק קיין דאנציג און פון דארט קיין וואַרשע און זיך אריינגעזעצט אין דעם עקספרעס: „פאריז־בערלין־וואַרשע־מאסקווע".

איך האב זיך געמוזט אפשטעלן אין וואַרשע צוליב א ביטע פון מיין ברודער: אזוי ווי ער האט אין 1915 איבערגעלאזט אין וואַרשע אביסל זאכן זיינע און זיין מוזיקאלישן אינסטרומענט, א פליט, האט ער מיך געבעטן עם אים מיטברענגן קיין מאסקווע, וועו איך וועל קאנען פארן. עס איז געווען נאך אן ענין, צוליב וועלכן איך האב זיך אפגעשטעלט אין וואַרשע: מעדעם האט, זייענדיק אין אמעריקע, ארגאניזירט הילף פאר דעם קינדער־סאנאטאריום אין מיעדזשעשין, וואס האט געטראגן דעם נאמען „מעדעם־סאנאטאריום". איך האב געבראכט פאר די קינדער פון דעם מעדעם־סאנאטאריום א קעסטל מיט ערד פון מעדעמס קבר, אז זיי זאלן קאנען פארפלאנצן דארט עפעס א בלום, ווייל מען האט געפירט מיט די קינדער שמועסן וועגן מעדעמען. וועו בעת איך בין געווען אין וואַרשע, האב איך באזוכט פוריס־צייט די קינדער־הויס וועו געבראכט די קינדער דעם סימבאל פון נאענטקייט פון דעם גרינדער פון זייער שיינער, ליכטיקער סאנאטאריע.

אין מיטן דעצעמבער, 1926, בין איך אוועק פון וואַרשע, מיט אן אומגעהויערער דערוואַרטונג אין הארצן, קיין סאוועטן־פארבאנד. די שפאנונג אין מיר איז געווען מוראדיק גרויס; איך פאר צו א צענטער, וואו עס האבן זיך קאנצענטרירט אלע געפילן וועו פסיכישע רעגונגען, וועלכע זיינען יארלאנג דאך אין מיר וועו וועלכע איך האב געמוזט צוריק־האלטן. דער גזעלשאפטלעבער אינטערעס צום לאנד, וואו עס איז פאר־געקומען די אויסגעבענקטע רעוואלוציע; דאס געפיל פון בענקשאפט צום ברודער, דעם פריינט פון די קינדער־יארן, דעם אינציקן נאענטן מענטשן, וועלכער איז געבליבן אויף דער וועלט — וועו וועלכן איך האב אזוי לאנג ניט געזען, וועו די דערוואַרטונג צו זען די סאוועטישע מענטשן, די טוער, וועלכע האבן מיר געגעבן די אריינפאר־וויזע, ארויסוויזנדיק אויף אזא אופן א גרויסע מאס פון פאליטישן צוטרוי אין מיר — דער פרוי פון א סאציאל־דעמאקראטישן טוער. עס האט מיך געצויגן צו זען דאס נייע לאנד אין געבוי, די מענטשן, וועלכע איך האב שוין אביסל געקענט פון דער ליטעראטור, פון גרוסן וועו צייטונגען. וועו נאך עפעס איז געווען:

דאָס געפיל פון אייגענער נישטיקייט אין פּנים פון אזא געוואלטיקער וועלט־איבערקערעניש, פון א געשעענעס פּאקט... און דאָס געפיל פון א נעוויסער געזעלשאפטלעכער שולדיקייט בנוגע דער דאָרטיקער נעזעל־שאפטלעכקייט, פּאר ניט האָבן מיטגעקעמפט אין יענע יאָרן פּאר דערגרייכן אט־דעם ציל...

ניעגאָרעלאָיע

א סך איז אָנגעשריבן געוואָרן וועגן אט־דעם היסטאָרישן וויסרוסישן פּונקט אין די וועלדער, וואָס איז געווען די גרענעץ צווישן פּוילן און דעם סאָוועטן־פּאַרבאַנד, צווישן 1920 און 1945 — ניענאָרעלאָיע. יעדער מענטש, וועלכער איז געפּאָרן קיין סאָוועטן־פּאַרבאַנד איבער דעם דאָזיקן פּונקט, האָט דערציילט וועגן א פּלאָקאט איבער די רעלסן, וואָס האָט אראָפּגעשיינט פון א מין טויערל, ארומגעפּלאָכטן מיט גרינע יאָלקעם און רויטע פענער, א פּלאָקאט מיט די ווערטער: „א גרום די ארבעטנדיקע פון מערב!" באַלד הינטער דעם נייטראַלן פּונקט, קאָלאָסאָוואָ, צווישן צוויי וועגט געדיכטע וועלדער, איז געווען אט־דער פּלאָקאט. און קיין דערציילונג, קיין באשרייבונג האָט ניט אזוי געווירקט, ווי צו זען מיט די אייגענע אויגן די ארקע מיט דער אויפשריפט... דאָס איז דער ערשטער אָנזאָג פון דעם אמת, פון דער ממשותדיקייט, אז עס עקזיסטירט טאַקע אזא זאַך, ווי די ערשטע סאָוועטישע סאָציאָליסטישע רעפובליק! און אז די שפּראַך פון דער רעפובליק איז די ווענדונג צום סימבאָל פון דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָלידאַריטעט פון אלע פעלקער, צום ארבעטער פון מערב. און ניט די דיפּלאָמאַטישע ווענדונג פון קאָפּיטאַליסטישע לענדער אמאָל, ווי צום ביישפּיל, פון איין קאַיזער צום צווייטן: „מיין טייערער קוזין!" — דאָס געפיל פון ממשות, וועגן וועלכן מען דאַרף ניט פירן קיין דיסקוסיעס, איז געווען פּאַרכאָפּנדיק. דער מין סאָוועטישער מענטש, וועלכער איז געפּאָרן אין באָן, צווישן מינסק און סמאָלענסק און מאָסקווע, איז געווען אזוי אָנדערש, אזוי זיכער און אויף אזוי פיל רואיקער, ווי דער מענטש אין אמעריקע, אז עס האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן באַלד נאָך די ערשטע פּאָר וועלטער. דאָס איז געווען די זיכערקייט פון מאָרגן, דאָס ניט מורא־האָבן פאָר פּאַרלירן די ארבעט, דעם פּאָסטן, דאָס שטיקל

ברויט. און איך בין געקומען פון ניו־יאָרק, וואו איך האָב שוין אליין געזוכט פרנסה, געזען אנדערע, וואָס זוכן ארבעט, וואָס פארלירן זייער ארבעט, וואָס זיינען אָפהענגיק פון א „מענעדזשער" (פארוואלטער), פון א פאָרמאַן, פון פראָטעקציעס...

די יוגנט איז געווען דער באלעבאָס פון לעבן. צענדליקער יונגע בחורים און מיידלעך זיינען געפאָרן פון און צו ארבעטס־פלעצער. איך האָב זיי געזען ביי דער גרענעץ, אלס באַאמטע, אלס אָנגעשטעלטע: דים־ציפלינירט, זיכער, קאָרעקט אין אומגאַנג מיט אויסלענדער. מיט מיר אין וואַנאַן איז געזעסן אן אָנגעשטעלטע פון דער קאָנצעסיע פון דעם אמעריקאנער הארימאן, אין טשיאטורי, אין קאווקאז. דאָס איז געווען א מארגאניעץ־שאכטע (מאָנאָניז־מאין), און אזוי ווי דאָרט איז געווען א לאקאלער שפיטאל, האָט זי געפירט מיט זיך פון וואַרשע מעדיקאמענטן אויך אינסטרומענטן אהין. עס זיינען געווען עטלעכע ריזיקע הילצערנע קאסטנס, פארקלאפט מיט נעגל און באשלאָגן מיט אייזערנע רייפן. דער צוג שטייט אין ניעגאָרעלאָיע א האלבע שעה, ווייל קיין סך אויסלענדער זיינען ניטא. ווייל מען אדורכקוקן דעם באַגאַזש פון די פאסאַזשירן, לאָזט זי ניט ארויסנעמען פון באַגאַזש־וואַגאָן די קאסטנס. זי זאָגט, אז עס איז מעדיצין און אז עס איז דאָס אייגנטום פון דער אמעריקאנער קאָנצעסיע. ענטפערט איר דער יונגער גרענעץ־באַאמטער, אז יעדעס שטיקל באַגאַזש מוז ביי א גרענעץ געעפנט און געוויזן ווערן. שפּאָרט זי זיך אָבער איין, אז עס איז „בלויז" מעדיצין און אז זי וועט ניט לאָזן עפענען. אזוי ווי מאָסקווע איז איר לעצטער אָפשטעל מיט דעם צוג, און אזוי ווי פון מאָסקווע מוז זי נעמען אן אנדער צוג קיין קאווקאז, האָט דער יונגער באַאמטער א קורצע בארַאטונג אין אונדזער אנווזנהייט מיט דעם נאטשאלניק פון דעם צאל־אמט (קאסטאָם־אָפיס) און זיי באשטימען, אז אין מאָסקווע וועלן די קאסטנס געעפנט ווערן אויפן וואָקזאל. גלייכצייטיק שיקט מען וועגן דעם א טעלעגראמע צו איר פירמע אין מאָסקווע, אז די צאל־רעוויזיע וועט פארקומען דאָרטן. די זאך געדויערט א צען מינוט און די אמעריקאנערין, א „נוירס" (מעדיצינישע געהילפֿ) בארואיקט זיך.

מיט מיר קומט אָבער פאר אזא ענין: צווישן די זאכן, וועלכע איך האָב געפירט מיט זיך און וועלכע מען האָט זייער שנעל איבערגעקוקט, איז געווען מיין ברודערס פלייט אין א לאָגנן קאסטן, צו וועלכן איך האָב ניט געהאט קיין שליסל. עס איז געווען א שמאָלער קאסטן, א שיידל

פֿאר אַ מוזיקאַלישן אינסטרומענט. עס האָט אָבער ניט געהאָט קיין שליסל — און אין מיין ניט געפינען קיין שליסל איז שוין געלעגן אַ געוויסע אומגעדולד. האָב איך דעם באַאמטן דעריבער פֿאַרגעלייגט אויפצובערעכן דעם שלאָם מיט אַ טאַשן־מעסערל. האָט ער אַ קוק גענעבן אויף מיר, דערנאָך אויפן קעסטל, און געזאָגט: „ניעט, זשאַלקאַ פֿאַרטיט זאמאָק" (ניין, עס איז אַ שאָד קאַליע צו מאַכן דעם שלאָם). און מען האָט עס צוריק אַרײַנגעלייגט אין דעם טשעמאָדאַן.

איך בין געווען איבעררַשט. אויף קיין גרענעץ, ניט פֿריער און ניט שפּעטער, האָט מען ניט געלאָזט אַ ניט־געפּנטע זאַך אַרײַנלייגן אין קאַסטן. גראָד דאָ, אין ניעגאַרעלאָיע, וועגן וועלכן „מען" פלעגט דערציילן „סטראַשנע" מעשׂיות, לאָזט מען דורך אַ פֿאַרשלאָסענעם לאָגן שיידל. און טאָמער איז עס אַ מעסער, אָדער אַ רעוואָלווער? האָט טאָקע די סאָוועטן־רעגירונג אינטעליגענטע באַאמטע ביי אירע גרענעצן...

אַ פּאַרכאַפּנדיקע באַגעגעניש

פון וואַרשע בין איך אָפּגעפֿאָרן אַ מידע, אַ ניט־אויסגעשלאָפענע: זיך געפֿאָקט אַ נאָנצן קוונט. בין איך טאָקע באַלד אַריין אין מיין קופּע און זיך געוואָלט אָפֿרוען, אפשר אַנטשלאָפן וועלן. אָבער דער קאָפּ האָט ווי נעטאָן און איך האָב ניט געקאָנט אפילו לײגן. גיי איך אין וואַגאָן־רעסטאָראַן און בעט טיי מיט לימענע. אַנטקעגן מיר, ביי אַ צווייטן טישל, זיצט אַ מאַן, פון אַן אייראָפּייאישן אויסזען, אין אַ טונקעלן קאָסטיום, און לייענט אַ בוך. ער קוקט ניט אויף קיינעם. איך ענדיק מיין טיי, שטיי אויף, און דאָ גיט דער פּרעמדער אַ הויב־אויף די אויגן פון בוך און באַטראַכט מיך. אָבער אַזוי ווי ער איז פֿאַר מיר פֿרעמד, גיי איך דורך און — צוריק אין מיין קופּע. דער קאָפּ טוט ווייטער ווי. אין לידע גייען אַראָפּ די עטלעכע אידישע יונגעלייט, וועלכע זיינען אַריין אין אונדזער צוג אין וואַרשע, און דער צוג פֿאָרט ווייטער. פּלוצלונג דער־הער איך אויף רוסיש: „איר זייט ניט נאָנץ געזונט, חבר?" דער אומ־באַקאַנטער שטייט אין דער אָפענער טיר פון דעם קלייניעם קופּע.

— יאָ, איך האָב אַ קאָפּ־ווייטיק.

דאָ גיט ער אַן עפּן אַ טיר אין דער וואַנט, וואָס איך האָב אפילו ניט

געזען פריער, נעמט ארויס פון דאָרט א גלאָז, גיסט אָן וואַסער און וואַרפט אריין צווי וייסע טאבלעטן, דערלאַנגט עס מיר און זאָגט:

— טרינקט אויס, וועט איר איינשלאָפן און דער קאָפּ־וויי־טיק וועט ווערן בעסער.

איך וואָלט א בעלן געווען זען מיין פּנים אין יענע פּאָר סעקונדעס, וואָס איך האָב זיך נעווואָלט: נעמען די טאבלעטן פון א נאָנץ־פרעמדן מענטשן, אָדער ניט? איך האָב איין זאָך געוואוסט, אז איך וואָלט עס אין קיין אַנדער וואַנאָן אויף דער נאָנצער וועלט ניט געגומען. מען נעמט ניט קיין שלאָפּטרונק פון א פרעמדן מענטשן אין א צוג. דאָס איז א ניט־געשריבענער געזעץ.

דער אומבאקאַנטער איז אָבער געווען אַן ערנסטער, ער האָט קיין איין מאָל ניט געשמייכלט, ניט געזאָגט קיין איין איבעריק וואָרט. פון אַלע זיינען באַווּסטגעזען איז נעגאַנגען א גרויסע זיכערקייט. און אזוי ווי איך האָב ניט געוואָלט ארויסווייזן, אז איך וואָקל זיך, האָב איך געגומען דאָס גלאָז און אויסגעטרונקען.

— אין צווי שעה ארום, פאָר דער גרענעץ, וועל איך קומען געוואָר ווערן וואָס איר מאכט. און איצט — צום וויידערזען!

ער האָט פּאַרמאכט די טיר און איז ארויס. איך בין געבליבן מיט א געפיל, אז ער, דער פרעמדער, באַהערשט די סיטואַציע, און ניט איך. צום ערשטן מאָל האָב אין זיך דערפילט עפּעס מאַדנע, ווי א פּאַסאַזשיר, וועגן וועלכן מען דערציילט וויצן. אויסער דעם האָב איך זיך געפּרעגט: „וואו האָב איך געזען דעם מענטשן מיט די קאַלטע, בלויע אויגן, גרוי־בלאָנדע האָר און רואיקע באַוועגונגען?" אָבער א מידקייט האָט זיך אראָפּגעלאָזן אויף די אויגן און איך בין איינגעשלאָפן.

פונקט זעקס אזייגער האָט זיך דערהערט א קלאַפּ אין דער טיר, און אויף מיין ענטפער אויף פוילישׂ: „פראָשע!" (איך האָב נעמיינט, עס איז דער קאָנדוקטאָר, — איז אריין דער פרעמדער און האָט געזאָגט — ניט געפּרעגט: „אייך איז בעסער — איצט קאָנען מיר זיך דורכשמועסן." ער האָט זיך אַוועקגעזעצט אַנטקעגן מיר און זיך אזוי א זאָג געטאָן:

— איר זייט גינא מערעם, די פרוי פון וולאדימיר מערעם. איך בין נעוועז אייער שכן אין זשענעווע, האָב אייך נעזען יעדן טאָג אין דער ביבליאָטעק און דערמאָן זיך דעם קאָליר פון אייער קאָפּ, מיט וועלכער

איר פֿלעגט זיך אַוועקזעצן בייַם פענצטער, וואו מיר, סטודענטן, האָבן אייך באַטראַכט... אויף „רי דע לעקאָל מעדסין, 9"...

איך בין באמת נעוואָרן אַ פּאָר סעקונדעס ווי פֿאַרשטיינערט. איך האָב אָננעכאַפּט מיינע גרינע, לאַנגע קרעלן, וואָס איך האָב נעטראָגן אויפן האַלדז, און זיי נעדרייט מעכאַניש, ניט נעוואוסט וואָס צו טראַכטן. אָבער איך האָב זיך ניט געקאָנט אים דערמאָנען פון זשענעווע, כאָטש איך האָב געזען יעדן טאָג אַ גרופּע סטודענטן אַנטקעגן מיין דירה. איך האָב עס אים נעזאָגט. אָבער איך האָב זיך איצט גוט איינגעקוקט אין זיין פּנים און געזאָגט צו אים: „אפשר קען איך אייך פון ערגעץ אַנדערש, ווייל איך האָב אייך שוין איינמאָל געזען, אָבער דער נאָמען לוגין זאָגט מיר גאָר ניט."

— נו, אפשר איז עס אַ צו לאַנגע צייט. איך וועל אייך דערמאָנען אַן אַנדער צייט, ניט אַזוי לאַנג צוריק. מיר האָבן זיך געזען אין 1920 אין מינסק, וואָס איז געווען פֿאַרנומען פון די פּאָליאַקן. איר זייט געווען דער איבערזעצער אין דער קאָמיסיע אויסצופֿאָרשן די פּאָגראָמען פון דער פּוילישער אָקופּאַציע־ארמיי איבער די אידן אין לידע, ווילנע, בריסק, פּינסק, מינסק און לעמבערג. און מיר, אַ גרופּע ווייסרוסן, זיינען נעווען אומלעגאַל. האָט אייער קאָמיסיע (עס איז נעווען אַ נעמישטע קאָמיסיע פון דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליסטישער ביורא אין בעלגיע: אַ פראַנצויז, אַ האָלענדער, אַ דייטשער איר, אַסקאָר קאָהן, און אַן ענג־לענדער) זיך אָפּגעזאָגט צו רעדן מיט אונדז, אומלעגאַל באַלשעוויקעס, כאָטש זי האָט נערעדט מיט גלחים, מיט רבנים און באַמטע. האָט איר זיך אָפּגעזאָגט צו ארבעטן מיט זיי, אויב זיי וועלן אונדז ניט אויסהערן... דאָן האָט איר אונדז אַריינגערופן און מען האָט אונדז אויסגעהערט, איר האָט נענומען נאָטיצן דערפון און זיך דערוואוסט דעם אמת.

דאָ האָב איך אים אָננערופן מיטן נאָמען פון דעמאָלט. אים דער־קענט. אויך זיינע ביידע חברים אָננערופן ביים נאָמען. פֿלוצלונג איז אַלץ געקומען אויפן זכרון: 1920. די שחיטה איבער די אידן אין „בית־העם" אין פּינסק מצד דעם פּוילישן מיליטער, איבער פרומע אידן, וועלכע האָבן אָפּגעהאַלטן אַן אסיפה אין פֿאַלקס־הויז. איך האָב זיך דערמאָנט, ווי זיבערט, אַ בונדישער טויער אין ווארשע, אַ זשורנאַליסט, איז אַוועק באַלד נאָך דער שחיטה אין פּינסק און איז צוריקגעקומען מיט דער שוידער־לעכער באשרייבונג, ווי טויטע און שווער־פֿאַרוואונדעטע אידן זיינען פון

דעם פוילישן פאשיסטישן מיליטער פארגראבן געווארן צוזאמען — נאך איידער די נאצים האבן עס געטאן מיט 24 יאר שפעטער. און ווי מעדעם האט אויסגעהערט דעם באריכט און אנגעשריבן אן ארטיקל אין דער „פאלקס־צייטונג": „ערד אין מויל" . . .

מיט צוויי מאנאטן שפעטער איז געקומען די קאמיסיע פון דער אינטערנאציאנאלער סאציאליסטישער ביורא קיין פוילן, כדי אויסצופארשן די פאגראמען פון די פאליאקן איבער די אידן אין די שטעט, וועלכע זיי האבן פארכאפט פון דער סאוועטן־מאכט. עס איז געשטאנען די פראגע פון אן איבערזעצער פאר דער קאמיסיע, וועלכע האט געדעדט דריי פאר־שיידענע שפראכן און ניט געדעדט — ניט אידיש, ניט פוילישׁ און ניט רוסיש. דער „בונד" האט ניט געוואלט שיקן קיין אפיציעלן מיטגליד פון זיין ארגאניזאציע צו טאן ארבעט מיט דעם צווייטן אינטערנאציאנאל, צו וועלכן אלע קאמיסיע־מיטגלידער האבן געהערט. און אזוי ווי איך בין דעמאלט שוין געשטאנען אויסער דעם „בונד", ניט געווען קיין מיטגליד זיינער, האט מעדעם איינגעוויליקט אויף מיין פארשלאג צו פארן מיט דער קאמיסיע און זען די „ארבעט" פון די האלערטשיקעם איבער די אידן אויף די צוקונפטיקע „קרעסן" (די שפעטער פון די פאליאקן אקופירטע אויף נאנצע פיר און צוואנציק יאר געביטן, וועלכע זיינען געווען אויף יענער זייט פון דער „קורזאן־ליניע").

איך האב זיך דערמאנט אויך מיין באריכט ביי דער פינסקער לאנדס־מאנשאפט אין ניו־יארק, אין 1921, ביי וועלכן מעדעם איז געווען אנ־ווענד. דאם איז געווען דאם ערשטע מאל, ווען מעדעם האט מיך געהאט געהערט רעדן, און איך בין געווען געשפאנט צו הערן זיין מיינונג, א מיינונג פון א גלענצנדן רעדנער. האט ער, מיט זיין געווייגלעכער צוריק־געהאלטנקייט, אבער ערלעך, געענטפערט: „עס איז געווען נישקשה..."

און אט זיצן מיר אין וואגאן און פארן צו דער גרענעץ. פאר מיר זיצט אן עדות פון 1909 אין זשענעווע און 1920 אין מינסק, וואו עס האט זיך אפגעשפילט די אינטערוועניציע פון דעם פאנסקן פוילן קעגן דער יונגער סאוועטן־רעגירונג. און פאר מיר זיצט א פארטיידיקער פון דער סאוועטן־מאכט, דער פארטיזאן פון סאוועטישן אונטערערד, שפעטער פון בירגער־קריג.

ווער איז ער היינט? א מיטארבעטער פון לעאניד קראסין, וועלכער האט אויסגעארבעט די דיפלאמאטישע אנערקענונג פון דעם סאוועטן־

פֿארבאנד דורך ענגלאנד, אין 1924. אויסער דעם, דער הויפּט פון דעם „אזנעפּט" (אויל־טרעסט פון אזערביידזשאן) אין 1926 און דער הויפּט פון דעם אלפּארבאנדישן נאלד־טרעסט אין 1933. פון פּאַר אַן אינזשענער, איז ער געגאנגען פון אמט צו אמט אין דער רעקאנסטרוקציע פון דער סאוועטישער ווירטשאפט.

זעקס יאָר איז ניט קיין גרויסער צייט־שטח. ער האָט מיך דערקענט נאָך דאָרטן אין וואנאן־דעסטאראן און געזען, אז איך פּיל זיך ניט גוט. האָט ער פֿארגעלייגט דעם אנטיפּירין צום קאָפּ־ווייטיק. און איצט קומט באלד די גרענעץ. ער פרעגט מיך, צי בין איך נענוג וואַרעם אָנגעטאָן, וויל אין מאסקווע איז קאלט — ביז 30 גראד. ער לייגט מיר פּאַר זיין קורצן פּעלץ, וואָס פריינט פון סיביר, יענערס האָבן אים געשיקט. ער פרעגט, צי בין איך אמאל געווען אין רוסלאנד? — יאָ, אין 1913, באלד נאָכן ארעסט פון מעדעמען אין קאָוונע. איך בין געפֿאָרן זוכן עדות און א צווייטן פּארטיידיקער. ער האָט מעדעמען געקענט פון לאָנדאָנער צו־זאמענפֿאָר. און מיר רעדן וועגן יענע צייטן, ניט ווי מיט א הויכן סאָ־ווטישן באאמטן אויפן וועג קיין מאסקווע, נאָר ווי מיט איינעם, מיט וועלכן מען גייט אויף א מיטינג, אדער אויף א לעקציע אין איינער פון די שטעט פון פּאָליטישער עמיגראציע פּאַר די לעצטע 20 יאָר. ער איז פּשוט, ערנסט, זאכלעך. א סימבאל אויך פון דעם נייעם סאָוועטישן מענטשן, נאָר פון דעם נאָר־גרויסן פּראָגטוואָרטלעכן באמאטן, פון איינעם, וואָס האלט די עקאָנאמיק פון דעם גרויסן פיל־פּעלקערלעכן לאנד אין זיינע פּייאיקע הענט. דערביי איז ער נעוועז פון א פּשוטקייט און זעלבסטפּארשטענדלעכקייט, וואָס האָבן צייטנווייז זיך נעגרענעצט מיט א נעווייסער שארפקייט, וועז איך האָב נעשווייגן און בלויז נעטראַכט, אָנ־געשטרענגט נעטראַכט, ווי אזוי דאָס נעוואלטיק־נייע און פּראַגאַפּנדיקע איינצוזאפן אין זיך און אָנהאלטן דעם פּאדעם פון פּארשטענדעניש: עס איז פּאָרט נעווען א צו־גרויסע דערשיטערונג פּאַר מיינע ביז־אהעריקע, אויף ביכער־און צייטונגען־באזירטע קענטענישן וועגן און איבער דעם סאוועטן־פּאַרבאנד! איצט האָב איך די געלעגנהייט פּערזענלעך זיך צו באקענען מיט איינעם פון די וויכטיקסטע סאוועטישע טויער, וואָס איז פון א סטודענט אין בעלגיע געווארן א רעוואלוציאנערער קעמפּער, אן אומלעגאלער ארבעטער אונטער דער מיליטעריישער אקופּאציע פון דעם צעהולעטן פוילישן נאציאנאליזם אין וויסרוסלאנד, אין 1920, און דער

נאענטסטער מיטארבעטער פון לעאניד קראסינען. איצט איז ער געווען אויפן וועג צוריק פון ענגלאנד, וואוהין ער איז ארויסגעפארן מיט עטלעכע וואכן צוריק.

דער אלמעכטיקער צופאל האט, ביים סאמע ערשטן ארויינפאר אין דעם לאנד פון מיינע ניו־יארקער פאליטישע חלומות און דער בענקשאפט נאך מעדעמס פאטערלאנד, מיך צונויפגעפירט מיט איינעם פון די ערשטע עדות, סיי פון דער רעוואלוציאנערער יוגנט, סיי פון מיין פראטעסט אין פרילינג 1920 צו ארבעטן מיט דער אויספארשונגס־קאמיסיע פון צווייטן אינטערנאציאנאל, אויב זי אנטזאגט זיך צו רעדן מיט סאוועטישע „פאד־פאלשטשיקעס" (אומלעגאלע פאקטווייסטן), בעת זי הערט אוים פוילישע פאשיסטן — גלחים, סוחרים פון שווארצן מארק און צופעליקע מענטשן פון גאס. און אויף א מינוט בין איך, צום ערשטן מאל אין יארן, צופריידן געווען מיט זיך אליין, מיט מיין געזעלשאפטלעכן חוש פון יענער צייט, זייענדיק דער אינציקער מענט, צווישן פינף פארשטייער פון דער סאציא־ליסטישער ביורא, געניטע און דערפארענע אין „פארלאמענטארישע" קאמיסיעס, וואס האט, אן עצות און אן דירעקטיוון, ריכטיק אפגעשאצט די נויטוועגדיקייט צו האבן אמתע, זאכלעכע אינפארמאציע וועגן אזא וויכטיקן ענין, ווי א מיליטעריש אינטערוועניץ קענן סאוועטן־פארבאנד מצד פוילן, געפירט און געשטיצט דורך דעם פראנצויזישן ענגראל־שטאב. און פאגראמען אויף אידן בעת זייער אקופאציע פון די קרעסן.

ניט אומזיסט האט מיך דער רייזנדער, דער אמאליקער גרישא לוגין, היינט א מלוכה־פירער, דערקענט אין וואגאן פון מאסקווער צוג. עס זיינען אוועק בלויז זעקס יאר זייט יענעם זוניקן טאג אין א מינסקער הויז, וואו די קאמיסיע איז איינגעשטאנען און וואו מען האט אונדז דער־לאנגט א צעטעלע, אנגעשריבן מיט א בלייפעדער, אז אין א וויכטיקן ענין וויל זיך מיט דער קאמיסיע זען א קליינע גרופע מענטשן, בעלארוסן, פון דער ארטיקער ארבעטער־ארגאניזאציע. איך האב איבערגעזעצט דעם צעטל אויף פראנצויזיש פאר דעם פארזיצער פון דער קאמיסיע, דעם פראנצויזישן סאציאליסט פאל רענאדעל, דערנאך אויף דייטש פאר אסקאר קאהן, דעם דייטשן סאציאל־דעמאקראט (א פועלי־ציוניסט, לויט זיינע נאציאנאלע סימפאטיעס), און צו דעם האלענדישן פארשטייער — אויף דייטש.

מען האט זיך גאנץ קורץ באראטן און—אפגעוואלפן זייער פארשלאג.

איך געדענק נאָך, אַז איך בין נאָנץ רואיק אויפגעשטאַנען און אַוועק־
גאַליאָנט מיינע נאָטיצן און פֿראָטאָקאָלן, וואָס איך האָב געפֿירט די גאַנצע
צייט אין די שפֿראַכן פון די פֿאַרשיידענע עדות, כדי עס שפּעטער צו
איבערזעצן פֿאַר א בראָשור. וועג רעגאַדעל האָט אויף מיר א קוק געטאָן
און געפֿרעגט: „קיא טיל?" (וואָס האָט פֿאַסירט?), האָב איך אים
געזאָגט, אַז ער דערוואַרט זיכער ניט, אַז איך זאָל מיט אים אַרבעטן, בעת
ער און די אַנדערע זאָגן זיך אָפּ אויסצוהערן די, וועלכע האָבן פֿאַרטיידיקט
אידישע לעבנס אין דער שטאָט און זיינען „פֿאַרטיזאַנען־פֿאַדפֿאָלשטשי־
קעס", באָלשעוויקעס... ער איז געווען איבערראַשט:

— אָבער מיר האָבן זיך געוועדעט צום „בונד" וועגן אַן איבער־
זעצער, און . . .

— יאָ, נאָנץ ריכטיק. עס האָט געזאָלט פֿאַרן מיט אייך דער מיט־
אַרבעטער פון דער „פֿאָלקס־צייטונג", זיבערט. אָבער אַזוי ווי מען האָט
ניט געוואָלט ריזיקירן מיט א מיטאַרבעטער פון א בונדישער צייטונג אין
פּאַרשן פּאַגראָמען, אַרגאַניזירט פון דער פּוילישער אַרמיי, פון דער מלוכה
אַליין, האָט מען אים ניט געשיקט. און איך בין ניט קיין מיטגליד פון
„בונד". איך בין פרוי פון וולאַדימיר מעדעם, א פירער פון „בונד",
און א פֿריוואַט־פֿערזאָן, אַן איבערזעצער. אַלס פֿריוואַט־פֿערזאָן מעג איך
האָבן אַן אַנדער פּאָליטישן קוק אויף דער נאַר־וואָס געשאַפענער סיטואַציע,
וואָס איז אַן אַנדערער, איידער אייערער. און אַרבעטן מיט אייך ווייטער
קאָן איך ניט. איך פֿאַדער, אַז מען זאָל זיי אויסהערן. זיי זיינען ניט
וויניקער באַגלויבט ביי מיר, ווי דער גלח...

איך בין אַרויס צו די דריי בעלאָרוסן און זיי אַריינגעפֿירט אין א
צווייטן קליינעם צימער, כדי דער קאָפּראָל, וועלכער האָט אונז באַגלייט
אויף דער רייזע און איבערן אַריינגעשטעקט זיין שנוק, זאָל זיי דאָ
ניט זען. איך האָב זיי געזאָגט וועגן מיין אולטימאַטום. עס איז מיר
אויפגעפֿאַלן, אַז אייגער פון זיי, מיט זייער שארפע, בלויע אויגן, קוקט
זיך איין אויפמערקזאָם אין מיין פּנים. אָבער עס איז געווען נאַטירלעך—
זייער מיסיע איז געווען א וויכטיקע און ער איז געווען געשפּאַנט צו הערן
דעם ענטפֿער. (איצט, אין צוג, האָט ער מיר דערקלערט, אַז שוין דאַרטן
האָט ער מיך דערקענט פון זשענעווע, אָבער געשוויגן). איך האָב זיי ניט
געוואָלט אַנטמוטיקן און געזאָגט, אַז די קאָמיסיע האָט ניט קיין ברירה:
א צווייטן איבערזעצער פֿאַר אַלע שפֿראַכן וועלן זיי אין דער שטאָט אַזוי

שנעל ניט באקומען, און מארגן מוזן מיר זיין אין לעמבערג. אויך דארט זיינען געווען „עקסצעסן", ווי די פוילישע פרעסע האט „דעליקאט" אנגערופן די שחיטות.

עס האט זיך געעפנט די טיר און עס איז אריין אסקאר קאהן, געבעטן מיך און די דריי פארשטייער ארויסגיין ארבעטן.

— מיט דעם אויסהערן אונדז אין דער קאמיסיע האט איר אונדז אויף א פאר טעג לעגאליזירט, ווייל די קאמיסיע איז זייער כשר געווען אין די אויגן פון דער אקופאציע־מאכט, — האט איצט געזאגט מיין רייזע־באגלייטער. — און א פאר טעג שפעטער זיינען מיר שוין געווען אין אן אנדער ארט, ווייט אוועק. איך האב אייך דעמאלט געדאנקט זייער אפיציעל. היינט דאנק איך אייך נאך אמאל.

און ווידער א פשוטקייט, אן א שמייכל, אן סענטימענטן. עפעס א מין קאלטע זאכלעכקייט, כאטש מיט זעקס יאר צוריק האט דאס רוישן פון א טויטלעבער קויל אין זיין ברוסט, פון דער פוילישער ארמיי אויסגעשאסן, געקאנט אויסלעשן דעם ענערגישן גלאנץ פון די אויגן.

בעת מיין זיין אין ווארשע, נאכן צוריקקומען פון דער רייזע אויף די „קרעסן". וואו עס זיינען פארגעקומען פאגראמען אויף אידן, האב איך זיך דערוואוסט פון מעדעמס חברים, אז זיבערט האט זייער און זייער געוואלט פארן מיט דער קאמיסיע. ער האט ליב געהאט זשורנאליסטישע ארבעט, און צו פארן אויף די „קרעסן" מיט אן אינטערנאציאנאלער קאמיסיע איז געווען א חלום. אבער דער פוילישער „בונד" האט אין 1920 אזוי שטארק „געפלירטעוועט" מיט דער אקטאבער־רעוואלוציע, אז עס האט בשום אופן „ניט געפאסט" פאר דעם צענטראל־קאמיטעט פון „בונד" צו שיקן אן אפיציעלן מיטגליד פון דעם „בונד" צו ארבעט מיטן צווייטן אינטערנאציאנאל... דערפאר האט מען איינגעוויליקט, אז איך זאל פארן, ווייל איך בין שוין זינט 1913 ניט געווען אין דער פארטיי פון „בונד". דערפאר האט רענאדעל געהאט טענות צו זיי, וואס זיי האבן געשיקט א „בונטאר" אין דער קאמיסיע...

אבער איצט איז 1926, דעצעמבער. א ליכטיקע זון טראגט זיך איבער די וויסרוסישע וועלדער און מיר זיינען באלד אין מינסק. אויפן וואקזאל באגעגענען אים חברים. מען כאפט זיך ארום מיט אים און ער פירט עטלעכע פון זיי אריין אין וואגאן צו א קורצער באראטונג. אבער פריער בעט ער מיך אראפגיין אויפן פעראן, ווייל: „איך האב אייך דא

געבראכט עטלעכע געוועזענע בונדאָווצעם פון מינסק, וועלכע וועלן זיך פרייען צו זען מעדעמס פרוי." און צו מיין גרויסער איבערראשונג (מען האָט קיינמאָל ניט געקאָנט פֿאָראויסזאָגן, וואָס ער וועט טאָן אין א מינוט ארום, און אלץ פּשוט, ספֿאָנטאַן, אָן פּראָזן) — האָט ער מיך פֿארגעשטעלט פֿאר עטלעכע יונגע, ערנסטע חברים, וועלכע האָבן מיר וואַרעם געדריקט די האַנט, מיט א שמייכל געפֿרעגט, צי ס'איז מיר ניט קאַלט אין דעם קורצן פּעלצל, וויל דאָס איז דאָך ניט ניו־יאָרק? צי פֿארבליבּ איך אינגאַנצן אין סאָוועטן־פֿארבאַנד? צי וועל איך קומען קיין מינסק זיי באַזוכן און דערציילן וועגן דער „נייער וועלט"?

איינער פון זיי האָט געקאָנט מעדעמס נאַענטן פרייַנט, וויליענקין, און וואַרעם אים דערמאָנט. עס איז געווען אַן אומפֿארגעסלעכע באַגעגעניש. וווייזט אויס, אַז מיין זשענעווער פרייַנט האָט טעלעפֿאָנירט פון דער גרענעץ צו זיינע פרייַנט און געבעטן, מען זאָל „ברענגען אויפן וואָקזאַל עטלעכע אידישע חברים, וויל ער וויל פֿארשאַפֿן פרייד זיינעם אַן אלטן פרייַנט" (מיר).

עס איז געווען 11 ביינאַכט. מינסק האָט געגלאַנצט מיט ליכט. דער וואָקזאַל איז געווען פול מיט רייזנדע. ביי אונדזער וואַגאָן איז געשטאַנען א רעדל מיט מענטשן. איך האָב געזען שמייכלענדיקע, פרייַלעכע פּנימער אין קרייז אַרום לוגינען (איך רוף דאָ ניט אָן זיין אמתן נאָמען, כדי אויפצוהאַלטן דעם זכרון פון די גוטע זשענעווער צייטן). איך האָב געזוכט צווישן די דעכער פון מינסק יענע הויז אויף גאַליניעוויטשעס הויף, וואו עס איז געווען די וואַרעמע, צערטלעכע נעסט פון דעם יונגן וולאַדימיר מעדעם. איך האָב זי געזוכט נאָך אמאָל צום צווייטן מאָל, נאָך 1920; וועג איך בין געקומען פון דער רייזע מיט דער קאָמיסיע צוריק קיין וואַרשע, האָט מיך מעדעם, אַן אומעטיק־אומרואיקער, א פרעג געטאָן: „האָסט געזען אונדזער הויז ביי גאַליניעוויטשן אויפן הויף? האָסט געזען די געבויידע פון מיין גימנאַזיע? וואָס האָסטו געזען?"

אזא שפּאָס פון דעם גורל! איך בין געווען אין מינסק, און מעדעם האָט, זינט 1902, ניט געקאָנט זען זייַן דאָך, זיין געווענע היים...

דער צוג האָט זיך אָנגעהויבן צו באַווגן — מיר פֿאָרן קיין סמאָלענסק. מאָרגן 2 אזייגער וועלן מיר זיין אין מאָסקווע. איך וועל, נאָך 11 יאָר, ווידער זען מיין ברודער. איך וועל זען מיינע פּוילישע פרייַנט, מעדעמס חברים פון אריאָל, פון דעם צענטן פֿאַוויליאָן. איך

וועל זען אדעם, קרים, די אידן פון סאוועטן־פארבאנד. איך וועל זיין אין לענינגראד — זען זיך מיט מערעמס יוגנט־פריינט, זאל׳אווסקי; מיט נעווזענע בונדיסטן, וואם האבן געהאט די רעוואלוציאנערע איבערצייגונג צו גיין מיט די רוסלענדער פאלקס־מאסן, ניט פארבייי זיי און — קענן זיי...

צוויי אזייגער, און מיר זיינען אין מאסקווע. א גרויסער אויטא־מאביל איז געקומען באגעגענען לוגינען און ער האט פארגעלייגט מיך אפצופירן צו מיין ברודער, וועלכער האט מיך נאך ניט דערווארט אין דעם טאג אנצוקומען — דערפאר בין איך געווען אליין. אבער וועו איך האב דערזען דעם גרויסן אויטאמאביל מיט לוגינס חברים, האב איך געדאנקט און געזאגט, אז איך וועל נעמען א שליטן. „זעט זיך צו דיננען מיט זיי — די היגע איזוואשטשיקעם ריסן פון אויסלענדער.“ און ווידער איז עס געווען ערנסט געזאגט, מיט א פונק פון הומאר אין די אויגן. ער האט דעם פורמאן געזאגט ווי אזוי צו פארן, האט מיך געבעטן אפצורופן אים מארגן אויפן טעלעפאן אין דער „אזנעפט“, און מיר האבן זיך צע־שיידט. א צייט איז די גרויסע מאשין געפארן נאך אונדז, כדי דער מאסקווער „וואנקא“ זאל ווישן, אז איך בין ניט הילפלאז דא, אין דער פרעמד. אבער וועו איך האב זיך צערעדט מיט אים אויף רוסיש, איז ער געווארן היימיש און האט א יאג געטאן דאם פערדל, און אין וואסערע דרייסיק מינוט זיינען מיר אנגעקומען אויפן צוועטנאי בולוואר, צום הויז פון מיין ברודער. ער האט מיר געהאלפן ארויפטראגן די זאכן איפן פערטן שטאק, באקומען א גוטן זילבערנעם רובל „נא טשאי“, און זיך געזעגנט.

וועו איך האב מיט א קלאפנדיק הארץ אנגעקלונגען ביי דער טיר און א מיידל האט א רוף געטאן: „מיכאאיל גערמאנאוויטש, א גאסט ווייל אייך זען“ — איז ארויס מיין ברודער, אנגעטאן אין א מיליטערישן קיטל (ער האט געארבעט אין א לאבאראטאריע פון דער ארמיי), מיט זעקס פיטשינקע קעצעלעך אוף די הענט. מיר האבן זיי שיער ניט דער־דריקט, וועו ער האט מיך נענומען קושן און זידלען באגלייך: „אזא חוצפה, ניט צו שרייבן דעם טאג! טאקאיע סווינסטווא! זיך נאר ניט געענדערט. אלעמאל געווען אן א טאלק!...“

איך האב דערגרייכט אלץ, וואם איך האב זיך פארגענומען בעתן באזוך אין סאוועטן־פארבאנד. געווען די ערשטע צוריק־אויפגעבויטע אידישע קאלאניעס אין קרים. געווען אין אדעם, אין לענינגראד. געווען

אין סמאָלענסק; נעזען די תפיסה, וואו איך האָב געפונען מעדעמען אין ווינטער, 1914. נעזען זיך מיט די הארציקע אומפארגעסלעכע פריינט פון פוילן, סיי אידן, סיי ניט־אידן. ארומגעשפאנט איבער דער אומ־באקאנטער, גרויסער מאסקווע, וועלכע האָט אויפגעהערט צו זיין אַן „אומ־באקאנטע ערד" פאר מיר. געגאנגען אויף זאוואָדן, אין קינדער־היימען, נעזעסן אויף געריכט־זיצונגען. געשעפט מיט גיריקע, ניט־נעזעטיקטע אויגן אלץ, וואָס אלגין האָט אין 1922 אזוי קורץ און קרעפטיק פארמו־לירט: „אלץ איז אנדערש, אלץ איז בוי, דער מענטש אויך."

אלס א דערגאנצונג צו די אלע זובענישן און בענקשאפטן פון די ניו־יארקער שווערע טעג, האָב איך אויך אויסגעזוכט און זיך געטראפן מיט דעם זון פון מעדעמען און מיט זיין מוטער. עס איז געווען שווער צו זען א יונגן, שטארקן סטודענט פון א יאר 22, וועלכער האָט שטארק דערמאָנט אין מעדעמען, סיי מיטן קוק, סיי מיט דעם קול, סיי מיט דער שיינער רוסישער שפראך. מאָמענטנווייז איז געווען שווער צו גלויבן, אז עס איז ניט מעדעם... בלויז גייענדיק צום טראמווי און זענדיק דעם שטארקן, פעסטן טראָט, איז געווען קלאָר, אז דאָ גייט דער אינגערער, נאָך געזונטער מעדעם...

איך האָב אויך באזוכט זיין לאנגיאריקע געטרייע פריינדין, וועלכע איז געווען דער אבסאָלוטער קענער פון אלע זיינע פערזענלעכע איבער־לעבונגען און פריינטשאפטן, א באגאבטער מוזיקאַליש־געבילדעטער מענטש און א באוועגטער עדות פון אלע פריינטשאפטן מעדעמס. דאָס איז געווען דר. ראָזא שווערבוך. זי האָט אויך מיך געקענט פון דער שווייץ און צו איר זיינען מיר טאקע געקומען זיך באגעגענען, וועו איך בין אין 1909 צוריקגעקומען אין דער שווייץ, כדי חתונה צו האָבן מיט מעדעמען.

בלויז איין מענטשן בין איך ניט געגאנגען אויפזוכן: יענע שיינע אידישע סטודענטקע, וועלכע האָט ניט געהיראט מיט מעדעמען, כאָטש ער האָט זי ליב געהאט...

און אזוי האָבן מיר זיך געטראפן — אלטע פריינט פון א מענטשן, וועלכן מיר האָבן ליב געהאט אין דעם גלאַנץ־פעריאָד פון זיין יונגן, קורץ־אפגעהאקטן, רייכן און שווערן לעבן. דרויו פרויען, מיט פארשיידענע גורלות, וועלכע ער האָט געגעבן זיין פריינטשאפט, זיין רייכע און גרויסע קולטור און זיין מענטשלעכע וואַרעמקייט, און נאָר איינער פון זיי האָט ער געגעבן זיין נאָמען...

בעת איך בין געווען אין סאוועטן־פארבאנד צום ערשטן מאל — פון דעצעמבער, 1926 ביז אפריל, 1927 — בין איך געווען זייער פאר־וואונדערט צוליב אירן זאך: דער פאקט, וואס איך בין געווען די פרוי פון א פירנדיקן בונדיסט פון רעכטן פליגל, מעדעם, האט אויף קיין איין רגע ניט געשטערט קיין איין־אויגיקן פלאן אדער פראיעקט מיינעם פון זען אלץ, גיין איבעראל, זיך באקענען מיט די פירנדיקע סאוועטישע פאר־שטייער אויף אלע געביטן, און מיט זייער הילף דורכמאכן די רייזעס, צו וועלכע בליז פארטרעטער פון גרויסע צייטונגען, אדער אקטיוע טוער פון מערב־באוועגונגען, האבן געהאט א צוטריט. דער „געזערד" אין מאסקווע האט מיך פארבונדן מיט אדעם, כערסאן, קרים; געגעבן צו וויסן דעם „אגראַ־דושאינט", וועלכער האט מיך באגענגט אין זיינע באזעם מיט א פעלץ, וואַרעמע וואליקעם פאר די פים און א גוטן אויטאמאביל. מען האט מיר געגעבן א וואַרעמען קבלת־פנים אין אדעם, וואו איך האב געוואוינט אין שטוב פון דעם „געזערד"־פארשטייער וויינשטיין, און וואו יונגע, ענערגישע אגראַנאמען האבן מיך באקענט מיט די אלטע קאלאניעס אין קריוואי ראג און כערסאן. און צוריק אין מאסקווע — האט מען מיר געגעבן א מעגלעכקייט זיך צו באקענען מיט דעם אידישן טעאטער, מיט די אידישע דיכטער און שרייבער. און איך האב נאך אלץ געשעפט פון דעם נאמען מעדעם, וויל איך בין נאך אין יענער צייט ניט געווען קיין לעקטאר אדער זשורנאליסט, איך האב ערשט געשטעלט די ערשטע טריט אויף דעם געביט — טאקע די ערשטע זיינען געווען אין די קאלאניעס, וואו איך האב געהאט עטלעכע באריכטן וועגן מערב, וואו איך בין געווען צווישן יולי און דעצעמבער, 1926, און וואס האבן ארומגעכאפט די לעגדער: פראנקרייך, בעלגיע, דייטשלאנד, פוילן, דאנציג, די שווייץ.

פון די איינדרוקן און באגעגענישן אין סאוועטן־פארבאנד, פון די מאסן נייע יונגע טוער, ארבעטער, קינסטלער פון „אכבר" (אסאציאציע פון קונסט־מאלער), פון שרייבער, טעאטער־טוער, לערער און סטודענטן, שול־קינדער און היימלאוז (אויך מיט זיי האב איך זיך באקענט, און דווקא ביי זיי געווען צו־גאסט אין אדעם און מאסקווע, אין זייערע באַ־העלטענישן, שפעטער אין די היימען, אין דער קאלאניע „באלשעוויק") — פון די אלע איינדרוקן בין איך אוועק אן אנגעפילטע מיט מוט, מיט ענטוזיאזם, מיט א ציל אין לעבן, מיט א געפיל פון א טריאומף אין א וועלט־מאסשטאב: א בלוטיקע וועלט־מלחמה האט זיך אויף איין שטח

פון אונדזער ערד פּאַרענדיקט מיט דעם איבערבייט, פּאַר וועלכן אַזוי פיל בלוט איז פאַרגאָסן געוואָרן אויף דער גאָרער וועלט, מצד אַלע קעמפּער פּאַר סאָציאַליזם.

איך האָב געזען מענער און פרויען שטיין אין דער ריי נאָך נאָפּט, נאָך ברויט, נאָך פּלייש און האַלץ. איך האָב אָבער אויך געזען פּלאָקאַטן, וואָס האָבן גערופן מענער און פרויען צו אַרבעט. איך האָב געזען מעל־קעריגס פון מאָסקווער דערפּער אין דער לאָשע פון „באָלשאָי טעאַטער" אויף א פּאַרשטעלונג פון „פּיקאַוואיא דאמא". איך האָב געזען פרויען מיט זויג־קינדער ביי דער דאָקטאָרשע אויף דער „מוטער און קינד"־קאָנסולטאַציע. איך האָב געזען א טעאַטער־פּאַרשטעלונג אין א קרימער דאָרף, צו וועלכער מען איז געקומען פון 30 קילאָמעטער אַרום און פּאַר וועלכער מען האָט זיך באַרויבט פון פיר שעה שלאָף... איך האָב געזען די לענין־טעג אין אָדעס, וועו פון פּאַרט האָבן זיך געטראָגן לאַנג־געצויגענע סירענע־פּייפערייען פון די שיפן, פון די פאַבריקן, און וועו אין אַלע שולן האָבן קינדער צוגעגרייט צייכענונגען און בילדער פון דעם גרויסן פירער און טרענער פון דער אַרבעטער־ און פויערים־מאַכט. איך האָב געזען די פלענערין, וואָס איז געקומען אַהיים צו אונדז, וועו מיין שוועגערין איז געוואָרן קראַנק, און האָט געבראַכט א דאָקטאָר צו איר, אַן געלט, אָן א געפיל פון זאָרג: וואו וועט מען נעמען אויף מעדיצין?... איך האָב געזען אין מיין וואַנאַן צווישן אָדעס און ניקאָלאַיעוו א יונגן סערושאַנט פון דער אַרמיי מיט עטלעכע חברים, וועלכע זיינען אַראָפּ אויף א קלייַנער סטאַנציע צו ליקווידירן א באַנדע דיווערסיאַניסטן, וואָס האָבן נאָך אַלץ נעאַרבעט פאַר דער אויסלענדישער אינטערוועניע. איך האָב געזען זייער ערנסטע חברשע האַלטונג צווישן זיך און דעם פעסטן אַנטשלוס צו מאַכן א סוף פון די שפּיאָנען, ווי אין אַנדערע ערטער פון דער גרויסער מלוכה. איך האָב געזען מענער און יונגע פרויען, וועלכע זיינען געפאָרן צום וווייטן מזרח אויף אַרבעט, וויל דאָס וווייטע לאַנד איז ערשט צווישן יאָר געווען פריי פון „וווייסע" באַנדעס און פון דער יאַפּאַנישער און אַמעריקאַנער אינטערוועניע. איך האָב געזען געוועזענע צאַרישע פּראָפעסאָרן און אינזשענערן, וועלכע האָבן זיך פּאַוואָליע איינגענלידערט אין דער נייער סאָוועטישער ווירקלעכקייט.

און צוליב דעם, וואָס מען האָט מיר, דער פרוי פון א סאָציאַל־דעמאָקראַט, דעם בונדיסט וולאַדימיר מעדעם, נענעבן אַזא בריייטע מע־

לעכקייט זיך צו באקענען מיט זאכן און מענטשן, מיט דערשיינונגען און פראבלעמען, — איז ביי מיר אויפגעקומען א גרויסער דרך־ארץ צו אט דער מאכט, צו דער נייער געזעלשאפטלעכקייט, וואס קעמפט אזוי מוטיק פאר סאציאליזם אין אטמאספערע פון האס, מיסרעפרעזענטאציע, רכילות, סאבאטאזש און טעראר מצד דעם קאפיטאליזם אין דרויסן. און א טיפע דאנקבארקייט האט מיך ארומגעכאפט צו די אלע נייע און אלטע פריינט, וועלכע האבן מיר אזוי געהאלפן צו פילן זיך ווי אין דערהיים — אין סאוועטן־פארבאנד.

און עס איז נעקומען אין דער נשמה א פארלאנג זיך צו טיילן מיט דער גאנצער וועלט מיט די איינדרוקן און איבערלעבונגען פון דער מזרח־רייזע. און מיט דעם דאזיקן דראנג בין איך אוועק קיין פאלעסטינע, רומעניע, פוילן, פראנקרייך און סקאנדינאוויע, כדי צו טיילן זיך אויפ־ריכטיק און אמתדיק מיט יענע פארכאפנדיקע בילדער און ברענגען גרוסן פון דעם ניענאלאיער פלאקאט צו די פאלקס־מאסן פון דער גאנצער וועלט...

* * *

דערמיט פארענדיקט זיך דער טייל זכרונות.

די ווייטערדיקע רייזעס, צווישן 1926 און 1940, אין ווייטע וועלט־טיילן; די דריי רייזעס קיין בירא־בידושאן, די יארן אין אמעריקע און שפאניע, די צווייטע וועלט־מלחמה און צוגרייטונגען צו א רייזע אין מזרח־איראפע — וועלן ארייננייין אין דעם צווייטן באנד: „טראגישע עדות".

ניו־יארק, יוני, 1950.

גינא מעדעם

קלי'ן שטיין